

348.491

SZOCIÁL- POLITIKAI ÉRTESÍTŐ

1990

1

II.

INSÉGES IDŐK

MTA-SZOCIOLÓGIAI KUTATÓ INTÉZET
(MTA SOROS ALAPÍTVÁNY TÁMOGATÁSÁVAL)

A TÁRSADALOMPOLITIKA
ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI KUTATÁS
TS/3 PROGRAM ÉRTESÍTŐJE

KÉSZÜLT A MTA SZOCIOLÓGIAI KUTATÓ INTÉZET
TÁRSADALOMPOLITIKAI OSZTÁLYÁN
FELELŐS KIADÓ: MAKÓ CSABA

Szerkesztette: Horváth Ágota

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
SZOCIOLÓGIAI KUTATÓ INTÉZETE
Társadalompolitikai Osztálya
MTA SOROS ALAPITVÁNY támogatásával

INSÉGES IDŐK

Budapest
1990/1-2

ISSN 0236-9834

Hozott anyagról sokszorosítva

9019164 MTA Sokszorosító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM

	Oldal
MAGASHÁZY BÉLA: A legkisebb munkabérek megállapítása és a munkaidő szabályozása - - - - -	5
REITZER BÉLA: A munkapiac helyzete a munkaközvetítés reformja előtt - - - - -	13
REITZER BÉLA: A munkaközvetítés ügye - - - - -	29
MATOLCSY MÁTYÁS: Jövedelemeloszlás Magyarországon - - -	37
HILSCHER REZSŐ: A tőke és a munka békéje - - - - -	54
ECKHARDT TIBOR: Javaslat a földbirtokmegosztás rendezésére - - - - -	106
KERÉK MIHÁLY: A földkérdés és a szociálpolitika - - - -	133
ESZTERGÁR LAJOS: Jelentés Keresztes-Fischer Ferenc M. Kir. Belügyminiszternek a Szatmár vármegyei inségenyhítő tevékenység tárgyában - - - -	142
SZANISZLÓ JÓZSEF: A szociális munka intézeti előkészítése - - - - -	167
KISS ISTVÁN: A Komárom Vármegyei Közzóléti és Gazdasági Szövetkezet vázlatos munkatervezete - - - -	186
KISS ISTVÁN: A vármegye községeinek helyszíni bejárása -	194
SOMOGYI FERENC: Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap létesítésének előzményei, szervezete és működése-	197
ESZTERGÁR LAJOS levele, melyben feltárja annak okait, hogy miért vált meg az Országos Nép- és Családvédelmi Alap vezetésétől, és miért mondott le a Szociális Felügyelőség miniszteri biztosi megbízatásáról - - - - -	206
SZANISZLÓ JÓZSEF: Eredményes lehet-e a mai magyar szociálpolitika? - - - - -	219
SZANISZLÓ JÓZSEF: Csallóközi földreform 1941-ben - - - -	229

SZANISZLÓ JÓZSEF: "Mintaalapszabály" közjóléti szövet- kezetek részére - - - - -	236
MAGYARY ZOLTÁN: A Beveridge-terv - Két magyar milli- árdos terv - - - - -	243
MAGYARY ZOLTÁN: Közigazgatás - szociális közigazgatás -	250
SCHULER DEZSŐ: A székesfőváros lakosságának szociális gondozása - - - - -	260
ESZTERGÁR LAJOS: A szociális munka vázlata - - - - -	280
A szerzőkről - - - - -	291

MAGASHÁZY BÉLA

A LEGKISEBB MUNKABÉREK MEGÁLLAPÍTÁSA ÉS A MUNKAIDŐ SZABÁLYOZÁSA *)

Szociálpolitikai törvényalkotásunknak a gazdasági élet szempontjából vett legnagyobb fontosságú intézkedései kétségkívül azok, amelyek a legkisebb munkabérek megállapítására és a munkaidő rendezésére irányulnak. Mindkét intézkedés oly messzemenő beavatkozási lehetőséget biztosít az államhatalomnak a gazdasági életbe, hogy szükségesnek látszik elsősorban ezeknek az intézkedéseknek indokait és célját vizsgálni.

A fenti intézkedések szociális szempontból vett fontosságát néhány statisztikai adat jellemzi a legjobban. A rendelkezésre álló statisztikai adatok az 1937. évben a bányászatban és kohászatban 43 437 keresőt és 95 560 eltartottat, az iparban 736 465 keresőt és 631 255 eltartottat, a kereskedelembe és hiteléletbe 142 088 keresőt és 106 961 eltartottat (1930. évi adat) tüntetnek fel. A három foglalkozási csoportban tehát összesen 921 990 keresőt, 833 776 eltartottal, azaz együtt 1 755 766 embert, kiknek sorsát a legkisebb munkabér megállapítása és a munkaidő rendezés befolyásolja. Ha az időközi fejlődést és a visszacsatolt Felvidék ipari népességét is figyelembe vesszük, a tízmilliós ország körülbelül egyötöd részét tekintetjük e vonatkozásban érdekeltnek. Ez a számadat világít rá legjobban, hogy számszerűleg is mily tekintélyes népréteg sorsára gyakorolt befolyásról van szó. Figyelemmel kell lenni a kérdés fontosságának megítélésénél arra is, hogy a felsorolt foglalkozási csoportok a nemzeti termelésben túlnyomó részben mily kiválóan fontos munkakört töltenek be. Ily széles népréteg sorsának mikénti alakulása a nyugodt termelés, a társadalmi béke és így a nemzet jövője szempontjából közömbös nem lehet.

Az állami beavatkozás indokait tovább vizsgálva, a beavatkozás idején fennálló állapotokat kell szemügyre venni.

Az 1930-as évek elején lefolyt gazdasági válságban az árak lemorzsolódásával a munkabérek is erősen csökkentek. A termelés visszaesése folytán pedig a munkanélüliek tömege duzzadt hatalmasra. Ezek a kedvezőtlen körülmények a munkavállalók helyzetére további kihatással voltak. Így a zsúfolt munkapiac nagy munkáskínálatot, tehát nyomott béreket eredményezett, a nyomott bérek pedig sok esetben a munkaidő meghosszabbítására vezettek, amely ellen a munkavállalók nemcsak hogy nem tiltakoztak, de azt sokszor maguk kezdeményezték, hogy jövedelmüket legalábbily módon tarthassák a megszokott színvonalon. Ennek folytán az egyébként is csökkent munkalehetőség még kevesebb munkás között oszlott meg, ami ismét újabb munkanélküliség forrása lett. Gazdasági válság idején ezt a helyzetet orvosolni

*) In: Mai magyar szociálpolitika, Bp. 1939.

aligha lehet, sőt az a válság után is fennmaradván, a munkanélküli tömegeknek a termelésbe való újbóli bejutását akadályozza.

A válság elmúltával bontakozott ki annak romboló hatása a munkavállalók szociális helyzetére az 1920-as évtized vége felé kialakult bérszínvonal erős letörésében és a munkások foglalkoztatási idejének rendszertelenségében. A munkavállalók szociális helyzetének javulását a gazdasági erők szabad játéka-ra bízni vajmi kevés eredménnyel kecsegtető kísérlet lett volna. A munkavállalók vázolt helyzetükben minden hatékony kezdeményezésre képtelenek voltak. A munkaadóktól a munkások sorsának javítására irányuló önkéntes, általános és főként hatékony kezdeményezést nem lehetett várni. A munkaadói oldalról az egyéni kezdeményezésnek csaknem áthidalhatatlan nehézségei vannak, mivel a jobb bért fizető vállalkozót a versenyviszonyok részére való kevezőtlen eltolódása fenyegeti. Ily körülmények között külső tényező kezdeményezésére és általános hatalmi szóval való rendezésre volt szükség. A megoldás tehát csak az állami beavatkozás lehetett.

A beavatkozás nem késhetett, mivel az annak idején kialakuló fellendülés minden szociálpolitikai intézkedésre a legkedvezőbb alkalom. Nem késhetett a beavatkozás azért sem, mert ha a megismétlődő válságok legközelebbi időszakára szociális védelmi rendszerünket már kiépíteni akartuk, a természeténél fogva lassan haladó munkát idejében meg kellett kezdeni. A beavatkozás célja a munkavállalók szociális helyzetének javítása volt. Szolgáltáson azonban egyúttal az ipar jól felfogott érdekeit is, amidőn a munkaidő és a bérek általános rendezésével a bér-uzsorán alapuló versenyt kiküszöbölve a versenyviszonyok közel azonos nivóra hozását érte el.

Ezt megelőzően a munkaadó és a munkavállaló között a bér szabad egyezkedés tárgya volt, és arra nézve korlátozó intézkedés nem állott fenn.

A munkaidőt illetőleg az 1884: XVII. törvénycikkben, az úgynevezett ipartörvényben megállapított korlátozás volt hatályban, amely a felnőtt férfimunkás foglalkoztatására teljesen tág keretet adott. Csupán a nőkre és fiatalkorúakra, azok egészségének és fejlődésének védelme szempontjából voltak különböző törvényekben foglalt korlátozások. A férfimunkások tekintetében a munkaidőt csak a sütőiparban állapította meg napi 10 órában külön törvény.

A vázolt helyzetben a beavatkozás módját illetőleg a kormányzat a legkisebb munkabérek megállapításának rendszerét és a napi 8, illetve heti 48 órás munkaidőnek bevezetését választotta. Mindkét intézkedést illetően elegendő külföldi tapasztalat állott rendelkezésre. A munkaidő a legtöbb európai államban hasonló értelemben volt rendezve, a legkisebb bérek rendszerét pedig ugyancsak több államban már huzamosabb idő óta alkalmazták.

Az ez irányú munka nálunk a 6.660/1935.M.E. sz. rendelet alapján indult meg. E rendelet kereteit tovább bővítette - az alapelvek változatlan hagyása mellett - a munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1937:XXI. törvénycikk és az annak végrehajtása tárgyában kiadott 3.000/1938. Ip.M. sz. rendelet.

A legkisebb bérek megállapítására irányuló munkában két jellegzetes periódust lehet ez ideig megkülönböztetni. Az első időszakban a bérmegállapítást minden iparágra és minden kereskedelmi és iparkamarai kerületre külön-külön bérmegállapító bizottság végezte. Az eljárás tehát erősen széttagolt volt. A második időszakban a bizottságok feladatköre egy-egy ipari főcsoportra és az ország egész területére terjed ki, ami bizonyos központosítást és egyszerűsítést jelent. A bizottságok szervezetét és eljárásának szabályait a 3.000/1938. Ip.M. sz. rendelet tartalmazza. Lényege az idevágó rendelkezéseknek az, hogy a megfelelő érdekeltek meghallgatásával a bizottság tagjainak egyharmadát a munkaadók, egyharmadát a munkavállalók képviselői közül kell kinevezni. A tagok egyharmadát pedig azok közül kell kinevezni, akik sem nem munkaadók, sem nem munkavállalók. A bizottság elnökei ma kizárólag, azelőtt pedig túlnyomó részben nyugalmazott magasállású bírák. A pártatlan tagok túlnyomórészt az illető szakmában jártassággal bíró nyugalmazott köztisztviselők.

Az egyes iparágakban a legkisebb munkabérek megállapítására kinevezett bizottságok az illető iparágban fizetendő legkisebb bérekre vonatkozó gondos előkészítés, az érdekeltek, valamint a szakértők meghallgatása és részletes tárgyalás után, az eljárásra vonatkozó szabályoknak megfelelően határozatot hoztak. A hozott határozatokat az érdekeltségnek tudomására adták. A határozat ellen az érdekeltek záros határidőn belül felszólalással élhettek. A felszólalási határidő lejártá után a beérkezett felszólalásokkal együtt a határozatot a bizottság elnöke a felszólalásokra vonatkozó véleményének közlése mellett a miniszter elé terjesztette. A miniszter a határozatot vagy megerősítette, vagy a megerősítést megtagadta, vagy pedig újabb megfontolás és tárgyalás végett a bizottságnak visszaküldötte. A határozatokat a miniszter nem módosíthatta. A bármi szempontból meg nem felelő határozat tehát a bizottsághoz újabb tárgyalásra visszakerült.

A miniszteri megerősítést elnyert határozatokban foglalt legkisebb bérek a megjelölt területen az egész iparágra kiterjednek. A határozatban foglaltaknál kisebb bér fizetése kihágás. Miután a legkisebb bérek így módon általános kötelező erővel bírnak, azoknak életbeléptetése a munkavállalók keresetének általános emelkedését eredményezte, de egyúttal a munkabérek leszorításán alapuló versenyt is kiküszöbölte.

Az 1935. év nyarától haladt így módon a munka mind több és több iparágra kiterjedően. Azok a jó eredmények, amelyek a munkabérmegállapításokat követték, az érdekelt munkásság igényét a bérmegállapítások iránt erősen felfokozták. Némely, kü-

lönösen nehéz helyzetbe került iparágnál egy bérmegállapítással a viszonyokat már nem is lehetett rendezni. Volt rá eset, hogy az erősen letört bérek négy egymást követő bérmegállapítás során emelkedtek fel mai, már megelégedést keltő színvonalukra. A legkisebb munkabérek megállapító bizottságok munkája Budapest és környékére vonatkozóan indult meg. Ezek munkáját azonban hamarosan a vidékre is ki kellett terjeszteni. A vidéki bérek megállapítására az iparügyi miniszter legtöbbször az egyes kereskedelmi- és iparkamarák területére kiterjedő hatáskörrel külön-külön nevezett ki bizottságokat. A hozott határozatok hatálya ugyancsak az egyes kamarák területére terjedt ki. A legkisebb munkabérek megállapítása a vázolt alapokon folyt egészen 1938. év őszéig. Ekkor a működő bizottságok száma már 123-ra nőtt, és 169 megerősített, hatályban lévő bérmegállapító határozat szabályozta az ipari béreket, a munkában álló ipari munkásság körülbelül 60 %-ára kiterjedően.

Meg kell említeni, hogy a munkabérmegállapítással kapcsolatban azok eredményeiről az érdekeltek általában mindkét részlől nagy elismeréssel nyilatkoznak. A munkások életszínvonalának emelése terén a bérmegállapítás komoly eredményeket mutat fel, és sok bérharcnak vette elejét. A bérmegállapítás jelentőségét közgazdasági és társadalmi szempontból talán akkor lehet a legjobban felbecsülni, ha figyelembe vesszük, hogy a javuló konjunktúrával és a növekvő drágasággal kapcsolatban a magára hagyatott munkásság mily elkeseredett bérharcokat vívott volna. Ha az ebből eredően feltétlenül bekövetkező munkabeszüntetések okozta közgazdasági kárt nézzük, úgy az elkerült anyagi veszteséget, ha pedig a bérharcok által előidézett szociális feszültséget nézzük, úgy az erkölcsi kárt mérhetjük fel. Ezek helyett a bérmegállapítás nyugodt termelés mellett, a fennállott ellentétek nagy részben való kiegyenlítését hozta magával. A bizottságokban való együttműködés azonkívül a munkaadót és a munkavállalót igen sokszor közelebb hozta egymáshoz.

A bérmegállapítás eljárási módjával az érdekeltek ugyancsak meg voltak elégedve. A munka azonban ezen az alapon mégsem folyhatott tovább, mivel ez az eljárás lassú volt, a különböző határozatok között a kívánatos összhang nem volt meg, és azonkívül a határozatok nagy száma és így az ellenőrzés mind bonyolultabbá válása a rendelkezések végrehajtását veszélyeztette. A bérmegállapítási eljárás terén tehát gyökeres reformra volt szükség, amely azonban nem érinthette a bizottságok működésének jól bevált alapelveit. Azok fenntartása mellett tehát 1938. év őszén, egy kivétellel valamennyi bizottságot feloszlattva, a Központi Statisztikai Hivatal beosztásának megfelelő ipari főcsoportok szerint alakított bizottságok nyertek kinevezést.

Ettől az időtől számíthatjuk a bérmegállapítás második periódusát, melynek jellemzője az ipari főcsoportok szerint alakított és az ország egész területére kiterjedő hatáskörrel felruházott bizottság. Az ez ideig kinevezett bizottságok: 1. a vas- és fémipar, gépgyártó és közlekedési eszközöket gyártó, villamossági és műszeripar; 2. kő-, föld-, agyag- és üvegipar;

3. fa- és csontipar; 4. bőr-, sörté-, szőr- és tollipar; 5. főnő- és szövőipar; 6. ruházati ipar; 7. papirosipar; 8. élelmezési ipar; 9. vegyészeti és ruggyantaipar; 10. építőipar; 11. sokszorosító ipar; 12. a bányászat; 13. a háziipar munkavállalóinak és a 14. kubikos munkáknál foglalkoztatottak béreinek megállapítására nyertek megbízást. Hatáskörük az ország egész területére kiterjed. Az iparban foglalkoztatott tisztviselők legkisebb fizetésének megállapítására kinevezett bizottság régebbi összetételében változatlanul fennmaradt. A nagyszámú iparágat felölelő ipari főcsoportokra alakított bizottságok tagjai az összes iparágak ügyeiben nem lehetnek tájékozottak. Ezért, hogy szakszerű munkát tudjanak végezni, az egyes iparágakban járatos egyéneket szakértőként meghallgatják, és ezek közreműködésével biztosítják a megfelelő szakszerű munkát. A bizottságokba szakértők mind a munkaadók, mind a munkavállalók részéről benevezhetők, sőt az elnök pártatlan szakértőt is meghallgathat.

A bizottságok működése folyamatban van, már több iparágban hoztak határozatot. A munkájukra jellemző, hogy ez ideig a határozatok nagyobb részét egyhangúlag, tehát a munkaadó és munkás közötti megegyezés alapján hozták. Ezeknek a bizottságoknak feladata a már meglévő határozatok átdolgozása is, azok egyszerűsítése és egyöntetűbbé tétele végett. Ez a munka szintén folyamatban van. Az új szervezetű bizottságok munkájának eddigi eredményei mindenben kielégítőek.

A munkaidő korlátozása, illetőleg a 8 órás munkanap bevezetése a legkisebb bérek megállapításával egyidejűleg és ahhoz hasonlóan ugyancsak iparáganként indult meg. Éspedig első sorban azokban az iparágakban, ahol arra a gyakorlatban kialakult túl hosszú munkaidő vagy a nagymértékű munkanélküliség miatt a legnagyobb szükség volt. Természetes, hogy a munkaidőkorlátozásnak megvolt a maga ellenzéke. Elméleti és gyakorlati érvekkel igyekeztek kimutatni annak elhibázott voltát, jóllehet a tapasztalat éppen az ellenkezőt mutatja. Hatása a munkanélküliség felszívásában tagadhatatlanul igen jelentékeny, zavarokat pedig a termelésben megfelelő igyekezet és jószándék mellett még átmenetileg sem okoz. A munkaidőkorlátozás ellen felhozott érvek közül a legtetszetősebbek azoké, akik a nemzet előtt álló feladatok óriási tömegére hivatkozva a munkaenergiák tétlenségére kárhoztatását látják abban és mint ilyent támadják. Ezzel szemben az a valóság, hogyha számot vetünk a jelenleg meg is oldható feladatokkal és a rendelkezésre álló munkaerővel, úgy megnyugodhatunk abban, hogy a korlátozott munkaidő semmi esetre sem akadályozza e feladatok elvégzését. E kérdés megítélésénél gondolni kell arra is, hogy a rövidebb munkaidő a munkásoknak kedvezőbb életviszonyokat, egészségük, munkaképességük megóvását, így a nemzet gyarapodását és erősödését is jelenti, ami a körülöttünk feltörekvő szaporább fajták között nagy nemzeti érdek.

Figyelembe kell venni, hogy a munkaidőt korlátozó rendelkezések korántsem merevek, hanem számot vetve az élet körülményeivel nem rendelik el egyszerűen a napi 8 órás munkát, hanem

ahol arra közérdekből, gazdasági szempontból vagy az illető iparág vagy foglalkozás természete miatt szükség van, kivételeket engednek meg.

A munkaidőt korlátozó rendeleteket az első időben ugyancsak iparáganként adták ki. Az ily módon való rendezés azonban lassan haladt, főként az érdekeltségek által igényelt hosszas tárgyalások miatt. Ezért még az 1938. év folyamán e téren is az ipari főcsoportok szerint való szabályozásra kellett áttérni. Jelenleg az alábbi munkaidőre vonatkozó rendeletek vannak hatályban:

1. a vas- és fémiparra, gépgyártásra stb a 45/1939. Ip. M. sz.; 2. a kő-, föld-, agyag- és üvegiparra a 48/1939. Ip. M. sz.; 3. a fa- és csontiparra a 43/1939. Ip. M. sz.; 4. a bőr-, sörte- stb. iparra a 47/1939. Ip. M. sz.; 5. a fonó- és szövőiparra a 500/1937. Ip. M. sz.; a kárpitosiparra a 255/1936. Ip. M. sz.; 6. a ruházati iparból a szabóiparra a 20/1938. Ip. M. sz.; a cipész, csizmadia iparra a 25.800/1936. Ip. M. sz.; 7. a papirosiparra a 46/1939. Ip. M. sz.; 8. az ételmezési iparból a molnár iparra a 27.621/1937. Ip. M. sz.; a mészáros- és hentesiparra a 1.100/1938. Ip. M. sz.; a sör-, maláta-, szikvíz-stb. iparra a 49/1939. Ip. M. sz.; 9. a vegyészeti iparra a 44/1939. Ip. M. sz.; 10. a sokszorosító iparra a 16.500/1936. Ip. M. sz.; végül 11. a tisztviselők munkaidejét a 3.000/1938. Ip. M. sz. rendelet állapítja meg, heti 44 órában.

Az építőipar leszámításával az ipari munkásság körülbelül 94 %-ának munkaideje nyert rendezést. A teljes rendezés a munkaidőre vonatkozó rendeleteknek a még rendezetlen iparágakban való előkészítésével folyamatban van.

A rendelettervezetek előkészítésekor a tervezeteket az érdekeltségeknek hozzászólásra megküldik. A beérkezett észrevételek legalaposabb átvizsgálása és a rendelettervezetnek az Országos Ipartanács által való letárgyalása után kerül a rendelet kiadásra. Az érdekeltségek tehát e rendeletek előkészítésébe is messzemenően be vannak vonva.

Mind a legkisebb bérek, mind a munkaidőkorlátozás bevezetése fokozatosan haladt előre, szem előtt tarva azt az elvet, hogy a szociálpolitikai intézkedések helyesen csak a gazdasági élet és a termelés érdekeit is figyelembe véve valósíthatók meg. Külföldi példák mutatják, hogy az elhamarkodott, a gazdasági élet teherbíróképességét vagy a termelés szempontjait figyelembe nem vevő szociálpolitikai intézkedések maguktól összehoznak, nagy kárt okozva a nemzet gazdasági életének, és még nagyobb kárt éppen a gondoskodás alá vett néprétegnek. Nem hagyható figyelmen kívül az az erkölcsi kár sem, amely hasonló esetben az állami gondoskodásba vetett hit megingásából eredhet, és ami a jövőre nézve súlyos kihatással lehet. Ezeknek elkerülése végett haladt szociálpolitikánk az eddigi - és pedig amint azt az eredmények és a fejlődés töretlen vonala mutatja - helyes utakon.

A legszebb szociálpolitikai intézkedések is üres és hatástalan papirosrendelkezések maradnak, ha azokat a közigazgatás nem tölti ki tartalommal, és nem segíti az életben való megvalósulásra. A közigazgatásnak a szociálpolitikában betöltött, kiemelkedően fontos szerepe tette szükségessé, hogy az említett kérdésekkel a közigazgatás szociális feladataival foglalkozó tanfolyamon ily behatóan foglalkozzunk. Ugyancsak ezek a szempontok vezetik az iparügyi minisztériumot abban az elgondolásban is, amikor a szociálpolitikai intézkedések gyűjteményes kiadásáról gondoskodik, hogy azt a közigazgatási hatóságok rendelkezésére bocsátva azok munkáját megkönnyítse, és így a szociálpolitikai intézkedések végrehajtását, illetve azok mielőnti végrehajtásának ellenőrzését a lehető leghatályosabbá tegye.

Azok a tapasztalatok, amelyek az 1937: XXI. törvénycikk előkészítésekor rendelkezésre állottak, szükségessé tették, hogy a törvény az ellenőrzés hatályosabbá tételére vonatkozó külön intézkedésre is felhatalmazást adjon. Ezt a felhatalmazást a törvény 18. §-a adja meg, és annak alapján a 3000/1938. Ip.M. sz. rendelet a szükséges intézkedéseket meg is teszi. Ezek az intézkedések kétirányúak, éspedig egyfelől az egyes törvényhatóságokban létesítendő ellenőrző bizottságok alakítására, másfelől új szervnek, az ún. ellenőrző miniszteri biztosi intézménynek alapítására adtak módot. Az 1937: XXI. törvénycikk végrehajtási utasításának külön fejezete foglalkozik az ellenőrzés kérdésével, körülírva az ellenőrző bizottságok alakításának módját és eljárási szabályait, valamint a miniszteri biztos ügykörét. A felhatalmazás alapján az iparügyi miniszter a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterrel egyetértve valamennyi törvényhatóság területén megalakította az ellenőrző bizottságokat az ipar és a kereskedelemre kiterjedő hatáskörrel. A bizottságokat paritásos alapon alakította meg, azok három tagja a munkaadók, három tagja a munkavállalók sorából kerül ki. A bizottság elnöke és helyettese pedig az illető törvényhatóság tisztviselője. A bizottság jegyzőjének teendőit a törvényhatóság első tisztviselője által kijelölt jegyző végzi.

Az ellenőrző bizottság negyedévenként legalább egy ízben összeül, és a törvény és az annak alapján kiadott rendelkezések ellen elkövetett visszaéléseket tárgyalja. A visszaélést elkövetőkkel szemben a bizottság a megfelelő eljárás megindítása végett az illetékes hatósághoz fordulhat.

E bizottságok létesítésével elérni kívánt cél az volt, hogy olyan szerv létesüljön, amelyhez a munkások panaszaiikkal közvetlenül fordulhatnak, és ahol azt munkahelyük elvesztésének veszélye nélkül előadhatják. Ez a bizottság a felmerült panaszokat a munkaadó és munkavállaló tagok közötti eszmecserével tisztázhatja, azokat közvetlen közbelépésével a legtöbb esetben orvosolhatja, és így a békés együttműködést a termelésben nagymértékben előmozdíthatja. Természetesen, amennyiben szükséges, a kihágási eljárás megindítása iránt is intézkedhet. A bizottságok részletes tájékoztatására és a közvetlen érintkezés felvételére az iparügyi minisztérium nagy súlyt vet, és a lehető-

séghez képest erre minden alkalmat megragad. A megfelelő együttműködés kiépítése után a legjobb reményeket fűzhetjük a bizottságok működéséhez. Az állandó tájékoztatás érdekében a bizottságok jegyzőkönyvei és jelentései tesznek igen jó szolgálatot. A bizottságok működésének eredménye már mutatkozik a minisztériumhoz vidékről azelőtt nagyszámban befutott panaszok megcsappanásában.

A miniszteri biztosok szintén a szociális rendelkezések ellenőrzése körül töltenek be fontos munkakört. Működésük iránya és területe azonban az ellenőrző bizottságokétól eltérő. A miniszteri biztos a minisztériumnak közvetlenül alárendelt szerv, amely a minisztériumtól nyert utasítások alapján végzi konkrét, kijelölt esetekben az ellenőrzés munkáját. Jelenleg három miniszteri biztos működik, egy az ipar, egy a kereskedelem és egy a bányászat területén. Működésük eddigi eredményei a hozzáfűzött várapozásokat minden tekintetben kielégítették. Mind az ellenőrző bizottságoknak, mind a miniszteri biztosoknak működése azonban csak kiegészítő tevékenység a közigazgatásra e téren háruló feladatok megoldásában.

A MUNKAPIAC HELYZETE A MUNKAKÖZVETÍTÉS REFORMJA ELŐTT*)

Közel tíz év telt el azóta, hogy az Állami Munkaközvetítő Hivatal közzétette utolsó jelentését a munkapiac helyzetének alakulásáról. E tíz év alatt pedig nemcsak heves konjunktúraváltozások zajlottak le a munkapiacon a gazdasági válság és a hadfelszerelési konjunktúra pólusai között, hanem az iparosodás nyomán bizonyára mélyreható szerkezeti átalakulások is bekövetkeztek. Örömmel üdvözölhetjük tehát a Hivatal új igazgatójának nagyszabású jelentését /1/, és az érdeklődést, amelyet belső értékével is mindenképpen megérdemel, csak fokozza az, hogy küszöbön áll a munkaközvetítés intézményének reformja is.

Egy munkaközvetítő intézmény jelentésével szemben mindekelőtt az a gazdaságpolitikai és tudományos követelmény merül fel, hogy hű képet nyújtson a nemzeti gazdaság legfontosabb erőforrásának, a munkaerőnek "piacáról". Gortvay körültekintő és mélyen a részletekbe hatoló feldolgozása mindent elkövet, hogy ennek a követelménynek minél teljesebben megfeleljen. S ha mégsem tud több olyan kérdésre számszerű választ adni, amelyek ismeretére szükség volna - annak az az oka, hogy a munkapiaci statisztikai adatgyűjtés mai módszere folytán hiányzanak a megfelelő adatok. A munkaközvetítő szervek statisztikai szolgálata ma még csak arra van berendezve, hogy az ügyfélforgalom szempontjából lényeges adatokat szolgáltatassa, tehát: hány munkahe lyet kínáltak fel, hány munkakeresési eset fordult elő és hány közvetítést végzett a szerv. Az ily ügyfélforgalmi statisztika a munkakereslet és munkakínálat alakulásának számszerű vagy legalább nagyságrendi kifejezésére csak akkor volna alkalmas, ha legalább a munkahelyváltoztatás frekvenciájának adatait ismerőnk, még abban az optimális esetben is, ha a munkapiaci események túlnyomó része a munkaközvetítés szerveinek közvetítése útján történik meg. Enélkül a közvetítési ügyforgalom statisztikájából inkább csak következtetni lehet a munkapiacon lefolyó eseményekre, de nem lehet azokat mennyiségileg is megragadni, ami pedig feltétlenül szükséges volna a tervszerű munkapiaci politika folytatása szempontjából.

E módszertani fenntartás előrebocsátása után elsősorban azt kell kiemelni az elmúlt évek munkapiaci fejlődéséről, hogy a jelentés adataiban is visszatükröződik a munkanélküliség erős csökkenése. A jelentés jelzőszáma (a 100 munkahelyre eső munkakeresők száma, amelynek kifejező értékéhez magában véve is kétség férhet) az 1932. évi csúcsponttól, 211-ről 1939-ben és 1940-ben 135-re csökkent. Ugyanakkor, midőn a jelzőszám a munkanélküliség megállapodását tünteti fel, a közvetítési forgalom adatai szerint országos átlagban kb. egyenlő mértékben emelkedett a munkakereslet és a munkakínálat is, a felajánlott munka-

*) Közgazdasági Szemle, 1941. LXV. évf. 84. köt. 996-1013. old.

helyek és a munkakeresők száma ui. egyenlő mértékben (5-6 % között) volt nagyobb 1940-ben, mint 1939-ben.

A munkapiacnak ez a kiterjeszkedése azonban csak Budapesten mutatkozott, ahol a bejelentett munkahelyek száma 9,2 %-kal emelkedett. Vidéken ellenben mind a három szám csökkenést tüntet fel, a bejelentett munkahelyek száma 6,1 %-kal, a munkakeresőké pedig 11,8 %-kal. Ezek az adatok arra engednek következtetni, hogy a hadigazdasági fellendülés munkaerő terén is fokozta a főváros központi gazdasági szerepét, és a munkaerőnek a fővárosba való nagyarányú vándorlásával járt. A rendelkezésre álló adatokból azonban csak a jelenségre és egyes tényezőire lehet következtetni, mértékére és sajátosságaira nem.

Érdekesen világítja meg a munkapiacnak ezt az eltolódását a férfimunkapiac alakulása. A jelentés idevágó adatai (134-137. p.) arra mutatnak, hogy a hadfelszerelési foglalkoztatottság inkább férfimunkaerő iránt támasztott keresletet, és főképpen férfimunkások igyekeztek vidékről Pestre jutni. A bejelentett férfimunkahelyek száma Budapesten 12,8 %-kal nőtt, vidéken pedig 15,3 %-kal csökkent, a munkakeresők száma pedig Budapesten 11,4 %-kal emelkedett, vidéken pedig 16,3 %-kal visszaesett. Adat hiányában nem tudjuk megállapítani, hogyan alakultak a viszonyok a gyáripárban, közelebbről a hadi vonatkozású üzemekben, illetve a kisiparban, továbbá a szakmunka és a segédmunka szempontjából, egyes jelenségek alapján azonban feltehető, hogy a munkaerők központosítása Budapesten a kisüzemek s főképpen a vidéki kisüzemek rovására folyt le.

A női munkapiacra, a jelentésben közölt adatok alapján következtetve, a fejlődés részben eltérő irányzatot mutat. Általában a női munka iránti kereslet stagnált, míg a női munkakínálat emelkedett. A nők részére felkínált munkahelyek száma ugyanis országos átlagban csak 2,8 %-kal, a női munkakeresők száma pedig 9,6 %-kal emelkedett. A fővárosi és a vidéki helyzet között itt is érdekes különbségek mutatkoznak, főképp ha a háztartási munkapiacot elkülönítjük a többi munkától. /2/ Budapesten a munkahelyek száma 1,8 %-kal emelkedett, a háztartási munkahelyek megfogyatkozásával (7 %) szemben azonban 9,3 %-kal nőtt az iparforgalmi munkahelyek száma. A női munkaerő iránti nagyobb kereslet csak a kisipar és a kereskedelem köréből jelentkezhett, mert a gyárakban női segédmunkára felajánlott munkahelyek száma 1939-cel szemben 9,3 %-kal kevesebb volt. A munkakeresők száma ezzel szemben 12,8 %-kal emelkedett, de "a női munkakeresőknek a munkapiacra való tódulása" nem volt egyenlő mértékű a különféle munkák piacán. A háztartási munkapiacra a munkakeresők számának emelkedése 10,9 %, az iparforgalmi munkapiacra ennél nagyobb, 14,1 %, de még nagyobb mértékben, 44,5 %-kal emelkedett a nőknek gyári segédmunkára való jelentkezése. Tehát a nők munkapiacra való tódulásának mint részben a bevonulásokkal kapcsolatos, konjunkturális jelenségnek keretén belül lényeges eltolódás jelentkezik a különböző munkák értékelése és az irántuk mutató érdeklődés terén. A vidéken az összes munkahelyek száma 5,6 %-kal volt nagyobb ugyan, míg a háztartási munkahelyek száma 22,5 %-kal nőtt, az iparforgalmia-

ké 32,7 %-kal csökkent. Kár, hogy a jelentés nem közöl a vidéki gyáriparra vonatkozó adatokat, de így is valószínűnek látszik, hogy a vidéki ipar női munkaerőt foglalkoztató képessége igen nagy mértékben esett vissza. Ezt a képet kiegészíti a női munkakínálatnak vidéken mutatkozó alakulása. Az összes női munkakeresők száma vidéken alig emelkedett (0,7 %-kal), de míg az iparforgalmi munkapiacra 25,4 %-kal kevesebb volt, mint 1939-ben, a háztartási munkában 17,5 %-kal emelkedett. A vidéki ipar tehát kevesebb női munkaerőt tud foglalkoztatni, és az innen kiszoruló nők a háztartásokban helyezkednek el, mert valószínű, hogy kisebb mozgékonyaságuk folytán a nők kevésbé tudnak eljutni a fővárosi munkapiacra.

A jelentés kellő nyomatékkal figyelmeztet a női munkaerő válságos helyzetére és a megoldás fontosságára. Valódi szociálpolitikai gondolkodásra vall az a felfogás, hogy az alapvető feladat a női munka feltételeinek javítása, egyes területeken (pl. a háztartási munkánál) az alapvető munkajogi rendezés is hiányzik még. Csak helyeselni lehet azt a javaslatát is, hogy a nőknek tanulatlan munkára való özönlése elé gátat kell vetni, s gondoskodni, hogy "minél több kézműipart (és új foglalkozásokat) tegyünk hozzáférhetővé a nők számára." Rá kell azonban mutatni, hogy magában véve ily intézkedés a jelenlegi feltételek között csak Budapesten látszik járható útnak, de itt is csak akkor, ha megváltozik az a jelenlegi helyzet, hogy tanulatlan vagy betanított munkásnők annyi vagy több bért kapnak, mint a hosszú tanonckodás után felszabadult szakképzett nők pl. a ruházati iparban. Ennek a helyzetnek következménye az is, hogy a tanoncnak jelentkező lányok száma "még a bejelentett munkahelyekhez viszonyítva is igen kevés", "noha egyes szakmáknál valóban jelentős tanoncszükséglet mutatkozik". Budapesten tehát a munkakereslettel szemben a nők elhúzódása mutatkozik az elégtelen munkafeltételek következtében. Vidéken azonban éppen az ipar foglalkoztató képességének sorvadása olvasható ki a számokból, ezen kell hát elsősorban segíteni, ha azt akarjuk, hogy a női munkaerő áramlása a tanulatlan munkából a szakmunka felé vegye útját. Jelenleg, úgy látszik, vidéken egyre inkább csak tanulatlan segédmunkában, vagy háztartásban tudnak nők elhelyezkedést találni.

Az idézett adatok és a velük kapcsolatban felvetett kérdések, hisszük, rámutattak a szerző ama állításának igazságára, hogy a munkapiaci statisztika jelenlegi állapota sokszor még a munkaközvetítő szerv számára sem tesz lehetővé oly mély és gyors áttekintést, mint azt a korszerű munkapiaci politika megkívánná. Nem térhetünk ki ehelyütt a munkapiaci statisztika módszereinek ex asse való tárgyalására, csak rámutatunk két legfontosabb követelményre. A munkapiac irányítóinak bármely időpontban tudniuk kell: 1. hány valódi munkanélküli van, és ezek hogyan oszlanak meg a munkanélküliség tartama és okai (kor, csökkent munkaképesség stb.) szempontjából. E munkanélküliek sorsa ui. különleges szociálpolitikai intézkedéseket tehet szükségessé (mai szociálpolitikánk jóformán csak a munkában levő munkás sorsával törődik). De ezek jönnek elsősorban tekintetbe munkaerőmozgósítás szempontjából is. E munkanélkülieket

élesen el kell választani az idényszerű vagy időleges állás-változtatásban levő munkanélküliektől. Ehhez a közvetítési forgalom adatai magukban nem elegendők. 2. Ismerni kell a munkaerő áramlásának, mozgalmának irányát, az ingaszerűt éppúgy (idényszerű munkanélküliség), mint a trendszerűt. Ide kapcsolódnak ui. a munkásutánpótlás politikájának - jelentőségükben még alig felismert - kérdései, s ezek egyúttal társadalompolitikánk alapkérdései is (iparosodás, "mélyrétegeink" felemelkedése).

A szerző idevágó javaslatai /3/ igen figyelemreméltóak, különösen a munkáskataszter felállítására vonatkozó. Ily nyilvántartás, ha gyorsan és pontosan tart lépést a munkapiac tömeges eseményeivel, a fenti szempontokra, sőt azon túl is állandó és gyors tájékozódást tesz lehetővé a munkapiacon. Ily óriási apparátusnak azonban csak akkor van értéke, ha valóban gyorsan reagál az eseményekre, értéke tehát megvalósításának gyakorlati módszerétől függ. Erre nézve a szerző azt javasolja, hogy a kataszter vezetését és a munkakönyvek kiállítását kapcsolják egybe. Meggondolandó itt az a szempont, hogy a munkakönyvek jelenlegi rendje - bár sok szempontból valóban reformra szorul - egyelőnnel rendelkezik és ez mindenképpen fenntartandó, azzal, hogy a munkás mindenütt azonnal hozzájut munkakönyvéhez. Ha a felállítandó munkaközvetítő szervek hálózata nem elég sűrű, akkor a munkás idővesztés, sőt, sok esetben utazás árán juthatna csak hozzá. Ha a nyilvántartáshoz fontos adatoknak bejelentése - Kovrig javaslata szerint - a munkaadóra lenne bízva, ez igen nagy megterhelést jelentene a munkaadói adminisztráció számára, különösen a kis munkaadók számára, és éppen ezért a nyilvántartás sima folyamatosságát veszélyeztetné /4/. A munkahelyváltoztatás nyilvántartásánál még az OTI-bejelentésekre nyitva álló nyolc nap is túl hosszú idő (alkalmi munkások, napszámosok, kisegítők stb. esetében). A munkaközvetítő szervnek e kérdésben csak egy feltétlen érdeke lehet: azonnal értesüljön minden munkahelyváltoztatásról. Ezt pedig elvégezhetik a munkakönyvet jelenleg is kiállító hatóságok úgy, hogy a munkakönyvek kijelentésével és bejelentésével kapcsolatban naponta megfelelő űrlap kitöltésével és annak aznapi továbbításával értesítik a munkaközvetítőt. Ennek a megoldásnak a munkaközvetítő szempontjából az a nagy előnye is volna, hogy a fiatal, kiépítésben lévő szervnek nem kellene mindjárt kezdetben olyan hatalmas adminisztratív munkatöbbletet vállalnia, amilyen a munkakönyv hatósági kiállítása.

Vizsgálva ezek után a munkaközvetítés tulajdonképpeni munkáját, a jelentés igen tanulságosan és frappánsan mutat rá a magyar munkaközvetítés nagy hiányaira. A munkaközvetítés szervezetének első feladata az, hogy a munkapiacot egységessé tegye, tehát a kereslet és kínálat feszültségeit a különböző szakmák és különböző területek közti viszonylatban kiegyenlítsse. A jelentés őszintén rámutat, hogy ennek a feladatnak a jelenlegi szervezet csak hiányosan felel meg. Ebből a szempontból azt a feltűnő adatot közli, hogy 1940-ben a közvetítések 92,5 %-a a munkaközvetítő szervek székhelyére esett, tehát tevékenységük alig érvényesül helyközi viszonylatban. A jelentés rámutat arra, hogy ennek oka nagymértékben a vasúti díjszabás,

mely nem teszi lehetővé, hogy a munkás vidékre utazhasson ott esetleg kínálkozó munkahely elfoglalására. Ezzel egyúttal utal arra is, mi lenne a javítás egyik kézenfekvő eszköze. Teljesen egyetértünk a szerzővel abban is, hogy vidéken növelni kell a munkaközvetítő szervek számát (a budapesti 85 intézménnyel szemben vidéken összesen csupán 57 működik, ezek is néhány nagyobb városban, óriási illetékességi területtel), hogy a hibák kiküszöbölése végeredményben nem szervezeti reformot tesz szükségessé, hanem céltudatos és határozott ügyviteli intézkedéseket, amelyek a jelenlegi jogszabályok alapján is megtehetőek volnának. Ilyen pl. a hatósági munkaközvetítőknek célszerű és tágas helyiségekbe való elhelyezése, mert a mai állapot ezen a téren valóban tarthatatlan, különösen vidéken. Ilyen a vidékre való közvetítés sikerét erősen akadályozó vasúti menetdíj revíziója. És ilyen intézkedést igényelne az is, hogy elsősorban magukban az állami szervezetekben éljen a munkaközvetítés és a rendezett munkapiac fontosságának tudata, tehát példával előljárva vegyék is igénybe a hatósági munkaközvetítő szolgálatait. A jelentésből ui. meglepetéssel értesülünk /5/, hogy az állam nagy üzemei (posta, vasút) és a közmunkákat lebonyolító közületek a hatósági munkaközvetítés szinte teljes "kizárásával" elégitik ki jelentős munkaerőszükségletüket. Ilyen hiányok kiküszöböléséhez nincs szükség szervezeti reformra.

Bonyolultabb kérdés a hatósági és az ingyenes szakmai közvetítő intézmények hiányos együttműködésének orvoslása. Elvileg a helyes utat jelölte meg a 85.237/1928. KM rendelet, amely kötelezte a különböző irodákat, hogy az általuk nyilvántartott munkapiac állapotáról havonta, az általuk be nem töltött munkahelyekről pedig azonnal tegyenek jelentést a hatósági szerveknek. Mint a jelentés írja, "ez a rendelet nem bizonyult elegendőnek arra, hogy a különböző munkaközvetítő intézmények együttműködését biztosítsa". Ennek oka nagyrészt az, hogy a helyes alapelv kimondását nem követte olyan ügyviteli szabályzat kibocsátása, amely részleteiben is közös nevezőre hozta volna az adatszolgáltatás szempontjait és a közvetítés kötelező közös módszereit. E mulasztás pótlása szükséges és egyszerű. A hatósági közvetítés központi szervének módot kell nyújtani ahhoz, hogy a különböző szervek nyilvántartását, adatszolgáltatását és közvetítő tevékenységét egységes ügyviteli szabályzat keretében szabályozza és annak végrehajtását ellenőrizze, s ezzel a munkapiac egységes áttekinthetőségét megteremtse. Ez a fontos és régen esedékes teendő magában véve még mindig nem tesz szükségessé szervezeti reformot, csupán irányító hatáskört a központi hatósági szerv számára.

Ily egységes ügyvitel magában véve is ki tud küszöbölni sok oly jelenséget, amely ma a munkapiac áttekinthetőségét zavarja és a munkaközvetítés munkáját is akadályozza. Ily jelenség pl. az, hogy sok esetben egy munkaadó, vagy egy munkás egyszerre több szervnél jelentkezik. Maga a többszörös jelentkezés még nem baj, de zavart okoz akkor, ha az egyik szerv nem tud arról, mit tett ez ügyben a másik, s míg a munkás elhelyezkedett az egyik szerv útján, a másikonál még munkanélküliként van nyilvántartva.

E jelenség ráirányítja figyelmünket a különböző munkaközvetítő szervek egymás közti viszonyának alapkérdésére: a közöttük folyó versenyre, mely egyrészt oka, ma azonban főként következménye a hiányos együttműködésnek. A jelentés is foglalkozik ezzel, és példás őszinteséggel tárja fel, hogy számos szakmai ingyenes munkaközvetítő szerv tevékenysége sokkal sikeresebb, mint a hatóságié. A jelentés idevágó adatai igen érdekesek. Bár a többszörös jelentkezés bizonyos hibaforrást jelent, amit az adatok értékelésénél figyelembe kell venni, megállapítható, hogy a szakmai szervek működése sikeresebb a munkakeresők szempontjából. Száz munkakereső közül a szakmai szervezetek Budapesten 80-at, vidéken 66-ot, a hatóságiak Budapesten 40-et, vidéken 58-at helyeztek el; ha pedig a háztartási munka piacát figyelmen kívül hagyjuk, Budapesten a hatósági szerv 39-et, vidéken 54-et, a szakmai szervek Budapesten 80-at, vidéken 58-at helyeztek el száz munkakereső közül /6/. Még feltűnőbb különbséget tüntet fel a tevékenység sikerének másik jelzőszáma, amely arra ad felvilágosítást, hogyan tud a közvetítő szerv megfelelni a munkaadó keresletének. Budapesten a szakmai szervezetek 100 felajánlott munkahelyből 92-t, vidéken 93-at tudtak betölteni, a hatósági szervek Budapesten 66-ot, vidéken 84-et. Kár, hogy a munkakategóriák (szak-, betanított munkás, napszámos stb.) szempontjából taglalt statisztika /7/ nem különíti el a hatósági és a szakmai szervek forgalmát, de így is valószínű, hogy a szakmunkások közvetítésének, az összes közvetítések 48 %-ának túlnyomó részét a szakmai szervek végezték.

E feltűnő különbség okát a szerző abban keresi, hogy "a szakmai típusú közvetítés a hosszú gazdasági harcok eredménye, és a munkavállalók ragaszkodnak munkaközvetítőjükhöz, amely szakmai szervezetüknek és a gazdasági harcban való ellenállóképességüknek a múltban nagy támasza volt." /8/ E körülménynek feltétlenül van szerepe, de inkább csak a múltra nézve. Azonban legfeljebb csak azt magyarázza meg, miért keresik fel a munkások nagyobb számban a szakmai szervek közvetítőit, mint a hatóságit. Azt azonban nem magyarázza meg, miért fordulnak éppen a munkaadók nagyobb számban a szakszervezetekhez, ha megfelelő munkást keresnek. Budapesten 1940-ben közel 100 000 munkahelyet jelentettek be az ingyenes szakmai szervezetknél, és alig 50 000-et a hatóságinál. Éppen a munkaadóknak ez a nagyobb "bizalma" a szakmai közvetítés iránt, késztet bennünket arra a megfontolásra, hogy a munkaközvetítésnek szerepe a munkapiaci küzdelemben teljesen megváltozott. A munkaadók és munkások szervezetei közt folyó vitában a kérdés szinte teljesen elvesztette minden harci életét. Ez különben világszerte mutatkozó jelenség, ott ahol a munkásszervezetek létjogosultságát a munkaadók nem vitatják többé. Mióta a magyar munkaadók is belátták, hogy a hatósági munkaközvetítés magában véve nem hatásos eszköz a munkásszervezetek megerősödésével szemben /9/, e kérdés lekerült a napi-rendről. A munkaadó elsősorban arra törekszik, hogy megfelelő munkást, főképpen szakmunkást kapjon, és így oda fordul, ahol ezt az igényét legjobban kielégítik. A munkaközvetítés ismét harci szerephez jutott újabban, de egészen más vonatkozásban, ti. a különböző újonnan alakult és a régi munkásszervezetek kö-

zött folyó versenyben mint tagtoborzó tényező. E verseny következtében valóban előfordul, hogy egyes munkások egyszerre több szervezet útján próbálnak elhelyezkedni. Ez a jelenség azonban egyáltalában nem érinti a lényeges kérdést, ti. a szakmai szervezet és a hatósági szerv közötti versenyt.

A fenti adatok rámutattak, hogy e versenyben a hatósági szervezetek sok szempontból alulmaradtak. Ebben feltétlenül szerepet játszik az a mostoha elbánás, amelyben maga az államhatalom részesítette a hatósági közvetítést (pl. a helyiségek és a megfelelő létszámú személyzet kérdésében); a szervezeti reformra irányuló sikertelen igyekezetben éppen azok a kis ügyviteli intézkedések maradtak el, amelyek a hatósági közvetítés helyzetét megerősíthették volna. Eerre már említettünk példákat. A szakmai szervezetek egy része viszont komoly munkával fejlesztette ki közvetítőjét. Maga a jelentés idézi /10/ a kérdés egyik legfontosabb szakértőjének azt a megállapítását, hogy "ha valahol (a nyomdaiparban) szükség van kisegítő vagy más jellegű szakmunkásra, úgy a szakszervezet - ... a legmegfelelőbb embert küldi a kívánt helyre". A munkások mozgalmi ragaszkodásánál sokkal fontosabb oka a szakmai szervezetek előnyének az, hogy a munkaközvetítés legfontosabb kérdésében fölényben vannak: jobban meg tudják ítélni a betöltendő munkahely egyéni követelményeit és a munkakereső munkás egyéni alkalmasságát arra, hogy azoknak megfeleljen. Ez az előnyük pedig nem történeti véletlen, tehát nem kúszóböli ki teljesen az sem, ha a hatósági munkaközvetítő személyét megfelelő szakmai tapasztalat alapján válogatják ki. Bármely képzett, tájékozott szakember is a hatósági közvetítést végző tisztviselő - és ez valóban nagyon fontos -, mégis a közvetítendő személyt, annak képességeit csupán a közvetítés alkalmából ismerheti meg. Viszont a szakszervezet számára a munkások szakmai és egyéb szempontból való megismerésére a munkaközvetítés csak egyik alkalom a sok közül, ennél sokkal fontosabbak és döntőbbek azok a kapcsolatok, amelyeket velük egyébként fenntart, és amelyek a munkás életét szinte teljesen felölelik.

Ezzel eljutottunk a jelentésnek a munkaközvetítés szervezeti reformjára vonatkozó problematikájához. Mielőtt erre vonatkozó fejtegetéseihez hozzászólnánk, tisztán ki kell mondanunk bizonyos elveket. Vitathatatlan követelmény a munkapiac egysége. Ott, ahol ez az egység a különböző szervezetek önkéntes együttműködésével nem valósul meg, tervszerű szervezéssel kell biztosítani. Ez abban áll, hogy van egy szerv, amely kiegyenlíti a munkaerőnek egyes helyeken mutatkozó túlkínálatát a másutt kielégítetlenül maradt kereslettel. Az is konvenció ma már, hogy ezt a különböző szervezetet koordináló, kiegyenlítő feladatot az ország egész területét átfogó állami szerv intézheti legjobban. Ma már politikailag teljesen színtelen követelmény állami feladatul elismerni a munkapiac egységének biztosítását. Nem vitapont ez a szakmai szervezeteknek egymás közt vagy az állammal folyó vitájában sem. Az államnak, mely a gazdaságpolitikai történetet irányítja, szükség esetén befolyásolást kell gyakorolnia a munka piacán is. A kérdés éppen az, mi ennek a legjobb gyakorlati módszere. Ebben pedig egyedül a célszerűség

lehet döntő, miután a munkaközvetítés kérdése szerencsére túl-
emelkedett a munkapiaci viták szféráján. Éppen ezért van valami
írónia abban, hogy ma éppen a célszerűségnek ezt a követelmé-
nyét kell hangoztatni más szempont előtt. Örvendetes, hogy ép-
pen olyan tekintélyes szó, mint amilyen Gortvayé, hangoztatja:
"sajnálatos körülménynek kell mondanom, hogy a szervezett mun-
kaközvetítés szükségét ma nem termeléspolitikai szempontok, nem
a munkaerőgazdálkodás érdekében bevezetett erőfeszítések érlel-
ték meg, hanem elsősorban 'munkáspolitikai' szempontok".

Az "államosítás" célszerű módszerének kérdésénél két
szempontot kell összeegyeztetni. Egyik: a munkaközvetítés első-
sorban egyéni érdekvédelem, segíteni hivatott a munkásnak a
legnehezebb gazdasági kérdésben, abban, hogy ott kínálja fel
munkáját, ahol arra legnagyobb a szükség, ahol tehát "piaci"
helyzete legerősebb. Ezzel egybeesik a jól felfogott munkaadói
érdek is, az, hogy a leginkább odaváló munkás töltsen be a mun-
kahelyet. Másik szempont: a munkaközvetítés szervezete tegye
lehetővé egyúttal a gazdaságpolitikai közérdek érvényesülését,
a munkaerőállomány célszerű kihasználását. A szervezetnek
olyannak kell lennie, hogy e két különböző és időnkint feszült-
ségben is lévő érdeket együtt rugalmasan tudja kielégíteni.

Ha e szempontból tekintjük a szerző javaslatait, helye-
selni kell a munkapiac egységének mindenképp felé helyezett köve-
telményét és ez alapon azt a javaslatát /11/, hogy egységes el-
vek és irányítás alatt működő szervezeten belül kell folynia a
munkaközvetítésnek a mezőgazdasági és az értelmiségi munkát is
magában foglaló teljes munkapiacra. Ha e különböző piacok gon-
dozására különleges szervek szükségesek is, ezek között elen-
gedhetetlen ugyanolyan szoros együttműködés egy központi ható-
sági szerv vezetése alatt, mint az iparforgalmi munkapiacra a
hatósági és a szakmai szervek között. /12/

Ugyancsak helyes egy másik követelmény is, hogy ki kell
küszöbölni a keresetszerű munkaközvetítést, amennyire csak le-
hetséges. /13/ Korszerű szociáletikai szempontokon felül indo-
kolja ezt az is, hogy a keresetszerű közvetítés igen könnyen
kerül ellentétbe a munkaadó és a munkás közös érdekével, mert
érdeke lehet a gyakori munkahely változtatás.

A szerző azonban továbbmegy ezen. "A munkaközvetítés re-
formjának vezérelve csak a minden foglalkozásra kiterjedő ható-
sági hálózat és a kizárólagos hatósági tevékenység fokozatos
megteremtése lehet." /14/ Azok után a tények után, amelyeket a
hatósági és szakmai szervek működésére nézve előbb megállapí-
tottunk éppen a jelentés alapján, közelebbről kell megvizsgál-
ni, milyen érvek alapján kívánja a szakmai szervek teljes ki-
kapcsolásával kizárólag hatósági szervekre bízni a munkaközve-
títést.

Mindenekelőtt az az érvelés figyelemreméltó, hogy ma már
nincs szükség a szakszervezeti munkasközvetítés bérszabályozó
működtetésére, mert állami intézkedések biztosítják a munkafel-
tételket (legkisebb munkabér stb.). Megítélésünk szerint túl-

becsüli azt a szerepet, amelyet a szakmai munkaközvetítés eddig is betöltött az általános bérszabályozásban. A munkafeltételek szabályozására nem a munkaközvetítés az alkalmas fegyver, hanem a sztrájk vagy a kollektív szerződés. A munkaközvetítés bérszabályozó funkciója abban áll, hogy a szakmai szerv nem közvetít munkást olyan munkahelyre, ahol szerinte indokolatlan alacsony munkabért kínálnak. Ezt csak két feltétel esetén teheti meg: 1. ha magában foglalja az összes tekintetbe jövő munkásokat, tehát monopolizálja a munkakínálatot. Tudjuk, hogy nálunk ez a helyzet nem fordul elő. 2. A munkapiacra a kínálat nem alkalmas a kereslet kielégítésére. Ilyenkor azonban a közvetítőnek kötelessége is oda közvetíteni a munkást, ahol jobb feltételeket kínálnak. Meg kell tennie ezt a hatósági szervnek is, ha nem akar antiszociális munkaadók eszközévé válni. A közvetítésben tehát bérszabályozó funkció vagy egyáltalában nem tud érvényesülni, vagy igen kis mértékben, egy-egy munkás egyéni esetében, ilyenkor azonban éppúgy kell érvényesülnie a hatósági munkaközvetítésben, mint a szakmaiban. Hogy a szakmai munkaközvetítésnek ezt a szűk terjedelmű bérszabályozó hatását a munkaadók sem tartják indokolatlannak, mutatja az is, hogy ezek még nagyobb arányban veszik igénybe a szakmai szervet a hatósági közvetítéssel szemben, mint maguk a munkások. Ez az érv tehát nem alkalmas a kizárólagos hatósági közvetítés jogosultságának alátámasztására.

Másik érve a kizárólagos hatósági közvetítés mellett a szakmai paritásos közvetítés ellen irányul. Elismerve azt, hogy voltaképpen hivatásukat kitűnően töltik be, kifogásolja - helyesen -, hogy a szervezeten kívül álló munkást szinte kizárják a jó munkahelyekről, mert a paritásos közvetítőkben résztvevő munkaadókat eltiltják a hatósági közvetítés igénybevételétől, tehát kívülálló munkás alkalmazásától. E kifogás, bár helytálló, nem a szakmai paritásos közvetítés lényegét találja, hanem annak csupán egy kinövését. A munkaközvetítés valóban nem lehet eszköz arra, hogy a munkást bekényszerítse egy szervezetbe. De nem ez a lényeg, hanem az, hogy a szakmai paritásos közvetítés kiegészítője egy kollektív szerződésnek, amelynek hatásos érvényesülése a szerződés végrehajtását biztosító eljárási apparátuson (választott bíróság) áll vagy bukik. A szerző alighanem egyetért velünk abban, hogy a kollektív szerződés a munkabéke és a munkafeltételek biztosításának legfejlettebb módja, és éppen a felek önkéntes támogatása folytán tökéletesebb, mint mégoly fejlett állami munkafeltétel-szabályozás. Ha tehát egy-egy szakmában begyökeredzett ily kollektív szerződés és a felek hozzá való hűsége, az ily szociális haladást - éppen nálunk - fenn kell tartani. A paritásos szakmai közvetítésnek a kívülálló munkások ellen irányuló élet le kell törni, ennek helyes módja azonban nem az, hogy megszüntetjük a paritásos szervezetet, hanem biztosítjuk a kívülálló munkás jogát oly konkrét esetekben, midőn a szakmai szerv nem tud megfelelő munkást közvetíteni. Bizonyos előnyt így is fog élvezni a paritásos szervbe tartozó munkás. A munkaadó ugyanis jogi kötelezettség nélkül is inkább azt a munkást alkalmazza, akit a vele intézményesen együttműködő szerv küld hozzá, akinél tehát ab ovo lojális magatartást tételvezhet fel a munkabéke szempontjából. Ha ezen túl

akarunk menni, magát a kollektív szerződést kellene szétzúzni, ez pedig túl nagy ára volna e kis korrekciónak. Maga Gortvay is érzi ezt és hangoztatja: "állami intézménynek nem lehet feladata", hogy a szakmai munkaközvetítés megszüntetésével "gátolja a testületek szabad fejlődését". Feladata valóban nem az, de következménye igen valószínűen az lesz. Ami pedig azt az érvet illeti, hogy "állampolitikai szempontból tarthatatlan helyzet, hogy kollektív munkaszerződések a hatósági munkaközvetítés igénybevételét egyenesen lehetetlenné tegyék" - azt mondhatjuk: állampolitikai szempontból azt is tarthatatlannak kellene minősíteni, hogy a peres felek egy választott bíróság javára kizárhatják az állami bíróság beavatkozását! Ez az érv oly "munkáspolitikai" szempontra támaszkodik, amely ellen a szerző határozottan szót emel.

Ezek alapján mondhatjuk: a kizárólagos hatósági munkaközvetítés aligha lenne célszerű megoldás a munkaközvetítés korszerűsítésére. Magában a közvetítés szűkebb munkájában a szakmai szervek előnyben vannak és lesznek, mert jobban ismerik a munkahelyet és a munkást. A szakmai paritásos munkaközvetítés módszerét (a munkaadók és a munkások együttműködését) inkább ki kell terjeszteni ott is, ahol magától nem tudott gyökeret verni. Ezért helyes a szerző azon javaslata, amely a hatósági szervek szakmai osztályainak irányítására paritásos választmányok létesítését szorgalmazza. Ez a módszer alkalmas eszköz arra is, hogy megszüntesse a különböző szervezetek versenyének káros hatásait, és hatósági ellenőrzés folytán jogaihoz juttassa a kívülálló szervezetlen munkást. A munkapiac egységének biztosítása végett viszont a központi hatósági szerv erős vezetése indokolt: ez a vezetés a nyilvántartás, a statisztika és a közvetítési ügyvitel egységesítésén túl odáig terjedjen, hogy a feladatát nem jól teljesítő szakmai szervtől a működési jogot megvonhassa, vagy új szerv működését engedélyezhesse. Erre a kiválasztásra és ellenőrzésre éppen és csak a központi hatósági munkaközvetítő mint szakközeg hivatott.

A kizárólagos hatósági közvetítés kérdése nem tisztán elméleti kérdés, hanem nagyon is gyakorlati. Hiszen a munkaközvetítés szervezésének célja a munkapiac minél teljesebb megragadása, a munkakeresés primitív és káros formáinak ("gyárkapuk előtti", vagy más "emberpiacok", fekete közvetítések stb.) kiküszöbölése. Ha a hatósági szerv egyedül nem tudja kielégíteni úgy az igényeket, mint a szakmai szervezetekkel együtt, akkor a verseny ki van ugyan küszöbölve, de ismét kihullanak a munkapiaci események a munkaközvetítő szerv hálózataból, és talán még nagyobb mértékben "feketén" folyik tovább a munkaközvetítés.

A kizárólagos hatósági munkaközvetítés követelményét nem támasztják alá a történeti külföldi tapasztalatok sem. Ezekből azt látjuk, hogy a kizárólagos hatósági munkaközvetítés bevezetéséhez csak rendkívüli és átmeneti helyzetek szoktak vezetni. Ilyen helyzet a hadigazdaság, melyben a munkaerő abszolúte vagy viszonylag kevesebb, mint a betöltendő munkahely. Ilyenkor valóban szükség lehet a közvetítés hatósági kizárólagosságára, amely azonban már nem is annyira közvetítés, hanem munkaerő-

"gazdálkodás" (Arbeits-"einsatz"), a viszonylag szűkös "készlet" egyetlen célra tekintő felhasználása. Ebben már a munkás egyéni érdekei egyenesen háttérbe szorulnak, sőt az egyik munkahelynek az érdekei is a másik, hadiszempontból fontosabb munkahely javára. Szerző bizonyára egyetért velünk abban, hogy ilyen állapot normális viszonyok között nem áll fenn a munkapiaccon. Főleg nem olyan gazdasági szerkezetben, mint nálunk, ahol az egyes termelési ágak munkásainak kiáltóan ellentétes életszínvonala miatt a magasabb életszínvonalat biztosító termelési ágakban is mindig van nyílt vagy lappangó munkaerő-túlkínálat. Nem véletlen, hogy a német állami munkaközvetítés is 1935 végén, tehát akkor lett kizárólagos, midőn a hadigazdálkodás lépett elő egyetlen és döntő célkitűzéssé. 1935 végéig, a munkanélküliség elleni hatalmas arányú küzdelem első szakaszában, a német munkapolitika nem érezte szükségét kizárólagos hatósági munkaközvetítésnek. /15/ A magyar hadigazdálkodás a munkaerők mozgósításának megoldásában már elmulasztotta azt a történeti pillanatot, amely indokolta volna a hatósági munkaközvetítés monopolisztikus megszervezését. Viszont a háborús gazdálkodás leépítése, amelynek jellemzője a munkaerő-kínálat hirtelen megduzzadása, mielőtt az eddig hadi munkában foglalkoztatott munkástömegek ismét el tudnak helyezkedni, nem feltétlenül teszi szükségessé a kizárólagos hatósági munkaközvetítést, sőt inkább azt, hogy a munkaközvetítés szervezete minél sokoldalúbb és differenciáltabb legyen. Ennek oka végső elemzésben az, hogy a munkaközvetítés maga nem teremti munkahelyet, hanem csak meglevő munkahelyre közvetít munkást. A demobilizációban a munkahelyek megteremtése a központi gazdaságpolitikai irányítás feladata, s nem a munkaközvetítésé. Ismét német példára hivatkozva, az 1933-35. években lefolyt hatalmas arányú munkanélküliség elleni küzdelem mellett érdemes megemlíteni azt is, hogy a világháború után a gazdasági demobilizációt, a frontokról hazaözlő munkások milliós tömegeinek elhelyezését a német gazdaságpolitika szinte teljesen szervezetlen munkaközvetítés mellett is gyorsan meg tudta oldani. /16/

Mindez azonban csupán a kizárólagos hatósági munkaközvetítés elvi kérdéseire vonatkozott. A szerző maga is fokozatos megvalósításról szól, és ezzel felveti a megvalósítás gyakorlati kérdéseit is. Igaza van abban, hogy az állami közvetítés csak megszüntetheti, de nem pótolhatja a szakmai szerveket addig, míg technikai felkészültsége (szakképzett személyzet, épületek stb.) nem javul meg a maihoz képest nagy mértékben. Rá kell azonban mutatnunk, hogy ezek a fontos szempontok csak technikai jellegűek. Intézményes feltétele is van annak, hogy az állami szerv jobban tudja végezni a munkaközvetítést, mint a szakmai. A szervezett munkások nemcsak azért fordulnak a szakmai közvetítőhöz, mert ott jobb az elhelyezkedés lehetősége, hanem talán inkább azért is, mert ott kapnak munkanélküli segílyt. Ha csak állami szervhez fordulhatnának, segítség hiányában erre egyedül jogszabály kötelezné őket. Legalábbis kétséges, hogy ily tömeges formában lehetséges volna-e ily kötelezettség betartásának ellenőrzése. Hatásos állami munkaközvetítésnek intézményes feltétele tehát a munkanélküliség elleni biztosítás bevezetése, amely különben is alfája a korszerű szo-

ciálpolitikának. A munkaközvetítő szervet semmi sem sarkallja jobban gyors munkára, mint az, hogy munkanélküli segélyekkel kell takarékoskodnia. Németországban is, de még előbb Angliában, a munkanélküliség elleni intézményes küzdelem teremtette meg az állami munkaközvetítést (bár sehol sem kizárólagos formában), de szoros összefüggésben a munkanélküliségi biztosítással. A szerző tehát túl szerény akkor, midőn a magyar hatósági munkaközvetítéssel kapcsolatban csak a munkanélküliségi biztosítás "előkészítése"-t említi. /17/ A munkanélküliség elleni biztosítást előbb-utóbb össze kell kötni a munkaközvetítéssel. Csak így vállalkozhatik ez többek között oly feladatokra is, amelyet a szerző nem tart elegendőnek. De ha korszerű munkaközvetítő szerv aktív beavatkozással akar alkalmazkodni a munkapiac megváltozott szerkezetéhez, és pl. a tartósan feleslegesnek mutakozó munkaerőkínálatot átképzéssel más szakmákba kívánja terelni, felmerülhet a kérdés, lehet-e az átképzést intézményesen megoldani a munkanélküli segélyezés valamilyen formája nélkül.

Passzív munkapiaci politikán a szerző azt érti, hogy a munkaközvetítő szerv csupán összehozza a munkakeresletet és kínálatot, s helyesen mutat rá, hogy ezen ma már túl kell mennie a munkaközvetítésnek. A jelentés 192. oldalán sorolja fel azokat a feladatokat, amelyek szerint az aktív munkapiaci politika körében a munkaközvetítés hatáskörébe tartozandók. E felsorolásban azonban olyan teendők is szerepelnek, amelyek nem az aktív munkapiaci politika helyesen felfogott területébe, hanem a munkarendészet körébe tartoznak. Ezek egyrészt szinte intézményesen akadályoznák meg azt, hogy a munkaközvetítő szerv pártatlan maradjon, ez pedig elsőrendű követelmény, főképpen monopolisztikus szervnél. A jelentés csak annyit mond: "kívánatos lenne". Az új hatósági szerv számára javasolt "munkahivatal" elnevezés önmagában szintén nem indokolja, sőt ki sem fejezi ezeket a munkarendészeti feladatokat. A német Arbeitsamtok feladata pl. pusztán a munkaközvetítés és a munkanélküli biztosítás ügykezelésére, az ipari munkarendészet ma is kizárólag az iparfelügyelet hatáskörébe tartozik; az Arbeitsamt-ok kaptak bizonyos "igazgatási" hatáskört, de csak a háborús munkaerőgazdálkodás körében, olyan kérdésekben, amelyek a munkaerő-elosztással kapcsolatosak (pl. a munkahely változtatás engedélyezése stb.). A munkarendészet egészen más természetű tevékenység, mint a munkaközvetítés. Ennek sikere elsőrendben attól függ, milyen bizalmi légkör alakul ki a munkások, illetve a munkaadók és a közvetítő szerv között. A munkarendészet bevonása a "munkahivatal" hatáskörébe emelné talán ennek tekintélyét, de a "tekintély" súlyos megterhelést jelentene a tulajdonképpeni munka sikere szempontjából. Éppígy aligha lenne szerencsés megoldás a munkaközvetítésre bízni a munkaügyi tanácsadást és a hatóságok előtti véleményezést nem munkaközvetítéssel kapcsolatos kérdésekben. Ez tipikus érdekképviselési feladat, és ha hatóságra bízók, az vagy a felek egyikét (gyakorlati körülmények folytán valószínűleg elsősorban a munkást) fosztaná meg érdekképviselésétől, vagy a hatóságot pártatlanságától.

A munkaközvetítő szerv immanens teljesítőképességének túlbecsülését kell látnunk abban is, ha a szerző javaslata szerint a munkaközvetítő szerv a munkaalkalom-szerzés politikájának irányítását vagy éppen egyedüli irányítását vállalná. A munkaszervezés és közmunkapolitika, amelynek jelentősége az átmenetgazdálkodásban még nagyobb, mint az elmúlt évtizedben volt, a gazdaságpolitikai élet összes erőinek számbavételét követeli meg, oly áttekintő konjunktúrapolitikai feladatot jelent, amely a központi gazdaságpolitikai irányítás legfelsőbb szférájába tartozik - aligha lehet tehát a munkaközvetítő szervezet feladata, amely legfeljebb egy termelési tényező, a munka, felett bír áttekintéssel. És nem csökkenti annak fontosságát, hogy a közmunkákat lebonyolító hatóságok szorosan együttműködjenek a munkaközvetítővel a legjobban ráutalt munkanélküliek elhelyezése végett. A Reichsanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung azon joga - talán ez lebegett a szerző szeme előtt is -, hogy a közületek közmunkaterveit felülbírálhassa, csak arra terjedt ki, hogy a Reichsanstalt a szerinte nem produktív közmunkáktól megtagadhatta a szubvenciót (Grundförderung), amelyet egyébként folyósíthatott - a munkanélküliségi biztosítás járuléktartalékaiból. /18/

A hatósági munkaközvetítésnek igenis minden erejét központosítani kell arra az igazi és nem csekély feladatra, hogy segítségére legyen a munkaadónak és munkásnak egyaránt a munkahelyek minél tartósabb és megfelelőbb betöltésében, útbaigazítást adjon annak, aki először lép a munkapiacra és hogy ismerje, hű tükrét adja a munkapiacnak. Ezek maguk is oly rugalmas, gyakorlatias módszereket követelnek a természeténél fogva nehézségre hajlamos apparátustól, hogy már gyakorlati szempontból is érdek az, minél kevesebb lényeges feladatra minél jobban összpontosítsa erőit, amelyek nálunk, sajnos, annyira kezdetlegesek.

A jelentés nem részletezi, hogy képzeli el a kizárólagos hatósági közvetítés fokozatos megvalósításának menetrendjét, csupán - helyesen - a személyzeti kérdés roppant fontosságát hangsúlyozza. Annál behatóbban /19/ foglalkozik azonban egy, a szervezeti kérdésektől független, közvetlen feladattal: a pályaválasztási tanácsadás bevezetésével. Köszönet és elismerés illeti alapos és mélyenjáró áttekintéséért. Mert elszomorító az a kép, amelyet a tanoncmunkapiacról rajzol /20/, és ezen keresztül arról az anarchiáról, a korszerű szociálpolitikai gondoskodásnak arról a szinte teljes hiányáról, mely ipari munkás-utánpótlásunkat jellemzi - abban a korban, amely visszhangzik a képesítés követelményétől. "Ipari és kereskedelmi életünk a szükséges utánpótlásnak híjával van" - írja, rosszul tájékozott fiatal pályakezdők tömegesen tudnak tanulatlan, de azonnali megélhetést nyújtó pályákra, viszont magas fejlettségű szakmák hosszú lejáróban összezsugorodásra vannak ítélve az utánpótlás hiánya miatt. A kérdés óriási jelentőségű; nemcsak minőségi iparunk termelése, hanem a feltörekvő társadalmi rétegek sorsa és valóban felemelkedésük függ tőle. A szerző, mint mindig, itt is elsősorban a lényegre tapint: a fiatal munkások felnevelésének alapvető feltételeit kell megjavítani (pl. neveltetési

költségek), s a még oly jól működő pályaválasztási tanácsadás is csak a tervszerű szociálpolitika keretén belül állhat hivatása igazi magaslatán. De önmagában is megakadályozhat sok olyan hibás pályaválasztást, mely később az elhelyezkedés tartós sikertelenségét, az emberi egyensúly felborulását, egy értelmetlen emberi élet minden terhét zúdítja az illetőre s a társadalomra. Talán túlzott optimizmus a szerzőnek az az elképzelése, hogy "a létesítendő pályaválasztási tanácsadás által kiállított igazolvány kizáró módon megjelölhetné azokat az életpályákat, amelyeket a fiataloknak kerülni tanácsos, és javasló módon megjelölné azokat a pályákat, amelyek az orvosi és képességvizsgálati eredmények alapján a pályaválasztó számára előnyösen jöhetnek számításba." /21/ A pályaválasztási tanácsadás ma még nincs abban a helyzetben, hogy megjelölje egy bizonyos egyén számára az éppen neki megfelelő pályát vagy pályákat, ebből a szempontból a pályaválasztási tanácsadás, különösen tömegszolgálat formájában, egyelőre falanszterutópia. Arra azonban módszereinek jelenlegi fejlettsége mellett is vállalkozhatik, hogy megvizsgálja a tanácskérő fiatalok alkalmasságát arra a pályára, amelyre az magától (hajlamból, szülői rábeszélésre stb.) kedvet érez, és alkalmatlanság esetén ettől őt visszatartsa. /22/ Még ebben a funkcióban is igen fontos azonban ez az intézmény, és ezért megszervezése nálunk is elodázhatatlan szociálpolitikai feladat. Rendkívüli érdeme a jelentésnek az is, hogy felhívja a figyelmet egy másik igen fontos problémára, a csökkent munkaképességűek elhelyezésének és produktív alkalmazásának kérdésére, az "aktív munkapiaci politika" rangos és valóban sürgető feladatára.

Nincs sajnos módunk arra, hogy részletesebben ismertessük e gondolatokban oly gazdag jelentést, amely a szakszerű és tudományos szociálpolitikai gondolkodásnak üde szigete a frázisok árjától elborított magyar szociálpolitikai irodalomban. A munkapiac helyzete és a munkaközvetítés kérdésében fent említett elvi és gyakorlati szempontok arra mutatnak, és ebben talán a kiváló szerző is egyetért velünk, hogy a magyar munkaközvetítés megszervezését legcélszerűbben oly formában képzelhetjük el, mint az 1927-ben Németországban a Gesetz über Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung megalkotásával történt.

E megjegyzések után ismét hangsúlyoznunk kell, mily nagy köszönet illeti meg a szerzőt őszinte és tárgyilagos jelentésének megírásáért. Csak remélni lehet, hogy ez az oly fontos állami intézmény folytatni fogja gazdaságpolitikai tájékoztatás szempontjából hézgapótló jelentéseinek közzétételét, az állami közigazgatás felelősségérzetének e legbeszédesebb megnyilatkozását. E mű elolvasását melegen ajánlhatjuk mindazoknak, akik szociálpolitikánk fejlesztését szívéükön viselik, és átérzik a munkaközvetítés korszerű megszervezéséhez fűződő nagy és valódi érdekeket.

JEGYZETEK

- /1/ Gortvay György: A m. kir. Állami Munkaközvetítő Hivatal 1941. évi jelentése a munkaközvetítés és a munkapiac állásáról. Budapest, 1941. 243. p.
- /2/ Ld. Gortvay id. mű 141. old. táblázata.
- /3/ Uo. 196-198. old.
- /4/ Kovrig javaslata azért sem gyakorlatias, mert az OTI bejelentések adatai - ő ugyanis másolat elküldésével megoldhatónak tartja a munkáskataszterhez való bejelentést is - magukban véve a munkaerőgazdálkodás szempontjából elégtelenek, sőt színtelenek.
- /5/ Ld. Gortvay id. mű 42. old.
- /6/ Uo. 73. és 40. old. táblázatai.
- /7/ Uo. 80-81. old.
- /8/ Uo. 44. old.
- /9/ Vö. uo. 24. old.
- /10/ Uo. 94. old.
- /11/ Uo. 92. old.
- /12/ Ennek a követelménynek az felelne meg, hogy az 1941. szeptember 12-én a 200.600/1941. FM rendelet alapján a mezőgazdasági munkaközvetítés intézésére létesített Országos Gazdasági Munkaközvetítő Hivatal a központi hatósági szerv intézményes irányítása alá kerüljön, mint ahogy ez Németországban is történt.
- /13/ Nem mindegyik munkapiacon egyszerű ez, vannak olyan különleges szakmák (pl. artisták, művészek, magasabbrendű háztartási munkák), amelyek munkapiacán a munkaközvetítés eltiltása esetén még károsabb "fekete" közvetítés működik tovább. Ezért nem szüntette meg 1935-ben e szakmákban a magánközvetítést még a teljesen állami monopólium alapján álló német munkaközvetítési reform sem. Nálunk a kormányzat részben ellentétes utat választott a 93.061/1941. KKM. rendelet kibocsátásakor, amelynek hatását azonban még nem lehetett lemérni.
- /14/ Gortvay id. mű 181. old.
- /15/ Az 1935. nov. 5-i törvény életbeléptetéséig kb. 1400 nem-hatósági intézmény vett részt a munkaközvetítésben. Számuk még a szakszervezetek feloszlata után sem igen fogyott, mert ezek munkaközvetítőit (kb. 300) a Deutsche Arbeits-

front vette át. Működésüket és számukat akkor kellett korlátozni (197-re), midőn a munkaerőgazdálkodásban "az állampolitikai szükségesség" szempontjai mindennél döntőbb, egyedüli szerephez jutottak. De még e stádiumban is közel 200 nemhatósági intézmény kapott működési engedélyt.

- /16/ Syrup Arbeitseinsatz und Arbeitslosenhilfe in Deutschland. Dresden, 1936. 66. p. A Reichsanstalt megalapításakor a munkaközvetítés racionalizálása elsősorban arra irányult, hogy a partikuláris területi érdekeket képviselő községi munkaközvetítők számát csökkentsék (889-ről), és helyükbe a gazdaságpolitikai szükségleteknek megfelelő körzetekkel 361 Arbeitsamt-ot állítsanak.
- /17/ Gortvay id. mű 192. old.
- /18/ Syrup, id. mű 166. p.
- /19/ Gortvay id. mű 200-208. old.
- /20/ Uo. 144. és köv. oldal.
- /21/ Uo. 203. old.
- /22/ Még e funkció betöltéséhez is szükség van arra, hogy az eddig alkalmazott eljárás helyett, amely egyoldalúan csak orvosi és pszichotechnikai vizsgálatra szorítkozott, a pályaválasztás előtt álló egyén megfigyelésében és irányításában szoros együttműködés alakuljon ki a tanácsadó és az egyéb nevelési intézmények között. Erre mutat rá a pályaválasztási tanácsadás korszerű kérdéseit kitűnően összefoglaló következő tanulmány: Cornet: L'orientation professionnelle. Ce qu'elle est, ce qu'elle doit devenir. Revue du Travail 1941. 225. és köv. p.

A közületi szociálpolitika intézmény-rendszerének kialakulásában mindig sokkal kisebb szerepe volt a társadalomrendező tervszerűségnek, mint azoknak a kényszerhelyzeteknek, amelyek során az államhatalom kénytelen volt szociálpolitikai intézkedésekkel reagálni akár az érdekelt rétegek szervezett nyomására, akár gazdaságpolitikai adottságokra. Ezzel magyarázható, hogy nemcsak fejlett ipari államokban, hanem különösen nálunk hiányzik vagy tökéletlen egy-egy alkotóelem abban az intézményrendszerben, amelyet a szociálpolitikai tudomány deduktív módon, az embervédelem alapgondolatai és a társadalom adott állapota alapján posztulál. A magyar szociálpolitika intézményrendszerének fájó, az első tekintetre hihetetlen hiányai közül is legfeltűnőbb az egyik, rendszeri szempontból talán legalapvetőbb kérdésnek, a munkaközvetítésnek megoldatlansága.

Modern tömegtársadalomban alapvető feladat a munkaközvetítés. A korszerű szociálpolitika lényege ugyanis az, hogy a konjunktúraingadozásnak a munkamegosztás fejlődésével fokozottan kitett termelési rendszerben a munkás számára növekvő veszélyű bizonytalansági tényezőket előre csökkentsük, megelőzzük. A munkaerejéből élő ember gazdasági helyzetében alapvető bizonytalansági tényező - ezért ő a tipikus "gazdaságilag gyengébb fél" -, hogy munkahelyének létét nagymértékben a befolyáson kívül eső, vállalkozói elhatározások döntenek el. Ezt a bizonytalanságot - amely időnként, a vállalkozói elhatározások válságos viselkedése idején, különösen kritikussá válik - nagymértékben fokozhatja egy másik bizonytalansági tényező. A modern ipari tömegtársadalomban a munkás egyre kevésbé képes áttekinteni azt a növekvő terjedelmű "piacot", amelyen egyetlen felkínálható értékét, munkaerejét értékesítheti, tehát még a meglevő munkahelyeket sem tudja kihasználni. A munkaközvetítés ezt a járulékos bizonytalanságot hivatott csökkenteni úgy, hogy a munkapiacot áttekintve a kínálgató munkahelyeket nyilvántartja, és az elhelyezkedni kívánó munkaerőt feléjük irányítja. Ha ez az eljárás jól működik, igen nagy erősödést jelent a munkás helyzetében, mert lehetővé teszi számára, hogy munkaerejét ott kínálja fel, ahol az a legproduktívabb, tehát ahol munkafeltételei is a viszonylag legjobbak és munkahelye is a legtartósabb lehetne.

Érthető tehát, hogy a szakszervezeti mozgalom törekvéseiben kezdettől fogva ott szerepelt a megfelelő munkahely megtalálásában való támogatás, a munkaközvetítés is. A szakszervezet apparátusa az egyéni munkához képest igen nagy áttekintést tett lehetővé a munkapiacon, legalábbis egy szakma területén belül, és a szakszervezetek kezdettől fogva igyekeztek ezt a természetes előnyüket tagjaik javára szolgálatban hasznosítani.

*) Az Ország Útja, 1942. március, VI. évf. 3. szám, 83-89. old.

A tagok munkahelyhez való tartós juttatása azonban közös szervezeti érdek is volt egyúttal, mert a munka nélkül álló tag a tagok erejéből táplált segélyalap terhére esett. Ez az oka annak, miért ragaszkodtak mindig a szakszervezetek a munkaközvetítő tevékenységhez vagy legalábbis befolyáshoz abban.

Minthogy minden kérdés annál a pusztán tényről fogva lőn harci kérdés, hogy a szakszervezetek hozzányúltak, érthető, hogy a munkások szervezkedését árnyékszerűen követő munkaadói szervezkedés is igyekezett tevékenységi körébe vonni a munkaközvetítést. Célkitűzése más volt, mint a szakszervezeteké: ebben is a munkások szervezkedésének, illetve legélesebb fegyverének, a sztrájknak megtörésére alkalmas eszközt láttak. Mikor pedig bebizonyult, hogy számításaikban csalódtak, a hatósági munkaközvetítés után kiáltottak. /1/

A közületeket ez a harc először arra készítette, hogy pártatlan szerv létesítésével kiemelve a munkaközvetítést a munkapiaci háborúság légköréből. Igazában azonban nem ez a szempont, hanem később az a körülmény fordította figyelmét a munkaközvetítés felé, hogy szembe kellett néznie a modern industrializmusnak - a század első évtizedében először kibontakozó - legsúlyosabb problémájával, a tömegmunkanélküliséggel. Nemcsak a közhatalom, de még a tudomány sem volt tisztában a súlyos veszély megelőzésének módjával, sokan naívan éppen a jó munkaközvetítésben láttak írt erre a betegségre. Láttuk, hogy a munkaközvetítés a munkást nem létének alapvető kockázata, hanem csak egy járulékos kockázat ellen védheti meg. Viszont a munkanélkülieken segíteni kellett, legalább úgy, hogy munkanélküliségük következményeit enyhítik. Mihelyt felmerült a munkanélküliek közületi segélyezésének, illetve biztosításának követelménye - éppen a szakszervezetek oldalán -, e kérdés megoldásától nem lehetett elválasztani a munkaközvetítésnek hatósági feladattá való emelését sem, hiszen, mint láttuk, a segélyezés vagy biztosítás pénzügyi érdekei is megkívánják, hogy a segélyre jogosult személy munkához juttatása és a segélyezés egy kézben legyen. A szakszervezkedés létének elismerése után tehát a munkaközvetítés megszűnt harci kérdésnek lenni, és a pártatlan államhatalom feladatává vált. E jegyben született meg 1909-ben a munkanélküliség elleni biztosítás szerves részeként a munkaközvetítés angol rendszere, amely a szakmai szervekkel együttműködő hatósági szervekre bízta a közvetítést és a biztosítás lebonyolítását.

Ahol az államhatalom közömbös maradt a kérdés iránt szociálpolitikai szempontból (pl. Németország), ott saját szüksége ébresztette fontosságának tudatára. Midőn a múlt világháború sokkal hosszabbra nyúlt a vezérkarok számításánál, és nem csupán a hadsereg, de az egész gazdasági élet lett a hadviselő, a haditermelés munkaerőpótlását is gyorsan meg kellett szervezni, éppúgy, mint a nyersanyagok vagy a szállító eszközök "frontját". Ki kellett építeni a hatósági munkaközvetítő szervek hálózatát egyelőre a haditermelési szervezet hatékonyságának biztosítására. E rögtönzött szervezet a háború után a milliós tömegek demobilizálásának során nem térhetett ki a munkanélküliek

segélyezése elől sem, ez a feladat is a községek munkaközvetítőire, a "munkahivatalokra" nehezedett. A nehézségeket segítette ugyan megoldani az, hogy a magához térő ipari termelés elég gyorsan felszívta a munkások nagy tömegét, a pillanatnyi gondok elvetése után azonban hozzá kellett látni a munkanélküliségi biztosítás bevezetéséhez, és ezzel kapcsolatban a községi munkaközvetítők rögtönzött, kusza hálózatának rendezéséhez. E törekvésekből született meg, a korszerű tapasztalatok értékesítésével, az 1927-es német törvény (Gesetz Über Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung), a legkiválóbb alkotás e téren, amely leegyszerűsítvén a községi szervek kusza tömegét, kerületi munkahivatalokat állított fel, az ország területének gazdasági szerkezet szempontjából való világos tagolása alapján. E kerületi munkahivatalok és a bevált szakmai szervek egymást kiegészítve látták el a munkaközvetítést a munkanélküliségi biztosítás lebonyolításával együtt. Az igazi haladást azonban az jelentette, hogy felállították a központi birodalmi szervet, a Reichsanstalt-ot, amely nemcsak a munkanélküliségi biztosítás díjtartalékait kezelte, hanem törvényben biztosított jogánál fogva a hatósági és szakmai munkaközvetítő szervek tevékenységét is koordinálta, a helyközi eltolódások kiegyenlítéséről, a munkaközvetítési módszerek egységesítéséről, ellenőrzéséről gondoskodott, és átfogó áttekintést gyakorolt a teljes birodalmi munkapiacra, beleértve a mezőgazdaságot is. /2/

A német munkaközvetítő intézmény jelenti annak a problémaszövevénynek legkorszerűbb és legszerencsésebb megoldását, amely a munkásnak munkahelyével kapcsolatos védelme körül történetileg kialakult. E komplexum főbb elemei a tulajdonképpeni munkaközvetítés, a munkanélküliség esetére szóló biztosítás és a munkahelyteremtés közületi politikája.

A német intézmény tanulságai alapján egyelőre nyugvópontra jutott a munkaközvetítés szervezéséről folyó elvi vita is. Nemcsak az nem volt harci kérdés többé, van-e létjogosultsága a hatósági munkaközvetítésnek vagy sincs, van-e szükség a munkapiacra állami intézkedésre, hanem tisztázódott a hatósági munkaközvetítés teljesítőképességének és határainak kérdése is. Hogy ezt tisztán kijelölhessük, éles különbséget kell tenni a munkaközvetítő intézményre háruló többféle funkciók között. Az egyik funkció: egyes felkínált munkahelyek betöltése az arra való személlyel és fordítva, a munkát kereső személyek eljuttatása a leginkább nekik való munkahelyre. A munkaközvetítő intézmény egyik alapvető feladata (a tulajdonképpeni közvetítés) tehát egyéni érdekvédelem; csökkentése, megelőzése a munkást fenyegető és a munkapiac bonyolultságában, kiterjedtségében gyökeredző különleges kockázatnak, hogy ott kínálhassa fel munkáját, ahol arra a legnagyobb a szükség. A munkás egyéni érdeke (a tartós munkahely, viszonylag legjobb munkafeltételek, társadalmi felemelkedés sansza) biztosításával így szolgálja a munkaközvetítő - és ez minden szociálpolitikai intézmény helyességének próbája - az egész termelés érdekét, a produktivitást. E tulajdonképpeni munkaközvetítés ellátásában a hatósági szerv nem a szakmai szerv helyettesítésére hivatott és alkalmas, hanem pótlására. A szakmai szerv természeténél fogva jobban ismeri

ri a betöltendő munkahely és a közvetítendő munkás egyéni körülményeit és képességeit, mint a még oly tájékozott hivatalnok, a szakmában élven ui. nem csupán a közvetítés alkalmával van módja megismerni a munkás egyéni képességeit, mint a csak közvetítéssel foglalkozó hivatalnoknak, hanem azoknak a kapcsolatoknak során, amelyeket a munkással egyébként is fenntart, és amelyek annak szinte egész életét felölelik. A hatósági szerv közvetítő szerepe ott kezdődik, ahol a munkás nem fordulhat szakmai szervezethez.

A munkaközvetítő intézmény másik - modern - funkciója: áttekintve a szakmai és helyi munkapiacokat magában foglaló teljes munkapiacot, szükség esetén alakítani azt. Ha a meglévő munkahelyek és munkaerő (kereslet és kínálat) összehangolását, a tulajdonképpeni közvetítést, "passzív" munkapiaci politikának nevezzük, ez az utóbbi funkció az "aktív" politika: nem elégzik meg a kínálat és kereslet meglévő viszonyával, hanem a munkapiaci egyensúly e tényezőit alakítani igyekeznek. A munkahelyek teremtése, a keresleti tényező alakítása rendszerint túlesik a munkaközvetítő intézmény eszközein s feladatként az állami konjunktúrapolitikára vár, a munkaerő kínálatát azonban tudja alakítani. Teheti ezt helyközi viszonylatban: az egyik helyen elhelyezkedni nem tudó munkaerőt odairányítja, ahol kielégítetlen kereslet jelentkezik; de teheti egyes szakmák közötti viszonylatban is. A termelési eljárások gyors átalakulásának, a technológiai munkanélküliségnek korábban a súlyos következmények megelőzése vagy enyhítése égető feladattá avatja azokat az egyéneknek, sőt tömegeknek a termelés más pontjaira való irányítását, akiket a munkamegosztás radikális változásai feleslegessé vagy improduktívvá tettek eddigi munkahelyükön. Ez a feladat lehet átmeneti (pl. a haditermelésben vagy depresszióban) - legismertebb példa az angol ínségvidékek példája -, de lehet a termelés hosszúlejárátú átalakulásának parancsa is. E feladat megvalósítására a korlátozott hatókörű szakmai vagy helyi hatósági munkaközvetítő szerv nem vállalkozhatik, viszont a termelés tényezői között való kooperáció mai -és főképpen magyar - állapotában ezt a feladatot az államnak kell vállalnia. Megvalósításához szüksége van olyan intézményre - ez a munkaközvetítő -, amely a különböző fokú szervek között cél-szerű munkamegosztással és munkaegyesítéssel rendelkezik. Ennek eddig legsikerültebb példája a német Reichsanstalt.

A probléma e vázlatos kifejtése rámutat, hogy a tulajdonképpeni munkaközvetítés csak másodlagos hatósági feladat; primér feladata a munkaközvetítő intézmény hatósági szerveinek a koordinálása és a munkapiaci aktív politika tájékoztatása és szervezeti alapjainak megteremtése. A munkaközvetítésnek kizárólag hatósági szervek által való lebonyolításával éppen ezért csak ott találkozunk, ahol maguk a szakmai szervek is állami szervekké váltak politikai okokból (Olaszország, Oroszország), ahol tehát a hatóság kénytelen volt átvenni a munkaközvetítést is a szakmai szervek többi, jól végzett klasszikus feladatai (kollektív szerződések, egyéni érdekvédelem) között. /3/

E vázlatos ismertetés világánál élesebben domborodnak ki a magyar munkaközvetítés állapotának vonásai is. A részletek megismerésénél az olvasót az Állami Munkaközvetítő Hivatal új igazgatójának, Gortvaynak kitűnően megírt, példásan őszinte jelentéséhez utasítjuk /4/, és ehelyütt csak annyit említünk a történeti fejlődés mai eredményéről, hogy a századforduló erős munkapiaci harcaiban kialakult szakmai közvetítő szervek és az 1899-ben létesült budapesti községi hatósági munkaközvetítő kezdetei után a szervezet ma is lényegében abban az állapotban van még, amelybe a háborús szükség diktálta 1916. XVI. tc. juttatta. A korabeli felfogásnak megfelelően ez is községi feladatot látott a munkaközvetítésben, és a budapesti - ugyanekkor államosított - közvetítőn kívül 15 tvj. városban rendelte el hatósági közvetítő szerv létesítését. Itt meg is állt a fejlődés, és ma a budapesti közvetítést végző Állami Munkaközvetítő Hivatalon kívül 10 tvj. városban működik hatósági szerv, ezen kívül Budapesten 84 (10 munkaadói, 46 szakszervezeti és 28 társadalmi egyesületi), vidéken pedig 46 (31 szakszervezeti, 15 egyesületi) ingyenes magánszerv működik. A törvény egyes rendelkezései gondoltak az országos főszerv kiépítésére is (ezt a szerepet szánták az Állami Munkaközvetítő Hivatalnak), de egyrészt e rendelkezések hiányai, másrészt az alább ismertetett körülmények folytán a gyakorlatban ilyen szerepű szerv nem tudott kialakulni. Ellenkezőleg: a különböző jellegű szervek között az együttműködés meglehetősen laza, sőt bizonyos verseny is kialakult közöttük. A hatósági szervek, vidéken főképp, jól beváltak a háztartási munkaerő közvetítése terén, főképpen azért, mert ezen a területen nem ingyenes szakmai szervekkel, hanem üzletszerű közvetítőkkel álltak szemben, s ezeknél minden szempontból előnyösebbnek bizonyultak. A fővárosban azonban a jól működő egyesületi közvetítők a háztartási munka területén is jelentősebbek a hatósági szerveknél. A szakmunkások közvetítését kisebb részben néhány kisebb munkaadói szervezet (főképp ipartestület), döntő mértékben azonban a munkások szakmai szervezetei bonyolítják le. A hatósági szervek közvetítői tevékenységének túlnyomó része a nem szakképzett (kisegítő-, segéd-, napszámos-) munkaerő közvetítésére szorítkozik, arra a területre, ahol megfelelő szakmai szerv hiányzik, vagy a munkás egyéni kiválasztásán annyira sincs súly, mint a szakmunkásoknál. A helyzetre érdekes fényt vet az is, hogy a munkaadók - bár a szakszervezetektől sok minden választja el őket - sokkal nagyobb mértékben veszik igénybe a szakmai szerveket, mint a hatóságit. 1940-ben az előbbieknél 110 000 munkahelyet, a hatóságinál 52 000 munkahelyet jelentettek be. /5/

Hogy a hatósági munkaközvetítő szervek nálunk nem váltották be az eredetileg hozzájuk fűzött reményeket, annak oka igen nagy mértékben az a közömbösség, amellyel éppen maga az államhatalom és a közületek kezelték őket. Megfelelő személyzet nélkül (különösen vidéken) siralmas, önérzetes munkást sokszor visszariasztó helyiségekben, az eredményes ügyintézés technikai feltételeinek hiányában nem tudtak oly mértékben megfelelni hivatásuknak, mint azt funkciójuk fontossága kívánta volna. A fenntartó közületek - "példával" előljárva - semmiféle szerepet nem juttattak e szerveknek igen jelentős munkaerőszükségletük

(MÁV, Posta, közmunkák stb.) kielégítésében. Ilyen körülmények között sem egymás, sem a szakmai szervek között nem tudott együttműködés kialakulni - jóirányú, de hiányos törvényhozói intézkedések ellenére sem -, sem vezetőszerepre nem tudtak szert tenni. A reformra való folytonos készülődés (legkomolyabb volt a Vass-féle tervezet 1926-ban) közben éppen azok az ügyviteli intézkedések maradtak el, amelyek az ugyan nem teljesen korszerű, de mégis meglevő szabályozásnak is érvényt szerezhetek volna.

Ennek kárát elsősorban a munkapiac egysége látta, tehát nemcsak a munkavállalók, hanem az egész termelés. Mindenekelőtt azonban hiányzik az áttekintés nemcsak a teljes, hanem az iparforgalmi szűkebb munkapiac felett is. Egységes ügyviteli eljárás hiányában a különböző szervek más-más módszert követnek a nyilvántartásban is, s sokszor tapasztalható, hogy adataik alapján meg sem lehet állapítani, hány munkanélküli van, még kevésbé lehet képet alkotni a valóban munka nélküliek összetételére (szakképzettség, munkanélküliség oka, tartama stb.). Így a közületi beavatkozásnak még a tájékoztató alapja is hiányzik, vagy legalábbis korszerűtlen és pontatlan. A munkaközvetítés helyközi viszonylatban alig érvényesül, s ez egyes helyeken tartós munkanélküliséggel szemben másutt munkashiányban jelentkezik. A sok céltalan, elhamarkodott és erőt-lelket emésztő munkásvándorlás, fővárosba való tödulás ennek - csupán egyik - következménye. Ez állapot horderejét fokozza a hadigazdálkodás bekövetkezése, amikor a relatíve szűkössé váló munkaerő produktív felhasználása korszerű munkapiaci szervezet hiányát még jobban megsínyli, mint békeidőben.

Húsz esztendő mulasztásai után a magyar munkaközvetítési intézmény korszerűsítését, "reformját", a szociálpolitika kiépítésén kívül különleges időszerű szükséglet is sürgeti tehát. Mi tehát a teendő? Mindenekelőtt alkalmassá kell tenni az intézményt arra, hogy az eredeti, tulajdonképpeni és legszűkebb feladatát, a munkaközvetítést, jól tudja teljesíteni. Elsősorban a hatósági közvetítők hálózatának kiépítése sürgető, nem szabad egyetlen nagyobb városnak vagy regionális gazdasági központnak hatósági közvetítő szerv nélkül maradnia, és ezeket az összes technikai feltételekkel (megfelelően képzett személyzet, alkalmas épület, korszerű, gyors eljárás) el kell látni. Ez maga is oly nagy feladat a helyzet mai elmaradottságát tekintve, hogy már tisztán gyakorlati szempontból sem helyeselhető az a törekvés, amely a munkaközvetítés lebonyolítását teljesen hatósági szervek kezébe kívánja áttenni. Egy kialakulóban lévő és pusztán földrajzi és mennyiségi adottságainál fogva is nagyméretű új apparátusnak hosszú "bejátszási" időre van szüksége ahhoz, hogy évtizedes tapasztalatokkal bíró szerveket pótolni tudjon éppen oly területen, ahol a közvetítés tartós sikeréhez különleges szakmai és helyi tájékozottság szükséges.

E gyakorlati szemponton túl sem indokolt a szakmai szervek közvetítésének megszüntetése a maguk szűkebb területén. De nem is szükséges ez a vezető cél eléréséhez, a munkapiac egységéhez. Ennek módszere a különböző jellegű szervek tartós, hatá-

sos és állandó együttműködésének megteremtése. Ez is biztosíthatja a munkaközvetítés alapvető célját: a munkapiac egységét, azaz intézményesen lehetővé tételét annak, hogy a munkaerő a mezőgazdasági munkától az értelmiségi munkáig terjedő teljes munkapiacon kerülőutak és tévelygések nélkül juthasson oda, ahová hajlamai és rátermettsége vezetik, vagy ahol legproduktívabb módon fejtheti ki magát nemcsak saját, hanem az egész termelés hasznára. Szervezési szempontból ez a következőt jelenti: a különböző, különleges jellegű munkák közvetítésére minél differenciáltabb szervek szükségesek, de egységes eljárás és az alapvető szempontok szerint egybehangolt elvek alapján. Ezt az egységet eljárásban és szempontokban a központi hatósági szervnek kell megteremtenie, képviselnie és ellenőriznie. E központi szerv - a megfelelően kibővített hatáskörű Állami Munkaközvetítő Hivatal - az egyetlen alkalmas és természetes klíringje a munkapiacról szerzett helyi ismereteknek, a korszerű és átfogó munkapiaci helyzetképet ő hivatott megalkotni, kiértékelni és a szükséges intézkedéseket megtenni vagy javasolni. /6/ Természetesen e szervben is a szakszerűségnek kell dominálnia, amelyet az biztosítana, hogy a hivatalnokszemélyzet munkáját az érdekelt szakmai körök paritásos képviseletén alapuló önkormányzat támogatja és ellenőrzi. E szerv tehát egységet tud teremteni nemcsak a hatósági és szakmai szervek tevékenységében, hanem a különböző szakmai szervek - jelentőségükben ugyan erősen túlzott - versenyében is.

A munkaközvetítő szervezet központjának modern és rangos feladata az, hogy az idevágó kérdéseket - amelyeket ez alkalommal nincs módunk tárgyalni - tanulmányozza, és részben megoldja, részben a köztudatba vigye, megoldás felé segítse.

Természetesen a munkás munkahelyének védelme addig nem lehet teljes, amíg a munkanélküliség elleni biztosítás meg nem valósul. Tarthatatlan érvelés az, amely a munkanélküli segélyben a munkamorál veszedelmét látja. A modern termelésben a munkást érhető legnagyobb kockázat ellen meg kell őt védeni. A munkanélküliség elleni biztosítás ellenzőinek csak abban van igaza, hogy a segélyezés maga nem elég, a kockázat bekövetkezését lehetőleg meg kell előzni, olyan aktív munkapiaci politikával, amely a munkapiaci egyensúlyt a munkahelyek, tehát a kereslet oldalán biztosíthatja. Ez azonban nem zárja ki az intézményes munkanélküli segélyezés szükségét, mint ahogy a betegség elleni védekezés sem teszi feleslegessé a mégis bekövetkezett betegség gyógyítását, az orvost. E kérdés érdemében nem ide tartozik, de a munkahely védelmének korszerű rendszerében éppen olyan szükséges elem, mint a munkaközvetítés, amellyel történetileg is oly szorosan kapcsolatos. A munkaközvetítő intézmény hatásos működésének pedig szinte előfeltétele, hogy minél több munkanélküli segély megtakarítására minél jobban és gyorsabban közvetítsen. A munkanélküliség elleni biztosítás megvalósítása - ha az egyéb akadályok megszűnnek - sokkal egyszerűbb lesz, ha a munkaközvetítés közben kialakult és bejátszott szervezetéhez kapcsolódhatik.

Így, bármily vázlatos is gondolatmenetünk, sikerült talán rámutatnunk arra, hogy a munkaközvetítés intézményének korszerűsítése "céhbeli" szociálpolitikai szempontokon túlmenő, az iparosodó magyar társadalom és a felemelkedni vágyó nagy dolgozó tömegek sorsának alapvető kérdéseibe torkollik.

JEGYZETEK

- /1/ A történeti fejlődés igen érdekes részletei legjobban olvashatók: Reitzenstein: Der Arbeitnachweis. Berlin, 1897. c. művében. A magyar fejlődés kezdeteit jól foglalja össze Gortvay: Az Állami Munkaközvetítő Hivatal 1940. évi jelentése c. kitűnő műve 10-27. old.
- /2/ L. Syrup: Arbeitseinsatz und Arbeitslosenhilfe in Deutschland. Dresden, 1936.
- /3/ A német teljes államosítás 1935-ben különleges, a hadigazdálkodásban rejlő okokra vezethető vissza.
- /4/ L. i.m. 30-46. l., továbbá a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete két érdekes ankétját, kiadványainak 3. és 11. számában (1914. és 1916.).
- /5/ Ennek a versenynek kérdéseiről l. ifj. Reitzer Béla: A munkapiac helyzete a munkaközvetítés reformja előtt. Közgazdasági Szemle, 1941. 12. sz.
- /6/ Ebből a szempontból szükséges az újonnan megteremtett mezőgazdasági munkaközvetítők és a többi közvetítők együttműködését megteremteni közös főszerv vezetése alatt.

JÖVEDELEMELOSZLÁS MAGYARORSZÁGON*)

A nemzeti jövedelem névleges összegének és az ennél még fontosabb volumenének nagysága mellett a jövedelemeloszlás alakulásától függ az, hogy a nemzet megelégedett-e vagy sem. A nemzeti jövedelem megfelelő nagyságánál talán még fontosabb az, hogy a jövedelemeloszlás kedvező legyen, hogy ne legyenek túlságosan kirívó jövedelmi egyenlenségek, mert csak ez biztosíthatja azt, hogy az egyes társadalmi rétegek között ne keletkezzenek a nemzet nyugodt fejlődését zavaró feszültségek.

A jövedelemeloszlás kérdésének vizsgálatánál figyelemünket elsősorban a nemzeti jövedelem alakulására kell irányítanunk. Először is tisztáznunk kell, mit értünk nemzeti jövedelemen, és csak akkor vizsgálhatjuk meg, hogy ez a nemzeti jövedelem miként oszlik meg a lakosság egyes kategóriái között.

A nemzeti jövedelmet dr. Varga Istvánnal közösen írt könyvünkben a következőként határoztuk meg: "Egy bizonyos időszak (egy év) nemzeti jövedelme, stacioner gazdasági helyzet mellett, vagyis akkor, ha a nemzeti vagyon nagysága anyagi természetét (nem pénzürtékét) tekintve az időszak folyamán változatlan marad, az időközben fogyasztási célokra a belföldön rendelkezésre álló javak és szolgáltatások pénzben kifejezett értékösszegével egyenlő." /1/

Ez a fogalmi meghatározás lényegében csak néhány pontban tér el az angol felfogástól, amely az állami és más közületek által teljesített közszolgáltatások mint a honvédelem, népoktatás stb. értékét is a nemzeti jövedelem részének tekinti. "Mi ezeket a tételeket nem tekintettük a nemzeti jövedelem részének. Úgy vélekedtünk, hogy a külső és belső közbiztonság és az egész közigazgatás legnagyobb része nem termel önálló külön értékeket, hanem csupán a gazdasági és társadalmi rend jelenlegi állapotát biztosítja, ezáltal tehát a termelés jelenlegi színvonalának a fenntartását teszi lehetővé. Ebből az következik, hogy a közületi háztartások kiadásai ilyen értelemben a termelés költségelemeinek minősülnek, vagyis az árszínvonal kialakulásának egyik főelemét alkotják, de nem veendők külön számba." Nyilvánvaló tehát, hogy a nemzeti jövedelem - az általunk adott fogalmi meghatározás miatt - eltér a lakosság egyéni jövedelmeinek összegétől. Nem szorul külön indoklásra, hogy a jövedelemeloszlás vizsgálatánál nem a nemzeti jövedelem, hanem csak az egyéni jövedelmek értékösszegéből indulhatunk ki, mert ellenkező esetben össze nem tartozó tételeket hoznánk összefüggésbe. /2/ Idézett munkánkban ezért, de egyéb okok miatt is nemcsak a nemzeti jövedelem névleges, és volumen értékösszegét alapítottuk meg, hanem kiszámítottuk az egyéni jövedelmek össze-

*) Közgazdasági Szemle, 1936. 5-6. szám.

gét is, amelyben a közületi háztartások személyi kiadásai (de egyéb, a nemzeti jövedelemszámítás során elhanyagolt tételek) is szerepelnek. Mint említettük, van olyan felfogás is, amely a közületi adminisztráció tevékenységét a nemzeti jövedelem részének tekinti, és a nemzeti jövedelemen az egyéni jövedelmek összességét érti. Tekintettel arra, hogy a nemzeti jövedelem és a jövedelemeloszlás problémájával elsősorban az angol tudományos világ foglalkozott behatóan, a jövedelemeloszlás kérdésének tárgyi alapjaként általában a nemzeti jövedelmet szokták tekinteni, holott ez csak abban az esetben helyes, ha a nemzeti jövedelemnek azt a - szerintünk helytelen, mert számos kettős számítással járó - fogalmazását fogadjuk el, hogy az az egyéni jövedelmek összegével egyenlő.

A jövedelemeloszlás megállapításának módszertani nehézségei mellett kiküszöbölhetetlen hibaforrásokat jelentenek a pénz vásárlóerejének jelentős eltérései. Az egyéni jövedelmek összege ugyanis nem azonos vásárlóerejű jövedelmek összegezéséből adódik. A pénz vásárlóereje az ország különböző részein más és más, vidékenként eltérő az árszínvonal. Ugyanakkor nagy eltérések vannak a pénz "határhaszná"-ban is. Más a jelentősége 100 pengő jövedelemnek az extenzív mezőgazdasági kultúrájú Tiszántúl elhagyott faluiban, mint a Duna-Tisza köze virágzó kertgazdaságának és gyümölcstermelésének vidékein, és ismét más a fővárosban, ahol a nyugati országok világvárosainak szükségletekben gazdag élete lüktet. De más a jelentősége 100 pengő jövedelemnek az egyes jövedelmi kategóriákba tartozók szempontjából is. Sokkalta nagyobb a súlya 100 pengő jövedelemnek a biológiai életminimum határán élő mezőgazdasági munkásságnál, mint akár a gyáriparban dolgozó szakmunkások kategóriájában, és még inkább, mint a nagyjövedelműek csoportjában. Az első kategória számára 100 pengő jövedelem elmaradása a tél utolsó hónapjaiban nemegyszer az ellátatlanságot, éhínséget váltja ki, az emberi szervezet elgyengülését jelenti, míg a második csoportban talán csak a szerény szórakozásról való lemondást teszi szükségessé, a nagyjövedelműek számára pedig a 100 pengő elmaradása mindössze elhanyagolható mértékben csökkenti az évről évre megtakarított tekintélyes összegek nagyságát. A jövedelemeloszlás megállapításánál ezek, a pénz eltérő vásárlóerejéből származó hibaforrások kiküszöbölhetetlenek, mert az egyes jövedelmi kategóriák átlagos jövedelmének reális korrigálására nem lehet eszközt találni.

A jövedelemeloszlás kielégítő vizsgálatának alapja eddig rendszerint vagy

1. megbízható és részletes jövedelemadó-statisztika, vagy
2. a Pareto-féle matematikai számítás.

A jövedelemeloszlás vizsgálata kielégítő és megbízható eredményekre vezet azokban az országokban - főleg a nyugat-európai országokban, Angliában, Franciaországban és Németországban -, ahol általában a jövedelemeloszlás egyenletesebb, s ahol a közületi terhek nagy részét a jövedelemadó fedezi. Ezekben az országokban a kereső lakosság jelentős része jövedelemadóköteles. Németországban például, ahol a lakosság 55 %-a fize-

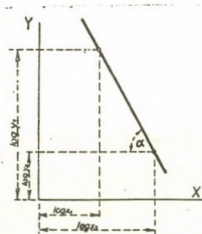
tett jövedelemadót 1928-ban, az egyéni jövedelmek összegének 60 %-a volt jövedelemadóköteles. /3/ Ezzel szemben Magyarországon és általában az erősen agrárjellegű európai országokban, ahol a jövedelemeloszlás igen egyenlőtlen, s ahol a jövedelemadó szerepe a közterhek előteremtése szempontjából csak kisebb jelentőségű, a jövedelemadó-statisztika nem alkalmas a jövedelemeloszlás vizsgálatának elvégzésére. Ennek főleg két oka van:

1. a jövedelemadó-statisztika a kereső lakosságnak csak igen csekély hányadát fogja meg;
2. a jövedelemadó bevallások közismerten megbízhatatlannak, és a valóságtól nagymértékben eltérnek.

Magyarországon például 1934-ben 215 560 /4/ volt a jövedelemadókötelesek száma, s az ország 8,9 millió főnyi lakosságának 2,42 %-a, vagy a kereső lakosság alig 5 %-a fizetett jövedelemadót. A lakosság néhány százalékának a valóságtól jelentősen eltérő jövedelemadó bevallása tehát nem alkalmas kiindulás a jövedelemeloszlás vizsgálatára.

Ez a magyarázata azonban annak is, hogy Magyarországon a jövedelemeloszlás kérdését Pareto matematikai módszerével sem tisztázhatjuk kielégítő módon. /5/

Pareto - empirikus vizsgálatainak eredményeképpen - arra a törvényszerűsége jutott /6/, hogy ha az országban az egyes jövedelmi kategóriákba tartozó lakosság számának logaritmusait a koordináta-rendszer függőleges (y) tengelyére visszük fel, az egyes jövedelmek logaritmusait pedig a vízszintes (x) tengelyen rakjuk fel, úgy az összetartozó értékek által meghatározott pontok egy egyenes vonalon fekszenek, amely vonal hajlása az illető ország jövedelemeloszlására jellemző. Az egyenes hajlásszögét Pareto-féle állandónak nevezik, amely általában 1,5 körül ingadozik. A Pareto-féle törvény alapját a jövedelemadó-statisztika felhasználásával végzett empirikus vizsgálatok képezték. A Pareto-féle módszert éppen ezért nagy óvatossággal kell kezelni oly esetekben, ahol a jövedelemadó-statisztika a jövedelmeknek és a lakosságnak viszonylag csak kis részét öleli fel. A Pareto-féle egyenes ugyanis a logaritmus y és logaritmus

$$\log y = \log b + m \log x$$

$$\frac{y}{x} = b \cdot x^m$$

$$m = \operatorname{tg} \alpha \quad \text{a Pareto-féle állandó.}$$

x értékek által meghatározott pontokat összekötő vonal, helyesebben a több-kevesebb szóródást mutató pontok között húzott egyenes. Márpedig, ha egy ilyen pontrendszernek a hiányos jövedelemadó-statisztika következtében csak egy rövid s méghozzá legrábilisabb szakaszát ismerjük, úgy a Pareto-féle egyenes megrajzolásánál nagy óvatossággal kell eljárunk, s világosan meg kell látnunk, hogy a széles rétegek jövedelemeloszlását jelentő mezőben a vonal az önkényesség jegyében halad. /7/ Mert hisz a Pareto-féle egyenes iránytangense, mint azt maga Pareto is megállapította, aszerint változik, hogy a népesség milyen rétegeire terjesztjük ki számításainkat. /8/

A jövedelemeloszlás számszerű vizsgálatát Magyarországon csak durva megközelítéssel lehet elvégezni. Megállapítani igyekeztem az egyes egymástól többé-kevésbé elválasztható foglalkozásúak átlagos jövedelmét. Az egyes foglalkozási kategóriákhoz tartozó kereső és összes lakosság számát az 1930. évi népszámlálás foglalkozási statisztikájából vettem. Ily módon sikerült a lakosság egyes széles rétegeinek jövedelmét lépésről lépésre körülhatárolni, míg végre elérkeztem a lakosság azon részéhez, ahol a további részletezés reális alapjai meggyengültek. Erre a kategóriára a széles rétegek jövedelmeként kiszámított összeg és az összes egyéni jövedelmek közötti különbség mint maradék jut. A lakoságnak ezen a nagyjövedelműek kategóriáját felölelő részénél a jövedelemadó-statisztika adott a további részletezésre bizonyos támpontot. A jövedelemadó-statisztika adatait azonban bizonyos mértékben módosítani kellett, hogy a valóságot jobban megközelíthessük.

A jövedelemeloszlás alakulását az 1930/31. évre vonatkozóan vizsgáltam meg, mert az 1930. évi népszámlálás a lakosság foglalkozási viszonyait erre az évre adja meg pontosan.

Az egyéni jövedelmek összegét a nemzeti jövedelem-számítás során idézett munkánkban állapítottuk meg. A nemzeti jövedelem főtételeinek számszerű felépítése az 1930/31. gazdasági évben a következő:

A nemzeti jövedelem nettó tételei:

Mezőgazdaság	1 590,2	millió pengő
Bányászat és kohászat	70,7	" "
Ipari termelés	1 383,3	" "
Szállítási tevékenység	49,3	" "
Kereskedelem	409,0	" "
Egyes közületi bevételek érték-növelő hatása	307,7	" "
Lakáshasználat	433,5	" "
Színház, mozgóképszínház	21,3	" "
Háztartási munka értéke	444,5	" "
Nemzetközi fizetések	168,1	" "
Összesen	4 541,4 millió pengő	

Ahhoz, hogy a nemzeti jövedelem ezen értékéből az összes egyéni jövedelmek összegét megkapjuk, le kellett vonnunk a nem bér ellenében végzett háztartási munka értékét, továbbá az egyes közületi bevételek értéknövelő hatásának tételét, és hozzáadni a köztisztviselők személyi jövedelmeit, az orvosok, ügyvédek stb. szabadfoglalkozásúak eddig ki nem számított jövedelmét. E számítások eredményét a következő táblázat adja az 1930-31. évre:

Az egyéni jövedelmek összege:

A nemzeti jövedelem általunk megállapított nettó értéke	4 541,4 millió pengő
Köztisztviselők, orvosok, ügyvédek stb. jövedelme	+ 783,0 millió pengő
A nem bér ellenében végzett háztartási munka értéke	- 381,0 millió pengő
Egyes közületi bevételek értéknövelő hatása	- 307,7 millió pengő
Összesen	4 635,7 millió pengő

A jövedelemeloszlás vizsgálatának kiindulási alapja az egyéni jövedelmek összege mellett a népesség foglalkozási ágak szerinti megoszlása volt. Az 1930. évi népszámlálás szerint Magyarország népessége foglalkozási ágak szerint a következőképpen oszlott meg:

	Keresők	Eltartottak	Összesen
Őstermelők	2 031 451	2 467 942	4 499 393
Bányászat és kohászat	35 182	79 859	115 041
Ipar	886 676	996 581	1 883 257
Kereskedelem, hitel	226 083	242 976	469 059
Közlekedés	113 289	225 586	338 875
Közszolgálat és szabadfoglalkozásúak	195 812	238 970	434 782
Véderő	41 022	31 519	72 541
Napszámosok	61 046	61 292	122 338
Házi cselédek	176 987	20 192	197 179
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	231 694	324 160	555 854
Összesen	3 999 242	4 689 077	8 688 319

A jövedelemeloszlás alakulásának megközelítésénél úgy jártunk el, hogy megállapítottuk

1. a mezőgazdasági munkások;
2. a gazdasági cselédek;
3. az 1- 10 kat. holdas kisbirtokosok és kisbérllők;
4. a 10-100 kat. holdas kisbirtokosok és kisbérllők;
5. a bányászati- és kohászati munkások;
6. az ipar, a kereskedelem és hitel, a közlekedés, valamint a közszolgálati és szabadfoglalkozásúak segédszemélyzete;
7. az önálló kisiparosság jövedelmét.

Az itt felsoroltak, mint az alábbi részletezés mutatja, a népesség 75 %-át teszik. Az a kérdés most, hogy népességünk e széles rétegének az egyéni jövedelmek összegéből mekkora hányad jutott.

1. A kereső mezőgazdasági népesség közül az 1930. évi népszámlálás adatai szerint:

a földnélküli mezőgazdasági munkások száma	470 601
az egy holdnál kisebb birtokkal rendelkező mezőgazdasági munkások száma	91 927

Összesen	562 528

volt, amelyhez 687 821 eltartott családtag tartozott. A nincstelen és törpebirtokos mezőgazdasági munkások fő jövedelmi forrását munkájuk ellenértéke alkotja, amihez a zsellérház szegényes udvarán felnevelt baromfi, esetleg sertés értéke járul.

Az év 365 napjából a nincstelen mezőgazdasági munkások országos átlagban 150 napot dolgoztak. Az Országos Mezőgazdasági Kamara jelentése szerint ugyanis, "mondhatjuk, hogy míg jó viszonyok között egy mezőgazdasági munkásember egy évben 200 bér munkanapra könnyen számíthatott, ma ez a szám átlagban alig tehető 150 munkanapra." Az 562 528 kereső munkás munkateljesítménye tehát 84,4 millió munkanap volt. Ennek értékét az 1930/31. gazdasági évben kialakult átlagos 2,10 pengő napszám-bérrel vettük számba. /9/ A nincstelen mezőgazdasági munkásság munkabérijövedelme tehát 1930/31-ben 177,2 millió pengőt tett ki. További tételként kell számba venni a tulajdonukban levő 155 454 ház használatának értékét. A mezőgazdasági munkások házának használatát ugyanazzal az értékkel - házankint évi 5 q búza értékével - szerepeltettük, mint a nemzeti jövedelem, illetőleg az egyéni jövedelmek összege kiszámításánál. A 155 454 ház használatára (a búzát métermázsánként 15,58 pengő majori árral számítva) 12,1 millió pengőt tett ki. A munkásság többnyire részmunkája által szerzett tüzelőanyag - szalma, szárkóró, nád stb. - értékét kereken 22 millió pengőre tehetjük. A zsellérház udvarán felnevelt aprójószág értékét családonként 60,- pengőre becsültük, ami összesen 18,0 millió pengőt tett ki.

A nincstelen mezőgazdasági munkásság 1930/31. évi jövedelme tehát a következő tételekből tevődött össze:

84,4 millió munkanap értéke	177,2 millió pengő
155 454 ház használati értéke	12,1 " "
aprójószág hozadéka	18,0 " "
tüzelőanyag	22,0 " "
Összesen	229,3 millió pengő 1)

1) A törpebirtokos-napszámosok földjáradék jövedelme a 10 kat.holdnál kisebb birtokkal rendelkezők jövedelménél van kimutatva. (1. alább).

Ez az érték állott az 562 528 kereső mezőgazdasági munkás és 687 821 eltartottja, vagyis az ebbe a kategóriába tartozó 1 250 349 főnyi népesség rendelkezésére. A népességnek ebbe a kategóriájába tartozó minden tagjára tehát 183,4 pengő jutott az 1930/31. évben. Ha tehát a tüzelőanyag és a saját ház használatának értékét nem vesszük számba, illetve ha a közterheket is figyelembe vesszük, a fejenként felhasználható átlagos jövedelem még ennél is kisebb. Ezért, ha az átlagtól való eltérésekre figyelemmel vagyunk, nyilvánvaló, hogy számos nagycsaládú mezőgazdasági munkásnál a fejenként rendelkezésre álló jövedelem valóban csak naponkénti 15-20 fillér volt, mint arra Kerék Mihály rámutatott. /10/

2. Az 1930. évi népszámlálás 218 044 kereső mezőgazdasági cselédet tüntet fel, akiknek eltartottja 381 578 lélek volt. A mezőgazdasági cselédek kortagozódás szerinti megoszlása azt mutatja, hogy kb. 30 %-a a 7-19 éves korcsoportba (jórészt természetesen a felső korhatár közelébe) tartozott, akik félkonvencióval szegődtek el. Ennek megfelelően a 218 044 gazdasági cseléd 185 336 egészkonvenciót kapott. A teljes konvenció országos átlagban a következő:

12 hl búza (15,58 pengő/métermázsa)	153,31 P
8 hl rozs (11,07 pengő/métermázsa)	69,08 P
4 hl árpa (12,61 pengő/métermázsa)	32,28 P
10 hl tengeri (egy hold föld) (12,38 pengő/métermázsa)	123,80 P
napi 1 l tej (18,6 fillér/liter)	67,89 P
pénzbér	20,- P
Összesen	466,36 P

Ehhez járul még a gazdasági cseléd udvarán felnevelt apórájóság értéke, amit 70,- pengőre értékeltünk. Így a gazdasági cseléd jövedelme 536,36 pengő volt 1930/31-ben. A 218 044 konvencióban szereplő 152 631 egészkonvencióhoz a cselédház lakáshasználata is járult, amit szintén egyenként 5 q búza értékével számítottunk. A 152 631 lakással számított egészkonvenció és a 65 413 lakás nélkül számított félkonvenció együttes értéke 111,3 millió pengőt tett. Ehhez járul még a tüzelőanyag 11,8 millió pengős értéke, s így a gazdasági cselédek összes jövedelme 1930/31-ben 123,1 millió pengő volt. Ebből az összegből a gazdasági cselédek kategóriájába tartozó 218 044 kereső és 381 578 eltartott, összesen 599 622 lélek mindegyikére 205,30 pengő jutott.

3. A 10. kat. holdon aluli kisbirtokosok és kisbérllők kategóriájába tartozókat két csoportba foglaljuk. Az első csoportba az 1 holdon aluli, a másik csoportba pedig az 1-10 kat. holdas kisbirtokosokat és kisbérllőket soroljuk.

Az 1. kat. holdon aluli birtokosok és bérlők	
keresőinek száma	25 857
segítő családtagok száma	8 829
eltartottjaik száma	40 402

összesen	75 088 1)

- 1) E kis szám magyarázata az, hogy a törpebirtokosok legnagyobb része a napszámos-törpebirtokosok kategóriájához tartozik. (1. fentebb)

Az 1-10 kat. holdas kisbirtokosok és kisbérlők kategóriájába tartozó

keresők száma	465 096
segítő családtagok száma	316 085
eltartottjaik száma	893 708

összesen	1 674 889

Az ebbe a kategóriába tartozó keresők az év nagyobb hányadában voltak foglalkoztatva, mint a mezőgazdasági munkások, ezek munkakapacitása tehát jobban volt kihasználva /11/, és kb. 200 munkanapot dolgoztak egy évben. A 465 096 kereső kisbirtokos és kisbérlő munkateljesítménye 93,0 millió munkanapot tett, amihez még a segítő családtagok munkája járul. A 316 085 segítő családtag által teljesített munkát, ha egyenkint évi 100 munkanap teljesítményt tételezünk fel, 31,6 millió munkanapra becsülhetjük. Az 1-10 holdas kisbirtokosok és kisbérlők kategóriájába tartozók munkateljesítményét tehát összesen 124,6 millió munkanapra becsülhetjük. Hasonló számítások szerint az 1 kat. holdon aluli kisbirtokosok és kisbérlők keresőinek és segítő családtagjainak munkateljesítményét 6,1 millió munkanapban vehetjük fel, úgyhogy az itt említett népesség összes munkateljesítménye 130,7 millió munkanapra tehető. Ennek értéke a 2,10 pengős átlagos napszámbér mellett 274,5 millió pengőt tett ki. Az ebbe a kategóriába tartozó kisbirtokosok és kisbérlők további jövedelmét a tulajdonukban levő birtokok földjáradéka képezte. A 10 kat. holdnál kisebb birtokok területe 3 208 846 kat. hold. Ennek földjáradékát a haszonbér alapján vehetjük számba. A földművelésügyi minisztérium haszonbérstatisztikája országos átlagban az 5 kat. holdnál kisebb birtokokra 2,3 q búza, az 5-10 kat. holdas birtokokra 1,9 q búza haszonbért közöl. Ezek alapján a 10 kat. holdnál kisebb birtokok kat. holdankinti átlagos haszonbére 2,1 q búza volt. Figyelemmel kell azonban lennünk arra, hogy a 3 208 846 kat. hold kisbirtokból 312 000 kat. hold a szőlő, amelynek úgy hozama, mint bérértéke jelentékenyen nagyobb az egyéb mezőgazdasági művelés alatt álló területeknél. Ezt akként vettük figyelembe, hogy a szőlőterületek haszonbérjövödelmét 4,0 q búza kat. holdankinti haszonbérrel vettük számba. Ezek figyelembevételével a 10 holdnál kisebb birtokok 3 208 846 kat. holdnyi területének bérértéke 7,33 millió q búza volt. Ennek értéke a búza 1930/31. évi majori ára alapján - 15,58 pengő/métermázsa - 114,2 millió pengőre adódott.

Az ebbe a kategóriába tartozó népesség általában saját házában lakik, s ezért az általuk lakott kb. 491 000 háznak haszonértéke az előbbieken említett értékelés alapján 38,2 millió pengőre adódik. Az aprójószágból származó jövedelmet családonként 100 pengőre becsülve 49,1 millió pengőre tehetjük.

Az 1-10 kat. holdas kisbirtokosok és kisbérlok jövedelme ezek szerint a következő:

1. 130,7 millió munkanap értéke	274,5 millió pengő
2. a 3 208 846 kat.h. haszonbérértéke	114,2 " "
3. 491 000 ház haszonértéke	38,2 " "
4. aprójószágból származó jövedelem	49,1 " "

összesen	476,0 millió pengő

A 10 holdnál kisebb birtokosok és bérlok 476 millió pengős jövedelmét azonban a 3,2 millió kat. holdnyi birtokot terhelő kölcsönök kamatterhe kisebbíti. Az 5 kat. holdnál kisebb birtokok kamatterhe a kérdéses évre 56,5 millió pengőt tett, az 5-100 kat. holdas birtokoké pedig 89,0 millió pengő volt. /12/ Átszámítás után azt tehetjük fel, hogy a 10 holdnál kisebb birtokokra 78,4 millió pengő, a 10-100 holdas birtokokra pedig 67,1 millió pengő kamatteher esett.

A 10 kat. holdnál kisebb birtokkal rendelkező kisbirtokosok és kisbérlok 1 749 977 főnyi népességének 476,0 millió pengős jövedelméből adóssági kamat címén 78,4 millió pengőt kell levonni, úgyhogy 397,6 millió pengő állott rendelkezésükre, amiből egy-egy lélekre 227,2 pengő jutott.

4. A 10-100 kat. holdas kisbirtokosok és kisbérlok	
keresőinek száma	179 312
segítő családtagjainak száma	183 526
eltartottjainak száma	408 955

összesen	771 793

Az ebbe a birtokkategóriába tartozó kisbirtokosok és kisbérlok átlagos birtoknagysága 30 hold körül van. Ez azt a birtoktípust jelenti, ahol a kisbirtokos munkakapacitása csaknem teljesen ki van használva. /13/ A 179 312 kereső kisbirtokos és kisbérlo, valamint 183 526 segítő családtagjának munkateljesítménye, ha a keresők évi foglalkoztatottságát 300 munkanapra, a segítő családtagokét pedig 150 munkanapra tesszük, 81,3 millió munkanapra adódik. Ennek értéke az átlag 2,10 pengős munkabér alapján 170,7 millió pengő.

A 10-100 kat. holdas birtokok területe 5 333 589 kat. hold, amelynek átlagos kat. holdankinti bérösszegét a földművelésügyi minisztérium közlése szerint 1,63 q búzára tehetjük. Az 5,3 millió kat. hold bérjövödelme tehát 8,7 millió q búza értékével volt egyenlő, amelyet a búza majori árával számítva 135,4 millió pengőt kapunk.

A 10-100 kat. holdas birtokok felszerelése - eszköztőke, állattőke, forgótőke - is nagy értéket reprezentál, amelynek a kamatát a termelés során meg kell keresni. Keztyüs Lajos adatai szerint ezen birtokkategóriánál a megművelt terület 1 kat. holdján 175,- pengő érték esik az említett felszerelésre. Ennek kamatigénye 7 %-os kamat figyelembevételével, összesen 65,3 millió pengőt tett 1930/31-ben. A lakáshasználat értékét pedig az előbbiekhöz hasonló módon számítva 27,3 millió pengőre becsüljük. Az ebbe a kategóriába tartozó 5,3 millió kat. hold adósságának 67,1 millió kamatterhét éppúgy, mint az előbbi kategóriánál, a jövedelemből le kell vonni.

A 10-100 kat. holdas kisbirtokosok és kisbérlok jövedelmének főbb tételei a következők:

1. 81,3 millió munkanap értéke	170,7 millió pengő
2. 5 333 589 kat. h. haszonbérértéke	135,4 " "
3. felszerelés kamatigénye	65,3 " "
4. lakóház haszonértéke	27,3 " "
összesen	398,7 millió pengő
5. adóssági kamat	- 67,1 " "
Összesen	331,6 millió pengő

A 10-100 kat. holdas kisbirtokosok és kisbérlok 771 793 főnyi népességének tehát 1930/31-ben 331,6 millió pengő jutott, amiből egy-egy lélekre 429,6 pengő esett.

5. Az őstermelés másik ágában, a bányászat és a kohászat körében foglalkoztatott munkásság számát és jövedelmi viszonyait egyrészt a bányatárspénztárak, másrészt a Magyar Statisztikai Évkönyvek tartják nyilván. Ezek szerint a bányavállalatok 1930/31-ben 32 311 munkást alkalmaztak, akiknek 73 400 eltartottja volt. A munkások évi keresete 46 775 000 pengőt tett. Ebből az összegből a keresők és eltartottjaik 105 711 főnyi népességének minden tagjára 442,5 pengő jutott.

6. Az iparban, a kereskedelem és hitel körében, a közlekedési üzemekben foglalkoztatott munkások jövedelmi viszonyairól az Országos Társadalombiztosító Intézet és az önálló társadalombiztosító intézetek statisztikája ad tájékoztatást. A társadalombiztosító intézetek a kényszerbiztosítás következtében a ténylegesen foglalkoztatott munkások számát a valóságnak megfelelően adják meg. A népszámlálás ezzel szemben csak arról számol be, hogy a népesség a felvétel időpontjában milyen foglalkozási ágakra tagozódott, de a munkanélküliség kérdésére kimerítő választ adni nem tud. A jövedelemeloszlás vizsgálata szempontjából szükség van a társadalombiztosító intézetek által nyilvántartott létszámra, vagyis a tényleges keresők számára. A népszámlálás adatait pedig arra használtuk fel, hogy megállapítsuk: a kérdéses jövedelem a valóságban a népesség minő részének jutott. A munkanélküliség problémánk szempontjából ugyanis azt jelenti, hogy a munkanélküliek legnagyobb része a családjuk egyéb keresőtagjainak eltartottjává válik. A jövede-

lemeloszlási kérdésnek vizsgálatánál - mint az eddigi fejtegetésből kitűnik - a következő lépés az, hogy a munkásság ezen kategóriájának jövedelmét megállapítsuk. Az 1930. évi népszámlálás foglalkozási statisztikája az egyes foglalkozási ágakra nézve - a mezőgazdaságot kivéve, mert ezt egyéb szempontok szerint részletesebben tárgyalja - az önálló, a tisztviselő és a segédszemélyzet szerinti tagozódást megadja. /14/

A segédszemélyzet kategóriájába tartoznak az iparban, a közlekedésben, a kereskedelem és hitel körében dolgozó munkások, a közszolgálati és szabadfoglalkozásúak által foglalkoztatott háztartási alkalmazottak, cselédek, szolgák, vagyis mindazok, akiknek - amennyiben foglalkoztatva vannak - számát és jövedelmi viszonyait a társadalombiztosító intézetek nyilvántartják.

Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint a segédszemélyzet száma a következőképp alakult:

	segédszemélyzet száma
ipar	626 085
kereskedelem	78 985
közlekedés: közutak	15 765
vasutak	51 546
posta stb.	10 414
hitel	3 497
közszolgálatban levők és a szabadfoglalkozásúak által alkalmazottak	58 078
összesen	844 370

Ezek közül az Országos Társadalombiztosító Intézetnél és az önálló társadalombiztosító intézeteknél nyilvántartottak:

	munkások száma	háztartási alkalmazottak száma
Országos Társadalombiztosító Intézet	467 530	148 409
Önálló társadalombiztosító intézetek	99 310	-
Összesen	566 840	148 409

Az 566 840 munkás és a 148 409 háztartási alkalmazott együtt 715 249 lelket jelent a népszámlálás 844 370 főnyi népességadatával szemben. A különbség legfőbb oka kétséget kizáróan a munkanélküliségben keresendő. Az alkalmazott statisztikai módszerünk esetleges hiányosságától eltekintve a mutatkozó 129 121 főnyi különbség a munkanélküliek számát jelenti 1930. december végén a kérdéses foglalkozási ágakban. Az 1930. évi népszámlálás adatgyűjtése a munkanélküliség felől is érdeklődött, és az összes munkanélküliek számát 1930. december végén 224 103-ra tette. /15/ Tekintettel azonban az agrárvidékek munkanélküliségének az ipari munkanélküliségtől való nagy eltérésére, és tekintettel arra a nehézségre és bizonytalanságra,

amely ennek statisztikai megközelítésénél felmerül, a népszámlálás alkalmával talált munkanélküliek közül az agrárlakosságot úgy kapcsoltuk ki a közelítő tájékozódás szempontjából legkönnyebben, hogy csak Budapestre, illetőleg a Nagy-Budapestre vonatkozó adatokat vizsgáltuk. Nagy-Budapesten a munkanélküliek száma eszerint 1930 év végén 76 345 volt, akik közül 64 016 szakmunkás és 12 329 napszámos volt. A népszámlálás és a társadalombiztosító intézetek által nyilvántartott munkások és cselédek száma között mutatkozott 129 121 főt számláló különbség mint a munkanélküliség száma tehát nagyon reálisnak látszik, mert ebből egyedül Nagy-Budapestre a népszámlálás szerint is 76 345 lélek esett, az 52 776 főnyi maradvány pedig az ország többi vidékei között oszlik meg. Ez a megoszlás arányban áll azzal, hogy Nagy-Budapest területén az ipari, kereskedelmi és közlekedési vállalatok nagyobb része működik, mint az ország összes többi területén.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet és az önálló társadalombiztosító intézetek által nyilvántartott munkások és cselédek jövedelme 1930/31-ben a következő volt:

566 840 munkásnak jutott	544,2 millió pengő bér
148 409 háztartási alkalmazottnak jutott	103,1 " " "
összesen	647,3 millió pengő bér.

A 844 370 kereső segédszemélyzet és a 787 414 eltartott, összesen tehát 1 631 784 főnyi népességnek ezek szerint 1930/31-ben 647,3 millió pengő jövedelem jutott, amelyből egy-egy lélekre 396,7 pengő esett.

7. Az önálló kereskedők és iparosok jövedelmi viszonyait vizsgálva /16/ arra az eredményre jutottunk, hogy az önálló kisiparosok 204 564 főnyi keresője közül 149 550 azoknak a száma, akik évenként 1000 pengőnyi, vagy ennél kisebb jövedelemmel rendelkeznek. A 204 564 önálló kisiparos eltartottjainak száma 393 139, amiből - ha lineáris összefüggést tételezünk fel - a 149 550 kisiparosra 288 000 eltartott esik. Ezeknek a kisjövedelmű kisiparosoknak 437 550 főnyi népességére tehát 149,5 millió pengő jövedelem esett 1930/31-ben, vagyis egy-egy lélekre 342,0 pengő jutott.

A népszámlálás foglalkozási statisztikájának összeállításában - mint fentebb közöltük - szerepel 61 046 kereső napszámos és 61 292 eltartottja: összesen tehát 122 338 lélek. Szerepel továbbá "ismeretlen és egyéb foglalkozású" megjelölés alatt kereső és eltartott együttesen 194 953 lélek. A napszámosok és ismeretlen foglalkozásúak 317 291 főnyi népességének életszínvonala az előbb vizsgált kategóriák életszínvonalánál is alacsonyabb. Ahhoz mégis, amikor jövedelmüket kívánjuk felbecsülni, két körülményre kell figyelemmel lennünk. A szóbanforgó két kategóriában egy keresőre az országos átlagnál kevesebb eltartott esik, másrészt pedig ezek többsége valószínűleg városi elem, ahol a pénz vásárlóereje kisebb, mint vidéken. Így

tehát, bár koldulással stb. a vidéki szegény rétegek keresetéhez képest elég jelentős összegű jövedelemre tehetnek szert, életszínvonaluk mégis nagyon alacsony. A véderő megjelöléssel feltüntetett 72 541 kereső és eltartott népesség átlagos jövedelme szintén nagyon csekély, tekintettel a közlegénység rendkívül alacsony zsoldjára, mégha a természetbeni ellátásukra fordított összegekre figyelemmel is vagyunk. Mindeme kategóriákba 389 832 lélek tartozik, akiknek fejenkénti átlagos évi jövedelmét nem becsülhetjük többre 200 pengőnél, úgyhogy összes jövedelmük 78,0 millió pengőre tehető.

Az eddig megvizsgált kategóriák népességének és jövedelmi viszonyainak alakulását a következő táblázat foglalja össze:
/17/

	Népesség	Az összes lakosság %-ában	Jövede- lem mil- lió pen- gőben	Az egyéni jövedel- mek össze- gének %-a	Fejenkin- ti jöve- delem pengőben
Mezőgazdasági munkások	1 250 349	14,4	229,3	4,9	183,4
Gazdasági cselédek	599 622	6,9	123,1	2,7	205,3
1-10 kat.holdas kisbirtokosok és kisbérlek 1	749 977	20,1	397,6	8,6	227,2
10-100 kat. holdas kis- birtokosok és kisbérlek	771 793	8,9	331,6	7,2	429,6
Bányászati és kohászati munkások	105 711	1,2	46,8	1,0	442,5
Az ipar, köz- lekedés stb. segédszemély- zete	1 631 784	18,8	647,3	14,0	396,7
A kisjövedel- mű önálló kisiparosság	437 550	5,0	149,5	3,2	342,0
Napszámos, is- meretlen fog- lalkozású, véderő	389 832	4,5	78,0	1,9	200,0
Összesen	6 936 618	79,8	2 003,2	43,5	288,8
A lakosság többi része	1 751 701	20,2	2 632,5	56,5	1 500,3
Mindössze	8 688 319	100,0	4 635,7	100,0	907,9

Magyarország lakossága 80 %-ának fejenkénti jövedelme átlagosan 288,8 pengőt tett 1930/31-ben, és az egyéni jövedelmek összegéből számára összesen csak 44 % jutott. A lakosság többi részének - 20 %-nak - minden tagjára 1500,3 pengő jutott. A lakosság 20 %-ának átlagos jövedelme tehát kereken ötször akkora volt, mint a 80 %-ot kitevő óriási többségnek. Amíg azonban a 80 %-nyi lakosság átlagjövedelmétől csak kis eltérések tapasztalhatók, mert - mint a fentebbi táblázat mutatja - a vizsgált kategóriák átlagjövedelme 180-450 pengő között mozog, addig a nagyjövedelműeket is magábanfoglaló 20 %-nyi lakosság 1525 pengős átlagos fejenkénti jövedelmétől nagy eltérések tapasztalhatók. Ennek az utóbbi csoport jövedelmi viszonyainak vizsgálata számtalan nehézségbe ütközik. Előbbi módszereink további alkalmazása lehetetlen. Azzal kell ugyanis számolni, hogy az egyes foglalkozási ágakhoz tartozó lakosságnak nemcsak főfoglalkozása alapján van jövedelme, hanem ezen felül soknak van háza, birtoka vagy egyéb vagyona is. A probléma annyira komplikált, hogy a becslésszerű megközelítés a megengedettnél nagyobb hibával járna. A jövedelemadó-statisztika pedig, amely a vizsgálat alapját képezhetné, közismerten a valóságtól eltérő jövedelmeket mutat az egyes kategóriákban. Az 1931. évi jövedelemadó-statisztika adatai szerint pl. a 10 000 pengőnél nagyobb jövedelemmel rendelkezők száma csak 16 619 volt. Ezeknek a jövedelemadó kivetés céljából bevallott jövedelme 463,3 millió pengőt tett. 16 619 adófizetőnek - ha a keresők és az eltartottak országos átlagarányát vesszük számba - 36 560 főnyi lakosság felel meg.

Az adóstatisztika adatai szerint tehát a lakosság 0,42 %-ának az egyéni jövedelmek összegéből 10 % jutott. De ha meggondoljuk, hogy a jövedelemadó céljából bevallott jövedelem a tényleges jövedelem felét, vagy harmadát sem mindig éri el, akkor joggal feltehetjük, hogy egyfelől 10 000 pengőnél nagyobb jövedelemmel a kimutatott 16 619 adózónál lényegesen többen rendelkeztek, s hogy ezekre az összes jövedelmeknek lényegesen több, mint 10 %-a esett. Valószínűleg nem járunk messze a valóságtól, ha a szóbanforgó kategóriának a lakosság számához viszonyított jelentőségét 0,4 %-ról 0,6 %-ra növeljük, és azt tesszük fel, hogy ezeknek az összes jövedelmeknek kb. 20 %-a jutott. E feltevések alapján kitűnik, hogy Magyarországon az 1930/31. évben

a lakosság	az egyéni jövedelmek összegéből
0,6 %-ának	20 %
19,6 %-ának	38 %
79,8 %-ának	42 %
100,0 %-ának	100 %

jutott. A három kategória jövedelmének egymáshoz való aránya tehát 1:4:66 volna.

A jövedelemeloszlás a nyugat-európai országokban többnyire kedvezőbb. Németországban pl. 1928-ban a jövedelemmegoszlás a következőképpen alakult /18/:

a lakosság	az egyéni jövedelmek összegéből
0,7 %-ának	9,8 %
9,7 %-ának	26,1 %
89,6 %-ának	64,1 %
100,0 %-ának	100,0 %

jutott.

Az Észak-Amerikai Egyesült Államokban pedig:

a lakosság	az egyéni jövedelmek összegéből
3,0 %-ának	22,0 %
11,0 %-ának	18,0 %
86,0 %-ának	60,0 %
100,0 %-ának	100,0 %

jutott.

A jövedelemeloszlás egyenlőtlensége mellett az is nagy szerepet játszik, hogy a konjunktúraváltozás során az egyes kategóriák jövedelmi viszonyai miként változnak meg. Az ennek a kérdésnek számszerű vizsgálatához szükséges finomabb statisztikai módszerek nélkülözik a megfelelő statisztikai adatokat.

JEGYZETEK

- /1/ Dr. Matolcsy Mátyás és dr. Varga István: Magyarország nemzeti jövedelme 1924/25-1934/35. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 11. sz. külön kiadványa 1936. 12. 1.
- /2/ Hasonló felfogással találkozunk a német statisztikai hivatal kiadásában megjelent nemzeti jövedelemszámítás során végzett jövedelemeloszlási vizsgálat alkalmával. Das Deutsche Volkseinkommen vor und nach dem Kriege. Einzelschriften zur Statistik des Deutschen Reichs. Berlin 1932. 102. 1.
- /3/ Internationaler Steuerbelastungsvergleich, Berlin. 1933. Einzelschriften zur Statistik des Deutschen Reichs. No. 23. 683. 1.
- /4/ Adóstatistika V. füzet. M. kir. pénzügyminiszter kiadása, Budapest, 1934. 173. 1.
- /5/ L. Theiss Ede: Statisztikai törvényszerűség a jövedelemeloszlásban (Közgazdasági Szemle 1935. 1-2 kötet) című mélyenjáró tanulmányát.
- /6/ V. Pareto: Cours d'Economie Politique. II. 1897, 299. lap.
- /7/ W.E.King, O.W.Knauth, F.L. Macaulay: Income in the United States, its amount and distribution. 1909-1919. New York, 1921. 344-345. lap.

- /8/ A. Angelopoulos (Einkommenverteilung im Lichte der Einkommensteuerstatistik. Leipzig, 1931.) számításai szerint például Németországban a Pareto-féle állandó

a mezőgazdaságban	2,45
az iparban	1,34
az egész Németbirodalomban	1,86

- /9/ Az Országos Mezőgazdasági Kamara Évi Jelentése 1931. 231. lap. A férfinapszám 2,60, a női napszám 1,80, a gyermeknapszám 1,35 pengő volt. A mérlegelt átlag megállapításánál a keresők számarányának megfelelően a férfi napszám-bért 3, a nőit 2 és a gyermeknapszám-bért 1 súllyal szerepeltettük.
- /10/ Dr. Kerék Mihály: Adatok a magyar mezőgazdasági munkáscsaládok megélhetési viszonyaihoz. Magyar Gazdák Szemléje, 1933. 590. lap.
- /11/ Dr. Matolcsy Mátyás: Mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 6. sz. külön kiadványa 13. és köv. lap.
- /12/ Dr. Matolcsy Mátyás: Az új földreform munkaterve. 1935. 137. lap.
- /13/ Dr. Matolcsy Mátyás: Mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon. i.m. 15. lap.
- /14/ Az iparokban tevékenykedő népesség például foglalkozás szerint a következőképp oszlott meg:

	keresők száma
Munkás	626 085
Tisztviselő	43 356
Önálló (kisiparos)	204 564
Házi és népiparos	11 322
Vándoriparos	1 349
Összesen	886 676

Az iparban foglalkoztatott 886 676 kereső eltartottjainak száma 996 581 volt.

- /15/ Statisztikai Havi Közlemények, 1931. 409. lap.
- /16/ Dr. Matolcsy Mátyás és dr. Varga István: Magyarország nemzeti jövedelme. 1936.
- /17/ Hangsúlyoznunk kell, hogy a vizsgált kategóriákban megállapított fejenkénti jövedelmi hányadok átlagértékek. Mégis feltehető, hogy olyan jövedelemkategóriákról van szó, amelyekben belül a jövedelemeltérések nem nagyon jelentősek, ezért valószínű, hogy az átlagoktól való eltérések fel- és lefelé is 15-20 %-ot nem haladnak meg, bár szórványosan,

különösen a 10-100 kat. holdas kategóriákban, nagyobb eltérések is előfordulhatnak.

/18/ Ld. a News Bulletin of the National Bureau of Economic Research megfelelő évfolyamát 1918-ban.

A TŐKE ÉS A MUNKA BÉKÉJE*)

(Munkaközösség, üzemközösség, üzemi szociálpolitika)

Azok a törekvések, amelyek a tőke és a munka békés együttműködésének biztosítása érdekében, a tőke és a munka keretéhez tartozók oldaláról egyaránt megnyilvánulnak, a valóságban két területen kelnek életre: a gazdasági élet egyetemes vagy részleges vonatkozásaiban, valamint az egyes üzemeken belül kifejlődő megvalósulások útján.

A gazdasági élet egyetemes vagy részleges vonatkozásaiban érvényesülő megvalósulás a gazdasági élet öngazgatása képeiben jelenik meg a demokratikus állami berendezkedés mellett.

A gazdasági élet öngazgatásának legteljesebb kifejlődését a gazdasági demokráciában látjuk, amely többféle értelmezésben áll előttünk aszerint, hogy milyen célkitűzéssel igyekeznek alapjának megszilárdítására. A gazdasági demokrácia gondolatával elsősorban Sidney és Beatrice Webb 1897. évben megjelent könyvében találkozunk, annak modern megfogalmazásában. Általában az a felfogás fejeződik ki benne, hogy a gazdasági élet szervezését és irányítását az állam legfőbb ellenőrzése mellett az érdekeltekre kell bízni. Az érdekeltek: a tőke és a munka képviselői, valamint a fogyasztók, amely utóbbiak különben az első két kategóriában már automatikusan ugyancsak bentfoglaltatnak.

A gazdasági demokrácia propagálói utalnak arra, hogy a politikai életben érvényesülő demokrácia szöges ellentétben áll a tőkének a gazdasági életben érvényesülő despotizmusával, pedig a politikai demokrácia csak a gazdasági demokráciával való kiegészülésében válik teljessé, válik valóban azzá, amivé lenni lényege predesztinálja.

A gazdasági demokrácia természetesen a tőkés társadalmi rendszer szociális tartalommal való telítődésével jár, vagyis a termelésnek az öncélúság helyett a közösségi célok szolgálatába való átállításával, tehát olyan gazdaságpolitikai rendszer kezdetét jelenti, amely ugyanakkor a maga teljes valóságában szociálpolitikai rendszer is, de jelentheti - ezzel a fogalmazásával a szociáldemokrácia irodalmában találkozunk /1/ - a szocialista végcélhoz való eljutás utáni állapotot, amikor a termelési eszközökkel való rendelkezés joga olyan szervezet kezében van, amely gazdasági vonatkozásokban a közakaratot személyesíti meg, s amelyben nem az egyeseknek a magánérdeke, hanem a közérdek az irányadó. A gazdasági demokrácia - Karl Renner szerint - maga a szocializmus, és nélküle a szocialista társadalmi berendezkedést elképzelni sem lehet. /2/

*) Társadalompolitikai Füzetek, VI. köt. 1938.1-3. szám, 32-85. old.

Ugyanilyen értelemben foglalkozik az eszmével Paul Her-
berg is, aki szerint: "Wirtschaftsdemokratie erfordert eine ein-
nem Gesamtwillen unterstehende Gesamtwirtschaft als eine auf
Bedarfdeckung eingestellte Vollwirtschaft und geht damit hinaus
über die heute das Wirtschaftsleben beherrschende Wirtschaft-
sart der Unternehmung, denn diese eine nur auf Erzeugung von
Tauschertsüberschuss gerichtete reine Erwerbswirtschaft ist".
/3/

A gazdasági demokráciának közelebbi és a szocialista
rendszeren innen is elérhető lehetőségeivel kapcsolatban Angli-
ában találkoztunk kísérletekkel. Természetesen e kísérletek még
csak egészen a kezdőponton lévő tapogatódzások, keresések, bár
tagadhatatlan, hogy a közgazdasági élet demokratizálása terén
sok helyen lényeges haladást szemlélhetünk.

A tőke és a munka együttműködése a gazdasági élet egye-
temes vagy részleges vonatkozásában, a gazdasági élet önigazga-
tása jegyében (a korporációs és a hivatásrendi berendezkedést
nem számítva ide) különösen a munkaközösség intézményében jele-
nik meg előttünk. A munkaközösség a tőke és a munka érdekképví-
seletének generális megállapodása révén jön létre, amely megál-
lapodás az organizált együttműködés lehetőségeinek megtalálását
jelenti, és szabályozza a kérdéseket, melyek megoldatlansága
miatt sűrűlődasok keletkezhetnek. Ezek is kollektív megállapodá-
sok, de sokkal nagyobb vonalúak, sokkal szélesebb területet
ölelnek fel, mint az úgynevezett kollektív szerződések, s mint-
egy a munka alkotmánya képében jelennek meg. Természetesen tár-
gyuk terjedelme szerint különböző jelentőségűek.

Az utóbbi idők munkaközösségei közül az egyik legfonto-
sabb az, amelyet Angliában Whitley-szervezet néven találunk
meg, s amely a háború által előidézett viszonyok hatása alatt
jött létre.

Az angol miniszterelnök, Asquith ugyanis a gazdasági új-
jáépítés érdekében, melynek első feltételét a tőke és a munka
harmonikus együttműködésében látta, 1916. októberében bizottsá-
got hívott össze, melyben a munkaadók, munkások, a női szerve-
zetek képviselői és az érdekeltségen kívül álló szakemberek
vettek részt, J. H. Whitley elnöklése mellett. A bizottság vég-
zett munkájáról rendszeres jelentéseket készített, amelyben ál-
landóan kiemelik a szükségességet, hogy a termelésben részes
személyi tényezők között az egyűvétartozás, a közös felelősség
tudata éljen és munkáljon.

A jelentések anyaga közgazdasággpolitikai és szociálpoli-
tikai szempontból igen fontos és úgyszólván nélkülözhetetlen a
jövő építésének szempontjából, és erőteljesen kidomborítja azo-
kat a követelményeket, melyeknek a tőke és a munka munkaközös-
ségében kifejeződniök kell. Többek között kifejti, hogy a múlt-
ban a tőke és a munka egyaránt nem tudta anyagi számítását a
kívánt mértékben megtalálni. A termelést úgy kell alakítani,
hogy új tőkét ösztönözzön bekapcsolódásra, melyek révén az
üzemi berendezkedést tökéletesíteni lehet, aminek eredménye a

munkafeltételek megjavítása és a bér emelkedése lesz. Minden nehézség leküzdése csak akkor sikerülhet, ha a további munka felépítésénél a termelésnek szolgálatyszerűsége az általánosan érvényesülő elv, s ha a termelési szervezet az öngazgatás gondolatának jegyében alakul ki. Az öngazgatás keresztülvitele pedig megkívánja a munkaadóknak és munkásoknak az eddiginél teljesebb szervezkedését, hogy a létesítendő nemzeti, kerületi és üzemi bizottságok valóban az öngazgatásra hivatott tényezők képviselői lehessenek.

A tanácskozások nyomán az egyes ágakban megalakult országos bizottságok The Joint Industrial Council for the Industry nevét viselték, és kifejezett céljuk a munkaadók és munkások lehető legteljesebb együttműködésének biztosítása a termelés tökéletesítése és a szükségletkielégítés nivójának emelése érdekében. Feladataik: a munkafeltételek és bérek megállapítása, a termelésben alkalmazandó módszerek tekintetében tanács adása, a munkaviszályok kiegyenlítése és a nehézségek gyors kiküszöbölése, a munkaadók és munkások szervezkedésének teljessé tétele, a termelést érdeklő minden anyag és statisztika összegyűjtése, a termelés érdekét szolgáló kutatások keresztülvitele, a termeléshez szükséges hitelek előteremtése az üzemberendezések tökéletesítése és a találmányok kihasználása érdekében, amellyel kapcsolatban előálló nyereségtöbbletből a munkásokat is részesíteni kell, az angol birodalom és a külföldi államok termelésének vizsgálata, az üzemek egészségügyi viszonyainak javítása, a munkára bocsáthatók minimális életkorának megállapítása, a szakmabeli képzés és továbbképzés lehetőségeinek megteremtése, a termelés érdekeinek a kormány vagy más hatóságok előtti képviselése, általában minden elébe utalt kérdés megtárgyalása, továbbá együttműködés más termelési bizottságokkal az érdekeltek és az egész nemzeti közgazdaság szolgálatában.

Az egyes ágakban megalakult országos termelési bizottságok tagjainak száma a képviselendő érdekek fontossága szerint nő s fogy. A munkaadó- és munkástagok száma egyenlő, ezeket az illetékes szervezetek küldik ki delegálás, nem pedig választás alapján. A kerületi bizottságok feladatai nagyjában megfelelnek az országos bizottságéinak, csak persze, a maguk illetékességi területére csökkentett hatáskörrel. Az üzemi bizottságok az üzemek különleges adottságai alapján épülnek fel, különleges feladataik: az országos, illetve a kerületi bizottság határozatait az üzemi viszonyokkal összhangba hozni s végrehajtani, a súrlódásokat, félreértéseket, vitákat lehetőleg a maguk hatáskörében elhárítani, illetve kiegyenlíteni. Továbbá feladataik vannak a tanoncok és fiatal munkások szakmabeli kiképzése és továbbképzése, munkásjóléti és szórakoztatási intézmények létesítése terén.

Az első országos bizottság a magángazdaságban 1918. május 29-én alakult meg az építőipar területén, s ezt követően egymás után valósultak meg az egyéb ágakban is ezek a whitleyzmus gyűjtőneve alá tartozó munkaközösségek, amelyek azonban mégsem tudtak általában olyan egyetemesen kiépülni, mint ahogyan azt előzőleg kitervezték, elsősorban a munkásszervezetek

bizalmatlansága miatt. Az olyan jelentős iparágak, mint pl. a gyapot-, acél-, gép- és hajóépítési-ipar, kívül maradtak a munkaközösségeken.

A munkásszervezetek oldaláról a visszahúzóódást azzal magyarázzák, hogy a munkaadók magatartása a legkisebb kétséget sem hagyta maga után ateckintetben, hogy közeledésük nem őszinte, és hogy a munkásságnak nem hajlandók a munkaközösség keretében a munkafeltételek alakításában ténylegesen azt a hatáskört biztosítani, amelyet a whitleyzmus elveinek érvényrejutása megkövetelt. Panaszolják a munkásmozgalom részéről azt is, hogy a munkaadók legfeljebb csak igen kis mértékben voltak hajlandók a termelésre vonatkozó adatokat rendelkezésre bocsátani, különösen pedig a termelés állására, az árakra és a nyereségekre vonatkozókat. A munkásszervezetek vezetői szerint igazi munkaközösségről a munkaadók magatartása miatt szó sem lehetett, s a Whitley-bizottságok nagyjából csak tárgyaló szervek voltak, amelyek majdnem kizáróan a munkabér és munkaidő kérdéseivel foglalkoztak, de nem foglalták el a gazdasági élet irányításában azt a helyet, amelynek birtokában a tőke és a munka igazi munkaközösségeivé válhattak volna. /4/

A munkásság részéről azonban nem hiányzik a hajlandóság az egyes iparágakban működő bizottságok munkásságának elismerése tekintetében. Így különösen kiemelik a malomipari bizottság munkáját, amely a teljes munkaközösség jegyében folyt, s amelynek keretében a tőke és a munka harmonikus együttműködése valóban megvalósult.

A munkaadók és munkások munkaközösségének, de egyben a gazdasági demokráciának is egészen nagyvonalú megvalósítását kívánta előmozdítani a terv, amelyet Lloyd George karolt fel, s amely mintegy birodalmi gazdasági parlament (National Industrial Parliament) jellegével bíró organizmust kívánt megteremteni. Ez a parlament az 1919. évben össze is ült, s a további munka részleteinek kidolgozása céljából bizottságot küldött ki, azonban a munkaadók és munkások egymás iránti bizalmatlansága meg-
hiúsított minden további eredményt.

A munkaadók és munkások együttműködésének szükségessége tekintetében fennálló meggyőződés olyan erős és általános volt Angliában, hogy a tényleges megvalósításra irányuló kísérletek tovább folytak. A hivatalos munkaadó szervezetek szerint /5/ két lehetőség kínálkozott a bajokon való segítség: az egyik az, hogy a munkásságot a politikai hatalom eszközeivel kényszerítik engedékenyebb magatartásra, a másik az, hogy konstruktív gazdasági politikával igyekeznek a munkásságot együttműködésre bírni. Az utóbbi álláspont győzött. Az 1927. évi edinburghi szakszervezeti kongresszuson egyhangúan fogadták el a határozatot, mely szerint a miniszterelnöknek a munkássághoz intézett felhívására kinyilatkoztatják, hogy a munkaadókkal való együttműködést és az ipari békét az angol nép egyik rétege sem kívánja inkább, mint a munkásság, és a szakszervezetek készséggel hajlandók a munkaadószervezetekkel az együttműködés érdekében megindítani a tárgyalást. Sir Alfred Mond és az angol munkaadók

egy része 1927. november 23-án levelet írt az angol szakszervezeti kongresszus igazgatótanácsához, amelyben meghívta azt a tőke és a munka békéje érdekében folytatandó megbeszélésre. Az igazgatótanács elfogadta a meghívást, és az első összejövetelt Sir Alfred Mond elnöklésével már 1928. január 12-én tartották. A tárgyaló munkaadócsoporthoz még újabb munkaadók is csatlakoztak. A tárgyalások folyamán kialakult a munkaprogram. A második összejövetelen, 1928. július 4-én Ben Turner elnökölt, s itt már kifejezésre jutott a kívánság, hogy a további tárgyalások hivatalos jellegűek legyenek. Mond megígérte, hogy igyekszik a tárgyalásokba most már a munkaadókat képviselő szervezeteket is bekapcsolni, miközben a Swanseaben megtartott szakszervezeti kongresszus felhatalmazást adott az igazgatótanácsnak a tárgyalásoknak hivatalos jelleggel való folytatására. Az angol munkaadók szervezetei is hajlandók voltak a tárgyalásokba való kapcsolódásra, s így 1929 tavaszán Londonban összeült a konferencia, melyben paritásos alapon vettek részt a munkaadók és munkások szervezeteinek képviselői. Ez a konferencia nem jutott el a végleges megállapodásig, hanem a részletek megbeszélésére albizottságot küldött ki, mely 1929 végére elkészült munkájával. A munka a tőke és a munka keretébe tartozók munkaközösségének feltételeit és irányelveit állapította meg, és az 1929. dec. 19-én tartott paritásos konferencia jóváhagyását el is nyerte, de a munkaközösség a tervezett módon nem folytatódott. A tárgyalások anyaga igen érdekes dokumentumokat szolgáltat a gazdaságpolitika és a szociálpolitika számára. Különösen jelentős az a tény, hogy a tárgyaló felek a tőke és a munka békéjének biztosítása érdekében nem az egyoldalú csoportérdekeket helyezték előtérbe, hanem a gazdasági élet egyetemes érdekeit. Az a következmény is állandóan kiemelődik, hogy az angol termelésnek a világpiacon való versenyképességét emelni kell. A tőke és a munka kapcsolatainak megszervezése érdekében megoldandó kérdésekként állították be: a szakszervezeteknek mint a munkások hivatalos érdekképviselőinek elismerését, a kollektív szerződések rendszerének általános megvalósítását, a munkás keresete és életműve nagyobb biztonságának és állandóságának lehetővé tételét, a munkavíták eldöntésének szabályozását, a munkaidő törvényes megállapítását, az üzemi tanácsok bevezetését, a termelésben résztvevők állandó informálását a gazdasági élet helyzetéről, a gyári törvényhozás és a különböző szociális biztosítási ágak kiépítését, olyan szervek létesítését, amelyek elé a termelésben résztvevők javaslatokat tehetnek és a gazdaságpolitikai és szociálpolitikai kérdésekben konstruktív kritikát gyakorolhatnak, végül a munkaadók és munkások személyes kapcsolatainak kiépítését. A továbbiakban a munkanélküliség kérdését, a munkabérléteknéltekintetében a magas bérek, a munkáshasznosítás, a munkásrésztvevők problémáját érintették. A racionalizálás vonatkozásában is kialakultak az alkalmazandó elvek, melyek szerint a termelési eredmény emelésére, a munkafeltételek javítására, a termelési költségek csökkentésére a legalkalmasabb eszköz a termelés és fogyasztás racionalizálása. A termelésben a típusok terén mutatózó sokféleséget a normalizálásnak kell felváltani, a felesleges közvetítőkereskedelmet ki kell küszöbölni. A racionalizálás a gazdasági és szociális viszonyok nagyobb stabilitásához vezet, magasabb életművet tesz

lehetővé, a fogyasztó számára alacsonyabb árakat, a szükségletekhez jobban alkalmazkodó árakat biztosít, a termelésben résztvevők számára pedig nagyobb és állandóbb jövedelmet. Mint-hogy a racionalizálás a munkások elbocsátásához is vezethet, olyan lehetőségekről kell gondoskodni, melyek segítségével a munkások érdekei megvédhetők. Elvi kinyilatkoztatások történtek a hitelprobléma szempontjából is. Megállapították a szakszervezeteknek mint a munkásság érdekképviselőit a szociális felelősségét tagjaik irányában. Olyan esetekben, midőn valamely munkást szakszervezeti tagsága vagy a szakszervezettel kapcsolatos tevékenysége miatt bocsátanak el munkájából, lehetőséget kell találni olyan fellebbezési fórum életre hívására, melyet a munkaadószervezetek és a munkásszervezetek képviselői paritásos alapon alkotnak. A munkaviták elkerülése érdekében a legtöbbet lehet várni a munkaadók és munkások egymás iránti kölcsönös bizalmától és a gazdasági élet fejlődése tekintetében fennálló egyetemes felelősségük tudatosává válásától. Ha mégis ilyen viták felmerülnének, paritásos bizottságok (Joint Conciliation Board) létesítendők. A munkaviták eldöntése érdekében bármelyik érdekelt félnek joga lenne kérni a bizottság beavatkozását. A gazdasági öngazdálkodás központi szerveként tervbe vették az Országos Gazdasági Tanács létesítését, melybe a munkaadók és munkások szervezetei paritásos alapon 10-10 tagot küldenének ki. Tervbe vették a rosszabb munkafeltételek mellett dolgozó államok termelésével szemben felveendő verseny, valamint a nemzetközi gazdasági konferencia ügyének megbeszélését, a lakásprobléma, a szociális egészségügy, a népművelés, a szakmabeli képzés és továbbképzés kérdésének részletes megtárgyalását.

A tőke és a munka békéjének munkaközösségek létesítése útján történő biztosítása tekintetében igen fontos megvalósulás a Németországban az 1918. november 14-én létrejött egyezmény, melynek életre hívó motívumai között elsősorban a háborús összeomlás okozta gazdasági válság szerepelt. A munkaközösség gondolata már a háború alatt felmerült, és mint Legien, a munkaközösség központi vezetőségének tagja mondta egyik beszédében, megvalósulásának szükségességéről a szakszervezeti mozgalom körében már a háború kitörésekor élt a meggyőződés, amire bizonyíték az, hogy egyes szakmákban a szakszervezetek a munkaadószervezetekkel már akkor kötöttek a szokásos kollektív szerződések jelentőségét meghaladó megállapodásokat. A szabad szakszervezetek központi szerve már a háború elején megkereste a munkaadószervezeteket munkaközösségi egyezmény kötésére, mely különösen a munkaalkalmak teremtése, azok célszerűbb felosztása, a munkanélküliekről való gondoskodás megszervezése kérdéseire terjedne ki. A munkaadók szervezetei azonban elutasították a javaslatot. Csak a háború tanulságai érlelték meg a munkaadókban is a meggyőződést a munkaadóknak és a munkásoknak együttműködésére fennálló szükségesség tekintetében. Megjegyezte Legien azt is, hogy ha a munkaközösség megalapítása a háború kezdetén történt volna, ma ez lenne Németország gazdasági életének döntő tényezője. A munkaközösség nem egyéb, mint következetes továbbfolytatása a kollektív szerződések politikájának, melyet a szakszervezeti mozgalom már a század eleje óta folytattott. Természetesen a megvalósult munkaközösség ennél lényege-

sen továbbmegy, és hatásköre kiterjed az összes gazdaságpolitikai és szociálpolitikai kérdések megtárgyalására, és amennyiben azt törvényes intézkedés nem akadályozza, e kérdések megoldására irányuló megegyezésre.

A német munkaközösség a tőke és a munka békéjét nemcsak a közvetlenül előtérbe jutó érdekeltiségi szempontból kívánta megvalósítani, hanem, miként az angol ez irányú törekvéseknél is látjuk, az egész gazdasági élet egyetemes érdeke hangsúlyozódott benne. Különösen két fontos feladat várt a munkaközösségre. Az első a leszereléssel kapcsolatban felmerülő gazdasági és szociális problémák megoldása, a második: a gazdasági újjáépítés megvalósítása. Hans Kramer, a munkaközösség egyik előadója szerint: a munkaközösség keretében nem lehet külön érdekeltisége a munkaadónak és munkásnak, mert egyetlen érdek van: a birodalom gazdasági érdeke. Vöglernek, a munkaadók egyik vezető egyéniségének felszólalásából idézzünk néhány mondatot: "Abban a pillanatban, amidőn a munkásság és a munkaadók képviselője a munkaközösséget megalapította, a résztvevőknek tudniuk kellett, hogy a közöttük lévő harci viszony megváltozott, negatív pozícióból pozitív pozícióba kell lépniük, és az egymással való szembeállítás helyét a közös megértésben végzett munkának kell elfoglalnia. Ez a nagy etikai gondolata a munkaközösségnek. Nem szabad elfelejteni, hogy a termelési folyamatban résztvevő felekre a munkamegosztás jegyében különböző feladatok várnak. A munkaadó szakértelme elsősorban az üzem vezetésében, a munkásé: a munka keresztülvitelében nyilatkozik meg. A munkaközösség lehetőséget nyújt arra, hogy ezentúl a munkások a gazdaságpolitikába is belekapcsolódhassanak, mert eddig különösebben csak a szociálpolitikával foglalkoztak." Nagyon érdekes megállapítás volt az, hogy a háborút, amely a valóságban nem fejeződött be a békekötéssel, az az ország fogja véglegesen megnyerni, amelynek először sikerül a munkaadók és a munkások közötti szakadékot áthidalni.

Löffler, a munkaközösség központi elöljáróságának tagja - reflektálva a szociáldemokraták napilapjának, a Vorwärts-nek a munkaközösséggel szemben táplált amaz aggodalmára, hogy a munkásság szocialista meggyőződését a munkaadókkal való állandó együttműködés megváltoztatja - mondja, hogy a szocialista felfogást ez a kapcsolat nem érintheti, hiszen a munkaközösség elsősorban a munkásság érdekét szolgálja, azon keresztül pedig a német nép egyetemét.

A munkaközösséggel kapcsolatban elhangzott megjegyzésekből kicsendül a bizakodás, hogy a jövőben a munkaközösség keretében történő állandó együttműködés révén a munkaadók és munkások jobban megismerik egymást, s így a súrlódásokat okozó felületek lecsiszolódnak, hiszen a munkaközösség eredményességének feltétele az, hogy az eddig egymással szembenálló felek a csoportegoizmust kivessék magukból. Azok az érdekek, amelyek a munkaadók és munkások külön-külön érdekeiként jelennek meg, a valóságban közös érdekek, amelyek a két fél részéről kölcsönös megértéssel végzett munka révén juthatnak el csak igazi érvényesülésükhöz.

A munkaadó- és munkásszervezeteknek feleslegessé válása tekintetében felhozott aggodalmak is légből kapottak, mert éppen a munkaközösség teszi kívánatosszá az érdekelteknek az eddiginél teljesebb, tökéletesebb organizáltságot.

A munkaközösséget az akkori számottevő szakszervezeti organizációk huszonegy munkaadósövetséggel kötötték meg. Az egyezmény szerint a munkaközösség központi elöljáróság és központi bizottság irányítása mellett működik. A központi elöljáróságot a központi bizottság választja, melyben helyet foglalnak valamennyi foglalkozási ág munkaadó- és munkásmegbízottjai. A munkaközösség szervei paritásos alapon működnek, s keretében a különböző foglalkozási ágaknak alcsoportjai is vannak, melyeknek élén ugyancsak elöljáróság és bizottság áll. Az alcsoportok önálló igazgatási hatáskörrel rendelkeznek, azonban tartoznak a központi munkaközösség elöljáróságának és bizottságának rendelkezéseit figyelembe venni. A munkaközösség alapszabályszerű célja volt, hogy a tőke és a munka képviselői közösen oldják meg a Német Birodalom termelésével kapcsolatos gazdasági és szociális kérdéseket, valamint az ezekkel kapcsolatos törvényhozási és közigazgatási problémákat. Vagyis a megvalósítandó német gazdasági demokrácia keretében közjogi hatáskörrel felruházott szervezetté volt hivatott lenni. A szabad szakszervezetek (szoc. dem. irányú) 1919. évi nürnbergi kongresszusa szerint a munkaközösség a munkásság egyenjogúsítását szolgálja, és alkalmas arra, hogy a munkásnak a gazdasági élet irányításában való részvételét lehetővé tegye, és a munkajog kollektív szabályozását biztosítsa olyan társadalomban, melyben a magángazdaságot a szocialista termelési rendszer még nem váltotta fel.

A munkaközösség alapelvei: 1. A munkaadók a szakszervezeteket a munkásság hivatott képviselőiül elismerik. 2. A munkások szervezkedési szabadságának mindennemű korlátozása megszüntetendő. 3. A munkaadók elállanak az üzemi (sárga) munkásszervezetek támogatásától. 4. A háborúból hazatérő katonákat régi munkahelyeikre visszafogadják. 5. A munkanyilvántartó (munkaközvetítő) hivatalokat a munkaadók és munkások paritásos szervei irányítják. 6. Valamennyi munkás munkafeltételei kollektív szerződés útján nyernek szabályozást. 7. A legalább ötven munkással és alkalmazottal dolgozó üzemekben üzemi bizottságot kell alakítani a munkásság képviselőjeként, amely a munkaadóval együttesen vigyáz arra, hogy az üzemi viszonyok a kollektív szerződésnek megfelelően alakuljanak. 8. A kollektív szerződéseknek szabályozniuk kell a vitás esetekben egyeztető szervként működő paritásos bizottságok alakításának és munkásságának alapelveit. 9. A nyolcórás munkanap általános érvénye elismerendő. 10. Paritásos alapon felépített központi munkaközösségi bizottságot kell létesíteni. 11. A központi munkaközösségi bizottság dönt a munkaközösséget illető alapvető kérdésekben, s egyeztet az egyes csoportok között felmerülő vitákban. 12. A központi munkaközösségi bizottság határozata egyetemesen kötelező erejű.

A munkaközösség a maga idejében elismerendő eredményeket ért el, és a legnehezebb időkön átsegítette a német gazdasági életet az általa megteremtett gazdasági béke útján. Azonban az úr sokkal mélyebb volt a munkaadók és munkások között, mintsem ilyen rövid idő alatt sikerült volna a két tábornak egymással szemben táplált bizalmatlanságát áthidalni. A bizalmatlanságot a munkásság részéről különben az a körülmény is táplálta, hogy a munkaadószervezetek ellenállása miatt a munkásságnak nem jutott képviselet a gazdasági élet alakítására legerősebb befolyással bíró intézményekben, pl. a kézműveskamarában, az ipari és kereskedelmi kamarában, a trösztök és szindikátusok keretében, holott a munkaközösség célkitűzése ezt a követelményt is magában foglalta. "Az olyan munkaközösségnek - mondja Lothar Erdmann -, mely az egész gazdasági élet vezetésére hivatott, feltétele az, hogy a tervgazdaság felé vezető utat egyengesse, tehát a gazdaságpolitikai szervezetekben a munkásság képviselőit természetszerűen megfelelő jelentőségű befolyás illeti meg. Aki valóban hatékony munkaközösséget kíván, annak a gazdasági élet jogrendjének olyan mélyreható megváltozásáért kell munkálkodnia, amely a szakszervezetek számára a gazdasági életben egyenjogúsított közreműködést tesz lehetővé, s egyben az állam hatalmi szféráját a gazdasági élettel szemben kiterjeszti."

A német munkaközösség felmondása az 1924. évben a szabad szakszervezetek részéről történt, amelyek attól féltek, hogy félszeg helyzetük miatt a munkásság érdekét nem tudják olyan erővel képviselni, mint amilyen képviseletre a munkaadók hatalmának megnövekedése és a munkásság pozíciójának gyengülése miatt valóban szükség lett volna. Mikor 1924 januárjában a szakszervezeti szövetség bizottsága a munkaközösség megszüntetése mellett döntött, a döntés indokolásában felhossa, hogy az intézmény szervezeti és tárgyi szempontból képtelen volt feladatának megoldására. Különösen nem tudta megakadályozni a munkaadók széles köreinek a munkaközösség szellemével és intézkedéseivel ellenkező magatartását. Ugyanekkor kiemelte a bizottság, hogy mikor a munkásság a teljes gazdasági egyenjogúsítás felé törekszik, tudatában van a munkaadókkal való együttműködés szükségességének, és igyekszik ezt az együttműködést egyelőre a kollektív szerződések vonatkozásában lehetővé tenni. Meg kell jegyezni, hogy a munkaközösségnek a német szakszervezeti mozgalom keretében kezdettől fogva elég tekintélyes ellenzéke is volt. Még a nürnbergi szakszervezeti kongresszuson fejtette ki az ellenzék egyik vezére: Paul Lange, hogy a szakszervezeti mozgalom céljaival ellenkezik a megingott kapitalista rendszer szolgálata, márpedig a munkaközösség egyenesen a munkaadók hatalmának és befolyásának biztosítására irányul.

Különösen elmérgesítette a helyzetet a bányatulajdonosoknak az 1923. évben Unna-Königsbornban tartott konferenciája, mely a munkaközösségi megállapodással szemben elhatározta a bányászok munkaidejének önhatalmú felemelését.

Németországban azóta is többször felmerült a munkaközösség újból való megkötésének gondolata. Különösen az 1925. és 1926. években erős az erre irányuló propaganda, elsősorban a

nemzetikeresztény szakszervezetek, valamint egyes jószándékú munkaadók oldaláról. Csakhogy ezt a munkaközösséget igazabb, valóban etikus alapokra kívánják felépíteni. A szabad szakszervezetek részéről sem vetették el végleg az eszmét, amire bizonyíték a magánalkalmazottak szakszervezete kiküldöttjének: Heinrich Kaufmannak az 1927. évi evangélikus-szociális kongresszuson történt felszólalása, mely szerint a munkaközösség mint erkölcsi idea, egyáltalán nem halott, sőt még csak ezután fog igazán élni és kialakulni, s hogy a szabad szakszervezetek készek az erre vonatkozó törekvéseket melegen ápolni, azonban ehhez kell, hogy a másik oldal kézadása őszinte legyen, és hátmögötti célokat ne rejtse magában. A munkaadó és munkás közötti szakadékot a valóságban a munkaközösségnek úgy sem a szerződési vagy az organizációs vonatkozása fogja áthidalni, hanem az egymással együttthaladni kívánók emberibb lelki beállítottsága.

L. Heyde professzor kritikája szerint a munkaközösség elvileg sem felelt meg azoknak a követelményeknek, amelyeket akár Tönnies, akár Max Weber a közösség ismérvéül felállítanak. Ennek ellenére is a munkaközösségeket, melyek a termeléssel kapcsolatos gazdasági és szociális problémák helyes megoldására irányulnak, előmozdítandónak tartja.

Alig van állam, melynek szakszervezeti mozgalma olyan következetes és erőteljes fejlődést tudna felmutatni, mint amilyent Svájcban láthatunk. Ennek a fejlődésnek eredménye a nagyvonalú munkásvédelmi berendezkedés, amely Svájcot ezen a téren is Európa vezető államai közé emelte.

Svájc szakszervezeti mozgalma, a tőke és a munka harcában általában nem igyekszik a végletek felidézésére, hanem békés úton kívánja a munkásság érdekeit érvényesüléshez juttatni. A sztrájk mint a szakszervezeti mozgalom fegyvere, ott, ahol a vezetés méltó kezekben van, csak a végső és kikerülhetetlen esetekben kerül alkalmazásra, ellentétben azzal az időszakkal, amidőn a sztrájk csak partikuláris jelentőségű volt. Ma, a szakszervezeti mozgalom egységes organizáltsága idejében, a sztrájk nem szokott elszigetelt maradni, hanem rendszerint magával sodorja az egész szakmabeli munkásságot. Egyik svájci szocialista író: Friedrich Heeb a munkabeszüntetést kétoldalú fegyvernek mondja, amely által a sztrájkolókon vágott sebek sokszor csak éveken, sőt évtizedeken át gyógyulnak meg.

A svájci szakszervezeti mozgalomban az egész világ munkásmozgalma egyik legnagyobb és legnemesebb egyéniségének: Herman Greulichnak tanítása nyomán az a felfogás uralkodik, hogy a mozgalomnak a fejlődés során olyan erkölcsi és szellemi hatalommá kell a társadalom életében válnia, amely igazságos célokkért, erkölcsi és szellemi eszközökkel küzd. E küzdelem csak akkor lesz igazán eredményes, ha az organizált munkásságon kívül álló tömegeknek rokonszenve is kíséri, amelyre Svájc sajátos közjogi berendezkedése mellett, a munkásvédelmi törvényhozás előmozdítása érdekében (Volkbegehren) feltétlen szükség van.

Herman Greulichnak a szakszervezeti mozgalom feladatairól az 1890. évben készített tervezete utal arra a kíváncságra, hogy a munkaadó- és munkásszervezetek által létesítendő s pártatlan elnök mellett működő vegyes kamarák kötelező erővel szabályozzák az illető szakmában érvényes munkafeltételeket. Ha pedig az egész kanton vagy az egész Svájc területére kiterjedő szabályozásról lenne szó, akkor kantoni, illetve szövetségi kamarák létesítendők, az illetékes kantoni, illetve szövetségi departement előjáróságának elnökségével, és feladatuk körébe tartoznák a sztrájkok és kizárások kiküszöbölésére szolgáló egyeztető hivatalok szervezése, az ipari termeléssel kapcsolatos törvény- és rendelettervezetek megtárgyalása, véleményezése, az ipari szakképzés előmozdítására szolgáló intézményeknek létesítése.

Greulichkel együtt a svájci szociálpolitika másik két világnagysága: Decurtin és Favon is állandóan agitálnak a tőke és a munka békéjének kölcsönös megállapodás útján való szabályozása érdekében, és utalnak e szabályozásnak közgazdasági és szociálpolitikai jelentőségére.

A svájci szakszervezeti szövetség 1891. évi programja ugyancsak magában foglalja a munkavíták békés kiegyenlítését végző és kötelező erejű határozat hozatalára jogosult paritásos szervek létesítésére vonatkozó követelést. Hasonló értelemben foglalt állást az 1908. évi bieli szakszervezeti kongresszus.

A harmadik svájci evangélikus-szociális kongresszus Zürichben, szemben a tőke és a munka békéjének diktatórikus úton való megvalósítására irányuló törekvésekkel, egészen határozottan hangsúlyozta a gazdasági demokrácia jelentőségét a helyes közgazdaságpolitika és szociálpolitika kialakítása tekintetében, s felfogása szerint ez az út az igazi békének az útja, amelyen nem lehet félmegoldásokkal megelégedni. Az állami munkajognak feladata - a kongresszus határozata szerint -, hogy a gazdasági erők organizációját előmozdítsa, s ezzel kapcsolatban a munkaadók és munkások szervezetei számára autonóm munkajog alkotására és keresztülvitelére vonatkozó jogosultságot biztosítson. A kongresszus odáig megy állásfoglalásában, hogy minden munkaadó és munkás számára kötelezővé kívánja tenni valamely érdekeltségi szervezethez való csatlakozást azzal a garanciával, hogy mindenki a maga törekvéseinek, politikai, vallási stb. felfogásának megfelelő szervezetet választhatja.

A békés utakon járó célkitűzéseknek eredményei hamarosan jelentkeztek. A különböző iparágakban egymás után keletkeznek kétoldali megállapodások, melyek lehetőleg hosszú időre igyekeznek a nyugodt fejlődés lehetőségét biztosítani. E megállapodások között a legjelentősebbnek tarthatjuk azt, amely a fémiparhoz tartozó bádigos- és szerelőiparban hosszú és elkeseredett munkaviszályok után 1912. január 1-től kezdődően tíz évre szóló hatállyal valósult meg, s melynek eredménye az lett, hogy e tíz év alatt mindkét fél becsületesen betartotta a vállalt kötelezettségeket, s a hosszú idő folyamán munkaviszály egy alkalommal sem fordult elő.

Kimerítő tárgyalások előzték meg az egyezményt, amely a svájci fém- és gépiparhoz tartozó valamennyi jelentősebb szakszervezeti szövetség (nevezetesen a szociáldemokrata irányzatú svájci fém- és órapari szövetség, a svájci keresztény fém munkások szövetsége, a svájci evangélikus munkások és alkalmazottak szövetsége és a svájci szabad munkások és alkalmazottak szövetsége) és a svájci gép- és fémipari munkaadók szövetsége között 1937. július 16-án került aláírásra. Ez az egyezmény, miként annak idején a német munkaközösségi egyezmény is, tehát nemcsak a munkaadók és a munkások önkéntes elhatározásából adódó együttműködését jelenti, de a különböző világnézetű munkásszervezetek munkaközösségét is, ami azért is figyelemre méltó tény, mert e munkásszervezetek között az ellentétek sokszor igen élesen nyilvánultak meg.

A munkaközösségi megállapodás előszavában megállapítják a szerződő felek kölcsönös kötelezettségüket a felmerülő véleménykülönbségeknek és vitáknak a kölcsönös bizalom és jóakarattal jegyében való tisztázására és a békés együttműködés biztosítására, minél fogva zárlat, sztrájk és kizárás esete a megállapodás érvényének tartama alatt a munkaviszonnyal kapcsolatban még olyan problémából adódóan sem fordulhat elő, amelyre vonatkozóan a megállapodás nem intézkedik. A megállapodás kimondja, hogy valamennyi felmerülő vitás ügynek békés elintézését elsősorban az egyes üzemeken belül kell megkísérelni, s ezért - amennyiben ennek különös akadálya nincsen - minden üzemben munkásbizottságokat kell létesíteni.

Tehát az egyes üzemeken belül a munkaadó és munkás egymáshoz való közeledését lehetőleg külső beavatkozás nélkül kívánják elérni. Ez már az üzemi szolidaritás gondolatának csíráját rejti magában.

Amennyiben a munkaviszályok az üzemeken belül nem intézhetők el, azok az e célra létesített szövetségi szerv elé kerülnek. Ugyancsak idetartozik az általános bértárgyalások, a többletmunka, a Bedaux-rendszernek valamely üzembe való bevezetése kérdéseiben szükségessé váló tárgyalások folytatása s a megállapodások megvalósítása. Ez a szerv kiterjesztheti hatáskörét mindazon kérdésekkel való foglalkozásra, amelyek a munkafeltételek megváltoztatásával, módosításával függnek össze. Ha a szövetségi szerv keretében a megegyezés nem sikerül, a kérdés az egyeztető bizottság elé kerül, melynek elnöke bírói függetlenséggel rendelkező egyén, két tagját pedig a munkaadó és munkásszervezetek által készített, pártatlan egyének neveit tartalmazó névjegyzék alapján hívják be. Ha az egyeztető bizottság kiegyenlítő munkája nem eredményes, amennyiben a szembenálló felek ebben kifejezetten megállapodtak, kötelező erejű ítéletet mond. Általános bérmódosításnál, súlyos nehézségekkel fenyegető esetekben az egyeztető bizottság az egyik fél kívánságára, a másik fél előzetes hozzájárulása nélkül is kötelező döntést hozhat. Ebben az esetben az egyeztető bizottság a két fél által közösen megnevezett, bírói függetlenségű elnökből és a két fél által külön-külön készített névjegyzékben megnevezettek sorából az elnök útján behívott két szakértő bíróból áll. A döntést

megelőzően az érdekelt felek a sajtóban mindennemű vitatkozástól tartózkodni kötelesek.

A megállapodás hangsúlyozza azt, hogy általa a szervezkedési szabadság érintve nem lehet. A felek vállalják a kötelezettséget, hogy a megállapodást megtartják s tagjaikkal megtartatják, ellenkező esetben egy, az e célra létesült döntőbíróóság ítélete alapján, szerződésszegési büntetést fizetnek, egyben a felmerült költségek megfizetését is vállalják. Fedezetül mindkét fél egyenkint 250 000 frankot helyez letétbe a Svájci Nemzeti Banknál. A megállapodás 1939. július 19-ig érvényes.

Egészen természetes, hogy a megállapodásnak a szakszervezeti mozgalom oldaláról Svájcban is vannak ellenzői, s annak létrejötte a józan, a megfontolt, a békés fejlődést kívánó elemek megsemmisítően nagy többségét bizonyítja a munkásmozgalomban. A támadók különösen azt kifogásolják, hogy a megállapodás létrejötte a szakszervezeti mozgalom eddig igen jól bevált alapelveinek megtagadását jelenti. Vannak egészen éles állásfoglalások is, amelyek a megállapodással kapcsolatban egyenesen ámulással vádolják meg a svájci fém- és órapari munkásszövetséget, amely eljárásának igazolására külön röpiratot adott ki. Ennek a röpiratnak minden sora tanulságos, és a Munkásszövetség vezetőségének, valamint a hozzátartozó tagok nagy többségének az önzés szférájából való kiemelkedettségét bizonyítja, s a közérdeknek az egyéni érdek elébe helyezését. A röpirat megállapítja, hogy a politikai és a gazdasági helyzet szükségszerűen kívánja meg nemcsak a fémipar, de az egyéb iparok keretében dolgozó munkásságnak a munkaadókval való szabályozott együttműködését. A svájci fém- és gépipar virágzása az exportlehetőségektől függ. Nemzetközi viszonylatban erős versennyel kell megküzdeni, mert vannak államok, melyekben a szabad szakszervezeti mozgalom megfojtása folytán jogaitól megfosztott munkásság munkafeltételei annyira megrosszabbodtak, hogy a gépexport terén a nemzetközi viszonylatban ötödik helyen álló Svájc csak akkor tudja velük a versenyt a jövőben felvenni, ha a termelés számára a munkás és a munkaadó jóakarátú együttműködése megfelelő, nyugodt fejlődést biztosít. Ha a külföldi verseny a svájci gépipartól elveszi az exportot, azt elsősorban a munkásság fogja megérezni, viszont ha sikerül a tőke és a munka békéjét megteremteni, az exportba még újabb piacok is bekapcsolhatók, hiszen a svájci gépipar versenyképességének alapja elsősorban a termelvények kitűnő minőségében áll. A tőke és a munka békéje azt is jelenti, hogy az emberi léténívt megfelelően biztosító béreket kétes értékű sztrájkok helyett közös meg egyezéssel sikerül elérni. Ez a béke elsősorban a munkásság érdeke, mert a munkaadók szövetsége külön, sztrájk esetére szóló biztosító intézményt létesített, melynek pénztárába minden csatlakozó üzem, az általa foglalkoztatott munkások számának megfelelően, tekintélyes járulékokat fizet, s az így létrejött alaptól a sztrájk által érintett üzemek kártalanítást élveznek. Ez a tény is bizonyítja a munkaadószervezetek harci karakterét, amelyek tekintélyes erőt képviselnek, mert a legszorosabb együttműködés van közöttük, míg a munkásság sokféle szervezetben oszlik meg, sőt igen sokan még szervezet kötelékébe sem

tartoznak. A röpirat kiemeli még azt is, hogy a svájci szakszervezetek sohasem szerveztek sztrájkot egyedül a sztrájk kedvéért, és ideáljuk mindig a békés megegyezés volt. A sztrájk erőszakkal kapcsolatos s ha eredményes is, rendszerint mindkét szembenálló fél károsodik. Egyébként a gazdasági harcok, ha azokat a régi eszközökkel vívják meg, súlyos lelki hatásokat váltanak ki. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy Svájcot részben olyan államok környékezik, amelyek a maguk szellemét Svájc életében is uralkodásra alkalmassá kívánják tenni. Választani kell, vajon az országnak gazdasági helyzetével komolyan számolva, meggondoltan cselekszünk-e, vagy pedig azt és vele együtt az egész polgárságot a nemzetközi versenyben elpusztulni engedjük.

A röpirat őszintén, kertelés nélkül rámutat a szempontokra, amelyek a munkaközösségi megállapodásnál a munkásmozgalmat vezetőit irányították. A svájci sajtó, a zavart kereső, szélsőséges elemek igen gyenge olvasottságú orgánumainak kivételével, érdeme szerint méltatja az egyezményt. A polgári sajtó pl. így ír róla: "Országunk egyik legjelentősebb gazdasági és politikai eredménye." "Döntő lépés a munka békéje felé, amely az intrikusoknak, a zavarosban halászóknak kezét megköti." "Az 1937. évi svájci politikai nyárnak történelmi eseménye." "A nép részéről jött legszebb adomány az augusztus elseji nemzeti ünnepre." A keresztényszocialista sajtó megállapítja, hogy a munkaközösségi egyezmény a hivatásrendi társadalom felé vezető út egyik fontos állomása, amely beállítás ellen a szociáldemokrata sajtó tiltakozik, és azt mondja, hogy az egyezmény létrejötte az adott helyzet mérlegelése alapján, célszerűségi szempontok hatása alatt történt, és abban a munkásság békés szándéka fejeződik ki. Semmi esetre sem szabad benne a munkavíták kötelező kényszerelődöntése felé vezető első lépést látni, ami egyértelmű lenne a sztrájktilalommal. Egyik szociáldemokrata lap (Arbeiter Zeitung, 1937, 204. sz.) azt írja, hogy "a munkás és munkaadó közötti megértést örvendetes ténynek tartjuk, és szeretnénk remélni, hogy a szellem, mely azt lehetővé tette, a gazdasági élet egyéb vonatkozásaiban is, az emberi együttélés egyéb területein is megvalósul". A kommunista sajtó a svájci munkásmozgalmat szégyenfoltjának bélyegezi az egyezményt, "amely nem egyéb, mint kimondott fasizmus".

Ezek után mindenki nagy érdeklődéssel várta a szociáldemokrata svájci fém- és óraipari munkásság 1937. szeptember 16. napjára összehívott kongresszusának állásfoglalását az egyezmény kérdésében. Konrad Ilg, a svájci fém- és óraipari szakszervezeti szövetség elnöke referált az egyezményről, s megállapította, hogy "a munkásmozgalmában a fejlődést az igazi, etikai értékek mindig erősebb mértékben való jelentkezése jelenti". Szellemi vonatkozásban az eddigi nívó fölé kell emelkednünk, szemébe kell néznünk az igazságnak és a tényeknek. A munkásmozgalmat vezetőinek felelőssége azt kívánja, hogy "eljárásuk mindig fedje a becsület követelményeit, és ne engedjék magukat olcsó népszerűséghajhásztól vezettetni". Igen sokat mond a kongresszus határozata, mely szerint az egyezményben teljesedését látja a sokéves, a kölcsönös szerződés alapján

nyugvó munkabékéhez vezető törekvéseknek. A határozatot 218 szavazattal -3 ellen fogadták el, s ez az arány bizonyítja a svájci munkásság egészen túlnyomó részének békevágását.

Meg kell jegyezni, hogy a svájci keresztény szakszervezeti szövetség még megelőzően, 1936. novemberben tartott konferencián foglalt állást a már akkor szóba került munkaközösségi egyezmény kérdésében, és megállapította, hogy "a gazdasági helyzet sürgősen szükségessé teszi a munkaadó- és munkásszervezetek felelősségtudatos együttműködését. Az elkövetkező idők jelentőséges problémái megnyugtatóan és az ország érdekeinek megfelelően csak a különböző érdekcsoportok készséges és meggyőződéses együttműködése révén oldhatók meg. Erre a feladatra a legalkalmasabbak a munkaközösségek." (Neue Zürcher Zeitung, 1936. 2006. sz.)

Az egyezmény nyomán egyéb ipari szakmák is hasonló eljárással igyekeznek a munka békéjét biztosítani. Így az építőiparban, valamint a kárpitosiparban kötöttek több kanton munkaadó- és munkásszervezetei munkaközösségi egyezményeket. E megállapodásokban a munkaadók és munkások kölcsönös jóakaratának és áldozatkészségének szembevető megnyilvánulásait látjuk, ami a munkaadók oldalán a bérek emelésében mutatkozik, a munkások oldalán többek között abban, hogy a negyvenórás munkahét felé való törekvések korábban a munkaidő tartamának lényeges meghosszabbítását is vállalták. Így Schwyz kantonban heti 52 1/2, sőt 55 órára emelkedő, kölcsönös megegyezéssel megállapított munkaidővel is találkozunk.

A svájci munkásmozgalom józan magatartása sokkal nagyobb jelentőségű, mint azt első pillanatra gondolhatnánk. A vezéri elv alapján berendezkedett államok ugyanis autoritatív rendelkezéssel valószínűsítették meg a tőke és a munka békéjét, hivatkozával a kérdésnek a demokratikus berendezkedés melletti megoldhatatlanságára. A svájci munkásmozgalom magatartása éppen azt akarja bizonyítani, hogy erre az igen szükséges békére a demokratikus berendezkedés mellett is megvan a lehetőség, sőt az együttműködő erők szabad kibontakoztatására így nagyobb távlatok nyithatók meg, mint az autoritatív rendszer agyonorganizált, agyonbürokratizált s a közületi beavatkozások tömegétől terhelt berendezkedése mellett, melyben a folyton kiütköző egyoldalúságok az élet egyetemességre törő fejlődésével ellentétben állanak. Az önkéntesen vállalt együttműködés erkölcsileg felette áll a kikényszerített együttműködésnek. A svájci munkaközösségi egyezmény a gazdasági demokrácia alapvetését jelenti, s az újabb egyezmények sorozatának bővülésével Svájc egész gazdasági élete az érdekeltek intézményes öngazgatása felé halad.

A munkaközösségek eddigi történetéből láthatjuk, hogy a tőke és a munka demokratikus alapon, vagyis az érdekeltek benső meggyőződéséből származó, önkéntes elhatározása révén történő együttműködése nem utópia. Feltétele és igazi eredményhez juttatása azonban attól függ, vajon a munkaadó és munkás részről valóban érvényesülni fog-e a közösség megteremtésének igazi, őszinte akarása. Stegerwald mondotta az 1926. évi dortmundi

nemzeti keresztény szakszervezeti kongresszuson, hogy a XIX. század a közösség gondolatát elpusztította, a XX. századnak feladata, hogy az egymástól elszakított embereket a közösségekbe visszavezesse, a család, a hivatás, a község, az állam s a termelés keretében. Ugyanezen a kongresszuson emelték ki a szükségességét annak, hogy az osztályharc úgy felülről, mint alulról megszűnjön, mert csak a munkaadók és munkások egyszociális alapjogainak és egyenjogúsításának elismerése révén válik lehetővé az igazi együttműködés.

Az osztályharc alapján álló munkásmozgalom teoretikusai a munkaközösségtől tulajdonképpen csak időleges fejlődést várnak, csak fegyverszünetnek tekintik azt, mert félnek attól, hogy a marxi teóriák érvényesülése elé vet gátat. Utópiának tartják az erkölcsi alapon történő együttműködés állandósulhatását, mert a tőke és a munka között olyan eszmei és anyagi érdekellentétek maradnak fenn minden munkaközösségi megállapodás ellenére, amelyek a tőkés gazdasági rendszer lényegébe vannak beleágyazva.

De ez a felfogás elfeledkezik arról, hogy az állami beavatkozás folytonos erősödése olyan mélyreható változásokat idézett elő a tőkés gazdasági rendszerben, olyan réseket vágott a gazdasági liberalizmus várán, amelyek a problémának egészen más beállítást adnak.

A szociális gondolat terjedése, a közvéleménynek a szociális szempontok felé irányuló nagyobb figyelme és ezzel kapcsolatban egyre jobban érvényesülő, iránytmutató befolyása nem hagyható figyelmen kívül, amidőn a munkaközösségek életképességéről és a gazdasági demokrácia kialakulásáról beszélünk. Különösen latba esnek a vezéri elven felépülő államokban végbement változások, amelyek a demokratikus gondolat híveit, akár munkaadói, akár munkási oldalon álljanak azok, józanabb mérlegelésre, a teóriák felé való orientálódás helyett az élet felé való orientálódásra kényszerítik. Ezekben az államokban a tőke és a munka békéje hatalmi szó alapján valósult meg, s a demokratikus felfogás híveiben egyre erősödik a meggyőződés, hogy a merev egyoldalúság elszigeteltségét fel kell adniok már csak azért is, mert érdekeik zabolátlan érvényesítésére a szociálpolitikai törvényhozás előretörése miatt már úgysem lehet szó, s ha ennek ellenére mégis a végletekig viszik a harcot, az ennek nyomán bekövetkező társadalmi feszültség csak a szélsőségek útját egyengeti, melyek közül bármelyik legyen úrrá, a természetes fejlődés helyett a hatalom jogán megszabott kényszerintézkedések érvényesülnek. Az elszigeteltség feladása pedig sokkal nagyobb áldozatokat igényel, mint amelyeket az eddig megvalósult munkaközösségek érdekében a szembenálló felek hozni hajlandók voltak. A munkaközösségek tehát a közeljövőben, helyesebben értelmezett lényegükben, előreláthatólag egymás után fognak megvalósulni a demokratikus gondolatot tiszteletben tartani kívánó államokban.

Az ipari termelvények exportjára berendezkedett államok munkásságának egymással szemben érzett minden szolidaritása

mellett is, elsősorban a maga egzisztenciális létéért kell harcolnia, ez pedig a nemzeti termelés feltételeinek zavartalan biztosításával kapcsolatos. Ez az életérdek szorítja a munkaadókat is, tehát az atmoszféra a munkaközösségekre különösen kedvező. Magyarországon, sajnos, a munkásság, a munkásmozgalom erőtlensége miatt nem számíthat arra, hogy a hatalmi helyzetében csaknem csorbítatlan tőkét munkaközösségek létesítésére kényszerítheti.

A svájci fém- és óraipari munkás szakszervezeti szövetség vezetőségének a munkaközösségi egyezmény létrehozása körül tanúsított magatartásából az a tény is beigazolódik azonban, hogy - még a demokratikus felépítésű organizációkban is - az organizációk felelős vezetőinek az eddiginél sokkal méltóbb szerep fog jutni, s a demokráciában eddig alkalmazott nehézkes, hosszadalmas eljárás helyett az önálló elhatározás érvényesítésének jogát, természetesen teljes felelősségük mellett, nagyobb mértékben gyakorolhatják.

A tőke és a munka közötti béke jegyében igyekeznek az üzemközösség megvalósítására is. Természetesen ezen a területen is annyira szétágazók a törekvések, hogy egységes képüket megrajzolni igen nehéz. Ahol komolyan élt a vágy mindkét szemben álló félben az együttműködésre, ott egyáltalán nem a megvalósított szervezet formái döntötték el az eredményességet, hanem a kölcsönös jószándék és jóakarát, amely a közösségi érdekek szolgálatában meglátta egyben az egyéni érdekek legeredményesebb szolgálatát.

A sok kísérlet között elsősorban kell megemlíteni az alkotmányos gyár megvalósítását. Az alkotmányos gyár az alkotmányos állam alap gondolatán épül fel. Megvalósítói azt a felfogást vallották, hogy az üzem, a maga sajátos helyzetével, gazdasági és szociális célkitűzéseivel, melyek érdekében a munkaadó és munkás együtt halad, kicsinyített mása az államnak. Amiképpen az állami életben a legteljesebb eredményt akkor lehet elérni, ha valamennyi állampolgár odaadó, önkéntes közreműködése biztosítva van, ugyanúgy az üzemben is érvényesíteni kell ezeket a szempontokat. Egészen logikus ez az okoskodás, hiszen az a munkás, aki a politikai életben demokratikus beállítottságának élhet, az üzem diktatórikus felépítettsége mellett hiába igyekszik aktivitását hivatása keretében is kibontakoztatni. Az üzem belüli élet negációja annak, ami azon kívül történik. Kifejezésre jutott tehát a vélemény, hogy a politikai demokráciának egyenes következménye a gazdasági demokrácia, melynek az üzemi demokrácia nélkülözhetetlen, kiegészítő része. Ennek példáját a Whitley-tanácsok intézményének keretében láttuk. Az üzemi demokráciának megvalósítása érdekében a kontinensen Heinrich Freese német gyáros végzett úttörő munkát /6/. Freese a gyárában foglalkoztatott munkásság számára nyarankint ünnepet rendezett. Az 1879. évben egyik lapban olvasott az angol gyári bizottságok tevékenységéről, és ekkor támadt a gondolata, hogy ezentúl az ünnep rendezését a munkásság által választott bi-

zottságra bízta. Ez a bizottság igen buzgó munkát végzett, és általános megelégedést keltő eredményei Freesében megérlelték a meggyőződést, hogy az öngazgatásnak a gyári élet egyéb területén is fokozott eredményei lesznek. Mikor gyárának munkarendjét újból szabályozni kívánta, az üzem vezetőjét, helyettesét, a gyári műhelyek egy-egy legidősebb munkását, az üzemi ünneprendező bizottság tagjaival együtt ülésre hívta meg, hogy bemutassa nekik a munkarend-tervezetét. Ez a testület 1884. augusztus 3-án ült össze, s e ténnyel, mint Freese tréfásan megjegyezte, az üzemből, mely azelőtt abszolutisztikus monarchia volt, modern alkotmányos szervezet vált. A munkásképviselet maga választotta meg elöljáróságát. Az üzem munkásainak joguk volt a bizottság tárgyalásain részt venni, és a napirend utolsó pontjánál, melyet a kívánságok és panaszok számára tartottak fenn, felszólalhattak.

Freese szerint az alkotmányos gyárban az uralkodó: a tulajdonos, a miniszterek: az üzemvezető és helyettese, a parlament: az üzemi bizottság, a nép: az üzem egész munkássága. Kezdetben az üzemi bizottság tíz tagból állott, később - 1890 óta - a létszám tizenötre emelkedett, kik közül tizenegyet a munkásság egyeteme választott az üzemben legalább hat hónap óta dolgozó munkások közül, míg a többi négyet Freese nevezte ki a legidősebb tisztviselők sorából.

Az alkotmányos gyár a tőke és a munka békéje révén páratlan eredményt ért el. 1909-ben, az alkotmány huszonötödik évfordulóján, Freese bejelentette, hogy lemond a négy tag kinevezésének jogáról, azonban egyidejűleg a bizottsági tagok számát tizenkettőben állapították meg, s a választhatósághoz megkívánták, hogy a munkás az üzemben legalább egy évi szolgálati idővel rendelkezék.

Freese minden, az üzemi munkásság egyetemét érdeklő ügyet az üzemi bizottság elé vitt. Nemcsak a munkarend megállapítása, hanem a tarifális szerződés megkötése, a munkaidőszabályozás is annak hatáskörébe tartozott, valamint az üzemvezetőség által a mulasztások miatt kirótt bírságok ellen beadott fellebbezések eldöntése, amennyiben a fellebbező nem az üzemtulajdonoshoz, hanem ide kívánt fordulni.

Freese állandóan hangsúlyozta, hogy az alkotmányos gyár teljesen beváltotta reményeit, a munkásság az üzem érdekét a magáéval azonosította, s az üzem belső élete a kölcsönös megértés és egymást támogatás jegyében igen kedvezően alakult. A munkásság irányában a berendezkedés erős nevelő hatást gyakorolt, s az mindig kellő megfontoltsággal tárgyalta a felmerülő problémákat, s a keletkezett félreértések az üzem helyzetének alapos ismerete révén gyorsan tisztázódtak. A szakmában napirenden lévő bérmozgalmak hullámai az üzemet nem érintették, igaz, hogy Freese mindig igyekezett maga kezdeményezni a munkásság helyzetének javítása érdekében azoknak az intézkedéseknek megtételét, amelyek a viszonyok alakulása révén szükségessé váltak. Természetes, hogy az alkotmányos gyár ilyen értelmű berendezkedésével a munkásság valamennyi törekvése in-

tézményesen megvalósulhatott, amely szociális helyzetének lehető emelését célozta.

Freese két faárugyára minden idők számára példát szolgáltatott a helyes szociális üzemi berendezkedés terén. Freese becsületos szándékára különösen jellemző, hogy az alkotmányos gyár életbe ültetésével kapcsolatban nem voltak hátsó gondolatai, nem akarta ezzel munkásait a szakszervezeti mozgalom köréből kiemelni, hogy ezek a sárga szervezetbe tömörüljenek. Pedig erre sokkal több jogcíme lett volna, mint azoknak a gyárosoknak, akik egészen csekély értékű engedményekkel vélték jogot formálhatni a szakszervezeti mozgalom erejének csökkentésére. A szakszervezetek részéről Freese törekvései méltánylásra is találtak, amikor pl. az 1904. évben a szakmában keletkezett bérmozgalom alkalmával a Freese gyárában érvényes tarifális szerződést a szakszervezet a munkásság kívánságait fedőnek ismerte el, és az üzem munkásait a sztrájkban való részvételtől felmentette.

A Freese-gyár története egyenes cáfolat az üzemközösség gondolata egyik lehangosabb, de legelfogultabb, szakszervezetellenes propagálójának (Dr. Bang) arra az állítására /7/, hogy a munkaközösség és az üzemközösség egymást kizáró fogalmak, s hogy az üzemben belül megkötött tarifális szerződéseknél a szakszervezeti mozgalom hatása nem érvényesülhet. Ellenben igazolást nyer az az álláspont, hogy a munkaközösségnek az üzemközösségek szükségyszerű kiegészítői /8/, és együttesen jelentik a demokratikus berendezkedésű államokban a tőke és a munka békéje felé vezető utat. Az alkotmányos gyár számos helyen követőkre talált, s különösen az Észak-Amerikai Egyesült Államokban tettek ebben az irányban sokirányú kísérleteket /9/. E törekvések a háború alatt alakultak ki, legnevezetesebbjük az, amelyet kezdeményezője után John Leitsch-rendszernek hívnak.

Lényege nagyjában az, amely szerint Freese is felépítette rendszerét. Az üzem Leitsch szerint is megfelel egy kis államnak, tehát belső rendjét is az állami alkotmány elveihez alkalmazkodva kell felépíteni. Így alakult ki több üzemben az üzemi alkotmány, melyben a funkciókat az Észak-Amerikai Egyesült Államok alkotmányának megfelelően az elnökség, a szenátus és a kongresszus végzik.

Az elnökség az üzem igazgatóságából, a szenátus a munkavezetőkől, a kongresszus a munkások összességéből, illetve nagy üzemekben a munkásság kiküldöttjeiből áll.

A szenátus és a kongresszus külön-külön ülészik, a javaslatokat egymáshoz átküldik, s ha mindkét fórum elfogadja azokat, az elnökség jóváhagyását kéri. Az alkotmányos gyári berendezkedésnek az Észak-Amerikai Egyesült Államokban is igen sok és értékes eredménye van, bár ott a tőke és munka békéjének megvalósítására nem mindig mutatkozott biztos eszköznek. De itt sem az intézményben van a hiba, hanem abban, hogy a két fél az egymás iránti bizalmatlanságot sokszor nem tudja teljesen leküzdeni.

A szakszervezeti mozgalom az Észak-Amerikai Egyesült Államokban aggodalommal nézi az alkotmányos gyári berendezkedés fejlődését, bár találunk eseteket, amidőn a szakszervezetek és az üzemi kongresszus együttműködése is megvalósul. Ennek egyik, gyakran előforduló módja az, amidőn a kongresszusba kiküldendő munkásképviselek személyére vonatkozólag a munkásság elfogadja a szakszervezetek jelölését, vagyis ekkor az üzemi kongresszus a szakszervezet bizalmi embereiből áll.

Vannak ezen a területen olyan megoldási kísérletek, melyek a gyári alkotmányt nem építik ki egészen, és sok helyen megelégszenek egyszerű üzemi bizottsággal, amelyek azonban valamennyien rendeltetéssel bírnak a tőke és a munka békéjének megteremtése körül. Csaknem valamennyi államban találkozunk velük, a legkülönbözőbb megvalósulási formájukban. Angliában már igen korán alkalmazzák ezt a rendszert. Németországban az 1849. évben, a frankfurti nemzetgyűlés közgazdasági bizottságában Adolf Lette a hozandó ipartörvénybe olyan intézkedést javasolt bevenni, mely szerint minden gyári üzem bizottságot tartozik szervezni. A bizottságba a gyári munkásság valamennyi szakcsoportja egy mestert és egy munkást választana, s ebben a testületben tagsági joga lenne a munkaadónak is. Az üzemi bizottság hatáskörébe tartoznék a gyári munkarend tervezetének elkészítése, a munkavíták kiegyenlítése, a betegsegélyzőpénztár igazgatása, a munkásgyermekek rendes iskolalátogatásának ellenőrzése, a gyárnak a gyárak tanácsában való képviselete, amely tanácsnak feladata lenne a gyári munkarendek jóváhagyása, az alkalmazható tanoncok létszámának megállapítása, a gyári betegsegélyzőpénztárak alapszabályainak jóváhagyása s a gyárak érdekeinek a felettük álló iparkamaránál való képviselete.

A javaslatból nem lett törvény, miként az ugyanakkor előterjesztett szociális érdekű egyéb javaslatokból sem.

David Peters nevigesi gyárában már az 1861. évben bevezette a munkásképviselet intézményét, majd pár évvel később Schlittgen, a kotzenaui Marienhütte igazgatója megvalósította a legidősebb üzemi munkásokból álló öregek tanácsát.

Az eszme terjedését előmozdították az intézmény révén elért eredmények, bár a munkásbizottságok kötelező bevezetésére vonatkozó indítványt az 1891. évi német birodalmi gyűlés elutasította. Freese egyik, az 1899. évben tartott előadásán elmondotta, hogy az előkészítő tárgyalások alkalmával, ahol a császár által meghívott szakértőként jelent meg, a legalább húsz munkással rendelkező üzemben javasolta a munkásbizottságok bevezetését oly módon, hogy a tagok egyharmadát a munkaadó nevezze ki, a többit a munkások maguk közül évről évre válasszák. E bizottság hatáskörébe tartoznék a gyári munkarend megállapítása, a normális munkaidő évenként két hetet meghaladó időre való meghosszabbításának elhatárolása, a munkaadó vagy az üzemi munkásság által létesített jóléti intézmény vezetése stb. A bizottságnak legalább negyedévenként kellett volna összeülnie, s minden munkásnak megadatott volna a jog panaszainak az üléseken való előterjesztésére.

A javaslatnak mégis volt némi eredménye, mert az ipar-törvénybe felvették a rendelkezést, hogy az üzemi munkásság számára módot kell adni, hogy a gyári munkarendre vonatkozó észrevételeit közölje, ahol pedig már működik üzemi munkabizottság, ott ennek véleményét kell kikérni. Freese egyik nyilatkozatában megállapította, hogy ez az intézkedés is sokat jelentett az eszme terjedése érdekében, mert a munkaadók, keresvén a rendelkezés keresztülvitelére a legalkalmasabb lehetőséget, számos esetben a munkásbizottságok megalakítását határozták el.

Az így megvalósított üzemi bizottságok hatásköre nem terjedt ki az üzemi termelés irányításában való részvételre, de erre nézve Freese, kedves eszméjét védendő, felteszi a kérdést: vajon az olyan alkotmányos birodalomban, mint Anglia, megkérdezték-e előzőleg a parlamentet, hogy Ciprust elfoglalják-e s a fáraók országát megszállják-e?

Az üzemi bizottságok nem nagy terjedelmű hatásköre mellett is megállapítják az eszme hívei (Freese mellett különösen Sering és Hitze), hogy azok munkájának a tőke és a munka békéjének biztosítása terén elért eredményei sokkal nagyobbak voltak, mint az áldozat, melyet az üzemtulajdonos a teljhatalmából való önkéntes engedés révén hozott. Ezekben az üzemekben enyhült a feszültség a munkaadó és a munkások között, s az állandó közvetlen érintkezés őket egymáshoz közelebb hozta, s a munkásságot meggyőzte arról, hogy az üzemtulajdonos nem kíván abszolút uralkodó lenni, hanem az üzem első tisztviselője, aki az intézkedések megvalósításának ellenőrzője és a munkásság egyetemes jólétének támasza. Freese egyenesen új világnézet érvényesülésének tekinti az üzemi bizottságok intézményének egyre általánosabbá való válását. Ausztriában Németországgal egyidőben kezdeményezték a munkásbizottságok bevezetését, s az eredmények itt is kedvezőek voltak. Az Észak-Amerikai Egyesült Államokban különösen az 1915. évi szénstrájk után terjedt el az üzemi bizottságok gondolata. Rockefeller, a Colorado Iron and Fuel Company főreszvényese szerepel főkezdeményezőként, aki a bányáüzemben olyan bizottságot létesített, amelybe a vállalat-hoz tartozó bányák valamennyije a foglalkoztatott munkásság létszámának megfelelő arányban, de legalább két-két megbízottat küldött ki. A vállalat-hoz tartozó bányákat kerületekre osztották, és a kerületi megbízottaknak négyhavonkénti összejövetelén az üzemi és munkaviszonyokat megtárgyalják, s a javaslatokat a vállalat igazgatóságával közlik. E kerületi paritásos bizottságok foglalkoznak egyben az üzem biztonsági és egészségügyi körülményeivel, a munkáslakás-problémával, a munkaviszályok kiegyenlítésével. A kerületi bizottságok évenként együttes értekezleten találkoznak, ahol az egész vállalattal kapcsolatos ügyeket beszélnek meg. Rockefellernek ez az alkotása azonos területen mozog az alkotmányos gyár gondolatával.

Az alkotmányos gyár önmagában még nem jelent üzemközösséget, hogy azzá legyen, szükséges, hogy az alkotmány ne csak külső keretet jelentsen, hanem benne az együttműködést kívánó becsületes akarat megtalálja azt a szervezetet, amelynek segítségével a legeredményesebben valósíthatja meg célkitűzéseit.

Damaschke fejezte ki az 1899. évi evangélikus-szociális kongresszus nevében elismerését az alkotmányos gyár úttörőivel szemben, akiknek üzezeit mintauzemeknek nevezte, kiemelve, hogy a szociális békéhez annál jobban közeledünk, minél szélesebb területen találkozunk az alkotmányos gyár megvalósulásával.

Kurt Störke, egy német gyáros mondotta, hogy az alkotmányos gyár a munkaadó kéznyújtását jelenti a munkás felé, amelyet ez a sok csalódás miatt kezdetben csak bizalmatlanul fogad el, de ha valóban őszinte szándékot és jóakaratot tapasztal, a munkaadó kézzsorítását hasonló melegséggel fogja viszonozni.

Van olyan felfogás, amely az üzemet nem az államhoz, hanem a családhoz hasonlítja. Különösen a sárga szervezetek és az ezeket támogató munkaadók szeretik e beállítást hangsúlyozni és propagálni. A Deutsche Bergwerkszeitung egyik 1927. évi számában olvashatjuk a következőket: "A szociális kérdés megoldásához akkor fogunk csak igazán közel jutni, ha az érdekeltek valamennyien megtanulják, hogy az üzem legjobban a családhoz hasonlítható." A szakszervezeti mozgalom ennek a felfogásnak helyességét tagadja, és éppen a német nemzeti-keresztény szakszervezeti mozgalom részéről nyilatkoztatta ki Bernhard Otte, hogy az üzemmél szemben a hivatás az elsőség, mert a hivatást nem változtatja a munkás olyan gyakran, mint az üzemet, és a hivatásban egész más erkölcsi ösztönzések rejlenek, mint az üzemhez-tartozásban. /10/

"Támogatjuk a törekvést - mondja Otte -, hogy a munkás-ság érdeklődése az üzem irányában erősödjék, csak azt a túlzást kifogásoljuk, amely az üzemet a munkásélet egyetlen középpontjává teszi." Ez azt jelenti más szavakkal, hogy Otte nem az üzemközösséget támadja, hanem azt a szándékot, amely mindenáron a szakszervezeti mozgalom aláaknázására igyekszik. Tehát az üzemközösség eszerint csak a munkaközösség kiegészítéseként töltheti be hivatását. Nem tartjuk helytállónak azoknak álláspontját, akik az üzemközösséget azért támadják, mert szerintük ez feltétlenül magával hozza az üzem munkásainak a szakszervezeti mozgalomtól való eltávolodását. A szakszervezeti mozgalomban általában él ez az aggodalom, amelyet sok esetben táplálnak a tények és a sárga-mozgalom történetének tanulságai.

Az 1927. évi evangélikus-szociális kongresszuson egy Person nevű munkás, aki meggyőződéses evangélikusságát hangoztatja, azt mondotta, hogy a sárga szervezeteket, amelyek az üzemközösségért küzdenek, jellemzi színük: a sárga, a hamisság, a kétszínűség színe. Az 1905. évben az Augsburg-Nürnberg-gépgyár kizárta munkásait, és csak az üzemberendezés karbantartásához szükséges munkásokat vette fel először újra, de a jelentkezőktől nyilatkozatot követelt, mely szerint egyik szakszervezethez sem tartoznak. Mikor azután a továbbiak során az üzem megindult, csupa szakszervezeten kívül álló munkás dolgozott abban, akiket sárga szervezetben tömörítettek egybe. Ennek az üzemnek vezérigazgatója: Buz, tette azt a híressé vált nyilat-

kozatot, hogy "sárga szervezeteket fog a gyáripár még akkor is létesíteni, ha az milliókba is kerül".

A sárga-mozgalmat Herkner szerint /11/ az osztályharc túlzásainak következményeként kell felfognunk. A legtöbb író Franciaországba teszi keletkezését, azonban a valóságban Angliában már az 1893. évben találkozunk vele. /12/ Az azonban tény, hogy kezdetben Franciaországban bontakozott ki a mozgalom a legerősebben, majd innen származó hatás nyomán valósult meg Németországban (Wirtschaftsfriedliche Arbeitervereine). Elnevezésére sokféle magyarázatot adnak, többek között azt is, hogy hirdeteményeiket sárga papíron közölték a munkásokkal. Fessman szerint /13/ az elnevezés a francia "jaune" szónak mellékjelentésével függ össze, amelyet a "gyáva", a "beteg", a "reménytelen", a "hitehagyott" szavak helyettesítésére használnak.

A szakszervezeti mozgalmat minden eszközzel gyengíteni kívánó munkaadók gyorsan felkarolták a sárga törekvéseket, amelyek jogtalanul sajátították ki maguknak az üzemközösség eszméjét. Érthető tehát, hogy a szakszervezeti mozgalom óvatosan kezeli a kérdést.

A valóságban a munkásságnak sárga alapon való szervezkedése egymagában csak igen ritkán eredményezte az üzemközösség megvalósulását, mert az erre vonatkozó feltételek hiányoztak. Azok a szociális jellegű berendezkedések, amelyeket az ilyen üzemekben létesítettek, különösebb értéket csak igen ritka esetben jelentettek, vagy legalábbis nem voltak ellenértékek azokért a súlyos veszteségekért, amelyeket a szakszervezeti mozgalom amúgy is megtépzott egységének okoztak.

A sárga szervezeteknek német hivatalos lapja a "Deutsche Werksgemeinschaft" volt, amelyben, mint a nemzeti-keresztény szakszervezeti mozgalomnak már az előbbieken említett szociálpolitikai előadója: Otte megjegyzi: Soha egyetlen mondatot nem lehet találni, mely a munkaadókkal szemben a munkásság javára szociálpolitikai jellegű követelést támasztana. /14/

A sárga szervezetek abból az elvből indulnak ki, hogy a munkaadó gazdasági vonatkozásban sem ellensége a munkásnak, sőt inkább munkatársai egymásnak a termelés folyamatában.

Vorwerck /15/ a sárga-mozgalom által propagált üzemközösségekkel kapcsolatban megállapítja, hogy azok a munkaadó és munkás érdekközösségének elismerését, az osztályharc elutasítását, a munkavíták békés kiegyenlítését biztosító bíróság közreműködésének igénybevételét, a teljesítményi munkabér megvalósulását s az üzem jelentőségének olyan értelmű hangsúlyozását feltételezik, hogy a benne dolgozó munkásoknak üzemi összekapcsolódása magasabb szociális értékű, mint a szakmabeli összekapcsolódás. Az "üzemközösség" kifejezéssel - Vorwerck szerint - először Hugenbergnek a Krupp-gyár 1912. évben tartott jubileuma alkalmából tartott beszédében találkozunk. A "Werksgemeinschaft" című folyóirat szerint az üzemközösség az egy vállalat keretében dolgozó és jövedelmezőségében együttesen érdekelt

egyéneknek összeműködését jelenti. Az üzemközösség gondolatából vezeti le Vorwerck a teljesítményi munkabér természetesen adódó behozatalát, mert "csak a teljesítményhez igazodó munkabér váltja ki a munkás belső megelégedettségét, tehát az üzemben felüli érvényű kollektív szerződés helyébe az üzemben belüli megállapodásnak kell lépnie."

A. Voigt /16/ szerint a munkást életsorsának bizonytalansága keseríti el, tehát az igazi üzemközösség kialakítása érdekében tudomásul kell venni a tényt, hogy az üzemközösség egyben sorsközösség is.

Longert /17/ kifogásolja az általános érvényű kollektív szerződéseket, mert azok akadályozzák a szabad bérképződést. A teljesítményi bér elősegíti a munkások között az egészséges kiválasztódást. A minőségi munkások a legmagasabb munkabért fizető üzemeket keresik fel, és jogosan élvezik magasabb életnívójukat, míg a csekélyebb értékű erők az alacsonyabb munkabért juttató üzemekben maradnak.

Csodálatos naivitás vezeti az üzemközösség propagálóinak nagy részét, akik között sok jóhiszeműt látunk, de a többség elfogult és az egyoldalú érdekeltség alapján áll. Különösen Bangot kell itt megemlíteni, akiről Heyde professzor /18/ állapítja meg, hogy írásai a probléma teljes megnemértését mutatják. A teljesítményi bérnek az üzemközösség hívei által propagált módon való megvalósítása mögött ott áll a szakszervezeti mozgalom letörésére irányuló törekvés és a sárga-mozgalom kizárólagosságának biztosítása. Heyde szerint ez bérkáoszt idéz elő, mert a munkások állandóan a magas munkabért fizető üzemekbe vándorolnak, és így a munkaerő-túlkínálat aránytalan bérleszállítással, magas konjunktúráknál pedig a jó munkaerő utáni kereslet miatt aránytalan munkabéremelkedéssel kell számolni. Hogy pedig ez ne történjék meg, Heyde szerint, a munkaadók egymással megállapodásokat kötnek a fizetendő munkabérek tekintetében, s a munkásság kiszolgáltatottsága teljes lesz, mert nem számíthatnak a szakszervezeti mozgalom erejére. A ránehezedő nyomás a munkásságot ismét összefogásra kényszeríti, és kezdődik majd előlről az ingerlő játék.

A teljesítményi bérre vonatkozó megoldás részletei egyébként tisztázatlanok, s ha Longert tervei érvényesülnének, a munkásság egymás közötti viszonyában a munkabérek aránytalansága folytán bekövetkező életnívó-eltolódás szakadást idézne elő. Mert a kollektív szerződések jelentőségének mérlegelésénél nem szabad elfeledni a jótékony hatást, mellyel a munkásság különböző adottságainak társadalmi jelentőségű kockázatát egészségesen elosztja és kiegyenlíti. Még az üzemközösség alapján álló német nemzeti szocialista rendszernél sem tartották alkalmasnak a javasolt megoldást, hiszen a Treuhänder der Arbeit által megállapított tarifális szabályok rendszerint nem az egyes üzemekre, hanem az egy szakmában dolgozó üzemek egész csoportjára vonatkoznak.

Longert és társai a teljesítményi munkabérnek az általuk kifejtett értelemben való megvalósításával éppen ellenkező eredményhez jutnának. Az is érdekes Longertnél, hogy szerinte "az üzemközösség a munkás szabad elhatározási jogát statuálja, aki megszabadul a szakszervezetek politikai és gazdasági kényszerének nyomásától". Mintha a szakszervezeti mozgalom nem éppen azért erősödött volna meg, mert a munkásságnak a munkaadókkal szemben való kiszolgáltatottsága már tűrhetetlenné vált! Erre nézve Robert Wilbrandt /19/ felfogását idézzük, aki azt mondja, hogy "az osztályharc nem más, mint igen későn érkezett felelet a tőkéseknek a munkásokkal szemben elkövetett visszaéléseire, és aki azt a világból kiküszöbölni kívánja, először az okokat kell megszüntetnie, amelyek felidéztek. Mert az osztályharc nem alulról, a munkások oldaláról, hanem felülről, a munkaadók részéről kezdődött."

Hans Weigmann /20/ az üzemközösségnek az említett módon leendő bevezetésétől a munkások pozíciója gyengülését várja, mert a helyzeti egyensúly biztosításához szükséges garancia az üzemfeletti szervezkedés elsorvadásával hiányozni fog.

Dunckmann /21/ az üzemközösséggel kapcsolatba hozott teljesítményi munkabérben az akaratmotívumok racionalizálását látja, amely kikapcsolja a haszontalan gondolatokat és a lustasági hajlamot, s a munkás minden erejét a munka céljaira koncentrálja.

Longert megállapítja egy helyen, hogy "a gazdasági életben nincsen pacifizmus. Az üzem elsődleges harci közösség, tehát mikor üzemközösségről beszélünk, egyúttal harci közösségről is szólunk. Két azonos iparághoz tartozó üzem munkásai egymással konkurenciaharcban állanak, tehát öngyilkossági kísérellettel egyértelmű ez üzemek munkásait olyan szakszervezetekben összekapcsolni, amely egyszerre harcol mindkét üzem és ezek vezetői ellen, tehát az üzemben dolgozó munkások teljesítménye ellen." Longertnek e felfogásából az következik, hogy a gazdasági és társadalmi harc nem szűnik meg, sőt az eddigi küzdelem bizonyos módosulásokkal még jobban kiélesedik. Az így értelmezett üzemközösség szembeállítaná az egyik üzem munkaadó és munkáseggyüttesét a másik üzem munkaadó és munkáseggyüttesével. De hogyan alakul ez a harc, ha a Heyde által említett eset bekövetkezik, és az üzemek vezetőségei egymással megállapodásra jutnak?

Longert úgy tervezi, hogy az üzemközösségeken kívül vannak az ezeket összefoglaló lokális üzemközösségek, melyekbe az előbbiek képviselőket küldenek, s amelyeknek módjában állana az antiszociális munkaadókkal szemben fellépni. A lokális üzemközösségek összekapcsolódásából állana elő a gazdasági parlament. Ennek a parlamentnek útján valósulna meg a gazdasági élet öngazgatása és a szükséges szociálpolitikai szervezet felépítése. Ez a szervezet elősegítené Longert szerint az igazi népközösség megvalósulását, amidőn a tőke és a munka valóban egymásra talál. Longert terve egyik változata a korporációs, illetve a hivatásrendi szervezet elképzelésének. Ellenképe a demokratikus elvek alapján felépíteni kívánt gazdasági parlamentnek,

melyről a Whitley-bizottsággal, illetve Lloyd George tervével kapcsolatban emlékeztünk meg. Most csak az a kérdés, hogyan jelenik meg Longert gazdasági parlamentjében az érdekszolidaritás, ha az egyes üzemeknek egymással az előbb vázolt módon való harcbanállását elfogadjuk?

Bernhard Otte /22/ szerint az egész törekvés azt eredményezi, hogy a munkásság, amely megőrizte még egészséges hivatástudatát, szembekerül egymással, aminek a népeletre és a szociális kapcsolatokra való hatása romboló és a legnagyobb mértékben nemzetellenes. Az üzemközösségnek egészen elmosódott formája jelentkezik abban a gondolatban, mely az olasz korporációs rendszerben érvényesül, s amely szerint "az üzem önálló gazdasági egység és egyidejűleg közössége olyan embereknek, akik különböző természetű és fontosságú szerepet töltenek be annak keretében, és akik a gazdasági eredményből részesedésszerűen élvezik a maguk járandóságát." /23/

A munkásnak az üzemhez való kapcsolata tekintetében érvényesülő felfogás szerint "a munkás az üzemnek nemcsak tevékeny, de állandó tagja is. Az üzem olyan egység, amelyben a munkás nem annyira a vállalkozóhoz, hanem inkább az üzemhez kapcsolódik." Különbözik a Carta del lavoro tizennyolcadik kinyilatkoztatása is a munkaviszony állandóbb voltára utal, amikor úgy intézkedik, hogy "a tartósüzemű vállalatnak más vállalkozó kezébe jutása a munkaszerződést nem szünteti meg, hanem a munkás- és alkalmazotti állomány az új tulajdonossal szemben is megtartja jogait."

A nemzeti munka rendjéről szóló, 1934. évi német törvény az üzemközösség megvalósítását kívánja elérni azon az alapon, hogy "az üzemben a vállalkozó mint az üzem vezetője (Führer), a munkásság mint követői (Gefolgschaft) közösen tevékenykednek az üzemi célok előbbrevitele, valamint a nép és az állam közös jóléte érdekében." Az üzemvezető vezetése alatt a legalább húsz főnyi személyzettel dolgozó üzemben bizalmi tanács működik, melynek egyik főfeladatául a törvény 6. szakasza az üzemközösség kebelén belül a kölcsönös bizalom kimélyítése érdekében végzendő munkát teszi. Egyéb teendői: a munkateljesítés javítására, az általános munkafeltételek alakítására és keresztülvitelére, az üzemi munkarendre, az üzem védelmi berendezésének tökéletesítésére, az üzemhez tartozók egymáshoz, valamint az üzemhez való kapcsolatainak erősítésére szolgáló intézkedések megtétele. Ugyancsak feladatai sorába tartozik még az üzemközösség keretein belül keletkező viták kiegyenlítése, valamint a munkarend alapján kirovandó bírságok tekintetében vélemény nyilvánítása. Bizalmi tanácsi tag lehet az, aki életének huszonötödik évét betöltötte s legalább egy év óta dolgozik az üzemben, s legalább két éve dolgozik ugyanabban a szakmában, polgári jogainak élvezetében van, a Német Munkafronthoz tartozik, mintaszerű emberi tulajdonságokkal bír és eddigi magatartása biztosíték arra, hogy a nemzeti államért mindenkor készségre szállani. Az üzemvezető, a nemzeti szocialista üzemi szervezet vezetőjével egyetértésben, minden évben elkészíti a bizalmi tanácsi tagságra javasoltak névsorát, s az üzem munká-

sai és alkalmazottai titkos szavazással foglalnak állást a lista mellett vagy ellene. Ha a bizalmi tanács megválasztása valamilyen okból nem történne meg, a tagokat a munkaügyi megbízott nevezi ki. A bizalmi tanács tagjainak száma 20-49 üzemi foglalkoztatott esetében: kettő, 50-től 99 foglalkoztatottig: három, 100-tól 199 foglalkoztatottig négy, 200-tól 399-ig öt, ezen túl minden további háromszáz foglalkoztatott után eggyel emelkedik a tagok száma, de a tízet nem haladhatja meg. A bizalmi tanács munkájához szükséges eszközöket és berendezéseket az üzem tartozik biztosítani. Az üzem vezetőjének köteleességében áll a bizalmi tanács számára szükséges felvilágosítások megadása. A bizalmi tanács tagjainak megbízatása lemondás vagy az üzemből való kilépés által szűnik meg, megbízatásuk tartama alatt a munkaadó szolgálati viszonyukat nem mondhatja fel. A munkaügyi megbízottnak (Treuhänder der Arbeit) jogában áll a megbízást személyi vagy tárgyi okokból hatálytalanítani.

A bizalmi tanács jogosult a munkaadónak az általános munkafeltételek, különösen pedig az üzemi munkarend megállapítása tárgyában tett intézkedései ellen a munkaügyi megbízottnál felszólalni, amennyiben azok az üzem gazdasági vagy szociális körülményeit nem veszik figyelembe. Az üzemközösség minden tagját kötelezi a törvény, hogy az üzemmel kapcsolatos köteleességeit felelőssége tudatában lelkiismeretesen teljesítse és a közös jó szolgálatát helyezze az egyéni érdekek fölé. Az üzemközösség alapján fennálló szociális köteleességek megsértését a társadalmi becsület elleni vétségnek minősítik, és a vétkeseket a szociális becsületbíróság elé utalják. Ilyen vétséget követ el a vállalkozó, az üzemvezető vagy egyéb felügyelő személy, aki az üzemhez tartozók munkaerejét rosszakaratúan kihasználja vagy azok becsületét megsérti, továbbá az az alkalmazott és munkás, aki az üzemi békét izgatással veszélyezteti, vagy aki mint bizalmi tanácstag, jogtalanul az üzem vezetésébe avatkozik, vagy a közösségi szellemet rosszakaratúan megzavarja, vagy meggyondolatlanul alaptalan panaszokat emel, vagy az előírásnak makacsul ellene szegül. A bizalmi tanács tagjai részéről a bizalmas adatok, az üzemi és üzleti titkok elárulása szintén a szociális becsületbíróság elé kerül. A szociális becsületbíróság által kirótt büntetések: figyelmeztetés, rendreutasítás, tízezer márkáig terjedhető pénzbüntetés, az üzemvezetői illetve bizalmi tanácstag-tisztségre való alkalmatlanság megállapítása, végül a munkahelyről való eltávolítás. Szociális becsületbíróságot kell létesíteni minden munkaügyi megbízott kerületében, ennek tagjai: a birodalmi igazságügyminiszter által a munkaügyi miniszterrel egyetértésben kinevezett bírói hivatású elnök, továbbá egy munkaadó és egy bizalmi tanács tag mint ülnök, akiket az elnök a Német Munkafront által készített jegyzékben szereplők közül hív be, lehetőleg abból a szakmakörből, amelyhez a vádlott tartozik. Az ítélet ellen a munkaügyi megbízott minden esetben, a vádlott csak akkor jogosult a birodalmi szociális becsületbírósághoz fordulni, ha a kirótt pénzbüntetés száz márkánál több, vagy ha az ítélet az üzemvezetésre vagy a bizalmi tanács tagnára való alkalmatlanságot, illetve az üzemből való elbocsátást állapítja meg.

Az üzemek személyzetállományának állandóságát s ezzel az üzemközösség egyik legfontosabb feltételét úgy igyekeznek a törvény biztosítani, hogy az üzemben legalább egy év óta dolgozó munkásnak - a legalább tízfőnyi személyzettel dolgozó üzemben - jogot ad a munkaügyi bíróságnál a felmondás visszavonása érdekében előterjesztendő panaszra. Ha a bíróság a felmondás visszavonását kimondja, egyben megállapítja az összeget, melyet a munkaadó fizetni tartozik a felmondásnak az ítélet ellenére történő fenntartása esetén. A kártérítés összegének megállapításánál figyelembe kell venni az üzem teherbírását, és az összeg nem lehet több, mint az elbocsátott utolsó évi keresetének négytizenketted része.

A nemzeti munka rendjéről szóló törvény által annyira hangsúlyozott munkaközösség, megvalósításának kísérletében teljesen elüt a kezdeményezésektől, amelyekről megemlékeztünk. Eltér különösen abban, hogy eltekintett az üzemben belül létesíteni kívánt sárga szervezetektől és a munkának a munkaadókat és munkásokat egybefoglaló képviselője: a Német Munkafront üzemben felülálló organizációjában jelenik meg. A másik fontos eltérés az, hogy a munkaügyi megbízottak a munkafeltételeket és így a munkabért is szabályozó tarifális rendelkezéseikben nem egyéniesítő, hanem kollektívizáló eljárást követnek, és mint már előzően utaltunk rá, intézkedéseiket rendszerint nem egy üzemre, hanem illetékességi kerületükhöz tartozó, azonos iparágat folytató több, esetleg valamennyi üzemre való érvényességgel adják ki. Az üzemközösség eddigi propagálójának legtöbbjével szemben, akik a munkaadó számára a "Herr im eigenen Hause" elvének alapján autokratikus jogokat kívántak biztosítani, a törvény jelentős korrekciókat ad, különösen ott, ahol a munka becsülete ellen vétő, vagyis a munkássággal az üzemközösség elvének meg nem felelő magatartást tanúsító munkaadót vagy üzemvezetőt becsületbíróság elé állítja, és őt esetleg az üzemvezetésre alkalmatlannak mondhatja ki. Ez az intézkedés a "Herr im eigenen Hause" elvével nagyon is éles ellentétben áll, és a magántulajdonnal való szabad rendelkezés elvén is érzékeny rést üt. Egészen más irányban domborítja ki ez a megvalósulás az üzemközösség gondolatát, mint a régi törekvések legtöbb szószólója, amiképpen a munka megfelelő elvégzése a társadalmi becsület rangját nyeri el azért, mert a gazdasági tevékenység eredményei a nemzet egyeteme érdekében teljesített szolgálatban jutnak értékelésre. A munkaadó az üzem és a munkásság vezetője, de ez a funkció a nemzet részéről adott megbízásnak tekintendő, amelynek megfelelő elvégzéséért felelősséggel tartozik. A munkaadó egyoldalú, öncélú beállítottsága megszűnt, és munkája a Führer-Gefolgschaft viszony ellenére is - a minősítés alapján keresztülvitt munkamegosztás keretében - éppen úgy szolgálat, mint a munkás tevékenysége.

Arra a kérdésre, hogy Németország eljutott-e valóban az üzemközösségnek valóságos értelmében való megvalósításához, azt mondhatjuk, hogy aligha. Az üzemközösséget, mint bármely más közösséget, hatalmi szóval megteremteni nem lehet, csupán a tárgyi feltételeket sikerülhet esetleg ezen az úton biztosítani, a személyi feltételek hiánya megghiúsítja a cél elérését.

Hans Menck altonai gyáros az 1927. évi evangélikus szociális kongresszuson utal arra, hogy az üzemközösség a szervezeti formák legtökéletesebbje mellett sem kelhet életre, ellenben természetsszerűleg bekövetkezik akkor, ha a munkaadó és munkás személyi kapcsolatai megfelelő módon kiépülnek. Megemlíti, hogy az üzemközösség feltételeinek alapja a munkaviszony állandósulása. Ahol szakmunkások dolgoznak, sokkal közelebb adódik a lehetőség, mint a főként szakmát nem tanult munkásokat foglalkoztató üzemben, mert az utóbbiaknál az üzemhez tartozás csak igen gyenge kapcsolatot jelent. Menck arra az eredményre jut, a nagyüzemben nem jelenhet meg az eszme ideálja, mert itt intenzív, belső személyi kapcsolatok létrejötte nem képzelhető el, helyette ebben az esetben inkább csak az üzemhez tartozók szolidaritásáról beszélhetünk.

Ugyanezt az álláspontot vallja Robert Wilbrandt is, aki a gyakorlati példák sorozatát említi fel a kisüzemekben kialakult munkaközösségekkel kapcsolatban, de tagadja a nagyüzemeknek erre való alkalmasságát.

Heyde szentimentálisnak nevezi az üzemközösség gondolatát, mert a gyár nem házasság és nem sorsközösség. Legfeljebb azt lehet mondani, hogy ha a gyárnak jól megy, esetleg a munkásnak is jól megy, de abban az esetben, ha a prosperitás nem megfelelő, elbocsátják. Olyan korszakban, melyben a munkaerőknek áruszerű kicserélődésével kell az üzemek közötti viszonylatban számolni, nem lehet arról beszélni, hogy a munkás és az üzem egymáshoz kötöttségében sorsközösség jelenik meg.

Heydével szemben Menn megállapítja, hogy a házasságra való hivatkozás helytelen, mert a nő és férfi házasságban élése egymagában még nem jelenti a sorsközösséget. Csak akkor válik azzá, ha a házasságot a házasfelek valóban erkölcsi rangra akarják emelni. Az üzem is csak akkor lesz sorsközösséggé, ha a munkaadó és a munkás az erkölcsi kapcsolatokat belső szükségből kívánják. Hivatkozik arra, hogy ha meg is van az üzemek közötti munkáskicserélődés, mégis minden üzemben vannak olyan munkások, akik az üzem törzsállományához tartoznak, akiket onnan rossz időben sem bocsátanak el, ezek vonatkozásában nyugodtan lehet sorsközösségről beszélni.

Az üzemközösség, illetve üzemi szolidaritás megvalósulásához elmaradhatatlan az említett egyéb követelmények mellett: a munkaadó és munkás hivatás-étosza, amely az embernek munkájával szemben való erkölcsi beállítottságában fejeződik ki. Ahhoz, hogy ez megfelelően kialakulhasson, a munka megfelelő társadalmi értékelése és az értékelésnek intézményes kifejezésre juttatása szükséges. Egy német gyáros: Georg Müller mondja, hogy a hivatás-étosz feltételezi az idealizmust, melynek számára a munka szükséglet, az eredmény öröm, és az egyetemes nemzeti közösség szempontjának állandó érvényesülése önként értetődő természetesség. Iltius professzor szerint "a munkaadó és munkás két életbevágóan fontos funkció képviselőiként jelennek meg. Mindketten úgy szolgálatteljesítésük, mint személyük szerint egyenlő jogosultsággal bíró, de különböző adottságokkal rendel-

kező tagjai a közösségnek, s mindketten egyéni tetszésüktől független, egzisztenciális jelentőségű társadalmi szolgáltatokra kötelezvék."

Német-Ausztriában az üzemközösségek létesítéséről szóló 1934. évi törvény, illetve annak végrehajtása tárgyában kiadott, 1935. december 10-én kelt rendelet szerint az üzemközösség alatt azt a bizottságot értik, amely az üzemtulajdonosból és a munkásokat képviselő bizalmi emberekből áll. Az üzemközösség feladataul a törvény és a rendelet a munkásoknak az üzemhez való kötöttségéből adódó érdekek szolgáltatát teszi, amely feladatot a hivatásrendi berendezkedés szellemében kell betöltenie az üzemben uralkodó közösségi szellem ápolásával, az üzemben dolgozók együttműködésének előmozdításával és a munka békéjének megóvásával. Az üzemközösség tárgyalásait az üzemtulajdonos vezeti. A bizalmi emberek kötelesek a tárgyalásokon részt venni. Az ülések határozatai csak akkor jogérvényesek, ha az ülés megtartásáról a bizalmi emberek legalább három nappal előbb értesítést nyertek. A határozatokat szótöbbséggel hozzák, de arra kell törekedni, hogy azok egyhangúak legyenek. Az üzemközösség hatásköre kiterjed az üzemvezetés általános kérdéseinek, az üzemi berendezkedés tökéletesítésének megtárgyalására; a kollektív szerződés ama pontjainak kiterjesztésére, melyek tekintetében a szerződés ezt a jogot megállapítja; a munkabérek szabályozására, amennyiben a kollektív szerződés erre nézve nem intézkedik; a bizalmi embereknek az üzem jóléti berendezkedésének igazgatásában való közreműködésére vonatkozó irányelvek meghatározására; az üzemi munkarend megállapítására, illetve a módosítására. A rendbüntetések kiszabása az üzemközösségnek e célra kiküldött bizottsága által történik.

A bizalmi emberek feladata az üzemben alkalmazott munkások munkajogi, gazdasági és szociális érdekeinek védelme és előmozdítása. Ezt a feladatot úgy töltik be, hogy az egy vagy több munkás, vagy az üzem egész munkássága által náluk előterjesztett kívánságokat vagy panaszokat az üzemtulajdonos elé viszik; közreműködnek az üzemi fegyelem fenntartásában és ebből a célból a visszasságokat figyelmeztetés, intés által igyekeznek megakadályozni; felügyelnek a kollektív szerződés intézkedéseinek megtartására; a bérlistákat és a bérkifizetéseket ellenőrzik; a szakszervezet számára előterjesztéseket készítenek, melyeket az a kollektív szerződés megkötésénél vagy megváltoztatásánál a munkásság helyzetének javítása érdekében figyelembe vehet. A bizalmi emberek megválasztása két évre szól.

A hivatás-étosz azonban nem kapcsolódhat kizárólag az üzemhez, mert annak elsősorban egyetemes vonatkozásai vannak, s nem az üzemhez, hanem a gazdasági élethez való beállítottság a döntő tényező. Mégis, a hivatás-étosznak mindkét félben való eleven élete jelenti azt az erőt, melynek segítségével munkaadó és munkás az egyéni érdekek állandóan felnyomuló kísértéseit legyőzni és az üzemet a nagy közös cél: a gazdasági élet szolgáltatásának eszközeül tekinteni tudja.

Nagyon sokan foglalkoztak az üzemben belüli és kívüli azoknak a feltételeknek megállapításával, melyek a munkásnak a munkához való megfelelő beállítottságát meghatározzák. Rexford B. Hersey, a pennsylvániai egyetem tanára /24/ a következő főbb követelményeket támasztja: a munkás számára lehetővé kell tenni, hogy munkája révén munkaidejének legalább egy része alatt örömet érezhessen. A munkásnak bizalommal kell rendelkeznie a saját teljesítőképessége iránt, s tudnia kell, hogy a neki kiosztott munkát a kívánt eredménnyel fogja elvégezni. Kell, hogy a munkás megítélni tudja azokat a kritériumokat, melyek szerint munkáját eredményesnek vagy eredménytelennek minősítik. Az a munka ösztönzi a munkást teljes odaadással, amelynek produktumáról tudja, milyen fontos szerepe van az emberi szükségletkielégítés területén. A munkás munkaörömeinek biztosításához sokban hozzájárul az a tény, ha a munka végrehajtásánál bármilyen csekély jelentőségű szabadságot biztosítunk neki. A munkában való megkötöttségnek kedvezőtlen hatásai gyakran kiküszöbölhetők, ha a munkás szelleme számára, bármily csekély területen is, szabad tevékenységet biztosítunk, miáltal a monoton munka még a magasabb intelligenciájú munkás számára is elviselhetővé válik. A munkaöröm sokszor a közös feladatok szolgálatában való együttműködés élményéből származik. Az üzemvezetőség feladata, hogy állandóan figyelje a munkások szellemi és testi képességeit, s őket ezeknek megfelelő módon és helyen foglalkoztassa. (A Ford-üzemekben ezt az eljárást követik.) Kedvezőtlen munkafeltételek sokkal nagyobb arányban csökkentik a munka eredményét, mint amilyenben azt a kedvező feltételek emelik. A kedvező munkafeltételek hatása akkor előnyös a munkásra igazán, ha azokat nem jótéteményként tüntetik fel, hanem természetes követelményként ahhoz, hogy a munkás viszonya a munkához megfelelően alakuljon. Meg kell vizsgálni, hogy a munkafeltételeknek a munkás elfáradására vonatkozó hatása miként lehetne csökkenthető. A munkásnak benső megnyugtatóssághoz és az üzemhez való kapcsolódásához elmaradhatatlan feltétel az, hogy a maga és családja egzisztenciáját biztosnak tudja. Ezért kell a munkaviszonynak nagyobb állandóságot biztosítani. A munkás megelégedettségét fokozni lehet, ha a munka díjazása az üzemvezetőség és a munkás között közös elhatározása alapján történik. Mindenestre figyelembe kell venni itt a munkás gyakorlottságát, ügyességét, a vele szemben támasztott különböző követelményeket, s a munka pontosságát. Gondoskodni kell arról, hogy a normálisnál nagyobb nyereségekben, melyek a munkásság közreműködése vagy a körülmények szerencsés alakulása révén következnek be, a munkásság is részesüljön. A munkarendnek meg kell védenie a munkást az igazságtalan bánásmód és a munkavezető önkényeskedése ellen, s az elbocsátással szemben magasabb fórumhoz való fellebbezési jog biztosítandó számára. A munkásra kirótt bírságnak helyes arányban kell állania az elkövetett hibával. A hibák és mulasztások kiküszöbölésénél mindig nevelői célzatnak kell érvényesülnie. Biztosítani kell a munkaadó és munkásság közötti állandó érintkezési lehetőséget a fontosabb ügyek megbeszélése érdekében. Elmaradhatatlan szükségesség, hogy azok a tulajdonságok, melyeket a munkástól megkívánunk, a munkavezetőben is meglegyenek. Kell, hogy a munkavezető a munkás érdemeit kellőképpen méltányolni és őt az igazságtalan bánásmódtól megvédeni tudja. Nem

szabad, hogy kedvencei legyenek, nyugodt természettel bírjon, tudjon korholni anélkül, hogy munkásainak tiszteletét és rokonszenvét elveszítené. Nem szabad haragtartónak, gyűlölködőnek lennie, nem szabad senkit sem megszegényíteni, nem szabad a munkásokat állandóan csúcsteljesítményekre hajszolni. Megkönnyíti a munkát, ha azt a munkás hasonló lelkületű és beállítottságú társakkal végzi. Mindig gondolni kell arra, hogy a problémákat három oldalról kell nézni: a saját szemszögünkből, a másik ember, valamint a jog szemszögéből. Gondoskodni kell a gépek és munkaeszközök jókarban tartásáról és azok olyan elhelyezéséről, hogy a munkás könnyen hozzájuk juthasson. A munkás egyéni tulajdonságai nagyban hozzájárulnak a munka örömének biztosításához. Ezek: a munkásnak a humor iránti érzéke; felismerése a ténynek, hogy az élet hosszú folyamatában a krízisek által előidézett hangulatváltozások viszonylagosan csak igen csekély szereppel bírnak; elegendő intelligencia ahhoz, hogy a valóságot helyesen fogja fel s elegendő bátorság ahhoz, hogy előre ne térjen ki; képesség a dolgok végiggondolására, az önkontroll és önfegyelem; meggyőződés, hogy az embernek annyit kell adnia, mint amennyit kapni akar; bátorság, hogy az igazságtalan bánásmóddal szemben jogait érvényesítse; képesség a körülmények változásaihoz való alkalmazkodásra s a másokkal való együttműködésre anélkül, hogy saját egyéniségét leküzdeni akarná. Az üzemen kívüli tényezők között elsősorban a családi körülmények helyes alakulása fontos Hersey szerint. A család körében legyen teljes az együttműködés, az egymás iránti figyelem, méltányosság. A család életmódja alkalmazkodjék a jövedelemhez, s adósságok ne terheljék azt. Ne legyen a családban kívánság, mely a jövedelemből nem teljesíthető. A munkaadónak a család ügyeibe való beavatkozása a munkás részéről ellenállásra talál. Bajok esetén a munkás feleségén keresztül kell a megoldást megkeresni, lehetőleg semleges személy útján. Ez azonban nem jelenti azt, mintha a munkavezetőnek nem kellene minden alkalmat megragadni a munkás otthoni viszonyai irányában való szeretetteljes érdeklődésre. Különösen az erős és fiatal munkásoknak van ellenszenvük az üzemen kívüli élet egyhangúságával szemben. Helyes és az egészséget szolgáló pihenés előmozdítja a munkás alkalmazkodóképességét a munkában és a család keretében is. A pihenésnek nem szabad a munkás erejéből semmit sem felhasználni, sőt inkább a munkás erőinek újjáélesztését, valamint egyéniségének fejlesztését kell szolgálnia. Nem szabad elfelejteni, mennyire szükséges, hogy a munkás szexuális vonatkozásai is helyesen alakuljanak, mert így az nemcsak munkahelyén, de az életben is alkalmazkodóképesebb. Az üzem részéről a munkással szemben támasztott követelményeket összhangba kell hozni a munkás hangulati beállítottságával, több szabadságot kell adni neki akkor, amidőn a szokásos feladatnál többet tud teljesíteni, de akkor is, ha kevesebbet. Meg kell engedni a munkásnak a munkától való távolmaradást azokon a napokon, amidőn teljesítőképesége különösen erős mértékben lecsökkent. Elsősorban fontos ennek az elvnek a munkavezetőknél való alkalmazása, mert ezeknek hangulati krízisei az alájuk tartozó munkások teljesítményére is kihatnak.

Vierkandt /25/ szerint a munkaadó és munkás kooperációja az üzemben akkor jön létre, ha magatartásuk és cselekvésük egy-
ségeesen kapcsolódik egymásba. Minthogy a társadalmi élet bizo-
nyos specifikus egymáshoz kötöttséget jelent, a társadalmi
életben különböző fokozatokat kell megkülönböztetni aszerint,
hogy ennek az egymáshoz kötöttségnek intenzitása milyen mérté-
kű. Az üzemvezetéssel kapcsolatban tehát ez intenzitásnak lehe-
tő fokozására kell törekedni.

Ez a megismerés napjainkban egyre jobban kezd kitelje-
sedni. Kezdetei több mint háromnegyed század előtti időre nyúl-
nak vissza. Fréderic Le Play volt az, aki akkor e gondolatnak
hangot adott, és Sociétés d'Economie Sociale elnevezés alatt kü-
lön iskolát alapított, mely a munkaadó és munkás szolidáris
együttműködését kívánta valósággá tenni. Az ő kezdeményezése
nyomán fejlődött ki a szociális mérnöki intézmény, Le Play
egyik tanítványának: Emile Cheyssonnak buzgólkodásából, aki
szerint az üzem virágzásának lényeges előfeltétele: az üzemi
béke. A munkaadó és munkás helyes kapcsolatai éppen olyan szük-
séghességet jelentenek, mint a szerszám és a gép megfelelő álla-
pota. Csak akkor lehet a személyzetnek az üzem virágzása iránti
érdeklődését felkelteni, ha az ellentmondásokat, az ellentéte-
ket okozó körülményeket megfelelő organizációval eliminálja.
Ugyancsak ő mondta azt, hogy a vállalkozó biztos tönkremené-
sét a múltban két okra tudták visszavezetni, nevezetesen, hogy
rossz gyáros és rossz kereskedő; ma ezekhez még egy ok kapcsol-
ódik s ez az, hogy: rossz embervezető legyen. A mérnöknel fon-
tos, hogy megfelelő mértékben felkészüljön a technikai és ke-
reskedelmi ismeretekre, de ugyanakkor a megfelelő szociális
szakismeretekkel is bírnia kell. Cheysson a párizsi bányászati
főiskola tanára volt (1884-1906), és technikai tárgyú előadásai
mellett külön kollégiumokat tartott a kereskedelmi és a szociá-
lis ismeretek tárgyköréből. Törekvései azonban a szociális mér-
nököknek az üzemekbe való beállítása tekintetében először nem
Franciaországban, hanem Hollandiában találtak követésre, ahol
van Marken delfti üzemében az 1890. évben alkalmazta az első
szociális mérnököt.

Cheysson tanítását tanszéki utódja: Maurice Bellom is
magáévá tette, s az ő fáradozásai nyomán az Union Sociale d'In-
genieurs Catholiques folytatott a megvalósulás érdekében erős
propagandát. Ez a szervezet hangsúlyozza azt, hogy a mérnöki
feladat helyes betöltésének kelléke a vallásos érzületből táplá-
lkozó hivatás-étosz érvényesítése. A szervezetnek iskolája
van, melynek keretében a mérnöki tudást az üzemben szükséges
embervezetésre és munkásnevelésre alkalmas ismeretekkel egészít-
tik ki. Rávezetik a mérnököt, miként kell az üzemvezetőség és a
munkásság közötti hidat megépítenie, hogyan kell a mester és a
munkás között az igazságos ítélőbírói szerepet betölteni stb.

A francia államvasutak vezérigazgatója: Raval Dautry az
egyik legteljesebb propagálója a szociális mérnöki intézmény-
nek. Ő is ebben a minőségben kezdette pályáját. Szerinte a vas-
út közgazdasági feladatait csak akkor tudja megfelelően ellát-
ni, ha egészséges szervezettel, egészséges izomzattal és arté-

riákkal és pontos reflexekkel rendelkezik. Hogy a vasút élete és jövedelme fejlődhessék, a személyzet életlehetőségeit és jövedelmét kell megjavítani. A munkás ingerlékenységének mélyebb okai vannak, mint a bérprobléma. Sokszor az egészen apró okok ezreiből áll az elő, s ezek között szerepel: a rossz szerszám, a rossz üzemvezetés, a rossz egészség, a rossz lakás stb. Ha megtaláljuk a megoldás útját, a munkásnak az üzemhez való beállítottsága is kedvezően alakul. Egészség, biztonság, az emberi méltóság megbecsülése, a családi boldogság, a munka- és a szabadidő öröme támasztanak az üzemvezetőséggel szemben elsősorban követelményeket. Az igazi fegyelmet nem a munkarend, nem a feltételek szigorúsága biztosítja, hanem a főnök személyes közreműködése, aki tudja, hogyan kell alárendeltjének élete felé hajolni, hogyan kell a szolgálat keménységét az emberiség eszéhez közelely enyhíteni.

A szociális mérnök feladatairól írja I. Gay, az Echo de l'U.S.I.C. 1922. októberi számában: "A szociális mérnök csak akkor tud igazi eredményeket elérni, ha bírja az üzemvezetőség feltétlen bizalmát, és orientálva van a vállalat viszonyairól. Mert a személyzettel való foglalkozás csak úgy lehet megfelelő, ha a szociális mérnök mindent ismer, ami az embereket erkölcsi és anyagi vonatkozásban befolyásolja. A szociális mérnöknek érettkorúnak kell lennie, ha szubaltern pozícióban hagyják, tekintélyt nem tud magának biztosítani, és munkájának eredményessége csökken. A szociális mérnöknek kell lennie a személyzet főnökének. Az ő feladata a munkások munkábaállítása és elbocsátása, a személyi ügyek, kívánságok, panaszok elintézése. Részt kell vennie az üzemmérnöki konferenciákon, a munkafeltételek és bérek megállapításánál meg kell őt hallgatni. Nemcsak tökéletes szociális ismeretekkel kell bírnia, hanem kitűnő technikusként is kell lennie, mert csak így tudja szociális tudását igazi eredménnyel érvényesíteni."

Az idő folyamán a szociális mérnökség tekintetében háromféle felfogás érvényesült. Az egyik Cheysson nézetéből indul ki, aki szerint a szociális mérnöknek technikusként kell lennie, aki külön végzett szociális tanulmányok alapján válik szociális mérnökké, míg a másik felfogás Bellomé, aki szerint a szociális mérnöknek specialistának kell lennie. Vannak végül, akik szerint szociális mérnök minden technikai képzettség nélkül mindenki, aki az üzemben szociális funkciókat végez.

R. A. Henry /26/ tárgyalja még bővebben a szociális mérnökség intézményét, és kiemeli, hogy az üzemi szolidaritás gondolatához csak az egyéniség, az egyes személy megfelelő figyelembevétele révén lehet eljutni.

Az Észak-Amerikai Egyesült Államokban, francia hatás alatt, ugyancsak megvalósult a szociális mérnökség (social engineering). W. H. Tolman /27/ agitál az érdekében, mondván, hogy nemcsak a munkaanyag és a munkaeszköz igényel mérnöki közreműködést, hanem az ember is. A gyár a munkás ipari otthona, ahol idejének egyharmadát tölti. Az embert is lehet a géppel összehasonlítani. Az emberi-gép figyelmet, pihenést, megfelelő

környezetet és elbánást igényel a megfelelő termelési eredmény felmutatása érdekében. Az Észak-Amerikai Egyesült Államokban a háború alatt az egyetemeken külön tanfolyamokat létesítettek, melyek keretében a szociális mérnöki hivatásra készítették elő az erre törekvőket.

Angliában a háború alatt fejlődött naggyá a pastoral side-mozgalom, mely az üzemekben a szociális vezetést mindenütt intézményesíteni kívánja. Az állam által létesített Industrial Fatigue Research Board, mely a pszichotechnika ügyét szolgálja, adatgyűjtései alapján állandóan hangsúlyozza kiadványaiban a szociális vezetés fontosságát nemcsak a tőke és a munka békéje, de a termelés eredményessége szempontjából. A. Denning /28/ szerint az üzem legfontosabb és legnehezebb problémája: a helyes embervezetés.

Németországban az üzemi embervezetés kérdését a Deutsches Institut für technische Arbeitsschulung, röviden a Dinta szervezete igyekezett megoldani. A Dinta megalapítását a gelsenkircheni bányavidék bányavállalatai kezdeményezték. Az intézmény kettős célt tűzött maga elé: a munkás és a gazdasági élet szolgálatát. Egyrészt a munkás szaktudását kívánta tökéletesíteni, hogy a termelési folyamatban való részvétele minden akadálytól, zökkenéstől mentes legyen, másrészt arra igyekezett, hogy a munkást egyéni, emberi mivoltában is munkájához tudja kötni, és benne a hivatás-étoszt a legmagasabb fokra emelje. Az a törekvés, mely a mai nemzeti szocialista rendszer "Schönheit der Arbeit" elnevezésű mozgalmában érvényesül, már ott szerepel a Dinta célkitűzései között is: a dolgozó ember munkával való külső és belső kapcsolatainak lehető teljes kifejlesztése, a munkában mint az alkotás eszközében rejlő örömnak biztosítása, s az üzemben belül olyan szellemnek, olyan légkörnek megteremtése, amelynek révén e feladatok valóban szolgálhatók.

A Dinta, mint programjában olvashatjuk, a munkás mellé áll, és felszabadítani igyekszik őt az elszigeteltség, a különállóság érzéséből, amely benne azáltal keletkezett, hogy a technikai fejlődés révén a termelési folyamatban számára csak bizonyos részfunkció jut, és nincs módja a termelt jószágban egészen a maga kizárólagos teljesítményét értékelni. A Dinta további főtörekvése volt, hogy a munkás és munkaadó ellenséges szembenállását megszüntesse, s mindkettőt a közös cél jegyében együttműködésre bírják. Természetesen ehhez a munkaadó és a munkavezetők megfelelő magatartása szükséges.

A Dinta egyik vezetője: C. Arnhold írja egy helyen, hogy az üzemvezetőnek igazi embervezetői képességekkel kell rendelkeznie, aki a munkásokat belülről is tartani, irányítani tudja.

Arnhold meghatározza az üzemvezető kellékeit: nem a mögötte álló tömeg akaratának kell őt irányítani, hanem az ő akaratának kell a tömegben megelevenednie; ahhoz azonban szükséges, hogy mintaképpé váljon; mindig többet és jobbat kell teljesítenie, mint alárendeltjeinek; bátornak és áldozatkésznek

kell lennie, ha veszély van, elsőnek ott kell lennie, erőt kell adnia annak, akinek szüksége van erre; igazságosnak kell lennie, sohasem szabad igazságtalanságot cselekednie, vagy eltérni, hogy valaki ilyent cselekedjék; mindig igazat kell mondania, hogy soha kételkedésre okot ne adjon; emberiesen kell gondolkodnia, emberies érzéssel kell bírnia, kizárólagos vezetőnek kell lennie, eleven erőt kell magából sugározni, hogy mindenki biztonságot érezzen jelenlétében; korholnia ritkán szabad, csak akkor, ha erre valóban szükség van. Arnhold ugyanekkor idézi azt a tízparancsolatot, amely az Észak-Amerikai Egyesült Államokban az üzemvezető követelményeit szabja meg: 1. A jó munkáról éppen úgy végy tudomást, mint a rosszról. 2. Igazságos légy. Ne legyenek kedvenceid, de bűnbakjaid sem. 3. Ne pazarold a hangodat, mert abban érték van. Hangod erősségét csak egészen különös alkalmakra őrizd meg. 4. Keveset ígérj, de amit ígérsz, azt tartsd be. 5. Vegyed ki a korholásban is a részed, de ez a legnehezebb feladat. Az az üzemvezető, aki alárendeltjeivel szemben a dícséretet és a korholást megfelelően alkalmazni tudja, megtalálta az emberekkel való foglalkozás titkát. (A tízparancsolat valójában csak ötből áll.)

A Dinta először a munkás számára lehetővé kívánja tenni az egész üzem áttekintését, a munka egész folyamatának megismerését, hogy lássa a maga részmunkájának jelentőségét az egész kollektív teljesítmény keretében, és annak kellő értékeléséhez eljuthasson. Ez fontos a munkás belső megelégedettségének szempontjából. A munkás csak akkor tud megfelelő érdeklődéssel dolgozni, ha betekintése van az egész munkaterületre, amelyhez tartozik. A munkást arra nevelik, hogy az üzemben a munka helyes menetéért, valamint az üzem biztonságaért a maga részfelelősségét vállalja. A Dinta vezetői folyton kiemelik az intézmény semlegességét a szociális vitákban és harcokban. Osthold említi, hogy a Dinta nem foglal állást az üzemközösség kérdésében sem, hanem azért keresi fel az üzemet, hogy az embernek az emberhez való viszonyát felülről lefelé és viszont megreformálja. Berendezkedést szervez, amely a munkás hivatásbeli teljesítőképségét emeli, a munkában való örömet fokozza. A berendezkedést nem valamely általános szociálpolitikai elv alapján építi fel, hanem azt mindig az üzem speciális követelményeihez alkalmazza.

A Dinta a dolgozó ember helyes irányítása érdekében mérnököket, mestereket, előmunkásokat képezett ki. Azok az üzemek, amelyek a Dinta szolgálatát igénybe venni kívánták, két lehetőség között választhattak. Vagy a maguk emberét küldötték ki a Dintához, hogy ott a szükségeseket elsajátítsa, vagy a Dinta küldötte ki a maga mérnökét az üzemhez, aki ott a ráváró feladatokat megoldotta. A Dintának tan- és továbbképző műhelyein kívül lélektani vizsgálólaboratóriumai voltak; a munkásnők, illetve a munkások női hozzátartozói részére háztartási tanfolyamokat tartott fenn, az öreg és rokkant munkások számára külön műhelyeket létesített. Gondoskodott az üzemi újság megvalósításáról is, melynek különös jelentőséget tulajdonítanak általában az üzemi béke megteremtése körül.

Az üzemi újság állandó kapcsolatot jelent az üzemvezetőség és a munkásság között, a munkásságnak az üzem iránti érdeklődését állandóan ébren tartja, lélektani hatásokkal dolgozik és az üzemi szolidaritásnak valóban fontos tényezője. Alkalmas arra, hogy a munkásságnak az üzemben való magatartását helyesen befolyásolja, jelentősége különösen a balesetvédelem terén domborodik ki. Hozzájárul az üzem feladatainak megismertetéséhez és a munkás és az üzem kapcsolatainak kiépítéséhez.

A Dinta félszáz üzemi újságot adott ki állandóan, melyek körülbelül négyszázezer példányban jelentek meg. Kétféle típusát találjuk az üzemi újságoknak. Az első, amely csupán egyetlen üzemre, a másik, amely több, hasonló munkakörben dolgozó kisebb üzemre vonatkozik. A Dintának az üzemi újságok szerkesztésére külön osztálya volt, mely a Hütte und Schacht nevet viselte. Minden csatlakozott üzemben tiszteletbeli szerkesztő működött, aki az anyagot összegyűjtötte és a központi szerkesztőséghez juttatta. Az újságok legtöbbször hetenkint jelentek meg, minden pártpolitikai céloktól mentesen, tisztán a termelés érdekeinek szolgálatában. A legkülönbözőbb tárgyú cikkek szerepelnek benne, amelyek az üzemmel, az üzemi termelés kérdéseivel, a munkásság személyi vonatkozásaival kapcsolatosak. Helyet talál benne minden téma, amely a munkás üzembeli ismereteinek tökéletesítésére, az üzemi viszonyok, az üzemi feladatok iránti érdeklődésének fokozására alkalmas. Ismertetések jelennek meg benne az általános közgazdasági helyzetről, s arról, hogy az üzem a közgazdasági élet vonatkozásában milyen rendeltetéssel bír. Foglalkozik a munkás kulturális életével, a munkássporttal, külön rovata van a munkásasszony számára, a munkásgyermek számára, ismertetik a munkásvédelmi törvény hazai fejlődését stb.

A Dinta munkája éles kritikát váltott ki a szakszervezeti mozgalom részéről, ahol az a vélemény alakult ki, hogy a hangoztatott elvek nem fedik az igazi célkitűzéseket. Ezt a felfogást alátámasztják egyes megnyilatkozások, amelyek a Dintához közelállók részéről bizalmas körben állandóan hallhatók voltak. Már az is szembetűnő volt, hogy a Dinta megalapításánál sok olyan vállalat játszott fontos szerepet, amely nem rokon-szenvezett sohasem a munkásság emancipációs törekvéseivel. Éppen Arnhold jelentette ki a bonni egyetem hallgatóinak egy csoportja előtt, hogy a Dinta egyik fő célja a munkás megtanítása az eddiginél nagyobb áldozat hozatalára a termelési folyamatban.

A Dinta egyik megteremtője: Dunkmann több alkalommal említette, hogy a Dinta feladatai közé tartozik a munkástömegek vezetésének átvétele. A munkásmozgalom teljes joggal minősítette a Dinta törekvéseit a munkás lelkéért folytatott küzdelemnek.

Fritz Fricke /29/, a szabad szakszervezeti mozgalom egyik vezetője szerint a Dinta alapítása azért történt, hogy kinevelje a munkástípust, amelynek egész érdeklődése az üzemben csúcsosodik ki, mindenesetre még családja vonatkozásában is, de

amelynek érdeklődése a maga osztályának irányában teljesen elhalványul. Ez a típus minden vállalkozói önkénynek ki volna szolgáltatva. A Dinta nevelési ideálja: az üzemember, aki a szakszervezeti mozgalom által kinevelni kívánt szociális emberrel merő ellentétben áll.

Eduard Weitsch /30/ írja, hogy a Dinta publikációi mind magukon viselik a hátmögötti gondolat jegyét. "Nagyon sokat beszélnek a keresztény szeretetről, ami furcsán hangzik a mérnökök szájából." A Dinta, mondja Weitsch, a pedagógiai eszközökkel való visszaélést jelenti a gazdasági és politikai harcban, a tőke érdekében.

Tehát a Dinta tevékenysége nem találkozott a munkásság egyhangú bizalmával, amiért az olyan széles területen várt eredmények nem tudtak általánosakká lenni. A Dinta valóban a szakszervezeti mozgalom átütőerejének gyengítésére tört. A nemzeti szocialista rendszer az üzemközösségi gondolat megvalósítására irányuló törekvései közben alapos hasznát vette a Dinta tapasztalatainak. A Dinta régi szervezetében megszűnt, illetve az 1934. év februárjában Reichsschule für Ingenieure in Gelsenkirchen elnevezés alatt átalakult a mérnökök továbbképző, átképző intézetévé. Célja: szociális mérnökök nevelése, akik hivatvák az üzemközösség tényleges megvalósulását kimunkálni. Elsősorban a fiatalabb munkássággal kellőképpen foglalkozni tudó mérnököket vesznek fel az intézménybe, amelynek munkája hangsúlyozza a katonai elveken felépülő új munka-étosz megteremtésének szükségességét: szakszerűség, fegyelem, felelősségérzet, nyíltság, világos gondolkodás, a szükséges közbelépésre való mindenkori készség. Meg kell jegyeznünk, hogy a munkásság proletári érzületének teljes megszüntetése tekintetében még a mai rendszer hívei részéről is hiányzik a bizalom.

A munkásvédelmi törekvések területén már a kezdeti korokban látunk, a munkásmozgalom ilyen irányú intézményein kívül, egyes munkaadók részéről, az üzemben belüli viszonylatban is megnyilatkozásokat. Az üzemi munkásvédelem fejlődése mégsem tudott lépést tartani a munkásság önsegélyintézményeinek, valamint a közületi munkásvédelemnek fejlődésével, aminek oka abban van, hogy a munkaadók nem ismerték fel igazán annak jelentőségét. A gazdasági liberalizmus tanítása szerint a munka áru, amelynek ára a munkapiacra a kereslet és kínálat alakulásától függ. Ez a tanítás alakította azután a legtöbb munkaadónak a munkással szemben való magatartását, amikor azt a felfogást vallották, hogy a tőke a munkással szemben mindenben megfelelt kötelességének, amidőn a munka elvégzéséért a piacon kialakult munkabért megfizették. Csak a munkásmozgalom megerősödése és ennek nyomán az eszközökben nem mindig válogató osztályharc erkölcsi, kulturális és materiális következményei irányították az egyetemes figyelmet arra a tényre, hogy az üzemekben a gazdasági és technikai üzemvezetésen kívül az ember vonatkozásában is rendszeres, céltudatos üzemi politikára van szükség, amelynek jelentősége a gazdasági és technikai téren érvényesített üzempolitikával szemben nem maradhat háttérben. Az üzemi emberpolitika megszervezésének szükségességéhez természetesen elsősorban

az üzem ebben az irányban fennálló érdekeinek felismerése nyomán jutottak el, azonban még jobban kiemelkedett az ezirányú törekvéseknek jelentősége, amikor a közösség egyetemes érdekeinek súlyos károsodása egyre szembetűnőbbé vált a pazarlásban, mely a már hivatalosan is társadalomgazdasági értékke emelt emberi munkaerővel az üzemek részéről történt.

Már a békeszerződés XIII. részének egyik alapvető kinyilatkoztatása a megállapításban áll, hogy a munka nem tekinthető csupán árunak vagy kereskedelmi cikknek. Ez a kinyilatkoztatás a munkásvédelmi politika szempontjából új korszakot nyit meg. Ehhez a felfogásbeli fejlődéshez kapcsolódik az olasz Carta del lavoro és a köztársasági spanyol alkotmánynak az a kinyilatkoztatása, hogy a munka társadalmi kötelesség, aminek logikája az, hogy a munkát produkáló munkás a társadalmi fejlődés nélkülözhetetlen tényezője, s a munkaerő gyarapítása, fejlesztése, tökéletesedése, minél további időre való épségben tartása a társadalom életbevágó érdeke. A német nemzeti munka rendjét szabályozó 1934. évi törvény a munka mikénti elvégzését a társadalmi becsülettel hozza összefüggésbe. Rooseveltt számos megnyilatkozása a nemzet számára rendelkezésre álló munkaerőt a nemzeti vagyon keretében tartja nyilván.

Az üzemek felelőtlensége a munkaerő védelme és konzerválása területén, továbbá az a magatartás, amely a munkaviszonyból akár munkahiány, akár megrokkolás, előregedés stb. miatt kikerült munkássággal szemben semmi felelősséget nem érzett, az egyéni, rideg, önző materializmus egyeduralmát jelentette. Egyik oldalon ott állott a munkás végtelenségig való kihasználása, a másik oldalon pedig a kihasznált, a munkából szubjektív vagy objektív okokból kitett munkás és családjá eltartásának egyszerűen a közösség terhére való áthárítása. Ez a körülmény provokálta ki a közületi munkásvédelem, később pedig a közületi szociálpolitika kibontakozását. A közületi szociálpolitika egyetemes hatás kiváltását célzó intézkedései és az ezeket kiegészítő, a munkaeredményt sok esetben garantáló szociális gondozásnak egyéniesítő módszerrel keresztülvitt tevékenysége sem tudnak megnyugtatóan érvényesülni az üzemeken belül adódó speciális szükségletek kielégítésére. Tehát a közületi szociálpolitika és szociális gondozás hézagos marad, és igazi kiteljesedéshez csak akkor fog jutni, ha kiegészül az egyes üzemek külön egyéniségét figyelembevevő és az ezzel kapcsolatban jelentkező speciális problémák megoldására irányuló üzemi szociálpolitikával és gondozással. Ezt a kiteljesedést azonban még tovább kell vezetni. Az üzemi szociálpolitika és gondozás egyrészt az üzem érdekét szolgáló munkaerőpolitika, amely szorosan kapcsolódik a gazdasági és technikai üzempolitikához, másrészt az üzem és a munkás egymáshoz való erkölcsi kapcsolatának még a tényleges munkaviszonyon túl is való fennmaradását, valamint az üzem felelősségvállalását jelenti a munkás és a közület irányában olyan következményekkel szemben, amelyek az üzemben végzett munkával összefüggésben állanak.

Az üzemi szociálpolitika - éppen a vázolt jellegénél fogva - a szükségletek figyelembevételével felépített organizá-

ció, amely következetesen viszi keresztül célkitűzéseit. Ezek a célkitűzések az üzemén kívüli vonatkozásukban tehát az egész társadalom szolgálatának szempontjából alakultak ki, és végső eredményben az intézményes szociálpolitikának egyetemes célkitűzéseivel kapcsolódnak. Nem beszélhetünk üzemi szociálpolitikáról ott, ahol csak egyes, ötletszerűen kikapott üzemi jóléti intézményekkel vagy intézkedésekkel számolunk.

Az üzemi szociálpolitika nem állhat szemben a szervezett munkásmozgalom törekvéseivel. Erre nézve a munkásmozgalom részéről történt megnyilatkozások egész sorát idézhetnénk. Theodor Geiger a német szabad szakszervezeti mozgalom lapjában /31/ azt írja: "Egyetlen szóval sem utasítjuk el az üzemi szociálpolitikát. Nekünk kedves a közületi szociálpolitika, de az üzemén belüli még kedvesebb. De csalódnai fog az, aki az üzemi szociálpolitikát csak abból a célból propagálja, hogy ezzel az osztályharcot elhalkítsa." Geiger szerint, ha legalább félszázaddal ezelőtt komoly és hatásos üzemi szociálpolitikát alkottak volna, akkor egészen bizonyos, hogy a szakszervezeti mozgalom nem fejlődött volna a mai méretűvé.

A szakszervezeti mozgalom a követelményeknek megfelelő, becsületes szándékú üzemi szociálpolitikát általában támogatja, ellenben, igen helyesen, támadja azokat a törekvéseket, amelyek egy-két szociális színezetű "jóléti"-intézmény létesítésével el akarják terelni a munkásság figyelmét az égető kérdésekről, pl. a bérprobléma megoldatlanságáról.

Az üzemi szociálpolitika a maga területén éppen olyan következetesen felépített, a jelentkező problémák valamennyijének intézményes, átfogó megoldására törekvő organizációt követel, mint pl. az üzemi gazdasági politika vagy az üzem technikai irányítása, amelyekkel különben szerves összefüggésben kell állnia. Amiképpen pl. az üzem gazdaságpolitikájának helyességére s ennek a nemzeti gazdaságpolitika szolgálatába való helyes beállítottságára a mai állam döntő befolyást igyekszik gyakorolni, azonképpen hasonló befolyás-érvényesítés kezd megnyilvánulni az üzemi szociálpolitika területén.

E befolyás gyakorlására a helyes közületi szociálpolitika kiteljesedése érdekében, az említett szempontokon kívül is, egyre égetőbbben jelentkezik a szükségesség. E vonatkozásban nem térhetünk ki a részletek ezerféleségére, hanem csupán egy példára hivatkozunk. Az üzemekben az utóbbi időben erős a tendencia, hogy a munkásállomány előregedésének elkerülése érdekében bizonyos megállapított korhatárt betöltött munkásokat az újonnan történő felvételeknél nem alkalmaznak, s az idők folyamán bekövetkező elbocsátásoknál - kivételek megengedésével - az idősebb évjáratokat engedik útnak. Ez egyértelmű a magasabb korosztályokhoz tartozó munkásság állandó munkanélküliségre való kárhoztatásával, amely korosztályok elsősorban a családok munkásságot foglalják magukban. Ebből az okból adták ki Németországban az 1934. augusztus 28-án kelt rendeletet, melynek értelmében a huszonöt éven aluli munkások alkalmazását, bizonyos kivételek meghagyásával, külön engedélyhez kötötték.

Magyarországon veszedelmesen terjed az idősebb korosztályoknak a munka lehetőségétől való elzárására irányuló törekvés. Az egyik legnagyobb magyar üzem például az új felvételeknél huszonöt évesnél idősebb nőt és harminc évesnél idősebb férfit munkásként nem alkalmaz. Ha sürgős intézkedéssel meg nem szüntetik ennek a rendszernek alkalmazását, annak családpusztító és egyéb következményei már a legközelebbi jövőben jelentkezni fognak. Rudolf Schwenger /32/ a hivatásrendi berendezkedés alapján álló társadalom szemszögéből vizsgálván az üzemi szociálpolitikát, megállapítja, hogy "ha elismerjük, hogy az üzemnek sajátos egyéni élete van, amely önálló szociális formában jelentkezik, akkor még a fölébe rendelt hivatásrendi szervezet szabályai szerint is el kell ismerni azoknak a szociálpolitikai feladatoknak területén fennálló illetékességét, amelyeket a hivatásrendi szervezet nem oldhat meg, s amelyek az üzemből nővé ki, csak az üzem által oldhatók meg."

Schwenger az üzem által elsősorban ellátandó feladatokról négy csoportra osztja. Az első csoportba sorozza a munkafeltételek és a munkabér megállapítása körül felmerülő speciális szempontok érvényesítését, amelyek a kollektív szerződésben nem szabályoztattak, és amelyek az üzemben belüli, munkaadó és munkás együttes megértését feltételező, külön intézkedést igényelnek. A második csoportba tartozik szerinte az egészségvédelemnek, a balesetek elleni védelemnek kiépítése, és a szociális biztosításnak annyira kívánatos decentralizálása révén az ezzel kapcsolatos feladatok ellátása, s az eredménynek az érdekeltek intenzív közreműködése által történő tökéletesítése. A harmadik csoportba tartozik: a munkás munkaviszonyának lehető állandósítása, a munkanélküliség esetén számára a megfelelő gazdasági alap biztosítása, munkaalkalmak szervezése, munkanélküliek számára szakmájuk gyakorlását biztosító műhelyek létesítése, szakmabeli átképzés stb. A negyedik csoportba kerülnek a törekvések, melyek a munkást saját vagyonhoz (föld, ház, takarékbetét stb.) kívánják juttatni helyes bérpolitikával és egyéb eszközökkel. A Borsig-művek szociálpolitikai osztályának vezetője: H. Landmann /33/ az üzemi szociálpolitikában két főcél szolgálatát látja. Az egyik cél, hogy a csupán organizációs és technikai szempontokból egymás mellett és együtt dolgozó embereket tudatos és akart együttműködéshez vezesse el, és ezáltal az embereknek nem organikus sokaságából magasabbrendű organikus egyiséget teremtsen; a másik cél, hogy az üzemhez tartozók jólétét emelje, és a sok akadályt, amely azok munkaörömét és életörömét kifejlődni nem engedi, elhárítsa.

Hans Mars /34/ az üzemi szociálpolitikát formális és materiális részre osztja. A formális részhez sorozza az üzemalkotmányi, az igazgatási politikát, a materiális részhez: a munkás egzisztenciájának biztosítására, a jövedelempolitikára, a munkaidőpolitikára, a munkásság összetételére, a helyes üzemi atmoszféra megteremtésére, a munkaöröm megszerzésére, az egészségügy szolgálatára, a munkásképzésre, a szabadidő felhasználására, az üzemi szociális gondozásra, az ember-ökonómiai vizsgálódásra szolgáló berendezéseket. Goetz Briefs /35/ szerint: Der Betrieb als eigenes wichtiges Störungszentrum der soziale Be-

ziehungen und als Zentrum der Gefährdung wirtschaftlicher Möglichkeiten ist von beiden Seiten erkannt; erkannt ist die Berechtigung einer eigenständigen sozialen Betriebspolitik."

Az üzemi szociálpolitikának Robert Owentől számítható, lassan kibontakozó fejlődése alatt a primitív kísérleteknek egész sorát találjuk. Ezek a kísérletek kezdetben ötletszerűséget mutatnak, később azonban már igen változatos sorozatokban jelennek meg, és világosan megnyilatkozik bennük a célzat, hogy tényleges szükségletek nyomán keltek életre. A legtöbb üzem, a kötelező munkásbiztosítás megvalósulása előtt, betegsegélyző pénztárral kezdte el erre vonatkozó munkásságát, melyhez a megrokkant és elaggott munkások támogatására létesült intézmények csatlakoztak. Nagyon gyakran találkozunk a vállalati nyereségben való részesítés intézményével, az üzemi munkások számára kamatmentes kölcsönt biztosító pénztári berendezéssel, a munkásokat takarékosásra serkentő üzemi takarékpénztárakkal, amelyek egyes helyeken kényszeralapon működtek, üzemi kantinekkel, a munkások elsőrendű szükségleteit önköltségi áron juttató üzemi boltokkal, a gyári munkáslakásokkal, munkás-kertekkel, az üzemi tanoncok szakmabeli képzésére, a munkások szakmabeli továbbképzésére szolgáló üzemi műhelyekkel, üzemi könyvtárakkal és olvasótermekkel, üzemi ének- és zenekarokkal stb.

Az üzemi szociálpolitikának történetében a jénai Zeiss-gyárnak Ernst Abbe által az 1891. évben alapítvánnyá való változtatása külön fejezetet jelent, és az alapítólevél első három szakaszában megszabott irányelvekben már egész modern formában megnyilvánul a helyes üzempolitika hármas feladata: a technikai, gazdasági és szociális vonatkozások területén.

Az üzemben munkásbizottságot létesítettek oly módon, hogy az egyes osztályok munkásai minden tizenöt személy után egy tagot választottak. Minthogy pedig az így kialakult bizottság túlságosan nagy létszámú volt, az 1902. évben kilenc tagú bizottságot küldtek ki, amely hetenkinti üléseiben foglalkozott a munkásságot érdeklő kérdésekkel.

Abbe, mikor az üzemnek alapítványi szervezetet adott, az üzem életének az egyes ember életén, törekvésein, elhatározásain felülemelkedő, teljesebb állandóságot és biztonságot kívánt garantálni, és az üzemi céloknak a távoli jövőbe hajló, intézményes szolgáltatára lehetőséget teremteni. Az üzemi szociálpolitika alapja a Zeiss-üzemben a helyes bérpolitika. Minden munkás számára a szolgálati idő tartamával kapcsolatosan emelkedő, minimalizált heti bért feltétlenül biztosítanak. Ehhez járul a tényleges munkateljesítmény alapján kiszámított pótlék, valamint a minden év végével az üzleti egész év alatt a munkás számára kifizetett munkabérnek bizonyos százalékat jelentő vállalati haszonrészesedés, mely utóbbi címen az egy-egy munkásra eső összeg is igen tekintélyes, ha meggondoljuk, hogy pl. az 1928-1929. üzleti évben az átlagos heti kereset a gyárban 54,62 márka volt, a haszonrészesedés pedig nyolcszázalékos. /36/ A túlórákat harmincszázalékos pótlékkal díjazták. Valamennyi, a munkahétre eső ünnepnapon, karácsony, húsvét és pünkösd hétfő-

jén az alaphér százötíz százalékának kifizetése mellett munkaszünetet tartanak. Az üzem a munkás számára betegség esetén, a munkaképtelenség első napjára is, melyet az üzemi betegpénztár segélyezés szempontjából figyelmen kívül hagy, kifizeti a munkabért. Ugyancsak megkapja a munkás egynapi munkabérét olyankor, ha fontos családi ügyek elintézése érdekében vagy hozzátartozójának halála miatt marad távol az üzemtől. Az olyan munkások, akik életük negyvenedik évének elérése előtt léptek az üzem szolgálatába, ötévi szolgálat után munkaképtelenségük esetén nyugdíj jogosultsággal bírnak. Az életük hatvanötödik évét betöltött munkások számára aggsági járadékot, a munkás özvegye és árva részére özvegyi, illetve árva járadékot fizetnek. Önhibájukon kívül történő elbocsátásuk esetén azok a munkások, akik tizennyolcadik életévük betöltése után legalább három éven át dolgoztak az üzemben, kártérítésre tarthatnak igényt, amely általában abban áll, hogy az utoljára élvezett munkabért az elbocsátást követő félévén át továbbra is megkapják. Ez az intézkedés a munkásállomány állandósítását célozza, amennyiben első sorban a felvételnél nagyobb gonddal mérlegelik a munkásnak az üzemi munkára való alkalmasságát, valamint az elbocsátást csak igazán elkerülhetetlen esetben alkalmazzák, a végkielégítésként kifizetett összegek tekintélyes voltára való figyelemmel.

Az üzembe 1901. április 1. óta a nyolcórás munkanapot véglegesen bevezették.

A jövőendő szakmunkások kiképzéséről az üzem maga gondoskodik tanonctanfolyamain és műhelyeiben. Az üzemi munkások számára a szükséges lakásokról nem közvetlenül gondoskodnak, hanem úgy, hogy a lakásépítő szövetkezeteknek rendkívül alacsony kamatozás mellett kölcsönöket biztosítanak, melynek ellenében a felépült lakások a megállapodás szerinti számban a Zeiss-üzemi munkásokat illetik meg.

Az üzem a közösségi gondolatot nemcsak munkásai, de az egész jénai lakosság irányában hathatósan ápolja, amikor olyan intézmények fenntartásában vállalt magának jelentős részt, melyek munkásain kívül a város egész közönségének is rendelkezésére állanak. Így a jénai népház, az olvasóterem és a kölcsönkönyvtár, a népfürdő, az uszoda, a gyermeküdülő-telep és a gyermekkórház fenntartásának terheit nagy részben az üzem viseli. Ebben a tekintetben az üzem a hatóságokkal és a szociális célzatot szolgáló intézményekkel a közös feladat szolgáltatára szolgáló erőik gazdaságosabb felhasználása érdekében együttműködésre igyekszik, s e törekvés helyességének az eredmények a bizonyásai.

Az üzem általában támogat számos közérdekű intézményt. A jénai egyetem e támogatásnak számos intézményét köszönheti. Meg kell említeni még a jénai egyetem tudományos nivójának emelése érdekében a professzor-fizetések egyrészének az üzem által történő átvállalására vonatkozó elhatározást. A jénai egyetemet fenntartó német kis államok ugyanis csak igen alacsony fizetést tudtak juttatni a tanárok számára, ellenben jóvátételként teljes adómentességet engedélyeztek nekik. Ennek következménye

volt, hogy a jénai egyetemre nem mindig a legkiválóbb, hanem általában a nagy vagyonnal és egyéb forrásokból származó nagy jövedelemmel bíró tanárok törekedtek, mert az adómentesség révén, kisebb tanári fizetéssel is megtalálták számításaikat. E helyzet megváltoztatása ugyancsak az üzemnek köszönhető. /37/

A tervszerű üzemi szociálpolitika útján járó üzemek közül a legrégebbiek közé tartozik a hollandiai Delftben lévő Marken-féle szesz-, élesztő- és olajgyár /38/, amely a legszorosabb értelemben véve: alkotmányos gyár, három kamarás rendszer mellett. Mint már az előbbieken említettük, e helyen az üzemi szociálpolitikának irányítása szociális mérnök kezében van. Az üzemi szociálpolitika alapja itt is a helyes munkabérlolitika. A munkásokat hat bérosztályba sorozzák az általuk végzett munka természete szerint. A bérosztályokon belül a munkás szorgalma és tehetsége szerint ötféle kategóriát különböztetnek meg, s az osztályhoz való tartozás alapján megállapított munkabérhez e kategóriákba történő besorozás szerinti külön pótlékot fizetnek. A munkának különösen sikeres elvégzéséért külön jutalom jár. A vállalati nyereségből való részesedés is biztosítva van. Az üzem takarékpénztárral rendelkezik, és számos eszközzel igyekszik a munkásokat takarékosagra nevelni. A munkásnak módjában van az üzem részvényeiből is vásárolni, ennek érdekében kedvező lehetőségek állanak fenn. Minden munkás, bizonyos feltételek teljesítése mellett, saját ingatlanhoz is juthat. A hat éven alóli munkásgyermek nevelését külön intézmény látja el. Az üzem az elemi iskolát elvégzett gyermekek számára munkaiskolát tart fenn, amelyben már figyelembe veszik a tanuló leendő életpályájának szükségleteit. A tanoncok elméleti és gyakorlati kiképzéséről is az üzem gondoskodik. A munkások és családjuk szabad idejének helyes és hasznos eltöltésének biztosítása érdekében könyvtár, népművelő tanfolyamok, ismeretterjesztő előadások, játéktérmekek, sporttelep állanak rendelkezésre. Hangversenyeket, műkedvelő előadásokat, táncmulatásokat, kirándulásokat rendeznek, zene- és énekkart alakítottak. Az üzemnek külön ünnepnapja van - július 30-án -, amelyet munkaszüneti nappá tettek. Külön üzemi újságot adnak ki, mely "De Fabriksbode" címen jelenik meg, s amely a munkaadó és munkás közötti kapcsolat megszilárdításához és állandó ébrentartásához lényegesen hozzájárul.

A Gutach-ban működő Gütermann und Co. selyemgyár hatékony üzemi szociálpolitikája és gondozási szervezete is különös figyelmet érdemel. Az üzemben a szociális ügyek irányítását külön osztály végzi. A terhes anyák részére otthont és szülőházat rendeztek be. Az üzemhez tartozó munkáscsaládok gyermekei számára már 1896 óta napközi otthonnal egybekötött óvodát, az iskoláskorú gyermekek számára modern berendezésű iskolát tartanak fenn. Uszodát, tornacsarnokot, sporttelepet, lövésztelepet létesítettek, az üzemi egészségügyet tökéletességre igyekvő berendezés szolgálja, a beteg és az üdülésre szorult munkások és hozzátartozók számára külön intézmény áll egészséges vidéken rendelkezésre. Az üzemben hetibért fizetnek, ami által kiküszöbölik a munkásnak az ünnepnapok miatt bekövetkező károsodását. Azok számára, akik a munka megkezdésében és befejezésében bi-

zonyos időn át pontosak voltak, külön jutalom esedékes. Karácsonykor a munkásoknak nagyobb összegű külön jutalékot ad az üzem. Elbocsátásnál a szolgálati idő tartama szerint alakuló felmondási időt tartanak be. A munkaközi szünet alatt, valamint a munkaidő befejezése után külön e célra létesült otthon áll a munkásság rendelkezésére, ahol mindenki megmelegítheti és elfogyaszthatja a magával hozott ebédet, míg a parkban padok és fekvőszékek várják a pihenni vágyókat. A Kraft durch Freude-mozgalom által rendezett utazásokon az üzem a költségeknek teljes vagy részben való átvállalásával nyújt a munkásságnak részvételi lehetőséget. Az üzemi munkáslakásokban, melyek minimálisan két szobából állanak, elsősorban a többgyermekes családok találhatnak otthont. Mindegyik lakáshoz megfelelő kertészkedési lehetőséget biztosító földterület tartozik. A lakbér és a földbér átlagban tíz-tizenkét százalékát veszi igénybe a munkás kereseténél, azonban a gyermekekben gazdag családoknak a bérből engedményt nyújtanak. Ez az engedmény öt gyermeknél tíz, hatnál: húsz, hétnél és ennél többnél: harminc százalék. Azok a munkásnők, akik az ablakoknak virággal való díszítésében és a kertápolásban előljárnak, külön jutalomban részesülnek. Az üzem hozzájárulásokkal, kölcsönökkel támogatja az ingatlant szerezni kívánó munkásokat. A hajadon munkásnők számára külön leányotthont létesítettek, ahol olcsón teljes ellátást élveznek. Az elaggott munkásoknak igényük van nyugdíjellátásra. Az üzem birtokáról a munkásság olcsó és jó tejet, tejtermékeket és egyéb élelmiszereket kaphat. Külön intézmények gondoskodnak a szabadidő megfelelő eltöltésének biztosításáról.

A Günther Wagner vegyészeti gyár Hannoverben már az 1900. évben külön szociális titkárságot létesített, mely az üzem szociális feladatait három főcsoportra osztotta. Az első csoport a munkások gyermekeit, a második a dolgozó munkások, a harmadik az elaggott munkások érdekeit szolgálja. Az első csoportba tartozó munka keretében minden, az üzemben legalább egy év óta dolgozó munkás felesége, gyermekszülés esetén, teljes csecsemőkelengyét kap. A munkások arra szorult gyermekeinek hegyi, vagy tenger melletti üdüléséről az üzem gondoskodik. Különösen tehetséges munkásgyermekek nevelési támogatást élveznek. Az üzem az egyik hannoveri napközi otthonnal megállapodást kötött, melynek alapján az az üzemben dolgozó munkások gyermekeit gondozni tartozik. A munkás harmadik gyermekétől számítva minden gyermek után havi 15 márka családi pótlékot élvez.

A második csoportba tartozó munka a dolgozó munkást szolgálván, többféle úton igyekszik e feladatot teljesíteni. Megszakítás nélkül eltöltött tízévi szolgálat után minden munkásnak évenként harminc márkát helyeznek el takarékpénztári betétkönyvre. Huszonöt év után az évi betét száz, negyven év után pedig kétszáz márkára emelkedik. Az így összegyűjtött pénzből a munkás számára az öregkort kívánják gondtalanabbá tenni.

Külön alapot létesített az üzem az önhibájukon kívül bajba jutott munkások támogatására. A családonkint kiutalt összegek ötven és ötszáz márka között vannak. Az üdülésre szorult munkások ebbeli szükségletének kielégítése is biztosítva van.

Külön orvosi tanácsadóórákat tartanak hetenkint kétszer, amelyen bármelyik munkás megjelenhet. A munkaidő alatt az üzemben fürdési lehetőséget nyújtanak, mellyel a munkásság turnusokra beosztva élhet. Az üzemhez való benső kapcsolatok fejlesztése érdekében a munkahelyen bevezették a virágápolást. Az üzem egyes osztályai között évenként versenyt rendeznek, és a leg-szebben díszített osztályokat jutalomban részesítik. A munka alatt a munkások énekelhetnek, madarakat és egyéb állatokat tarthatnak a munkahelyen. Minden munkás számára az üzem kertgazdaságra alkalmas területet ad díjtalanul. Külön sporttelepe van az üzemnek. Rendszeresen tartanak munkásestélyeket, ünnepeket, kirándulásokat rendeznek, amidőn az üzem külön élelmiszerkocsit küld a kirándulókkal, mely önköltségi áron szolgáltat ki azoknak élelmiszereket. Az üzem támogatást és kölcsönt ad azoknak a munkásoknak, akik saját házat kívánnak építeni.

A harmadik csoportban a munkaképtelenné vált és az elagott munkásokról gondoskodnak. Tízévi üzemi szolgálat után a szociális biztosítás alapján élvezett rokkantsági vagy aggsági járadék negyven százalékát fizeti pótlékként az üzem. Minden tíz éven túli szolgálati év után újabb négy százalék pótlék esedékes, ami azt jelenti, hogy huszonöt évi szolgálat után az üzem ugyanolyan összegű pótlékot nyújt, mint amilyent a szociális biztosítást ellátó intézmény rokkant- illetve aggsági járadék fejében fizet.

Az Észak-Amerikai Egyesült Államokban az üzemi szociálpolitika a múltban annyira hézagos közületi szociálpolitikának hiányában ennek pótlására, különösen erőteljesen és sokoldalúan fejlődött ki. Minden munkásnak a neki megfelelő munkahelyre való beállítása: az egyik vezető gondolata ott a munkaerőpolitikának. Erre nézve nálunk különösen ismert a Ford üzemekben alkalmazott módszer, amely módot nyújt minden munkásnak akár a maga kezdeményezése révén, akár a munkavezető ajánlatára abba a beosztásba kerülni, amelyre egyéni képességei, hajlamai legjobban minősítik. Ezzel kapcsolatban igyekeznek a munkást zavaró mindennemű momentum kiküszöbölésére, az üzemben belüli és üzemben kívüli atmoszféra megfelelő alakításával. Nemcsak arról gondoskodnak, hogy a munkaeszközöket megfelelően karbantartsák s azok a munkás által szükség esetén legkönnyebben elérhetők legyenek, de a munka folyamata alatt is - például ugyancsak a Ford üzemben - külön e célra beállított ún. "szerszámvadászok" járják állandóan a munkatermeket, hogy a közben használhatatlanná vált munkaeszközöket összegyűjtsék s újabbakkal pótolják, valamint hogy a szerteheverő szerszámokat helyükre ismét visszategyék. A munkás elfáradási mérvének lehető csökkentésére az utóbbi időben a munka keresztülviteli módozatainak megfelelő alakításával igyekeznek. Számos üzemben a déli szünetben ingyen, vagy igen alacsony áron kávé, meleg tejet vagy levest szolgáltatnak ki a munkásnak. Az üzemi egészségvédelmi és balesetvédelmi berendezés tökéletesedésére általános a tendencia. A magas munkabérek politikája mellett az üzemek gondot fordítanak munkásaiknak az előre nem látott esetekben bekövetkező bizonytalanságok elleni védelmére. Pl. az egész üzem munkásait magán-

biztosító társaságoknál betegség, rokkantság, öregség, halál esetére biztosítják. Az üzemek igen nagy része nyugdíjat ad elaggott munkásainak. Számos üzemben érvényesül az a felfogás is, hogy az üzemnek kedvezőtlen konjunktúra esetén nincsen joga munkásait a nyomornak kitenni, hanem kötelessége azokat a kedvező konjunktúra alatt szerzett feleslegekből támogatni, annál is inkább, mert az üzem érdeke az, hogy a munka újból való megindulásakor bevált munkásai megtámadatlan lelki és testi erővel álljanak ismét rendelkezésre. Az üzemek egész sora hosszú időn át tekintélyes összegű rendszeres támogatást ad munkanélkülivé vált munkásainak. A vállalati nyereségben való részesedés intézményének jelentőségét általánosan felismerték. Az üzemek törekvése általában odairányul, hogy munkásaik számára lehetővé tegyék saját ház szerzését. Ez hozzátartozik a munkást az üzemmen kívül körülvevő atmoszféra megfelelő alakításához. Az a felfogás uralkodik ugyanis, hogy a család keretében alakul ki elsősorban a munkás számára az, amit általában közvéleménynek nevezünk. A saját tulajdont képező házban lévő otthon ebben az irányban a legkedvezőbb lehetőségeket tartogatja. A munkások szabadidejének helyes felhasználásánál változatos munka érvényesül. Minden komolyabb üzem rendelkezik klubházzal.

Az üzemi szociálpolitikának a szükségletekhez alkalmazkodó megvalósításával annyi helyen találkozunk, hogy igen sok fontos üzem ilyen irányú berendezésének ismertetéséről le kell mondanunk. Egyszerűen csak utalunk a német Borsig-művekre /39/, a Schenz-féle textilüzemre /40/, a zlini Bata-féle cipőüzemre /41/, a francia állami és a lensi bányaművekre, a párizsi Geokonzervgyárra, a clermontferrandi Michelin-féle autógumigyárra, a londoni közlekedési konszern üzemére, a turini Fiat-gyárra, az eidenhoveni (Hollandia) Philipps-művekre (alkotmányos gyár), a sandvikeri (Svédország) acélművekre és az amerikai Ford üzemre /42/.

Vannak államok, amelyekben az üzemi szociálpolitika propagálására és irányítására külön szervezetek létesültek. Elsősorban az angol The Industrial Welfare Societyt kell itt megemlíteni. Ennek munkája lényegesen megkönnyíti az üzemek helyzetét, amennyiben szakszerű tanácsaival, tényleges közreműködésével lehetővé teszi számukra, hogy tétova és meddő kísérletezések helyett a tényleges szükségletek által megkívánt, komoly eredményre törjenek. /43/

Magyarországon is működik Népegészségügyi és Munkásvédő Szövetség elnevezés alatt hasonló célú szervezet, azonban a magyar munkaadók túlnyomó részének antiszociális és a közösségi érdekeket lábbal taposó magatartása miatt, egyelőre alig várható ezen a téren nagyobb előretörések. A magyar kir. kereskedelemügyi miniszter által kiadott iparfelügyelői jelentés /44/ nagyon sovány eredményekben számol be a magyar üzemi jóléti intézményekről. Eszerint a 233 850 munkást foglalkoztató 19 512 üzem közül csak 2287 biztosított lakást összesen 18 447 munkása számára, 1471 üzem biztosított hálóteremben szállást 6741 munkása számára, 546 üzem részesítette földhaszonélvezetben 4391 munkását, 1799 üzem adott tűzifát és világítást 25 607 munkásá-

nak, 570 üzemben volt étkezőhelyiség s ez üzemek összesen 100 109 munkást foglalkoztattak, 412 üzemben (82 524 foglalkoztatott munkással) volt fürdőhelyiség, 962 üzemben (119 527 foglalkoztatott munkással) volt mosdóhelyiség, 27 üzem létesített fogyasztási szövetkezetet 18 234 munkása számára; 2458 üzem 8979 munkása után teljesen maga fizette a betegségi biztosítási járulékot; 3 üzem létesített takarékegyesületet; csak 72 üzemben (29 666 munkással) volt üzemi orvos; 72 üzem tartott fenn összesen 27 172 munkása számára mindössze 677 ágyas kórházat; 160 üzem rendelkezett 37 330 munkása számára orvosi rendelővel; 101 üzem (25 787 munkással) iskolát, 35 üzem (20 726 munkással) kisdóvót létesített, míg 77 üzem (51 581 munkással) munkáskörőről, kaszinóról gondoskodott.

Ugyanez az iparfelügyelői jelentés közli, hogy az iparrendészeti, iparegészségügyi és balesetvédelmi szabálytalanságok szempontjából az 1933. évben megvizsgált 11 481 üzemből 5148-ban találtak kifogást, éspedig 1634 esetben iparrendészeti, 2633 iparegészségügyi, 6608 balesetvédelmi visszásságot, "egyéb" visszásságot pedig 3661 esetben.

Gortvay György /45/ adatai szerint a magyar ipartelepeknek csak 3,11 százaléka rendelkezik munkásétkező helyiséggel, 2,02 százaléka fürdőhelyiséggel, 0,02 százaléka takarékegységgel, 0,33 százaléka munkáskörrel és 0,24 százaléka könyvtárral. Megállapíthatjuk egész határozottsággal, hogy Magyarországon az üzemi szociálpolitika teljesen ismeretlen fogalom, mert egyes üzemi ún. jóléti intézmények még nem jelentenek üzemi szociálpolitikát, a magyar gyáripár az emberi munkaerővel rablógazdálkodást űz, és az üzemi szociálpolitika hiányát még azzal sem lehet menteni, hogy az a munkabérlpolitika keretében rekompenzálódik. Hiszen az Országos Társadalombiztosító Intézet betegség esetére biztosított üzemi alkalmazott tagjai közül az 1936. év végén 78 703 tartozott az I. napi bérosztályba, heti 4 P 80 f átlagos keresettel; 75 888 tartozott a II. napi bérosztályba, heti 7 P 20 f átlagos keresettel; 86 221: a III. napi bérosztályba, heti 12 P átlagos keresettel; 78 456: a IV. napi bérosztályba, heti 16 P 80 f átlagos keresettel; 58 168: az V. napi bérosztályba, heti 21 P 60 f átlagos keresettel; 38 755: a VI. napi bérosztályba, heti 26 P 40 f átlagos keresettel; 32 607: a VII. napi bérosztályba, heti 31 P 20 f átlagos keresettel; 58 262: a VIII. napi bérosztályba, heti 36 P átlagos keresettel. /46/ Ezek a számok azt bizonyítják, hogy 506 650 üzemi alkalmazott közül 377 436-nak keresete átlagban nem haladja meg a heti 21 P 60 f-t, ami megdöbbentően alacsony összeg, hiszen az egyszoba-konyhás munkáslakás havi bérösszege átlag 35 pengő, amiből következtetni lehet arra, hogy az egyéb elsőrendű létszükségletek kielégítésére mi marad. Ennek a munkabérlpolitikának eredménye azután az, hogy az 1930. évi népszámlálás adatai szerint a tulajdonképpeni ipar keretében dolgozó 626 085 kereső munkásra mindössze: 542 579 eltartott családtag tartozik. A minimális munkabérek bevezetése a helyzeten csak némileg segít, mert ahol valóban jelentős eredmények mutakozhatnának, igen gyakran ellenintézkedésekkel akadályozzák meg azok bekövetkeztetését.

A magyar gyári üzemekben csak szerény keretekben található munkásjóléti intézmények között azok dominálnak, amelyek a munkaadótól áldozatot egyáltalán nem, vagy pedig csak igen szerény mértékűt követelnek. Így például azok az üzemek, amelyek vállalati betegsegélyző pénztárral rendelkeznek, csecsemőotthonaikat, napközi otthonaikat s egyéb egészségügyi intézményeiket azokból a megtakarításokból létesítik általában, amelyeket különben az Országos Társadalombiztosító Intézethez beszolgáltatni tartoznának, s ez intézmények a tájékozatlanok előtt az üzemvezetőség áldozatkészségéből megvalósultakként szerepelnek.

Az utóbbi időben egyes üzemek vezetősége a gyárgondozónői tanfolyam által kiképzett gyárgondozónőket állított munkába, akiknek közreműködése révén ezekben az üzemekben bizonyos szociális gondozási tevékenység indult meg, ami mindenesetre már egy lépést jelent e területen, azonban, mint előbb már kifejtettük, nagyobbvonalú fejlődést az üzemi szociálpolitika felé vezető úton, törvényes beavatkozás nélkül, aligha várhatunk. /47/ Mintha nálunk valóban érvényes lenne az egyik német szociálpolitikusnak az a keserű megállapítása, mely szerint "a közületi szociálpolitika munkásvédelmi intézkedései lényegükben azokat a kártételeket és mulasztásokat hivatottak jóvátenni, amelyeket a magánüzemek felelőtlen magatartásukkal a társadalommal szemben elkövettek."

Azokban az államokban, amelyekben kialakult közületi szociálpolitikával számolhatunk, annak egyik legfontosabb programpontja: az üzemi szociálpolitika fejlesztése és tökéletesítése. Gondoljunk csak arra a versenyre, amely pl. Németországban a "mintaüzem" címének elnyeréséért folyik. E cím elnyerésének főbb feltételei közé tartozik: a becsületos akkordbér fizetése, a jobb teljesítménynek a normálisnál magasabb munkabérrel való jutalmazása, a vállalati nyereségben való részesedés megfelelő szabályozása, a munkaviszony állandósítása, az indokolatlan elbocsátás elleni védelem garantálása, az elaggott munkásokról való gondoskodásnak a szociális biztosítás tevékenységén felül való kiépítése, a munkahely megközelítésének megkönnyítése, a munkaközi szünetek megfelelő felhasználásának lehetővé tétele, a munkahely tiszta levegővel való ellátása és jó világítására vonatkozó intézkedések kezdeményezése, egészséges munkáslakások és telepek létesítése, a szabadidő-mozgalom támogatása (a Kraft durch Freude szervezethez való bekapcsolódás révén), végül a munkások családjainak megfelelő gondozása a népközösség gondolatának szolgálatában.

Látjuk, hogy az intézményes szociálpolitika keretében az egyes írók által autonóm szociálpolitikának nevezett üzemi szociálpolitika nem csupán kiegészítő, a hézagokat pótló szerepre hivatott, hanem azoknak a feladatoknak egészben vagy részben való átvételére is, amelyeket a közületi szociálpolitika indokolatlanul magára vállalt, holott azok megoldása az üzemek közvetlen felelősségének megállapítása révén elsősorban a közület ellenőrzése alatt álló üzemi szociálpolitikára tartozik. A közületi szociálpolitika erejének tekintélyes része felszabadul, és olyan feladatok irányában érvényesülhet, amelyeket eddig

egyáltalán nem, vagy csak ki nem elégítően szolgálhatott. Az ilyen értelemben megszervezett és becsületesen keresztülvitt üzemi szociálpolitika hivatott a tőke és a munka kapcsolatainak megerősítésére, a munkásság üzemhez kötöttségének megvalósítására, az igazi üzemközösség, illetve üzemi szolidaritás megteremtésére. Hangsúlyozni kell azt is, hogy az üzemi szociálpolitika a kifejtetteknek alapján nemcsak az ipari üzemek vonatkozásában építendő ki, hanem a kereskedelmi és mindenekelőtt a mezőgazdasági üzemek keretében is, amely utóbbi ha megtörténik, a mezőgazdasági munkásprobléma sokkal tompítottabban fog jelentkezni.

JEGYZETEK

- /1/ Fritz Naphtali: Wirtschaftsdemokratie, Berlin, 1928.
- /2/ K. Renner: Wege der Verwirklichung, Berlin, 1929.
- /3/ P. Hermberg: Wirtschaftsführung und Wirtschaftsdemokratie, Berlin, 1926.
- /4/ W. Milne-Bailey: Die englische Gewerkschaftsbewegung und die Wirtschaftsdemokratie, Berlin, 1928 és Wirtschafts-demokratische Strömungen in England, Berlin, 1928.
- /5/ Sir Alfred Mond: Industry and Politics, London, 1927.
- /6/ H. Freese: Die konstitutionelle Fabrik. Jena, 1909.
- /7/ Deutsche Wirtschaftsziele, 1926.
- /8/ Wirtschaftliche Nachrichten für Rhein und Ruhr, 1926. júl. 21. szám.
- /9/ Edw. S. Cowdrick: Manpower in Industrie, 1931.
- /10/ Deutsche Arbeit, 1927. évi 8. szám.
- /11/ Die Arbeiterfrage, Berlin, 1922.
- /12/ Glaser: Die gelbe Gewerkschaftsbewegung in England.
- /13/ Gelbe Gewerkschaftsvereine in Frankreich. Berlin, 1914.
- /14/ Die Sozialpolitik der Wirtschaftsfriedlichen. Berlin, 1926.
- /15/ Die Werksgemeinschaft. Berlin, 1928.
- /16/ Das wirtschaftsfriedliche Manifest. Berlin, 1921.
- /17/ Wesen und Gründung der Werksgemeinschaft. Langensalza, 1927.

- /18/ Werksgemeinschaft. Göttingen, 1927.
- /19/ Werksgemeinschaft. Göttingen, 1927.
- /20/ Betriebsrat, Betriebspolitik. Köln, 1932.
- /21/ Werksgemeinschaft als Organisationsproblem. Berlin, 1925.
- /22/ Arbeitsgemeinschaft. Berlin, 1925.
- /23/ Celestine Arena: Die Entwicklung des Arbeits- und Betriebsrechts in Italien. Berlin, 1935.
- /24/ Workers Emotions in Shop and Home. Philadelphia, 1932.
- /25/ Gesellschaftslehre. Stuttgart, 1928.
- /26/ Le socialisme et l'art de commander dans l'industrie. Lüttich, 1914.
- /27/ Social engineering. New York, 1909.
- /28/ Scientific factory management. London, 1919.
- /29/ Die Rechtfertigung des Dinta. Berlin, 1928.
- /30/ Das Dinta als gemeinsames Problem. Berlin, 1927.
- /31/ Die Arbeit, 1930. 12. szám.
- /32/ Die betriebliche Sozialpolitik in der westdeutschen Grossenindustrie. München, 1934.
- /33/ Die betriebspolitischen Bestrebungen der Borsig-Werke. Berlin, 1930.
- /34/ Von negativen zur positiven Einstellung der Freien Gewerkschaften gegenüber der Sozialen Betriebspolitik. Berlin, 1930.
- /35/ Die Problemstellung der sozialen Betriebspolitik. Berlin, 1930.
- /36/ Studien über die Beziehungen zwischen Arbeitgebern und Arbeitnehmern. Genf, 1932.
- /37/ Fr. Schomerus: Die soziale Betriebspolitik der Zeisswerke. Berlin, 1930.
- /38/ Földes Béla: A munkásviszony egy modern gyárban. Budapest, 1895.
- /39/ Landmann: Die betriebspolitischen Bestrebungen der Borsig-Werke. Berlin, 1930.

- /40/ Schenz: Meine betriebsspolitischen Versuche und Erfahrungen. Berlin, 1930.
- /41/ Studien über die Beziehungen zwischen Arbeitgebern und Arbeitnehmern. Genf, 1930.
- /42/ H. Ford: Mein Leben und Werk. Leipzig, 1923.
- /43/ The Introduction Of A. Works Welfare Scheme. Westminster, 1930.
- /44/ A magyar királyi iparfelügyelők tevékenysége az 1933. évben. Budapest, 1934.
- /45/ A Népegészségügyi Múzeum munkája. Budapest, 1935.
- /46/ Magyar Statisztikai Évkönyv 1936-ról. Budapest, 1937.
- /47/ A gyár-gondozónői munkáról részletes ismertetést ad Gertrud Hanna: Fabrikpflege c. tanulmánya (Berlin, 1926.) valamint Ilse Ganzert: Soziale Betriebsarbeit és Eduard Heimann: Soziale Betriebsarbeit című tanulmánya, melyek mindegyike Potsdamban, az 1930. évben jelent meg.

JAVASLAT A FÖLDBIRTOKMEGOSZLÁS RENDEZÉSÉRE*)

Bevezetés

Ez az írás nem vitairat, hanem végrehajtó javaslat az égetően sürgőssé vált földkérdés átfogó és gyakorlati rendezésére. Úgy érzem, utolsó kísérlet történik most arra, hogy a fejlődésükben visszamaradt földbirtokproblémáink a magántulajdon elveinek a tiszteletben tartásával felfordulás nélkül rendeztessenek. Az óra komoly, ez az írás is éppen ezért nem maximális követeléseket foglal magában, hanem minimum, amiből elalkudni semmit sem lehet. Egy emberöltő tapasztalatait szűrtem le és foglaltam össze minél rövidebben. Minden szempontot, amit leírtam, meg gondoltam gyakorlati kihatásaiban és lemértem a lelkiismeretemben. E javaslat minden bírálóját arra kérem, járjon el ugyanilyen lelkiismeretességgel.

Két előfeltétel

Nem bírálok mindazt, ami húsz év alatt földbirtokpolitikai téren történt, vagy nem történt. De utalnom kell arra, hogy hivatalos köreinkben a földkérdés helyes szemléletének eddig két előfeltétele hiányzott. Az egyik előfeltétel: a helyes kiindulási pont, mert a földreformnál nem az a kérdés, hogy mit adjon le vagy milyen áldozatot hozzon a nagybirtok, hanem elsősorban az, hogy mire van szüksége a föld népének ahhoz, hogy megélhetését és boldogulását jobban biztosíthassa. A másik előfeltétel pedig az, hogy a magyar föld helyesebb megosztása ne kezeltetés elkülönített kérdés gyanánt. Az emberi életszínvonal alatt élő népmilliók sorsának a megjavítása nemzetünk központi problémája, s ebből következik, hogy nemcsak a földkérdés, hanem általában a nemzeti vagyon és jóvedelem helyesebb, a népi érdeknek megfelelőbb megosztása az a magyar sorskérdés, amelybe a földkérdés is beletartozik, de annak csupán egyik része. A jó megoldás csak szerves lehet, mely a földbirtokmegosztás aránytalanságait és káros következményeit a nemzeti vagyon általános átrendezése keretében szünteti meg. Országunkban a nagybirtok képviseli úgyszólván kizárólag a keresztény nagytőkét, az ipari- és bankvagyon viszont jórészt zsidó, sőt bizonyos mértékig külföldi nagykapitalista kezekben összpontosul. Igazságosabb, de a külföld számára is érthetőbb, ha a rendezés együttesen történik meg, de előnyösebb a magyar nagybirtokban fekvő keresztény tőke szempontjából is, mely ebben az esetben - talán utoljára - teljes értékben átmentheti magát. Földkérdés - zsidókérdés: ez az a két le nem szerelt akna, mely felrobbantással fenyegeti országunk jó rendjét. Mindkét veszély megszűnik a nemzeti vagyon és jóvedelem népi érdekű átrendezésével, mely egységes lendülettel és koncepcióval oldandó meg. Alábbiakban

*) A Független Kisgazdapárt kiadása, Bp. 1939.

csak a földkérdésre terjeszkedem ki, de ebbe a szélesebb keretbe állítva azt bele, és rámutatok az összefüggésekre is, ahol azok fennállanak. Nem kétlem, hogy ennek a szemléletnek az előnyei a népi politika hívei előtt nyilvánvalók lesznek.

A) Honnan és mennyi földet vegyünk el?

A keret /1/

a) Hárommillió hold földre van szükség ahhoz, hogy körülbelül hárommillió lelket számláló agrárproletáriátusunk zömét, a családdal bíró nincsteleneket, a polgáriassodás útjára rávezessük, és szám szerint legalább két és félmillió nincstelenből önálló kisparasztot neveljünk. Rohamosan elproletárosodó országunk polgári jellegének a visszaállítására más mód nincs. Ha erre az átépítésre nem tudjuk magunkat rászánni, a gazdasági lerongyolódás politikai és erkölcsi következményei kikerülhetetlenekké válnak, és nemzetünk történelmi hivatásának a betöltésére egyre alkalmatlanabbá válik.

b) Az evégből szükséges hárommillió hold, művelésre alkalmas földterület vidékenként arányosan veendő igénybe oly módon, hogy a nagy- és középbirtok együttvéve járásonként, a járás területének egynegyed részét meg ne haladja. Így biztosítható vidékenként egyenletesen a helyesebb arány kis-, közép- és nagybirtok között. Ha eltűnnek azok a nagy céltáblák és munka nélküli jövedelmek, melyeket jogrendszerünk ma mesterségesen is fenntart egész vidékek fejlődését akasztva meg, meg fog szűnni sok súlyos osztályellentét és nyugtalanság, mely máris bénítólag hat a termelésre, de veszélyesen megbontja falun a társadalmi rétegek testvéries együttélését is. Országunk többsége földművelésből él, a nyugodt termelés érdeke annak a földbirtokos osztálynak is, amelytől nemzeti érdekből most áldozatokat kérünk. 1848-ban a magyar nemesség maga hajtotta végre a jobbágyok felszabadítását. A mai magyar földbirtokos társadalom is beírhatja nevét történelmünk aranylapjaira, ha megérti korunk parancsszavát.

I. Szabadforgalmú földbirtok

Ígénybeveendő területek

Alábbiakban felsorolom azokat a földbirtokkategóriákat, melyekből az igénybevételre megjelölt részek együttes területe legalább hárommillió kataszteri holdat ad ki. A sorrend, amelyet követek, megfelel az igénybevétel indokoltságának, de semmiképp sem jelenti azt, hogy időbelileg egy későbbi kategória csak akkor kerül sorra, ha az előző kategória már kimerült. Valamennyi kategória egyszerre veendő számba, mert helyes földbirtokrendezést csak akkor lehet végrehajtani, ha valamennyi kategóriát együttesen, egységes terv keretében használjuk fel. Azt, hogy a tekintetbe jövő területek tényleges igénybevétele milyen sor-

rendben történjék, nem elméleti, hanem gyakorlati szempontok szabják meg.

1.) Külföldi tulajdonban van 211 731 hold föld /2/, ebből 203 külföldi állampolgár kezén a száz holdasnál nagyobb birtok összterülete: 172 429 hold. Ennek a kisbirtokot, vagyis /3/ száz katasztrális holdat meghaladó része teljes egészében igénybe veendő, így 20 300 holdnak a meghagyása után, ebből a kategóriából 152 129 hold kerül kisajátítás alá. Megjegyzem, hogy ebben a birtokkategóriában egyébként is dominál az ezer holdon felüli nagybirtok, melynek összterülete 118 964 holdat tesz ki, így kisajátítás alá ezen címen is túlnyomórészt nagybirtokok kerülnek.

2.) Zsidó birtok /4/ száz holdon felüli terjedelemmel 1930-ban 941 birtokos kezén volt 478 281 hold összterülettel. A száz holdon felüli szabadforgalmú birtokokból eszerint 11,4 százalék van zsidó kézen, vagyis ez a birtokterület a zsidóság országos arányszámának több mint a dupláját teszi ki. Száz holdig meghagyva a birtokot eddigi tulajdonosa kezén, 94 100 hold marad vissza, s így igénybe vehető földbirtokpolitikai célokra ebből a kategóriából 384 181 hold.

3.) Hitelintézeti földbirtok összesen 88 343 hold van, amely művelési ágra való tekintet nélkül teljes egészében igénybe veendő. A bank előbb-utóbb úgyis elparcellázza a földet, és így indokolt, hogy ez a felosztás közérdekű szempontok és irányítás szerint történjék. Ezek a magánérdekű parcellázások súlyosan zavarják az egészséges földbirtokpolitikát nemcsak azért, mert az új kisbirtokos számára megdrágítják a földszerezést, hanem azért is, mert a feldarabolás során kizárólag a fizetőképesség jut így esetben kifejezésre, nem pedig az az érdek, hogy a törpebirtok egészséges kisbirtokká egészítették ki. A nincstelenek pedig elvesztvén a nagybirtokon munkalehetőségeiket, egyenesen rosszabb helyzetbe kerülnek. Téves tehát a nagybirtok feldarabolásában látni a földbirtokpolitika kizárólagos célját. A cél: új, egészséges kisbirtokos réteg létesítése, s ezt a hitelintézetek útján folytatott parcellázások legkevesbé sem biztosítják.

4.) Egyéb részvénytársasági, egyesületi, társulati stb. földbirtok összterülete 126 912 hold, amiből azonban levonandó 44 577 hold földadó alá nem eső terület. 82 335 katasztrális hold művelésre alkalmas terület tehát kisajátítás alá vonandó, ugyanúgy, mint a hitelintézeti földbirtok, s az erdőterületek mindkét kategóriánál kártalanítási célokra használandók fel (amiről később lesz szó).

5.) Kettős vagy többes foglalkozású birtokosok kezén 1 007 541 hold föld van. A 100 holdon felüli földbirtok összterülete ebből 249 823 hold 976 birtokos tulajdonában. 97 600 holdat, vagyis fejenként 100 holdat eddigi tulajdonosai kezén hagyva, kisajátítható 100 holdon felül 151 823 hold. Ebből a birtokkategóriából a 100 holdon felüli birtoknak közel fele (112 094 hold) egyébként is bérleti kezelésben van. A földbir-

tokos ebben a kategóriában nem mezőgazdálkodásból él, s a földbirtok jórészt csupán értékálló vagyonbefektetést jelent a számára. Ebben a birtokkategóriában a szántóterület 70 %-ot, rét- és legelővel együtt pedig 87 %-ot tesz ki, s így parcellázásra kiválóan alkalmas.

A kártalanítás módja

Ebben az öt kategóriában a földbirtokos kártalanítása 3 %-kal kamatozó kötvényekkel eszközölendő oly módon, hogy a föld megváltási ára a kataszteri tiszta jövedelem harmincszorosában alapítandó meg.

II. Korlátolt forgalmú földbirtokok

A földbirtokpolitika új iránya lényegében a korlátolt forgalmú birtokkal szemben kell, hogy jelentkezzék. Az egészséges fejlődésnek ezek a földbirtokok állták mostanig leginkább az útját, megmerevítették a helyzetet, nem egy esetben reménytelenné tették a parasztság sorsát. De ezenkívül is ezeknél a birtokoknál legcsekélyebb a személyes kapcsolat a földbirtok és tulajdonosa között, hiszen ezek a birtokok jórészt közületek, testületek tulajdonát képezik, s amennyiben egyéni birtokos kezében vannak (hitbizomány), akkor is inkább csak haszonélvezetet nyújtanak anélkül, hogy a tulajdonból folyó szoros személyes kapcsolatot biztosítanák, vagy oly kötelezettségeket rónának a tulajdonosra, amilyenekkel az eredetileg a tulajdonjog adományozásakor tartozott. Az összes korlátolt forgalmú birtokkategóriákat figyelembe veszem tehát a földteherrendezés során, kivéve a közbirtokossági és volt úrbéres földbirtokokat, melyek már ma kisemberek tulajdonát képezik, továbbá a vitézi telkeket, melyek szintén kisbirtokos kézen s egyébként is jó kézben vannak.

6.) A kincstár tulajdonát 266 590 hold képezi, amiből az 500 holdon felüli birtokok összterülete 209 376 hold. Figyelembe véve az állami birtokok fenntartásához fűződő fontos mezőgazdasági érdekeket, a kincstári birtokok állományából csak az 500 holdasnál nagyobb birtokok 25 %-át kívánom igénybevenni, ami 52 344 holdat tesz ki. Utalok egyben arra, hogy 119 201 hold erdő is van a kincstár tulajdonában, amely erdőbirtokok parcellázásra alkalmas szántóföldekért lennének a földbirtokrendezés során kicserélendőek. A kincstári birtokból ez idő szerint 17 421 hold bérleti kezelésben van, amely bérletek fenntartásához általában közérdek nem fűződik.

7.) Községi, városi és törvényhatósági földbirtok összterülete 828 283 hold. Ebből csak a szántót és rétet véve számításba (legelőt nem), 227 899 hold jelentkezik mint felosztásra elsősorban alkalmas terület. Kézenfekvő, hogy a községeknek, városoknak és törvényhatóságoknak ezeket a birtokokat saját polgáraik kezére kell juttatniok, hogy új adóalanyokat képezzenek belőlük. Aki kételkedik, az hasonlítsa össze a városi földeken kisbirtokokat létesítő Kecskemét fejlődését a maradi nagybirtokgazdálkodást folytató Debrecennel. Legalább 200 000

hold juthat ebből a kategóriából kiosztásra. De ezenkívül 120 029 holdat kitevő erdőbirtokaik is vannak ezeknek a közületeknek, amelyek feldarabolásra alkalmas birtokokért lennének a rendezés során elcserélendőek.

8.) A köz- és magánalapítványi földbirtok összterülete 262 111 hold. Ebből a 100 holdon aluli birtoktestek csak 4703 holdat tesznek ki, vagyis túlnyomó része közép-, sőt nagybirtokok. Másrészt ezeknek a birtokoknak szántó-, rét- és legelőterülete együttvéve 172 927 holdra rúg. Legalább 150 000 hold juthat ebből a kategóriából kisemberek kezébe, annál is inkább, mert ebből a területből ma is 156 370 hold bérleti kezelésben van.

9.) Hitbizományi földbirtok összterülete 821 747 hold. Ez a birtokkategória az 1920-as földreform során a vagyonváltáson felül földbirtokrendezés céljaira nem adott le semmit. A hitbizományi földbirtok szántó, legelő- és rétterülete, mely összesen 41 402 holdat tesz ki, mindenekelőtt felszabadítandó a hitbizományi megkötöttség alól, s hitbizományi vagyonként ezeknek a földbirtokoknak csak erdőből, szőlőből stb. álló kisebbik fele hagyandó. Ezután kerülhet sor a 100 holdnál nagyobb hitbizományok 707 343 holdat kitevő összterülete felének a megváltására, melynek során a hitbizományi kezelésben megmaradó részen felül 100 000 hold szántót, rétet és legelőt szabadforgalmú birtok gyanánt meghagyva eddigi tulajdonosai kezén, 350 000 hold jut földbirtokpolitikai célokra. Ebből a birtokkategóriából 238 832 hold ez idő szerint is haszonbérletbe van adva, s a földtulajdonos személyes kapcsolata ezekkel a birtokokkal egyébként is lazább.

10.) Római katolikus egyházi és iskolai földbirtok összterülete 862 704 hold. Ebből 318 tulajdonos kezén az 500 holdnál nagyobb földbirtok összterülete 702 559 holdat tesz ki. Ennek a kategóriának 500 holdat meghaladó birtokából a feldarabolásra alkalmas szántó, legelő és rét együttes területe 503 711 hold, s így minden érdek figyelembevételével ebből a területből 350 000 hold annál is inkább kisajátítható, mert magának az egyháznak lényeges érdeke fűződik ahhoz, hogy a feudális látszatokat feladva, híveivel szemben a szociális egyház szerepét töltse be. Megjegyzem, hogy ebből a kategóriából 170 098 hold ma is bérleti kezelésben van, s hogy a tulajdonos személyes kapcsolata a földbirtokkal még házi kezelés esetén is alig áll fenn.

11.) A református egyházi és iskolai földbirtok 500 holdat meghaladó része mindössze 23 282 hold, amiből 19 733 hold ez idő szerint bérbe van adva. Az egyforma elbánás eleve megkívánja, hogy a katolikus vagyonhoz hasonlóan itt is legalább 15 000 hold föld azonos elvek szerint megváltassék.

A kártalanítás módja

Az első fejezetben felsorolt öt szabadforgalmú birtokkategóriánál a megváltást 3 %-kal kamatozó kötvények ellenében

javasoltam. A második fejezetben a 6-11-ig felsorolt hat birtokkategória közül csak a 9. pont alatt szereplő hitbizományi földbirtoknál lehet indokolt az ugyanilyen feltételek mellett kibocsájtandó kötvények ellenében való kisajátítás. A második fejezet alatt szereplő többi földbirtok a célvagyon gyűjtőnév alá foglalható, ahol a jövedelem közérdekű célt szolgálván, a jövedelem állandó biztosítása és a vagyonnak értékálló módon való konzerválása közérdeket is képez. Ezekre a korlátozott forgalmú birtokokra a kötvény ellenében való kisajátítás nem látszik indokoltnak. Egyes kivételes esetektől eltekintve azonban, a bérleti forma általában nem megfelelő, mert népünk polgári öntudatának a fokozása szempontjából tulajdon juttatása a kívánatos cél. A saját birtokán gazdálkodó kisparaszt lelkiismerete más, mint a bizonytalanságban élő bérlőé. Ezeknél a birtokoknál a járadékbirtok a helyesebb megoldás, mely esetben a föld maga terheltetik meg törölhetetlen dologi teherrel, az évenként fizetendő járadékkal, a járadék összege azonban a mindenkori forgalmi értékhez igazodik. A járadékbirtok kettős előnye abból áll, hogy a régi birtokos jövedelme méltányosan igazodik a mindenkori viszonyokhoz, s így eleget tud tenni a reá háruló közérdekű feladatoknak, másrészt az új tulajdonos átöröközhető és elidegeníthető jogosítványt nyer anélkül, hogy a földért vételárat volna köteles fizetni.

A második fejezet alatt felsorolt valamennyi hat korlátozott forgalmú birtokkategóriánál (tehát a hitbizománynál is) alternatív megoldásként ajánlom a bevezetésben már említett részvényekkel való kártalanítását a föld tulajdonosának. Amit az angol élet szabad fejlődés során ért el, hogy főúri családjaik az ipari- és bankéletben vállaltak szerepet s ott vezetőszerepre tettek szert, ezt nálunk állami beavatkozással kell szükség esetén kikényszeríteni. Az ipari- és bankélet zsidó jellegének a kívánatos megváltoztatása is ezt a megoldást indokolja. A nemzeti vagyon általános népi irányú átrendezése ellen jogosan senki sem emelhet szót. Ez pedig úgy eszközölendő, hogy a politikai és gazdasági túlhatalom alapját képező zsidó részvényvagyon kötvényekkel való méltányos kártalanítás ellenében átengedi helyét a nagybirtokban heverő s onnan most részben kivonuló keresztény és magyar nagytőkének. A magyar nagybirtokos társadalom ingatlanai teljes értékét fejlődésképes és virágzó részvénytársaságok részvényeiben kaphatja meg. Emellett, ha az üzem továbbvitele ezt megkívánja, a régi részvényes a vállalatban a helyesnek és méltányosnak mutakozó arányban visszatartható, és a termelés érdeke és folytonossága a részvényvagyon új megosztása során mindenestre biztosítható. Nemcsak nem ellen-szenves, de örömmünnepe volna az országnak, ha az Eszterházy-család 400 000 holdjának legalább egy részét a föld felszínéről levinné a föld alá, és például a Magyar Ált. Kőszénbánya részvényeivel cserélné fel. Megfelelne az osztó igazságnak és megnyugtatólag hatna, ha a Rimamurányi Rt. részvényeit szántóföldek átengedése fejében az az Andrássy grófi család kapná meg újból, melynek valamikor ez a vállalat már a tulajdonát képezte. A mágnás, az egyház és egyéb közületek birtokaiba pedig bevonul a paraszt, akinek a föld nemcsak vagyon és jövedelem, hanem valósággal maga az élet. A paraszt fogja megfizetni annak a

kötvénynek a kamatát és törlesztését, amely a zsidó részvény- és banktőke jelenlegi urainak méltányos kártérítés fejében jár. Ha ki lehet sajátítani a földet, ki lehet sajátítani a részvényt is. Persze ezt a rendezést a részvényjogi reformnak kell megelőznie, a bemutatóra szóló részvényeket névre szóló részvényekre kell kicserélni stb. Mindez a népi politikának, de az igazságos adópolitikának is régi jogos követelése, amit új földreform nélkül is okvetlenül végre kellene hajtani. Megjegyzem végül, hogy a már köztulajdonban lévő, vagy a reform során állami rendelkezés alá kerülő összes erdők is rendelkezésre állanak elsősorban a célvagyonok tulajdonosainak a kártalanítására, de az erdőre való átcserélést és erdőtalaj beerdősítésének az előmozdítását a hitbizományok urainak is lehetővé kell tenni. Háromféle választása is adódik tehát a nagybirtoknak a teljesen kielégítő kártalanításra (kötvény, részvény, erdő). Nem tudom, nyílik-e még egyszer alkalom a nagybirtoknak ilyen kedvező vagyonmentésre?

III. Szabad és korlátolt forgalmú földbirtok

12.) Adóssággal terhelt földbirtok. A méltányosság és a termelés érdeke egyaránt azt kívánja, hogy az eladósodott földbirtoknak legalább a magasabb kategóriái engedjék át földbirtokpolitikai célokra területüknek azt a részét, amely tulajdonképpen már nem az övék, hanem az igénybevett kölcsön ellenértékét képezi. Az eladósodott földbirtokos valóban jól jár, ha szabadul a nyomasztó adósságoktól és kamatfizetési kötelezettségeitől, és többnyire lerongyolódott gazdasági felszerelését és megkevesbedett állatállományát maradék tehermentes birtokának a jobb megművelésére összpontosíthatja. Az adóssággal terhelt földbirtokkal szemben tehát a földreform során végre kell hajtani azt a földteherrendezést, amit mindenképpen, ha nem is volna szó földreformról, meg kellene csinálni. A földdel való adósságrendezés elvei a következők:

a) ezer holdon felül a bekebelezett adósság egész összege földdel rendezendő, s a földbirtok köteles magát teljesen tehermentesíteni birtoka megfelelő részének az átengedésével. Az ezer holdon felüli, hitelintézeti kölcsönrel megterhelt földbirtok kataszteri tiszta jövedelme országos átlagban 8 aranykorona. /5/ A földbirtok megváltási árát az adósságrendezés során kivételesen a kataszteri tiszta jövedelem negyvenszeresével számítom, szemben az egyéb földbirtokkategóriáknál alkalmazott harmincas szorzószámmal. A magasabb értékelést ez esetben az indokolja, hogy a földárak a kölcsönök folyósításakor a mainál rendszerint magasabbak voltak, s így méltányos, hogy a kölcsön visszafizetése magasabb földár alapulvételével történjék. Egy hold leadásával eszerint 320 pengő adósság törleszthető átlagosan. Hitelintézeti kölcsönrel megterhelt ezer holdon felüli nagybirtok Magyarországon 1 601 000 katasztrális hold van, s ezt a területet összesen 267 000 000 /6/ hitelintézeti kölcsön terheli. Holdanként 320 pengő becsértéket számítva adósság fejében eszerint 834 375 hold vehető át, vagyis az adóssággal terhelt nagybirtok nagyobbik fele.

b) 500 holdtól 1000 holdig az adósság visszafizetése szintén kötelezővé teendő a földbirtok megfelelő részének az átengedésével, a kötelező rendezés azonban ebben a birtokcsoportban csupán a kataszteri tiszta jövedelem tizenötszörösét meghaladó kölcsönre terjed ki. A tizenötszörösön aluli kölcsönre a földdel való rendezés csak a földbirtokos kérésére rendelő el. Ennek a birtokkategóriának a kataszteri tiszta jövedelme holdanként 8,4 aranykorona /7/, s így egy hold föld átengedésével átlagban 336 pengő adósság fizethető vissza. Ebben a kategóriában a hitelintézeti adóssággal terhelt földbirtok együttes területe 435 000 katasztrális hold, s ezt a területet 87,2 millió hitelintézeti kölcsön terheli. /8/ Ebből a megterhelésből a kataszteri tiszta jövedelem tizenötszörösét meghaladó összeg 44,9 millió /9/, s így 113 631 hold szabadul fel ebben a kategóriában a kataszteri tiszta jövedelem tizenötszörösét meghaladó hitelintézeti kölcsönök ily módon történő visszafizetése során.

c) Az 500 holdon aluli földbirtoknál elvül állítom fel, hogy a kölcsönnek földdel való visszafizetése csak a földbirtokos kérelmére rendelő el, s ezért az 500 holdon aluli földbirtokkategóriánál a teherrendezés során átengedendő esetleges birtokterületet itt számításán kívül hagyom. Megjegyzem azonban, hogy az 500 holdon aluli birtokcsoportban is arra kell szorítani a tulajdonost, hogy csak annyi földet tartson meg, amennyit jól megművelni képes, és szükség esetén a rosszul művelt földekre vonatkozó kisajátítási jog érvényesítésével is kényszeríteni kell a földbirtokost az ésszerű és jövedelmező gazdálkodásra. Általában a földbirtok eladásodásánál nem a vagyon értéke, hanem a földbirtok jövedelmezősége az a mérték, melyet úgy a hitelezésnél, mint a visszafizetés módozatainak a megállapításánál egyedül lehet helyesen figyelembe venni. A magyar földbirtok jövedelmezősége 10 éves átlagban alatta marad a befektetett tőke 2 %-ának, sőt a gazdálkodás nem egy évben veszteséges mérleggel zárult. Az a földbirtok, mely a kataszteri tiszta jövedelem tizenötszörösével van megterhelve, tulajdonosának már semmi jövedelmet nem hoz, s a birtokos kizárólag a hitelező számára dolgozik a földjén, mert még 5 %-os kölcsönkamat mellett is, az értékének 40 %-áig megterhelt földbirtok 2 %-os maximális jövedelmezőség esetén éppen csak hogy a bankkamatot téríti meg. Főleg a magyar középbirtokos osztály pusztulása jórészt arra vezethető vissza, hogy hiúsági szempontból a holdak számát iparkodott növelni vagy legalább fenntartani ahelyett, hogy csekély tőkéjét a jobb megművelésre és a nagyobb jövedelmezőség biztosítására fordította volna. Az adóssággal terhelt földbirtoknak fenti értelemben való tehermentesítése tehát nemcsak, hogy nem jelent áldozatot a földbirtokos osztály részére, de az eladódott földbirtok megmentésének egyetlen lehetősége, melyre a földbirtokos társadalmat még akarata ellenére is rá kell szorítani.

Összegezve az a) alatt mutatkozó 834 375 és a b) alatt mutatkozó 133 631 hold földet, 968 006 hold föld szerezhető földbirtokpolitikai célokra a fentiek szerint keresztülvitt kötelező földteherrendezés során. Megjegyzem, hogy számításaim

során csak a hitelintézeti kölcsönöket vettem figyelembe, holott a földbirtokot terhelő összes kölcsönök átlaga 24 %-kal magasabb. Ismeretes, hogy 1932-től mostanig a földbirtok egy részénél a kölcsönök rendezése a magasabb kategóriákban is megtörtént, s így az egyik oldalon előálló többletet kiegyenlíti a másik részről előálló körülbelül azonos összegű csökkenés. Az ezer holdon felüli nagybirtokoknak hitelezőkkel eddig kötött megegyezése természetesen nem képezheti akadályát a fentiekben ismertetett kötelező rendezésnek, mert a hitelezőkkel kötött megállapodások túlnyomó részben nem rendezést, hanem fizetési halasztást tartalmaznak csupán, amennyiben pedig egyes nagybirtokok időközben a hitelezők kezére jutottak volna, úgy ezek a nagybirtokok az I. 3. pont alatt felsorolt hitelintézeti földbirtokokkal együtt esnek igénybevétele alá.

A kötelező adósságrendezés során eszerint közel egymillió hold föld vehető át földbirtokpolitikai célokra, s a probléma valóban nem is a földbirtokos oldalán jelentkezik, akinek érdekét sokszor akarata ellenére is helyesen szolgálja ez a rendezés; a nehézség inkább a kölcsönt nyújtó hitelintézet oldalán áll fenn. De állítom, hogy ez a nehézség is inkább csak formai, mely akadály előtt megtorpanni semmi esetre sem szabad. A szóbanlévő hitelintézeti kölcsönök, amennyiben máris nem hosszú lejáratú törlesztéses formában folyósítottak, nagyobb részben (626 millió pengő) váltókölcsönök. Az immobil váltó azonban lényegében nem különbözik a záloglevéltől vagy kölcsönkötvénytől, mert beváltása lejártakor semmiképpen sem következik be, s az adós legfeljebb kamatot fizet és nagynéha talán törleszt is. Egészségesebb és őszintébb helyzet volna, ha ezek a váltók kötvényesítenének, s a kötvények kamatainak és törlesztési részleteinek a rendszeres fizetésére a felparcellázandó birtokrész új tulajdonosa köteleztetné. A hitelintézet nem jár rosszul, ha egy immobil adós helyébe sok fizetőképese kis adóst helyettesít be, a fedezet pedig noha terjedelemben kisebb, de értékben megjavul a feldarabolás révén, mert a nagybirtok értéke 30 %-kal emelkedik, ha kis birtoktestekre darabolgatják fel. Az egész probléma túlnyomó részben technikai, jó részt könyvelési feladat, melynek megvitatása jelenlegi tárgykörömn kívül esik. Ezt a műveletet azonban akkor is végre kellene hajtani, ha földreformról szó egyáltalában nem volna, mert az egész magyar gazdátársadalom hiteligényeinek a kielégítése szenved a mai immobilizált helyzet következtében, s az eredetileg is mindössze 5 765 399 kataszteri holdat kitevő megterhelt birtokterület immobil helyzete hitelképtelenné tesz más, több mint 10 000 000 hold tehermentes földbirtokot is. A termelés érdekét rendkívül károsan érinti az új gazdahitel folyósításának ez a főnehézsége, s így nemcsak földbirtokpolitikai, de termelési célt is szolgál a most javasolt tehermentesítési művelet.

13-14. A rosszul művelt földek, valamint olyan tulajdonosok birtokai, akik állandóan Magyarországon kívül töltenek évente legalább három hónapot, amennyiben a birtok területe 100 holdat meghalad, továbbá az előző 12. pont c) alpontjában meghatározott birtokok, szintén kisajátítandók kötvény ellenében,

melynek névértéke a kataszteri tiszta jövedelem harmincszorosában, illetőleg a 12. pont c) alpontja esetében a negyvenszeresében állapíttatik meg. A rosszul művelt 100 holdnál kisebb birtokok pedig kényszerbérletekbe juttatandók. Ezt az intézkedést, úgy gondolom, nem kell külön indokolni, és eredménye, noha erre számszerű adat nincsen, szerényen számítva 65 000 holdat bizonyára kiad, együttvéve a három kategóriában.

Összegezés

Összegezve az 1-től 14-ig felsorolt birtokkategóriák kisajátítás alá eső földjét, az alábbi eredmény adódik:

1. a külföldi tulajdonban lévő földbirtokokból	150 000 hold
2. zsidóbirtokból	385 000 "
3. hitelintézeti földbirtokból	85 000 "
4. részvénytársasági, egyesületi, társulati stb. földbirtokból	80 000 "
5. kettős vagy többes foglalkozású birtokosok birtokából	150 000 "
6. a kincstár tulajdonát képező birtokból	50 000 "
7. községi, városi és törvényhatósági földbirtokból	200 000 "
8. a köz- és magánalapítványi földbirtokból	150 000 "
9. a hitbizományi földbirtokból	350 000 "
10. a római katolikus egyházi és iskolai földbirtokból	350 000 "
11. a ref. egyházi és iskolai földbirtokból	15 000 "
12. adóssággal terhelt földbirtokból	970 000 "
13.-14. rosszul művelt birtokokból és tartósan külföldön lakók birtokaiból stb.	65 000 "
Összesen	3 000 000 hold

A felhozható ellenvetések cáfolata

A fentiek szerint nyilvánvaló, hogy a földbirtokpolitikai célokra szükséges hárommillió hold föld rendelkezésre áll, s kizárólag a kormányzati politikán múlik, hogy ez a földbirtokterület minden komolyabb ellenállás vagy bárkinek a megkárosítása nélkül, a méltányosság és magántulajdon elveinek a teljes figyelembevételével, kisbirtokok létesítésére tényleg fel is használtassék. Kiemelem, hogy javaslatom annál inkább garantálja a reformhoz szükséges hárommillió hold földet, mert a nagybirtoknak egy egész kategóriáját teljesen számításán kívül hagyja, s azt kizárólag tartalékként állítja be arra az esetre, ha bármi oknál fogva valamelyik birtokkategória az előre kontemplált földmennyiséget nem tudná rendelkezésre bocsátani. Az eddigiek során nem esett ugyanis szó az ezer holdon felüli tehermentes szabadforgalmú birtokokról, holott az ezer holdon felüli szabadforgalmú birtokok összterülete 1 932 562 hold, amiből a kisbirtok alakításra alkalmas szántó, rét és legelő együttes területe 1 358 099 holdat tesz ki. Nyilvánvaló, hogy szükség esetén a nagybirtoknak ebből az ezer holdnál nagyobb, teljesen érintetlen kategóriájából még bőven lehetne meríteni.

Erre előreláthatólag szükség is lesz, mert az 1-től 14-ig felsorolt birtokkategóriák csekély mértékben ugyan, de részben fedik egymást, s így kétségtelenül lesznek olyan birtokok, melyek jelen javaslatomban kétszer vétettek számításba. Ilyen eset előfordul az adóssággal terhelt birtokkategóriában, amely egyéb birtokkategóriákban részben már szerepel. A kétszeres számbavétel azonban mégsem lehet jelentékeny, és hozzávetőleges számításom szerint 150 000 hold alatt marad, mert javaslatom főleg a korlátozott forgalmú birtokokat óhajtja a földbirtokrendezés keretébe bevonni, ez a birtokkategória pedig aránylag csak igen csekély mértékben van kölcsönökkel megterhelve. Másik hibaforrás lehet az, hogy a kettős és többes foglalkozású földbirtokosok részben a zsidó birtokosok között is számításba vétettek. Ez a kettős számbavétel azonban az 5. pont szerint kizárható kettős és többes foglalkozású birtokosok földjének legfeljebb egyharmadára, vagyis 50 000 holdra terjedhet ki, s így számításom szerint legfeljebb 200 000 hold lehet összesen az a földterület, melynek rendelkezésre bocsátására az ezer holdon felüli tehermentes szabadforgalmú földbirtokokat kell majd kötelezni. Minthogy a 3000 holdon felüli szabadforgalmú latifundium szántóterülete egymagában 511 166 holdat tesz ki, nyilvánvaló, hogy bekapcsolva a szükséges mértékig a latifundiumnak ezt a kategóriáját is, a szükséges 3 000 000 hold föld bőségesen rendelkezésre áll. Minthogy az ország egyes vidékein a különböző nagyságú birtoktípusok helyes arányát is biztosítani kell, nem is volna kívánatos, hogy a latifundiumnak ez a kategóriája teljesen kihagyassék, s nézetem szerint a szabadforgalmú tehermentes latifundiumokat az egyes vidékeken netalán jelentkező aránytalanságok megszüntetése során kell majd bevonni, a mutatkozó szükség szerint, a földbirtokrendezés keretébe.

Megállapítom fentiek alapján, hogy demagógia nem csak a földreformerek sorában észlelhető, de előfordul legalább ugyanolyan mértékben a nagybirtok oldalán is, amely váltig állítgatta, hogy földbirtokpolitikai célokra igénybevehető 3 000 000 hold föld Magyarországon egyáltalában nincs. Javaslatom gondos áttanulmányozása nyilvánvalóvá teszi, hogy oly érdekek védelmében izgatták fel magukat, amelyeket megtámadni józanul senki sem akar. Tény, hogy Magyarországon az 500 holdasnál nagyobb birtokkategória szántóföldje mindössze 2 404 814 hold, s hogy a réteket és legelőket is hozzászámítva még mindig csak 3 659 973 hold az eredmény. Javaslatom célja azonban nem az 500 holdnál nagyobb birtokok megcsonkítása vagy elkobzása, hanem általában a földtulajdon ésszerű és közérdekű rendezése. Ahol tehát a föld nemkívánatos tulajdonban van vagy üzleti érdeket szolgál csupán, továbbá ott, ahol a többnyire testületi tulajdonban lévő föld csak értékálló vagyonbefektetést jelent, a gazdálkodáshoz azonban a tulajdonosnak érdeke nem fűződik, nemzeti és népi érdekből az 500 hold alá is le kell szállani. Külön utalok arra, hogy az ősi szerzésű földbirtokot, amennyiben 3000 hold alatt van a terjedelme és adóssággal nincs terhelve, javaslatom semmiféle formában nem érinti, mert nemcsak az ősi szerzésű, de a később szerzett ilyen birtokot sem vonja bele a rendezés keretébe. Az eladósodott közép- és nagybirtok igénybevétele adósságrendezés céljából viszont elkerülhetetlen. Ha az állam nem

venné igénybe, úgy a hitelező fogja azt kevésbé méltányos elbírálás alapján cselekedni. Aki ezt ellenzi, az követelje nyíltan, hogy a közép- és nagybirtok terheit állami számlára kell kifizetni, mert földleadás elkerülésére más mód nincs. Ez esetben közpénzzel kell konzerválni a nagybirtokrendszert. Ez az alternatíva. Én a földleadást választottam.

Általában ügyeltem arra, hogy teljesen mentesítsem a tervbe vett földreform során azt a birtokost, kinek személyes tevékenysége és munkája érvényesül a gazdaság vezetésében s így saját faluja életében is. A középbirtokot, ha csak valamilyen súlyos közérdekű szempont azt feltétlenül nem kívánta (zsidó-, hitelintézeti s egyéb testületi birtok stb.), teljesen mellőztem a kisajátítás során. Hozzá kell tennem még azt is, hogy ceteris paribus a nagybirtokkategóriában is a bérbeadott nagybirtok a kisajátítás során mindig megelőzi azt a birtokot, ahol a tulajdonos személyesen gazdálkodik. Javaslatom általában arra törekszik, hogy lehetőleg ne bontsa meg azokat a gazdasági üzemeket, ahol a földbirtokos személyesen vesz részt a gazdálkodásban. Ezért is kellett a korlátolt forgalmú birtokot más elbánás alá vonnom, mint a szabadforgalmú birtokot.

A bérleti megoldást javaslatom során általában mellőztem, mert a helyes földbirtokpolitikai cél nem abból áll, hogy bizonytalanságban élő és rosszul gazdálkodó kisbérelőket teremtsünk, hanem abból, hogy az öntudatos kisgazdák számát iparkodjunk szaporítani, kik saját földjükön gazdálkodván, azt javítják, azt egyre belterjesebben művelik, szőlő- és gyümölcskultúrát létesítenek, tanyát és gazdasági épületeket emelnek, amire a bérlő mind nem vállalkozhatik. Szeged város bérlőinek szálmá-
s sorsa és tömeges tönkremenése intő például szolgálhat még a hosszúlejáratú kisbérletrendszerrel szemben is. Javaslatom tehát minden esetben tulajdonszerzésre irányul, nem pedig idővel visszacsinálható kisbérletrendszer létesítésére. Csak a célvagyron esetében tekintek el a földbirtok állagának az igénybevételestől, de még ebben az esetben is a járadék birtok a lényegesen jobb megoldás a kisbérletnél. A bérlet alkalmaztassák kizárólag a kezdő próbaidőre, míg kiderül, hogy eleget tud-e tenni a kisember fizetési kötelezettségeinek, s míg bebizonyosodik, hogy képes és alkalmas arra, hogy a neki juttatott földet kellő irányítás és felügyelet alatt jól művelje meg. E háromtól öt évig terjedhető kezdő időszak után a földet tulajdonba kell adni.

Javaslatom megvalósítása nem idéz elő a mezőgazdasági termelésben semmiféle megrázkódtatást, mert túlnyomó részben csak a rosszul kezelt, eladásra szánt (hitelintézeti), az eladósodott, a hitbizományi és célvagyont vonja be a földbirtokrendezés keretébe, amely birtokkategóriáknál a gazdálkodás szempontjából is többnyire jogos észrevételek merülhetnek fel, vagy legalább a tulajdonos személyében beálló változás egyéni áldozatot nem jelent. Az intenzív mezőgazdálkodást folytató területek, úgymint szőlők, kertek, gyümölcsösök általában mentesek a kisajátítás alól; úgyszintén rendszerint érintetlenül maradnak az erdőbirtokok is, melyeknek nagy egységekben való meg-

hagyása és hosszú időre megállapított üzemterv szerint való kihasználása a kívánatos. Az általában belterjesen kezelt birtokok közül javaslatomban csak a kincstári birtokok esnek részben kisajátítás alá, itt azonban az igénybevétel csekély, mindössze 25 %-ot tesz ki, továbbá az általában nagyobb forgótőkével gazdálkodó zsidóbirtokok, ahol viszont a jelzett mértékig való igénybevétel elől nemzetpolitikai okokból lehetetlen kiténni. E tervet szerint végrehajtandó földreform nem csökkenteni, de fokozni fogja a termelést, mert a kisebb terjedelmű nagy- és középirtokon a gazdasági felszerelés koncentrálását és jobb kihasználását teszi lehetővé, a kisbirtokost viszont - amint azt később kifejtem - nem kötelezi vételár fizetésére, sőt felszerelése kiegészítésére még kamatmentes kölcsönt is juttat neki, hogy nyomban hozzáláthasson az eredményes munkálkodáshoz. Alig felbecsülhető előnyt jelent tőkeszegény országunkban ez a megoldás, mely vételár fizetése címén nem von el tőkéket sem az államtól, sem a mezőgazdaságtól, hanem minden pénzt a termelés fokozására fordít. Végül utalok arra, hogy az 500 holdnál nagyobb eladósodott birtokok kétmillió holdat meghaladó területe javaslatom értelmében kiszabadul a mai immobilizációból, és újból hitelképessé válik, aminek termelési szempontból alig felbecsülhető a jelentősége.

Javaslatom tehát minden tekintetben célszerű, és számol a termelés érdekeivel s általában a közérdekkel. Előnye, de egyben nehézsége is viszont abban van, hogy végrehajthatósága egyéb kérdések, így főleg a földteherrendezés, valamint a részvényvagyron átrendezésének a kérdésével függ össze. A kisajátítás alá eső földbirtokosok szempontjából azonban ez az összefüggés egyenesen kívánatos, mert a javaslatomban foglalt kincstári és egyéb erdőkkel való kártalanítás lehetőségén felül biztosítja a részvényvagyonnal való kárpótlást is, mely vagyon megfelelő gondozás mellett a földbirtoknál lényegesen nagyobb jövedelmet, sőt több politikai hatalmat is biztosít, és lehetővé teszi a járadékirtok megteremtését is. Végül újból utalok arra, amit már a bevezetésben elmondtam, hogy országunk jó rendjét két veszély fenyegeti: a földkérdés és a zsidókérdés. A földkérdés kulcsa: a korlátolt forgalmú birtokok igénybevétele a népi földbirtokpolitika céljaira, a zsidókérdés kulcsa: a részvényvagyron átrendezése a nemzeti szempontoknak megfelelően. Javaslatom mélyreható, de szükséges változást jelent két elhanyagolt, de nagyjelentőségű területen. A megoldást nem lehet tovább halasztani, már ma is időzavarral küszködünk, s a törvényes és építő szellemű megoldás utolsó órája elkövetkezett.

B) Kinek juttassunk földet és milyen feltételekkel?

I. A keret

Az eddigi reformeljárások hibái

A népi földbirtokpolitika nem ismerhet el a földbirtok oldalán olyan jogi megkötöttségeket és kiváltságokat, melyek a falusi nép szabad fejlődését mesterségesen akadályozzák. Másrészt nem

ismerhet el senki javára sem elméleti igényjogosultságokat, melyeknek gyakorlati megvalósítása eleve biztosítva nincs, vagy pláne olyan igényjogosultságokat, melyek ésszerű kielégítéséhez a szükséges földmennyiségről előzetesen nem gondoskodott. Az 1920-as földreform egyik legsúlyosabb tévedése az volt, hogy először igényjogosultságokat állapított meg, azután összeírta ezeket az elméletileg jogosultakat, s csak végül nézett körül, vajon áll-e rendelkezésre föld elegendő mennyiségben? Javaslatom szerint nincs kiváltság a nagybirtok és nincs igényjogosultság a kisember javára, csak közérdek van és közérdekű rendezés. Földhöz azok juttatandók a törvényben nyújtandó lehetőségek alapján, akik magukra hagyatva azt megszerezni képtelenek volnának, holott megerősítésükre és munkaerejük jobb kihasználására egyetemes nemzeti szempontból szükség van. Az 1936. évi telepítési törvény ugyancsak fordított eljárást követ, mert annak a földvásárlónak siet a segítségére, aki a földár 25-30 %-át maga előre le tudja fizetni. Holott nyilvánvaló, hogy a falunak ez a tehetősebb rétege a saját erejéből is boldogul és állami gyámolításra nem szorul. De egyáltalában hibás dolog falun a tehetősebb kisbirtokosok földszerzéséhez oly módon nyújtani állami segítséget, hogy ezáltal a szegényebb népréteg földszerzési lehetősége csökkentessék és munkaalkalma lecsökkentessék. Ennek az eljárásnak a folytatása veszélyesen kielezné falun a tehető paraszt, a kulák s a mezítlábas proletár között a szociális ellentétet, amire semmi szükség sincs. Gyökeresen változtatni kell az eddig követett módszereken!

Alapelvek

1. A javasolt földbirtokrendezés központi célkitűzése hárommilliónyi földművesszegénységünket (nincstelenek és törpebirtokosok) átvezetni a proletársorsból a polgárosodás útjára. A nincstelen lábraállítása és az életképtelen törpebirtok kiegészítése életképes kisbirtokká egyformán célja a reformnak. Az állami gondoskodás megszűnik a tízholdas vagy még helyesebben a 100 aranykorona kataszteri tiszta jövedelmű kisbirtoknál. Ezen felül a földszerzés magánügy. Támogatása általában állami feladatnak nem minősíthető.

2. A reform elegendő föld hiányában nem vállalkozhatik arra, hogy minden nincstelenből kisbirtokost csináljon, de el kell érnie azt a célját, hogy a földműves szegénységet lehetőleg egész tömegében rávezesse a boldogulás útjára, és minden becsületes dolgozónak lehetőséget nyújtson arra, hogy a gazdasági érvényesülés lépcsőjén a maga emberségéből legalább egy lépcsőfokkal feljebb juthasson. Ha ezt biztosítjuk, hallatlan erő- és öntudatgyarapodáshoz jut az egész nemzet. De minden fejlődés csak akkor egészséges, ha szerves, s a gazdasági és társadalmi emelkedés útján lépcsőket átugrani alig lehet. Az állam feladata megépíteni azokat a lépcsőfokokat, melyeken a maga emberségéből a legszegényebb néposztály minden tagja feljebb juthat.

3. Nemcsak a törpebirtok természetes kiegészítését kisbirtokká kell tehát lehetővé tenni, hanem módot kell nyújtani arra is, hogy a törpebirtokos oly módon szerezhessen kisbirto-

kot, hogy eddigi törpebirtokát az állami akció keretében pénzzé tehesse, s az így nyert tőkét új kisbirtokának a felszerelésére és üzemi tőkével való ellátására használhassa fel. Ennek az eljárásnak az az előnye, hogy a gazdát cserélő törpebirtokba az eddigi földnélküli réteg ültethető bele, az új kisbirtokostársadalom pedig megfelelő tőkével kezdheti el az új üzem vitelét. A reform áldásaiba ily módon szélesebb kör vonatik be és több közérdekű igény nyer kielégülést.

4. Törpebirtokhoz általában az juttatandó, akinek saját háza a községben már van, a nincstelenek pedig rendszerint első sorban házhelyhez, kerthez és egészséges lakóházhoz juttatandók, melynek módozatai alább vannak jelölve.

5. Állandóan visszatérő kérdés egy szélesebb keretben megvalósított földreform esetén, mi lesz a megváltásra kerülő földbirtokon eddig foglalkoztatott mezőgazdasági cselédekkel? A mezőgazdasági cseléd általában nem alkalmas arra, hogy átmenet nélkül önálló kisgazdává lépjen elő, mert nincs általános mezőgazdasági hozzáértése, sem önállóságra nincs ránevelve, ezek nélkül pedig kisgazdaélet nem folytatható. Válaszom a következő:

a) A belterjesen kezelt kisajátított nagybirtok cseléd-sége lehetőleg a major és a belterjes művelésre alkalmas földterületek visszahagyásával bérlőszövetkezetekbe tömörítendő, hol megfelelő szakavatott vezetés alatt a legbelterjesebb mezőgazdálkodást kell folytatniok. Családonként, ez esetben legfeljebb 5-10 holdnyi terület biztosítja már egy család tisztességes megélhetését, s a nagybirtok felszabaduló része kerül csak kisemberek egyéni tulajdonába. Nyomatékosan utalnom kell arra, hogy szövetkezeti gazdálkodásra individualista természeténél fogva általában már a törpebirtokos sem alkalmas, az uradalmi cseléd viszont nem tud egyéni gazdálkodást folytatni, s így nyilvánvaló, hogy egy egészséges szövetkezeti gazdálkodás főleg a mezőgazdasági cselédséggel indítható el, a nemzeti szempontból egyébként értékesebb önálló kisgazdacsaládok pedig a földművestársadalom egyéb rétegeiből rekrutálódnak.

b) A külterjesen kezelt nagybirtok cselédsége lehetőleg koncentrálandó a nagybirtok megmaradó részén, s a megmaradt birtokrész eddigi tulajdonosa belterjesebb mezőgazdálkodásra szorítandó. Ehhez megadja a lehetőséget az a körülmény, hogy a nagybirtok teljesen tehermentesítendő, s így a belterjesebb műveléshez szükséges befektetések és forgótőke a kataszteri tiszta jövedelem tizenötszörösét meg nem haladó új mezőgazdasági hitel nyújtásával is biztosítható. A reform helyes keresztülvi tele tehát minden vonatkozásban jól szolgálja a mezőgazdasági termelés szempontjait is.

Egy példa

Fenti elvek gyakorlati alkalmazását egy példával akarom megvilágítani. Békéscsabán a gazdasági élet véletlen fejlődése körülbelül megteremtette azt a földbirtokmegoszlást, melyre álta-

lában törekednünk kell. Egy szorgalmas munkáscsalád Békéscsabán lépcsőről lépcsőre fel tudja magát küzdeni az alábbiak szerint a kisgazdasorsba:

a) A legszegényebb népréteg, mely mezőgazdasági vagy gyári napszámmunkára jár, az életet többnyire úgy kezdi, hogy két család bérel egy szobakonyhás házacskát, hol egyik család a konyhában, másik a szobában húzza meg magát. Ha keresményükből valamit félre tudnak tenni, idővel megveszik a fél-fél házrészt s most már közös saját házukban laknak.

b) A következő lépés az, hogy a félház tulajdonosa megszerzi tulajdonul az egész házat.

c) A békéscsabai határ egy része 350 négyszögöles törpe-parcellákra oszlik fel. A takarékos napszámos úgy jut földhöz, hogy először egy ilyen kisparcellát megvásárol kert gyanánt, s most már baromfit vagy malacot is tud tartani meglévő udvarában.

d) További fejlődés, hogy a 350 négyszögöles parcelláját eladván egy másik határrészben 700 négyszögöles parcellát vásárol.

e) Most már meg lévén teremtve a boldogulás alapja, szorgalmas munka és szerencse mellett egymás után vásárolja a parcellákat, és élete végét már mint kisbirtokos fejezheti be.

II. Gyakorlatilag hogyan használandó fel a hárommillió hold föld?

1. A magyar élet legbántóbb, sőt 1930 óta tűrhetetlennek minősíthető jelensége az a nyomorúság és koplalás, mely az ország egyes vidékein még közepes termés esetén is rendszeresen visszatérő módon jelentkezik, s ott népegészségünk szörnyű leromlásában is kifejezésre jut. Főleg négy ilyen vidéke van az országnak, ahol a kizárólag mezőgazdálkodással foglalkozó lakosság immár oly sűrűn él, hogy a saját vidékén lehetséges vagy szokásos gazdálkodás mellett eltartásáról gondoskodni már nem lehet. Ezek a vidékek:

a) Zala vármegye és Vas megye Zalával határos déli fele,

b) a Mátra és a Bükk déli lejtőjétől a Jászságon át közel Ceglédig vonuló terület,

c) országunk északkeleti sarka, mely a terméketlen Hortobágy és az 1938 októberéig fennálló cseh határ közé volt beszorítva,

d) az Alföld délkeleti, úgynevezett viharsarka, főleg Csanád és Békés vármegyének a román határ mentén fekvő része.

Ezen a vidékeken a városi és ipari foglalkozású lakosság leszámítása után is négyszögkilométerenként 120 lelket meghaladó népesség él. /10/ Ezen a túlzsúfoltságon változtatni kell. A lakosság egy részét el kell innen telepíteni. A feladat megoldható, mert országunknak több olyan vidéke van, ahol jó-

részt a túltengő nagybirtok súlya alatt a mezőgazdasági népsűrűség ötven lélek alatt maradt. Ezek a volt osztrák határtól elindulva

- a) Moson-Győr-Komárom,
- b) Fejér és Észak-Tolna,
- c) Somogy és
- d) Csongrád vármegye. Végül ide számíthatók:

e) a Dunántúl egykés vidékei, mint főleg Tolna vármegye Duna menti déli része, továbbá a Baranya vármegyei Ormánság. Ezek a ritkán lakott vidékei országunknak mind termékeny és településre alkalmas földterülettel rendelkeznek. De utalnom kell arra, hogy Közép- és Dél-Pest megye homokos, továbbá Szolnok keleti, valamint Hajdú és Bihar vármegyék nyugati szikes része megfelelő talajjavítási munkálatok elvégzése után a jelenlegi ritka népsűrűség mellett a mainál jelentősen több munkáskésznek nyújthatna megélhetést. A legsürgősebb és legszebb, de egyben a legnehezebb feladat: a most felsorolt, túl sűrűn lakott vidékekről a lakosság erre alkalmas részének az áttelepítése a ritkán lakott vidékekre. Számításom szerint 50 000 család lesz így áttelepítendő, mely esetben a túl sűrűn lakott vidékek munkapiacán a túlkínálat lényegesen csökkenni fog.

A javulást szolgálni fogja az is, ha az áttelepítés során elsősorban nem a nincstelenek, hanem a törpebirtokosok jöhetnek figyelembe, akiknek visszamaradó törpebirtokai az állami akció keretében bevonandók. Az áttelepülő törpebirtokos ez esetben pénzzé tett ingatlana értékét új, lényegesen nagyobb kisbirtoka invesztálására fordíthatja, az ő helyébe pedig régi otthonában egy nincstelen család lép. Ez az eljárás megkésze-rezi a juttatásban részesülők számát, és 50 000 család áttelepülése a nyomorgócokról éppen ezeken a legszerencsétlenebb vidékeken százezer család megsegítését jelenti. Előnye a törpebirtokosok áttelepítésének az is, hogy az új környezetben már önálló gondolkodással bíró s a mezőgazdálkodásban általában jártas családok fognak hozzá az új élethez. Nincstelenek éppen ezért csak kivételes alkalmasság esetén lesznek áttelepítendőek. Családonként átlagban 15 holdat számítva, a hárommillió hold földből 750 000 holdat kell erre az 50 000 családra szánni. Községenként átlagosan 250 családot számítva, 200 új községet kell az országhatár mentén, az egykés vidékeken és egyéb nemzeti szempontból veszélyeztetett részekben felépíteni. Az erdélyi telepítésekénél tett tapasztalatok alapján azonban gondosan ügyelni kell arra is, hogy egy-egy községbe ne szedett-vedett népesség települjön, hanem gondos egyéni kiválogatás után egy-egy új községbe ugyanabból a községből való, lehetőleg ugyanahhoz a felekezethez tartozó lakosság együttesen telepítettessék át, hova tiszteletreméltó falusi hagyományaikat, szokásaikat, viseletüket magukkal vihetik, és nem nélkülözik az oly nagy súllyal érvényesülő erkölcsi ellenőrzést, melyet a falubeli ember saját földijével szemben érez és gyakorol. Nem gyökértelen telepesközségekre gondolok, hanem Új-Mezőkövesdre, Új-Balmazújvárosra, Új-Szeghalomra és más olyan településekre, melyek tiszta és kiforrott falusi hagyományok megszakítás nélkül való folytatását eredményeznék az új környezetben.

2. A hárommillió holdból további 750 000 hold fordítandó, átlag ugyancsak 15 katasztrális holdas új kisbirtok létesítésére. Ez az 50 000 kiskgazdaság általában helyben lakó és saját házzal bíró, de földnélküli olyan családoknak volna juttatandó, akik akár honvédelmi, akár családvédelmi vagy egyéb méltánylandó nemzeti vagy gazdasági okok alapján erre a legérdemesebbek és a legalkalmasabbak. Ebben a kategóriában a legérdemesebb nincstelenekből teremtünk értékes kiskgazdaréteget. Külön indokolás ennél a juttatásnál - úgy gondolom - nem szükséges.

3. Az 1935-ös földbirtokstatisztika szerint 379 841 katasztrális holdnál kisebb szántóföldes és 658 627 l-től 5 holdig terjedő törpebirtok van Magyarországon. A két szám együttevée egymilliót meghaladó törpebirtokot ad ki, melynek jelentékeny százaléka a rajta munkálkodó család megélhetését nem biztosítja. Ezek közé tartozik az 1920-as reform során földhöz juttatott közel 300 000 család is. Ezeken a földeken folyik a legrosszabb gazdálkodás, s a tulajdonképpeni napszámoselemnek ezek a pusztuló, de helyhez kötött törpebirtokosok támasztják a helybeli munkapiacra a legélesebb versenyt, lefelé szorítván a napszámbéreket. Ezeknek az életképtelen törpebirtokoknak egészséges kisbirtokká való kiegészítése tehát úgy szociális, mint termelési szempontból a legnagyobb jelentőséggel bír, és nemcsak az új juttatásban részesülő törpebirtokoson segít, hanem a mezőgazdasági munkapiacot is lényegesen tehermentesíti. Ezt az akciót tehát az országnak azokra a vidékeire kell elsősorban koncentrálni, ahol sok a törpebirtokos, de ahol egyúttal helyben a törpebirtokok kiegészítésére a megfelelő földterület rendelkezésre áll. Átlagban öt hold birtokkiegészítést véve számításba, 200 000 proletársorsban élő családnak kisbirtokossá való előléptetéséhez 1 000 000 hold föld lesz szükséges.

4. Az előző pontban azokkal a törpebirtokokkal foglalkoztam, amelyek a szokásos szántóföldi művelés alatt állanak, s így a család eltartásához viszonylag nagyobb földterületre van szükség. De van ezenkívül az országnak számos olyan vidéke, ahol városok közelsége, vagy a talaj minősége (homok) vagy egyéb körülmények, mint például Makón a hagyma-, Szegeden a paprikakultúra stb. a kerti művelést, valamint a szőlő- és gyümölcsstermelést lehetségessé és jövedelmezővé teszi. Ilyen vidékeken intenzív kerti művelésre szánt kétholdas parcellák juttatásával igen nagy jelentőségű szociális célt lehet elérni, s nemcsak törpebirtokok kiegészítésénél, de a vagyontalan kertészek, gányók stb. életfeltételeinek a megjavításánál is döntő javulást lehet biztosítani. 150 000 ilyen családot veszek számításba, akik együttesen 300 000 hold földhöz lesznek juttatandók. Ennél a kategóriánál megkönnyíti az eredmény elérését az is, hogy e parcellákon jórészt kertészkedésről, tehát kézimunkáról lévén szó, mezőgazdasági felszerelésre külön tőkét biztosítani többnyire nem szükséges.

5. Az eljárás során számításba veszek 200 000 házhelyet is. Ezek a házhelyek gondosan lesznek megválogatandók abból a szempontból, hogy egyrészt a községek természetes fejlődésének a vonalába essenek, másrészt az egészségügyi követelményeknek

is mindenben megfeleljenek. A házhelyekkel kapcsolatban összefüggően vagy külön, ahogy a község ésszerű fejlődése megkívánja, kert is juttatandó, mégpedig a házhelytől megközelíthető távolságban, hogy a családtagok minél intenzívebben részt vehessenek a kert megművelésében. Családonként házhelyre és kertre együttvéve egy holdat veszek számításba, s ez a tétel további 200 000 katasztrális holdat vesz igénybe.

Az eredmény

A fent írt öt pont szerint felhasználandó földterület együttes összege kiadja az igénybe veendő 3 000 000 holdat. Ezen javaslatom szerint a juttatásban részesülő összes családok száma 650 000-re rúg, miután azonban a kisbirtok létesítésével kapcsolatban az új kisbirtokosok eladó törpebirtokába részben nincstelenek lépnek, együttvéve 700 000 családra tehető azoknak a megsegítésre szoruló magyaroknak a száma, kik javaslatom értelmében a boldogulás útjára rávezettetnek. Egy családot négy lélekkel számítva, 2 800 000, de legalább 2 500 000 lélek jut a 3 000 000 nincstelenből előhaladáshoz és boldoguláshoz. Nem túlzás tehát, ha azt mondom, hogy javaslatom végrehajtása esetén Magyarországon a földműves szegények közül minden család megsegítésére sor kerül. Aki ezzel a javaslattal szemben állást akar foglalni, gondolja meg, szabad-e ezt a célt bármi oknál fogva elgáncsolni?

III. Mibe kerül a reform?

A föld vételára

Javaslatom szerint a föld átvételekor vételár fizetésére sor egyáltalában nem került. A földbirtokos kártalanítása kötvénnyel vagy részvénnel történik, amennyiben pedig eladósodott földbirtokról van szó, az adósság értékének megfelelő földterület engedtetik át a hitelezőknek, s ez esetben a hitelezők kártalanítása történik kötvénnyel. A juttatásban részesülő új kisbirtokos tehát minden esetben kötvényadósságot vállal a juttatott föld ellenében. A kötvény 3 %-kal kamatozik és évi 2 %-kal amortizálódik. A juttatott eszerint törlesztéssel együtt évi 5 %-ot fizet a vételár után.

Minő megterhelést jelent a juttatottnak ez az 5 %? Az átvételre kerülő földmennyiséget az országos átlagnál valamivel magasabb, 10 aranykorona kataszteri tiszta jövedelemmel véve számításba, 2 000 000 hold föld az A) fejezetben elmondottak szerint a kataszteri tiszta jövedelem harmincszorosát kitevő kártalanítási összeg fejében vétetik át. Az eladósodott földbirtok 1 000 000 holdat kitevő területe pedig a kataszteri tiszta jövedelem negyvenszeresével veendő számításba. Eszerint kétmillió hold föld 300, egymillió hold föld pedig 400 pengő vételárral veendő számításba. A javaslatom szerint igénybe veendő földterület átlagára eszerint katasztrális holdanként 333 pengő, az új tulajdonos tehát kamatban 10 pengőt, törlesztés fejében pedig 6,66 pengőt fizet. 16,66 pengő tehát az az évi

megterhelés, amely egy hold föld után fizetendő, s aminek megfizetésével a vételár is törlesztetik. A 2000/1937.M.E. számú rendelet alapján az OFB földek után jelenleg fizetendő leszálított járulék ezzel a javasolt megterheléssel körülbelül azonos és elviselhető.

Egyéb terhek

Az új földreform célját csak akkor éri el, ha életképes kisüzemeket létesít. A pusztá föld még nem kisüzem, nyilvánvaló, hogy megfelelő egészséges lakóház, a legszükségesebb gazdasági épületek, élő és holt felszerelés, végül megfelelő üzemi tőke is biztosítandó, ha nem újabb elégedetlenséget és nyomorúságot akarunk teremteni, hanem a polgáriasodás és vagyonosodás révébe akarjuk a földműves szegénységet bevezetni. Ezért a tervbe vett földreform során az alábbi befektetések lesznek szükségesek, melyek - ellentétben a föld vételárával, melyre készpénz az átvételkor nem fordíttatik - előre készpénzben lesznek folyósítandók, hogy a termelés nyomban akadálytalanul megindulhasson. Megjegyzem, hogy javaslatom szerint átvételkor vételár nem lévén a földért fizetendő, netalán meglévő csekély tőkéjét minden juttatott teljes összegben beviheti új gazdaságába. Ezenfelül kisbirtokossá a törpebirtokos lesz többnyire előléptetendő, ki valamelyes felszereléssel már mindenképpen rendelkezik, s azt megnagyobbodott földjén jobban kihasználhatja, vagy törpebirtokát pénzzé tévén, ily módon szerzett tőkéjét fordíthatja új, nagyobb gazdaságára. Az az összeg tehát, amelyet befektetésekre számításba veszek, feltétlenül szükséges, viszont elégséges is a létesítendő kisgazdaságok üzemképességének a biztosítására.

a) Meg nem térülő állami kiadást képez kétszáz új község középületeinek (községháza, iskola, templom stb.) a létesítése. A juttatottak ebből a kiadásból csak annyi terhet vállalnak, hogy a középületekhez és utcákhoz szükséges terület vételárát egyetemlegesen törlesztik, illetőleg a részükre juttatandó birtoktest a középületek céljait szolgáló terület arányos részével kisebbedik. Községenként középületekre 250 000 pengőt véve számításba, ez a kiadás 50 000 000 pengő állami terhet jelent.

b) A most említett a) pont szerint létesítendő kétszáz községbe 50 000 család lesz áttelepítendő, túlnyomó részben törpebirtokosok, kik régi lakóhelyükön ingatlanukat pénzzé teszik, állatállományukat és egyéb berendezéseiket, valamint felszereléseiket pedig magukkal viszik. Általában úgy számítom tehát, hogy ezekben az új községekben a lakóházak és hozzátartozó gazdasági épületek felépítésének, valamint a gazdasági felszerelés és állatállomány kiegészítésének fele költségét az áttelepítendők maguk viselik, így családonként 3000 pengő állami kölcsönre lesz szükség, ami összesen 150 millió pengő állami kölcsön folyósítást fog jelenteni. Ez a kölcsön kamatmentesen folyósítandó, mely esetben az alábbiakban ismertetendő számítás szerint a jól felszerelt és üzemképes kisgazdaságok összes fizetési kötelezettségeiknek eleget tudnak majd tenni.

c) Meglévő községekben, helybeli törpebirtokos családok részére 50 000 új kisbirtok lesz az előző II. fejezet második pontja értelmében alakítandó. Ezek a családok saját házzal és részben gazdasági felszereléssel is rendelkeznek, családonként ezer pengő kamatmentes kölcsön folyósítása esetén tehát a gazdálkodást megfelelő felkészültséggel megnagyobbodott földjükön nyomban megkezdhetik. Ennek a kamatmentes állami kölcsönnek az összege ezek szerint 50 000 000 pengő.

d) Sor kerül a reform során 200 000 törpebirtoknak átlagban öt holdra való kiegészítésére is. Ez esetben csupán a meglévő felszerelés kiegészítésére lesz szükség, mely célból holdanként száz pengő kölcsönt véve számításba, családonként 500 pengő állami kölcsön lesz folyósítandó, melynek teljes összege eszerint százmillió pengőre rúg. Amennyiben a jelen d), valamint a most következő e) pontban felsorolt törpebirtokosok valamelyike lakóházzal nem rendelkeznek, a lakóház építéséről és annak költségeiről az f) pont keretében történik intézkedés.

e) Gondoskodás történik a reform során a kerti művelésre alkalmas vidékeken és városok közelében 150 000 törpebirtoknak két hold földdel való kiegészítéséről is. Kerti művelésről lévén jelen esetben szó, állami kölcsön folyósítása ezeknek a családoknak a részére rendszerint nem szükséges.

f) 200 000 házhelyen megfelelő családi ház építéséről kell gondoskodni oly módon, hogy ezek a nincstelen vagy törpebirtokos családok elviselhetetlen teherrel ne sújtassanak. A falusi kislakásépítési akcióból leszűrt tapasztalatok alapján arra a meggyőződésre jutottam, hogy a házépítés költségét az eddiginél magasabban, minimálisan 2000 pengővel számítva, e házak lakóit, még kamatmentes kölcsön folyósítása esetén is, a házépítésre fordított összeg felénél nagyobb kölcsön visszafizetéssel nem lehet terhelni, mert különben fizetni egyáltalában nem lesznek képesek. 200 000 család részére egyenként 2000 pengőt számítva, ezen összeg fele, azaz 1000 pengő, tehát vissza nem fizetendő segélyként, másik fele kamatmentes kölcsönként lesz folyósítandó, ami összesen 400 000 000 pengő állami kiadást jelent. A falusi kislakásépítési akció tapasztalatai alapján állítom fel ezt az új kislakásépítési programot. Eddig egy FAKSz ház megépítésére maximálisan 1500 pengő kölcsön folyósítatott, ez az összeg azonban a legtöbb esetben elégtelennek bizonyult, azt pótolni kellett. A kisember a házépítés során még külön is eladósodott, vagy a legkezdetlegesebb egészségügyi követelményeknek megfelelő házát alig tudta megépíteni. Éppen ezért az 1500 pengő helyett a magasabb 2000 pengős kölcsön folyósítása indokolt.

Fent írt kiadási tételeket összegezve, a reform összes költsége 750 000 000 pengőre rúg, melyből magának a szoros értelemben vett földreformnak a finanszírozása 225 000 000 pengőt tesz ki. Az új falvak létesítése, valamint a falusi kislakások építésének a költsége együttesen 525 000 000 pengőre rúg. A 750 000 000 pengős kiadásból 500 000 000 pengő tőke kamatmentesen ugyan, de megtérül, 250 000 000 pengő azonban állami szám-

lára eszközzendő kiadást jelent. Ezt a terhet öt évre elosztva évi 150 000 000 pengős új megterhelés adódik az állam számára, amiből évi 100 000 000 pengő megtérül, 50 000 000 pengő azonban meg nem térülő kiadást jelent. Tudom, hogy ez a megterhelés súlyos, s egész javaslatomnak ez a legnehezebben biztosítható követelése. Mégis állítom, hogy az elérni kívánt célhoz képest ez a kiadás csekély, annál is inkább, mert új, fizetőképes adóalanyok nagyszámú létesítését eredményezi, s a befektetés az idők folyamán a költségvetési bevételek emelkedése révén sokszorosan megtérül. Ha futja a költségvetésben évenként több mint 250 000 000 pengő nyugdíjra, mely teher kizárólag szociális célt szolgál és improduktív, úgy a sokkal népesebb földműves szegénység lábraállítására is meg kell találni átmenetileg ezt a 150 000 000 pengős fedezetet, mely nem improduktív kiadás, hanem az emelkedő fogyasztáson keresztül rövidesen megtérül.

A földhöz juttatottak fizetőképességét vizsgálva, meg kell állapítanom, hogy a juttatottakra a köztartozásokon felül ésszerűen több teher évenként nem hárítható, mint amennyi a részükre juttatott föld évi bérösszegének, illetőleg a reform során szerzett ház lakbérének megfelel. Ami a juttatott földet illeti, ezt a terhet átlagminőségű szántóföldet véve alapul, egy métermázsza búzában jelölöm meg. Az 1920. évi földreform tapasztalatai alapján azonban ezt a megállapításomat ki kell még egészítenem azzal, hogy a kisbirtok fizetőképessége jelentékenyen függ attól is, hogy a kisbirtokos művelése alá kerülő kisbirtok mennyiben biztosítja a családnak a létminimumot? Nyilvánvaló ugyanis, hogy az a törpeüzem, amely a létminimumnak megfelelő jövedelmet sem hajtja, fizetéseképtelen még akkor is, ha a teher csekély. A két holdnál kisebb földterülethez jutott OFB földesek nyomorognak, és gyakran semmit sem tudnak fizetni, mert összes jövedelmük jóval a létminimum alatt marad. Mindebből az a tanulság adódik, hogy a tizenöt holdas kisbirtokos évi terhet valamivel magasabban lehet holdanként megállapítani, mint a kisebb területhez juttatottakét. A legmesszebbmenő kímélre pedig az a nincstelen réteg kell, hogy számítson, mely csupán házhelyhez, házhoz és kerthez jut a reform során.

A Csongrád Vármegyei Gazdasági Egyesületnek 1938. december hó 4-i ülésén 864/1938. szám alatt elfogadott földreformjavaslata katasztrális holdanként a saját és a családtagok munkájával megművelt föld átlagjövedelmét 80 pengővel számítja, s a földhöz juttatandók életszínvonalának megfelelő létminimumot családonként körülbelül évi 600 pengőben állapítja meg. Ezt a számítást helyesnek tartom és elfogadom azzal, hogy a 600 pengős létminimum nincs ugyan bőven számítva, a mai nyomott falusi létminimumnál azonban kétségtelenül magasabb. Mindezek figyelembevételével a földhöz juttatottak teljesítései kategóriánként a következőképpen alakulnak:

a) A II. fejezet 1. pontja szerint áttelepítendő 15 holdas kisgazdaságok évi terhe holdanként

kötvénykamat és törlesztés 16,66 P	
összesen	250,- pengő
kölcsöntőke törlesztésre holdanként	
20,-P, összesen	<u>300,- pengő</u>
az évi megterhelés összesen	550,- pengő

mely mellett még 650 pengő jövedelem a családnak megmarad.

b) A II. fejezet 2. pontja szerint létesítendő 15 holdas kisbirtok

kötvénykamata és törlesztése fenti	
alapon évi	250 pengő,
a kölcsöntőke törlesztése ugyancsak évi	250 pengő

mely mellett a kapott pénzkölcsön négy év alatt visszafizette-
tik, és így az összes évi megterhelés 500 pengő, mely mellett a
családnak megélhetésre 700 pengő marad.

c) A II. fejezet 3. pontja szerint az ötholdas törpebir-
tok kiegészítése esetében fizetendő ugyancsak holdanként 16,66
pengő, összesen 83,30 pengő. Ezenkívül a kapott kölcsön tíz
éven át való visszafizetése évi 50 pengő, összesen évi 133,30
pengő megterhelést jelent, mely esetben az átlagban nyolc hol-
dasnak számítható kisbirtokos évi 640 pengő jövedelméből 506,70
pengő marad a család megélhetésére, amiből szűkösen bár, de még
kijöhet.

d) A II. fejezet 4. pontja szerint kétholdas birtok kie-
gészítése esetén a holdanként fizetendő 16,66 pengő kötvényka-
mat és törlesztés 33,33 pengő megterhelést jelent. Ez az összeg
viszonylag is csekély, és intenzív művelés vagy kertészkedés
esetén kétségtelenül megfizethető még akkor is, ha a család
földjövödelme a létminimum alatt maradván, a juttatott és csa-
ládja jövedelmét napszámmunkával vagy egyéb keresettel kényte-
len kiegészíteni.

e) A II. fejezet 5. pontja szerint házhelyhez, kerthez
és házhoz juttatandók terhe az egy hold föld után kötvénykamat
és törlesztés címén évi 16,66 pengő, továbbá a házra kapott ezer
pengő kamatmentes kölcsön után évi 50 pengő tőketörlesztés. Ez
összesen 66,66 pengő évi megterhelést jelent, melynek megfize-
tése esetén a nincstelen húsz év alatt földcsekéjét és házát
tehermentes tulajdonként szerezhethi meg. Ennél magasabb teher-
rel ezt a népréteget sújtani nem lehet. Ez idő szerint a FAKSz-
házak tulajdonosai kölcsöneik után félévenként 42,75 pengő ka-
matot és törlesztést fizetnek, s ezenkívül külön kellett még
házhelyeik vételárát letörleszteniök. A megterhelés túl magas,
mert együttvéve legalább havi 8 pengőt tesz ki, ami több terhet
jelent, mintha a nincstelen a helyben szokásos 5-6 pengős lak-
bért fizetné. A nincstelenen segítve csak akkor van, ha a lak-
bér összegével házat tud szerezni, s megélhetése egyébként nem
nehezedik meg. Éppen ezért tervezetem szerint az összes megter-
helés, a házhelytörlesztést is beleértve, nem több, mint havi
5,50 pengő, s ezt a megterhelést emelni nem szabad. Nyilvánvaló
tehát, hogy mint fentebb írtam, a házépítési költség felét ál-
lami teherként kell vállalni, de ezenkívül gondoskodni kell ar-
ról is, hogy inséges esztendőkből fizetési halasztás adassék,

illetőleg a törlesztési idő indokolt esetben késedelmi kamat számítása nélkül megnyújtassék. Ezért vettem aránylag rövid, húsz évi törlesztést számításba, szemben a FAKSZ-házaknál érvényben lévő 30 éves törlesztéssel, hogy szükség esetén a törlesztési idő megnyújtható legyen, és az építési költség a háztartása alatt még mindenestre visszafizettedék.

C) Követendő eljárás

Mit nem szabad tenni?

1. Az 1935. évi telepítési törvény alapján folyamatban lévő parcellázásokat, éppen úgy, mint a hitelintézeti és egyéb magánosok által eszközölt parcellázásokat haladéktalanul fel kell függeszteni, mert ezekkel a módszerekkel nem javítunk a földbirtok helytelen megoszlásán, sőt számos esetben jóvátehetetlen hibákat követünk el. Elrettentő példaként felemlítem erre a Szatmár megyei Károlyi-birtokon elkövetett hibákat. Az eladó földbirtokokat nem lehet azoknak a kezére adni, akik érte a legmagasabb árat tudják megfizetni. Ha népi politikát hirdetünk, a földkérdésnél kell elsősorban szakítani a liberális gazdasági politikával. A földet annak kell juttatni, aki azt meg tudja művelni, s akinek a megélhetését más, mint a magyar föld nem biztosítja.

2. Nem szabad rögtönzésekkel vagy részletmegoldásokkal kísérletezni, vagy pláne kitérni az egész kérdés érdemleges és szerves megoldása elől. Nem lehet évi 100 000 hold át nem gondolt parcellázásával a megoldásra váró nagy problémát agyonütni. Éppen ezért nem lehet a kisajátítandó földbirtokoknál sorrendet sem megállapítani, s egy következő kategóriát csak akkor venni igénybe, ha az előző kategória szerint kisajátítandó földbirtok már felosztott. Országosan, miként fentebb megírtam, valamennyi kisajátítandó földbirtokkategóriát egyszerűen kell számításba venni, vidékenként és járásonként a kis-, közép- és nagybirtok helyes arányát megállapítani, és ezáltal a földbirtok-megoszlásban az ésszerű egyensúlyt egységes terv keretén belül biztosítani. Az egyes földbirtokkategóriák sorrendje nem a kisajátítás időrendjét szabja meg, hanem a kisajátítás mértékét és a kártalanítás módját befolyásolhatja csupán.

3. Ezt az átfogó földbirtokrendezést nem lehet az adminisztráció meglévő szerveivel végrehajtani. Sem a földművelésügyi minisztérium, sem egy ebből a célból netalán szervezendő földhivatal nem alkalmas a gyors és rugalmas végrehajtás biztosítására. Minden vidéknek más és más problémái vannak. És úgyszólván minden birtok felosztásánál a föld minősége, a lakosság szükségletei, a művelési ágak különbözősége szerint stb. más és más célszerű megoldásokat kell találnunk. Az elvben igazságos, de sematikus megoldás gyakorlatilag a legrosszabb megoldás is lehet.

4. A reform végrehajtásával nem lehet a közigazgatás rendes szerveit már azért sem terhelni, mert egyrészt mindenne-

pi elfoglaltságuk máris túlzottan igénybe veszi őket, s a földbirtokrendezés egész idejüket ennek a feladatnak szentelő, odaadó munkásokat igényel. De másrészt azért sem, mert a helyi közigazgatás rokoni és baráti kapcsolatainál fogva a megyebeli földbirtokostársadalommal túlságosan szoros viszonyban él, intézkedései még teljes pártatlanság esetén sem hatnának az igénylők felé megnyugtatólag. De nem is kívánatos, hogy ellenétbe jutván helyi hatalmasságokkal, működésük a jövőre megnehezítettessék.

5. A királyi bíróságok sem végezhetik el helyesen ezt a munkát, mert sem a szükséges helyi-, tárgyi- és szakismeretekkel nem rendelkeznek, sem pedig - az első földreformnál szerzett tapasztalatok szerint - a vidékenként változó viszonyokhoz simuló rugalmassággal eljárni nem tudnak. A bíróságok eljárása közigazgatási természetű kérdésekben természetsszerűleg mindig bürokratikus, a földreform végrehajtása során pedig ez a legkevésbé kívánatos. A bíróság hatáskörébe nem tartozhatik más, mint a kisajátítás esetére megállapított kártalanítás kérdésében beadott fellebbezések elbírálása. Azonban az ilyen peres eljárás is, nézetem szerint, csak birtokon kívül folytatható le, de nem késleltetheti a földreform gyakorlati végrehajtását.

A követendő eljárás

1. A törvényhozás mindenekelőtt utasítsa a kormányt, hogy a jelen javaslatban foglalt elvek alapján, legkésőbb folyó évi október hó 1-ig törvényhatóságokként készíttesse el a 3 000 000 hold föld igénybevételére és felosztására irányuló részletes tervezetét, és azt jóváhagyás végett fent írt határidőn belül a törvényhozásnak mutassa be.

2. Törvényhatóságokként a földbirtokrendezés előkészítésére és végrehajtására egy-egy megfelelő kormánybiztos nevezendő ki, ki a jelen javaslatban körülírt feladatkörén belül a törvényhatóság területén minden hatósággal, állami és önkormányzati szervvel rendelkezik. Minden kormánybiztos mellé pártatlan helybeli és központi szakértő tagokból véleményező bizottság alakítandó, mely bizottság a kormánybiztos működésének megkönnyítése érdekében az ő rendelkezésére áll. Sem a kormánybiztos, sem a bizottság tagjai hivatali státusba nem tartoznak, rendszeres fizetést nem élveznek, részükre csak tiszteletdíj folyósítandó és készkiadásaik térítendőek meg. Éppen ezért e tisztségekre és bizottsági tagságokra minden megfelelő magyar állampolgár, beleértve a törvényhozás tagjait is, kinevezhető.

3. A földművelésügyi minisztérium vagy az erre a célra szervezett külön központi hatóság a jelen javaslatban foglalt elvek alapján törvényhatóságokként megszabja a teendőket és azok sorrendjét, ellenőrzi utasításai végrehajtását, és idejében gondoskodik az egész reform pénzügyi fedezetéről és központi finanszírozásáról. Minden más teendő a kormánybiztosok s az ő utasításaik szerint eljáró helyi hatóságok köteleességét képezi. A közigazgatás valamennyi ágazata és minden szerve a kor-

mánybiztos belátása szerint bekapcsolható és bekapcsolandó a reform gyors és sikeres végrehajtásába.

4. 1939. október 1-től számított öt éven belül a jelen javaslatban foglalt összes intézkedések végrehajtandók, és 1944. október 1-ig az eljárás befejezendő. Ha egyszer törvényhatóságokként a végrehajtási tervet elkészült s a szükséges földbirtok igénybevétele megtörtént, meggyőződésem szerint minden törvényhatóság közönsége ambicionálni fogja, hogy a helyi viszonyokhoz mért legjobb megoldásokat megkeresse, és valóságos nemes verseny indulhat meg ez esetben a földbirtokpolitika terén a népi célkitűzések minél teljesebb és eredményesebb megvalósítására. Megjegyzem végül, hogy a reform sikere érdekében kiépítendő lesz a vármegyei gazdasági felügyelői szervezet, és mélyreható átállítás lesz szükséges közoktatásügyi rendszerünkben is, hogy legalább az alsó- és középfokú mezőgazdasági szakoktatás kiépüljön és megfelelő oktatószemélyzet álljon rendelkezésre. Egész közigazgatásunknak főként jogi szempontok után igazodó működését gazdasági vágányokra kell átállítani, s a termelés, állattenyésztés és értékesítés megszervezésén keresztül a kisüzemek gazdálkodását minőségileg és jövedelmezőség szempontjából is lényegesen fel kell emelni.

*

Tömerdek mondanivalómat sűrítve és leegyszerűsítve írtam meg. A földkérdés megoldása érdekében - úgy érzem - megmozdult a nemzet lelkiismerete. Céлом az volt, hogy megmutassam a járható utat, melyre lépve tisztességesen, törvényesen és véglegesen el tudjuk intézni ezt a sorskérdést legalább egy emberöltő tartamára. A feladat teljes súlyát átérzem. Alázatos lélekkel adom át javaslatomat a magyar törvényhozásnak és az egész magyar közvéleménynek, kérve a meghallgattatást.

JEGYZETEK

- /1/ Ez az írás a visszacsatolt Felvidék esetleges földbirtokproblémáira nem terjed ki, s az összes adatok és javaslatok kizárólag a Felvidék visszacsatolása előtt meglévő trianoni Magyarországra vonatkoznak.
- /2/ Az alábbiakban ismertetett összes adataim, amennyiben más forrást kifejezetten nem jelölök meg, a Magyar Statisztikai Közlöny 99. és 102. kötetében találtatnak, mely kötetek Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben I., II. cím alatt 1936-ban a Stephaneum Nyomda Rt. kiadásában jelentek meg. Minden adatot egyébként is magam gyűjtöttem, s azokért felelek.
- /3/ A kisbirtok felső határa száz katasztrális hold. 100-tól 500-ig kis-középbirtok, 500-tól 1000-ig a nagyközépbirtok. 1000-tól 3000-ig nagybirtok, 3000 holdon felül pedig a latifundium terjed. Megjegyzem, hogy ezek a birtokhatárok

átlagminőségű földterületre vonatkoznak, melynek kataszteri tiszta jövedelme tíz aranykorona körül mozog. A kataszteri tiszta jövedelemben mutatkozó lényegesebb eltérés esetén a birtokhatár a gyakorlati megítélés során esetenként megfelelően módosul.

- /4/ Lásd Sajóhelyi István: Magyar Statisztikai Szemle 1930. évi 4. számában megjelent: Földbirtokaink nemzetiségi és felekezeti viszonyai.
- /5/ Lásd: Dr. Konkoly-Thege Gyula: A magyar föld jelzálogos terhei 1932. év végén. 19. oldal.
- /6/ Lásd Konkoly-Thege id. munka 25. oldal.
- /7/ Lásd: Konkoly-Thege Gyula id. munka 19. oldal.
- /8/ Lásd: Konkoly-Thege Gyula id. munka 25. oldal.
- /9/ Lásd: Konkoly-Thege Gyula id. munka 27. oldal.
- /10/ Lásd Elek Péter tanulmányát és térképét Magyarország mezőgazdasági népsűrűségéről. A Magyar Statisztikai Szemle 1938. évf. 5-6. szám 650. oldal.

Mindenekelőtt szükségesnek tartom tisztázni, mi köze a szociálpolitikának a földkérdéshez. Mennyiben illeszthetők be a földbirtok helyesebb megosztására irányuló törekvések a szociálpolitikai feladatok körébe? És hol van az a határ, ameddig ezen a téren el lehet menni?

Egészen bizonyos, hogy néhány évtizeddel ezelőtt - vagy talán nem is kell ilyen messzire menni - a magyar társadalom vezető rétegei határozottan tiltakoztak volna, ha valaki szociális viszonyainkat földreformmal akarta volna megjavítani. Ez természetes volt az akkori magyar közgondolkodás liberális beállítottsága mellett, amely irtózott minden beavatkozástól. A természetes fejlődés elvét tabunak tekintették, és azzal egyáltalán nem törődtek, hogy az ilyen fejlődés egészséges-e vagy sem, és mennyiben felel meg a közösség érdekeinek. A természetes fejlődés különben merő illúzió volt, mert hogyan fejlődhetett volna az élet természetes úton ott, ahol nem volt politikai szabadság, ahol hiányzott a szervezkedés szabadsága is, ahol kiváltságok és megkötöttségek (hitbizomány, holtkéz, ipari monopóliumok) védték a nagyvagyonokat, hogy egyebekről ne is beszéljünk.

Ha le akarunk végleg számolni egy hamis és kártékony illúzióval, akkor el kell utasítanunk azt a még ma is számottevő körökben vallott felfogást, hogy ám csináljon az állam szociálpolitikát, de lehetőleg ne avatkozzék a fennálló birtokviszonyok rendjébe, hanem bízza azt a szabad fejlődés folyamára. Akik ezt hirdetik, nem tudják vagy nem akarják tudomásul venni azt a szoros összefüggést, amely a föld demokratikusabb megosztására törekvő birtokpolitika és a szociális állam kialakításának szükségessége között fennáll.

Ma már szinte közmeggyőződéssé vált, hogy egy nagyarányú gazdasági és szociális rendszerváltozásnak elengedhetetlen feltétele a nagybirtokrendszer lebontása. Ez nem csak azért szükséges, hogy a mezőgazdasági lakosság jogos földéhségét ki lehessen elégíteni és kiegyensúlyozottabb társadalmi viszonyokat lehessen teremteni, hanem azért, mert a nagybirtok roppant politikai és társadalmi befolyásával útjában áll a szociális reformoknak. Ha a közhangulat nyomására a kormányoknak időnként mégis sikerült egy-egy szelíd munkástörvényt alkotniok, a nagybirtok ennek végrehajtását mindig meg tudta akadályozni. A köz-

^{*)}In: A magyar szociálpolitika feladatai. (A vármegyei szociális tanácsadók és közjóléti előadók pécsi országos szociálpolitikai értekezletén elhangzott előadások. Közzéteszik: Esztergár Lajos és Somogyi Ferenc. Pécs, 1940.) II. kötet, 655-667. old.

igazgatás emberei előtt nem kell bizonyítani, hogy mit jelent a nagybirtok vétője a vármegyénél, a járásnál, a községnél, tehát a közigazgatásnak azoknál a szerveinél, amelyek a törvények végrehajtását intézik. Bizonyos, hogy ez részben közigazgatásunk antidemokratikus felépítettségének is a következménye, amelyen a már itt elhangzott javaslatok értelmében sokat lehetne javítani, de állítom, hogy teljes értékű átalakulást csak a nagybirtokrendszer lebontásával érhetünk el. Ki tagadhatja, hogy itt nemcsak a birtokviszonyoknak kell megváltozniuk, hanem annak a légkörnek is, amely a feudalizmus avult köveiből árad, és sok tekintetben megrontója a közigazgatás szellemének a községtől fel a minisztériumokig? Aki ismeri azt a roppant irányító befolyást, amelyet a nagybirtokosok egyesülete gyakorol legfelső földművelésügyi igazgatásunkra, igazat fog adni nekem.

A nagybirtok nálunk azzal indokolja elutasító magatartását a mélyebb szociális reformokkal szemben, hogy a föld jövedelmezősége nem bírja el a szociális terheket. Emiatt aztán a legelemibb szociális kezdeményezések is nagy ellenállással találkoznak az érdekeiket makacsul védő földbirtokosok részéről. Ha mégis becsúszik egy-egy reform, mint amilyen az 1907. évi cseléd-törvény is volt, abba a Zelenski Róbertek csak azzal a tudattal nyugodtak bele, hogy "úgysem lesz végrehajtva". Vagy gondoljunk a szégyenteljes cselédlakás-viszonyok megjavítására törekvő intézkedésekkel szemben megnyilatkozó ellenállásra, amelynek eredményeként ez a kérdés ismét holtpontra jutott, és a főszolgabírák által folyamatba tett kihágási eljárásokat felsőbb bizalmas utasításra egytől egyig felfüggesztették.

Tagadhatatlan, hogy a nagybirtok szociális teherbíró képessége nem korlátlan, és ebből a szempontból nagy és lényegbevágó különbség van a nagyüzem és a kisüzem között. A jövedelmezőség kérdése, amely szociális nézőpontból is döntő jelentőségű, egészen más megítélés alá esik az egyiknél és a másiknál. Köztudomású, hogy minél nagyobb mértékben termel piacra valamely üzem, annál inkább függ a konjunktúra hullámzásától. Innen nézve, a kis- és nagyüzem egészen más megítélés alá tartozik. Mindkettőnél szerepet játszik ugyan a jövedelmezőség, de lényeges különbség van abban, hogy amíg a nagyüzemnél a prosperitás életet vagy pusztulást jelent, addig a zárt családi parasztgazdaság határáig terjedő kisüzem kimutatható jövedelem nélkül is fenn tudja tartani magát. A nagyüzem, amely száz százalékig a piacra van utalva, nemcsak az értékesítés, de gazdasági szükségleteinek és az emberi munkaerő beszerzése terén is, csak bizonyos határig mehet el a takarékoságban, főleg azért, hogy az intenzitást csökkenti és a munkabéreket leszállítja. Ennek a kettős - és nálunk nem mindig szerencsésen alkalmazott - kényszereszköznek igénybevétele azonban gyakran súlyos visszahatással jár. A belterjesség fokát rendszerint csak érzékeny veszteség árán lehet csökkenteni, a munkabérek leszorítása és általában a munkáskéz lehető mellőzése pedig - talán mondani sem kell - minő szociális következményeket von maga után olyan országban, ahol a konjunktúra legszebb napjaiban is állandó munkástartalék nyomja a mezőgazdasági munkapiacot.

Ezzel szemben a másik üzemkategória: a parasztagazdaság sokkal jobban ellenáll a válság hullámverésének. Ereje és ellenállóképessége az üzem zártságában, autarchiájában van. Ez ugyan pénzgazdaságban sohasem lehet teljes, még a család munkajelének és eltartásának legmegfelelőbb birtoknagyság mellett sem, mert a közszolgáltatások teljesítéséhez és a nélkülözhetetlen üzemi beszerzésekhez szükséges pénz előteremtése ezt is piacra kényszeríti, de hasonlíthatatlanul kisebb mértékben, mint a nagyüzemet. Ha tehát nincs is kimutatható jövedelem, a családi parasztagazdaság az igények és az életnívó leszállításával fenn tudja tartani magát, mert el nem mellőzhető készpénzkiadásait, ha másként nem megy, a családtagokra eső munkabérterhére fedezi.

Ezeket az elméletinek látszó megállapításokat a magyar mezőgazdaság a múltfélben levő válság alatt a példák ezreivel igazolta. A nagyüzem csak úgy tudott valamennyire prosperálni, hogy a legantiszociálisabb munkarendszer minden előnyét élvezhette, és olyan munkabérekkel dolgoztatható, amelyet csak egy teljesen szervezetlen és munkáskínálatban bővelkedő munkapiac nyújthat. De még így is sok nagyüzem összeroppant. Mi lesz akkor, ha az elkerülhetetlen szükségszerűség nálunk is súlyos szociális terhek és progresszív adórendszer vállalására kényszeríti a nagybirtokot? Európában sok példát lehetne felhozni annak igazolására, hogy szociális államban a nagybirtok nem tudja fenntartani magát még a mezőgazdaságra kedvező viszonyok között sem. Ahol nem védtek előjogok, nem kímélte az adórendszer, ahol nem volt kiszolgáltatva neki az emberi munkaerő és szükség esetén a köz terhére támogatásban nem részesült, ott el kellett buknia. Vele szemben a kisüzem óriási fölénye abban áll, hogy nem, vagy csak alig szorul idegen munkáskézre, és hogy a parasztnak a föld nem üzlet és elsősorban nem jövedelmi forrás, hanem munkaalkalom, maga az élet, egy család foglalkoztatásának és megélhetésének alapja. Ebben van ereje, stabilitása és nagyrészen a konjunktúrától való függetlensége is. A földbirtokpolitika tehát, ha nem válik nagybirtokmentő akcióvá, és a viszonyokhoz alkalmazott feltételekkel dolgozik, voltaképpen nem tesz egyebet, mint életképebb üzemek létesítését segíti elő. Ez még válságban is kisebb kockázattal és kisebb áldozattal jár, mint a bajbajutott nagyüzemek szanálása, és azok érdekében egy regresszív adó- és antiszociális munkarendszer fenntartása.

Alig vitatható kérdés, hogy a földbirtok eddig nem tett eleget szociális kötelezettségének. Ez természetesen áll - kiterjedésére való tekintet nélkül - minden földbirtokra, amely munkások alkalmazására szorul. Eltekintve attól, hogy nem tudja a rendelkezésre álló munkásokat kielégítően foglalkoztatni, ami végül is a katasztrofális munkanélküliség okozója, nem adja meg a munka ellenértékét, tehát uszorabérért dolgoztat, és nem részesíti azokban a szociális szolgáltatásokban sem, amelyek ma már minden valamire való államban intézményesen biztosítják a mezőgazdasági munkavállalók szociális gondozását. Munkásnépünk megdöbbentő fizikai állapota, testi, sőt, sok helyen lelki egészségének katasztrofális leromlása bizonyítja, hogy így van.

Ez alól a munkások egyetlen kategóriája sem kivétel. A gazdasági cseléd, akinek viszonylag stabil helyzetére sokszor szeretnek hivatkozni, általában éppen olyan keserves sorsban él, mint el nem szerződött munkástársa, mert amennyivel több kalóriát fogyaszthat (azt sem mindig), bőven ledolgozza a szünet nélküli munkában. Nem is szólva arról, hogy az az életmód, amelyre kényszerül, nem civilizált államba való.

Aligha kétséges, hogy ettől az életsorstól munkásainkat meg kell szabadítani, mert ez ma már nemcsak az ő magánügyük, hanem veszedelmesen kezd közügygé nőni. Szociális reformokat általában nem humanitásból szoktak végrehajtani. A birtokosok, mint említettem, a mezőgazdaság gyenge teherbíróképességére hivatkoznak, amely lehetetlenné teszi a létminimumnak megfelelő munkabér, a munkaidő és a szociális biztosítások reformjának megvalósítását. Ebben sok igazság van. Mivel azonban a szociális átalakulás - beláthatatlan veszedelmek kockázata nélkül - tovább nem halasztható, módot kell nyújtani arra, hogy azok a birtokok, amelyek a szociális terheket nem bírják el, átadhas-sák helyüket életképeesebb és teherbíróbb egységeknek. A nyugati államokban mindenütt ez történt. A szociális terhek súlya alatt összeroppant nagyüzemek a parasztgazdaság időtállóbb formáiban olvadtak fel.

A nagybirtok felaprózása nemcsak a kézi munkások területét szélesítené ki, hanem az eddig megvalósíthatatlannak hirdett szociális reformok elől is elhárítaná a legnagyobb akadályokat. Az a teher, amelyet a nagyüzem nem bír el vagy nem akar vállalni, teljesen elenyészik a családi parasztgazdaság sajátos belső struktúrájában. Óriási előnye ez a kisüzemnek, amelyben a paraszt magának dolgozik, tehát ha papíron kevesebb volna is a jövedelme, mint némely gazdasági cselédnek, amit nálunk mostanában szeretnek kimutatni, ezt a jövedelemcsökkenést - amely válság idején könnyen bekövetkezhet (bár ilyenkor a cselédbéreket is szívesen megkurtítják) - inkább elviseli, mint a bizonytalan munkás- és az emberi méltósággal alig összeegyeztethető mai cselédsorsot. Legalábbis ritkán hallja az ember, hogy önálló kigazda azért adná el birtokát, hogy elszerződhessen gazdasági cselédnek. A parasztgazdaság nemcsak egész évre munkát és minden körülmények között bizonyos szerény megélhetést biztosít egy családnak, de automatikusan megoldja azokat a feladatokat is, amelyek különben a társadalombiztosításon keresztül az államot és a gazdasági életet terhelnék. Ennek jelentőségét nem szükséges hangsúlyozni olyan országban, ahol a mezőgazdasági népesség kétharmada a munkavállalók csoportjába tartozik, és éppen ennek a hatalmas tömegnek korszerű szociális gondozásával járó óriási teher riasztott vissza eddig minden ilyen irányú kezdeményezést.

A szociálpolitikának - a magyar mezőgazdasági népesség jelenlegi struktúrája mellett - szinte leküzdhetetlen akadályként áll útjában az a hárommilliós tömeg, amely itt intézményesen gondozásra szorul. Nincs az a szociálpolitika, amely a mi arányainkat tekintve, ekkora feladattal meg tudna birkózni. Sem az állam, sem a gazdasági élet tartósan nem bírná kielégíteni

ennek a hárommilliós agrárproletáriátusnak jogos szociális igényeit. Eredendő baj, hogy az önálló gazdaosztály nálunk aránytalanul vékony réteget alkot a munkássághoz képest. Ameddig ezt a kedvezőtlen egyensúlyi állapotot nem tudjuk az önálló parasztság oldalára billenteni, amíg tehát nem szánjuk rá magunkat arra, hogy a lehető legrövidebb időn belül a mezőgazdasági munkavállalók minél nagyobb részét - a szociális gondozásra utaltak köréből kiemelve - átvigyük az önálló egzisztenciák sorába, olyan ballasztal kell számolnunk, amely egyszerűen megemészthetetlen a szociálpolitika számára, és éppen azért a legnagyobb veszedelem hordozója.

Fel kell hívni a figyelmet a földreform rendkívüli nagy társadalompolitikai jelentőségére. Ha minden érv a mai birtokmegosztás mellett bizonyítana is, akkor sem lehetne azt fenntartani. Itt ugyanis arról van szó, hogy meg kell szüntetni a mezőgazdaság s vele a magyar állam proletár jellegét, amely elsősorban a folyamatos birtokpolitika hiánya, másodsorban a paraszti termelés teljes elhanyagolása következtében fejlődött ki. A mai világban semmi sem lehet veszedelmesebb egy nép fejlődésére, mintha lakosságának zöme proletársorban él. Magától értetődik, hogy társadalmi szempontból nem jelentene változást, ha a mezei proletárság kisebb vagy nagyobb részében az ipari proletáriátusba menne át. Ez megoldás lehetne a mezőgazdaságra nézve, amelyet megszabadítana nyomasztó emberfeleslegétől, a munkanélküliséget is enyhítené, de a társadalom struktúráján mit sem változtatna. Márpedig nálunk erre is szükség van. Szaporítani az önálló egzisztenciák számát a függő, proletár elem rovására: alig van ma ennél előbbrevaló feladat Magyarországon. Irtózatosan tévednek azok, akik még ma is azt hirdetik, hogy nem földet, hanem munkát és kenyeret kell adni a népnek. Ez a felfogás, ez a politika, amely különben munkát és kenyeret sem tudott nyújtani, tenyésztette ki a magyar népet proletár nemzeté, történelmének talán legválságosabb periódusában. A kicsinyes osztályönzés még ma sem akarja megérteni, hogy a gazdasági cseléd - ha igaz volna is, hogy több a jövedelme, mint a kiscgazdának - nem egyenrangú az önálló paraszttal, és osztályhelyzeténél fogva nem lehet hordozója azoknak a magasabb társadalmi és szociális értékeknek, amelyek egy nemzet szilárdsága és biztonsága nyugszik. Nem akarja belátni, hogy 2392 nagybirtokos a maga 5,7 millió kat. holdjával és a rajta élő milliónyi munkással - még ha ezek nagyobb része nem koldussorban tengődne is - nem jelenti azt a társadalmi stabilitást, és nem nyújtja a nemzetnek azt a biztonságérzetet, mintha azon az 5,7 millió holdon, mondjuk félmillió saját portáján gazdálkodó parasztcsalád élhetne. Itt tehát nemcsak arról van szó, hogy ki nek van "jobb dolga": a gazdasági cselédnek-e vagy a kiscgazdának, hogy a mezőgazdaságon belül vagy azon kívül tudunk-e munkát és kenyeret adni a nélkülözőknek, hanem az ország elrontott társadalmi fejlődésének korrekciójáról is. Amikor az egész világ a társadalmi átalakulás lázában vajúdik, a kis tízmilliós, elproletárosodott Csonka-Magyarországnak, ha az életösztön még nem tompult el benne, alig lehet sürgősebb teendője, mint hogy minden eszközzel igyekezzék megjavítani társadalmi egyensúlyát.

Belső szociális megerősödése, a rend és a nyugalom szilárdsága függ attól, hogy ezt idejében megcselekszi-e.

A magyar szociálpolitikának mindenesetre ügyelnie kell arra, hogy intézkedései mindig produktív jellegűek legyenek, és sohasem a termelés csökkentését, hanem a termelés fokozását eredményezzék. Ebből a szempontból - első pillanatra bármilyen ellentmondóan hangozzék is - a kisbirtokrendszerre való áttérésnek igen nagy jelentősége van. A földreform ellenségei belevitték a köztudatba, hogy a nagybirtok feldarabolása a termelés katasztrofális visszaesését vonná maga után. Rá kell azonban mutatnom arra, hogy ha a kisüzem szántóföldi termésátlagai 20-25 %-kal alacsonyabbak is, ezt a különbséget bőven kiegyenlíti olyan termelési ágak, amelyekkel a nagybirtok nem versenyezhet. Köztudomású, hogy a kisüzem bevételei zöme állattenyésztésből, haszonállattartásból és egyéb kistermelési ágakból - amilyen pl. a kert, a gyümölcsös - adódik. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a nagy tömegek táplálkozása ma az egész világon átalakulóban van, mégpedig olyan irányban, amely a kisüzemi termelésnek kedvez. A kenyér és marhahús, tehát a nagyüzem főterményeinek fogyasztása állandóan csökken, ezzel szemben a friss főzelék, gyümölcs, tojás, tej fogyasztása erősen növekszik s lehetőségei szinte korlátlanok. A nagy városok ellátásában, amelyet a kisüzemtől féltének, ezek ma már sokkal nagyobb szerepet játszanak, mint a liszt és a hús. Ami pedig a kivitel érdekeit illeti, a külkereskedelmi statisztika adatai azt mutatják, hogy a kisüzemek sajátos termékei: a baromfi, a tojás, a toll, a gyümölcs évről évre nagyobb szerepet játszanak kiviteli forgalmunkban. Arról nem is beszélve, hogy a távol nyugati piacokra, ahonnan nemes devizát kapunk, szinte kizárólag a kisgazdaságok termelvényeivel tudunk eljutni.

Az elmondottakat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a kisüzemrendszerre minél szélesebb alapon való áttérés fokozza a közgazdaság stabilitását, emeli a föld foglalkoztató és eltartóképességét, növeli széles rétegek életszínvonalát, megszünteti a mezőgazdasági népesség proletár jellegét, és ezzel lényegesen javítja a társadalom szociális egyensúlyát, lehetővé teszi a társadalombiztosítás kiterjesztését az agrármunkásságra, szélesebb létalapot teremt a kisiparnak, kereskedelemnek és szabadfoglalkozásoknak egyaránt, végül fokozza a mezőgazdasági termelést, illetve a fogyasztás igényeinek megfelelőbb irányba tereli azt. Nem tartozik szorosan ide, tehát nem foglalkozom a földreform nemzetpolitikai jelentőségével az egyke, az államterület biztonsága, a magyar fajjal szemben a múltban elkövetett igazságtalanságok jóvátétele, valamint a szociális megnyugvás szempontjából, márpedig ezek fontosságát sem szabad alábecsülni.

Érdemes néhány szót vesztegetni arra, hogy a jelenlegi viszonyok között mit tehetnek a közigazgatás szervei a magyar föld és földművelő védelme, valamint a birtokviszonyok helyesebb kialakítása érdekében. Legfontosabb szerepe a vármegyei gazdasági albizottságoknak van az államot illető elővásárlási jog gyakorlása, a birtokforgalom ellenőrzése és a kishaszonbérletek létesítése körül. A gazdasági albizottságok azonban már

összetételüknél fogva sem felelhetnek meg a reájuk bízott feladatoknak. Ezekben a bizottságokban nagyon kevés az érzék a birtokpolitikai követelmények iránt, aminek következménye, hogy birtokpolitikai törvényeink rendelkezéseinek végrehajtása sok esetben - pl. kishaszonbérletek alakításánál - éppen e bizottságok magatartásán hiúsul meg.

A főszolgabíró és a községi előljáróság általában kívülesik a birtokpolitikai jogszabályaink értelmében intézkedésre hivatott fórumok körén. Ez azonban nem jelenti azt, hogy teljesen közömbösek maradhatnak, ha olyan tényekről szereznek tudomást, amelyek birtokpolitikai téren - természetesen az érvényben lévő törvények keretei között - beavatkozást igényelnek. Az 1920. évi földreform végrehajtása ugyan befejeződött, a törvénynek és a végrehajtási utasításnak az a rendelkezése azonban, amely a községi előljáróságok feladatává teszi a község birtokviszonyainak, a haszonbérletek kiadásának és az ingatlan eldarabolásának birtokpolitikai szempontból való állandó figyelemmel kísérését, ma is fennáll, bár gyakorlatilag jóval kisebb jelentőségű már, mint volt a földreform lebonyolításának idején. Ettől függetlenül is a községi előljáróságoknak, de a főszolgabíráknak is magától értetődő kötelessége, hogy konkrét esetekben a szükséghez képest felhívják az illetékes tényezők figyelmét, ha olyasmit észlelnek, ami nem egyeztethető össze birtokpolitikánk szellemével, vagy alkalmas arra, hogy a szegényparasztság elégedetlenségét fokozza. Felhozok néhány lehetséges esetet. Ma derűre-borúra parcelláznak olyan birtokokat, amelyekkel szemben tulajdonosaik részéről jogos az az aggodalom, hogy földreform esetén egész terjedelmükben igénybe vétetnek. Ezek a gyakran tőkebefektetésre vásárolt vagy árverés útján potom pénzen szerzett ingatlanok most magánparcellázás útján természetesen sokkal magasabb áron cserélnek gazdát, mint ha kisajátításra kerülnének. A parcellázás sokszor nem a helybeli, földre érdemes magyar lakosság között történik, hanem a szom szédságból jönnek jómódú, nemzeti érdekből nem is mindig megfelelő földszerzők, ami aztán a helybeli, létalapjától megfosztott lakosság körében nagy és jogos elkeseredést szokott kiváltani. Ilyen esetekben a községi jegyző vagy a főszolgabíró sokat tehet, ha a helyi viszonyokkal gyakran kevésbé ismerős gazdasági felügyelőt vagy a vármegyei gazdasági albizottságot megfelelően informálja, és ezzel igyekszik az egészségtelen fejleményeknek elébe vágni. Még eredményesebben léphet közbe a haszonbérletek kiadásánál, amikor személyes súlyával is helyes irányba terelheti a dolgok menetét. Jól tudom, hogy az ilyen beavatkozás nem mindig hálás cselekedet, de mindenesetre hasznos a nép felé, amely ebből azt látja, hogy a közigazgatás nemcsak büntet és adót szed, hanem szükség esetén kész a gyengébbek érdekeinek előmozdítására is. Szeretnők remélni, hogy a közigazgatásból kipszotul az a típus, amely parcellázások és bérbeadások esetén a háború utáni időkben is anyagi vagy egyéb előnyökért a birtokosok, parcellázó bankok és nagybérlők javára dolgozott, mérhetetlen elkeseredést keltve ezzel azokban a rétegekben, amelyeknek a társadalmi renddel való kibékítése s a nagy nemzeti feladatokra alkalmassá tétele a mindenkor magyar kormányok legnagyobb és legnehezebb gondjai közé tartozik.

Magától értetődően nem lehet az általános közigazgatás feladata, hogy birtokpolitikai kérdések megoldásával foglalkozzék és túlságosan exponálja magát ott, ahol a vonatkozó jogszabályokban hézagok vagy a gyakorlati végrehajtás terén hiányok mutatkoznak. Napról napra jobban bebizonyosodik, hogy a jelenleg érvényben lévő birtokpolitikai törvényeink nem felelnek meg a kívánalmaknak. Ez a felismerés vezette az Imrédy-kormányt a január havában beterjesztett kisbérleti törvényjavaslat kidolgozására. A törvényjavaslat indokolásában elismeri, hogy "elfogultság volna, ha eddigi törvényeink végrehajtásával birtokpolitikai helyzetünket egészségesen rendezettnek tekintenénk... A nagybirtokaink elhelyezkedésében, a mezőgazdasági népsűrűség vidékenként jelentkező nagy különbségeiben mutatkozó súlyos aránytalanságok kiküszöbölését nem tudtuk ezideig a földreform végrehajtásával elérni. Az említett aránytalanságok megszüntetését kielégítő mértékben a telepítési törvénytől sem remélhetjük... Új lehetőségek biztosítása nélkül megoldhatatlannak látszik azoknak a földre váró széles mezőgazdasági néprétegeknek gazdasági önállóságához juttatása, amelyeknek az önálló kisbirtokosok sorába emelése egyetemes nemzeti érdekeink tovább nem halasztható parancsa. A békeidők halogató birtokpolitikája kellő tanulság arra, hogy földbirtokmegosztási viszonyaink tartós, egészséges rendezését továbbhalasztani nem lehet. Minden további elodázás csak nehezebbé és kockázatosabbá tenné a régen vajúdó kérdés kikerülhetetlen megoldását... Széles keretek közt és rövid határidőn belül kell tehát földhöz juttatnunk az arra alkalmas és érdemes mezőgazdasági néprétegeket, amelyeknek kielégítetlen földigénye és kellőleg ki nem használt munkaereje szociális biztonságunknak csakúgy teherképe, mint mezőgazdasági termelésünknek."

Semmi kétség, hogy ezek a megállapítások kifogástalanok, és érthető, hogy bizonyos körökben nagy visszatetszést keltettek. Pedig a törvényjavaslat tételes rendelkezései már távolról sem mennek olyan messze, mint amit az indokolás kemény és határozott mondataiból következtetni lehet. Bizonyára azért, mert ezt a megoldást a kormány csak átmenetnek tekinti arra az időre, amíg a szerves földreformjavaslat elkészül. Kíváncsinos, hogy ez az átmeneti idő minél rövidebb legyen, és a földreform ügye végre nyugvópontra juthasson. Ezt követeli nemcsak a szociális béke és belső biztonságunk, hanem a termelés érdeke is, amelynek súlyosan árt, ha kétévenként újabb és újabb tervekkel kell előállni.

Ettől függetlenül már most alapelveként kell leszögeznünk a következőket:

1. Az új magyar birtokpolitika legfőbb feladata: éberrel ügyelni arra, hogy a magyar állam területét alkotó föld olyan elemek birtokába kerüljön és maradjon meg, akik ezzel a földdel származásuknál és hivatásuknál fogva összeforrottnak érzik magukat, és ennek az államnak minden körülmények között hű és megbízható polgárai. A földhöz tehát nem lehet mindenkinek joga. Ebből következik, hogy az államnak teljesen szakítania kell a szabad és ellenőrzés nélküli birtokforgalom rendszeré-

vel, és figyelemmel kell kísérnie a földbirtok minden megmozdulását - a legkisebb földbirtokét is -, főként olyan vidéken, ahol a nemzeti érdek védelme fokozott követelményekkel lép fel. Ilyen esetekben a szükséges anyagi eszközöket - még a legnagyobb áldozatok árán is - elő kell teremteni.

2. A földreformot elsősorban és a leggyorsabb ütemben az ország nyugati, déli és keleti határvidékén 50 km-es mélységben, valamint a fővárost körülvevő hasonló szélességű övezetben, végül az egyke által megtámadott vidékeken kell végrehajtani. Ezeket a területeken a nagybirtokokat minden mellék-szempontra tekintet nélkül fel kell osztani olyan sokgyermekes válogatott magyar földművelő családok között, akiknek megbízhatóságára és hűségére ez az ország a történelem bármilyen fordulatában biztosan számíthat.

Ez természetesen nem minden, és távolról sem meríti ki a tennivalókat birtokpolitikai téren. Jól tudom, hogy egyidejűleg az ország más vidékein is meg kell indítani a nagybirtokrend-szer lebontására irányuló tevékenységet, mégpedig nem hosszú évtizedekre kiterjedően. Erről azonban most nem beszélek. Minden ellenkező állítással szemben tudomásul kell vennünk, hogy népünk birtokállománya veszélyben forog azokon a repedéseken és töréseken keresztül, amelyeket mostoha sorsunk és magunk hanyagsága és hibája idézett elő. Mindenekelőtt ezeket a réseket kell betömnünk, és ezeken a töréseken kell megerősítenünk a magyarság veszendő létét, hogy azután a bástyákon belül gyors ütemben megoldhassuk a többi feladatokat is.

ESZTERGÁR LAJOS

JELENTÉS KERESZTES-FISCHER FERENC M. KIR. BELÜGYMINISZTERNEK *)

Tárgy: Szatmár vármegyei ínségnyhító tevékenység.

Hiv. szám: 124.195/1939.
IX.

Nagyméltóságú
M. Kir. Belügyminiszter Úr!

A pénzügyminiszter úrnak 65.869/1939. sz. Nagyméltóságodhoz
I.a. fő
intézett átiratára van szerencsém az alábbiakat jelenteni.

A "Vármegyei Közjóléti Szövetkezet Mátészalka" azt a szociális munkát végzi, amit a közigazgatási hatóságok végeztek eddig. Mégis azzal a különbséggel, hogy a szociális feladatok megoldásának az egyedül lehetséges formáját, a gazdasági alapon való megoldást választotta. Az országosan kifogásolt társadalmi ártalmakat szövetkezet formájában küszöböli ki. Ma már a hivatalos közigazgatási szervek mindazokkal együtt, akik a magyar társadalom helyes kialakulásával foglalkoznak, nemcsak károsnak, hanem a nemzet szempontjából veszedelmesnek tartják a karitatív segélyezést, mellyel eddig a nagy panaszokat meg akarták szüntetni. A karitatív segélyezés nagy megterhelést jelent állami és közigazgatási háztartási szempontból, anélkül, hogy a pillanatnyi narkotikumon túl helyzetjavítást eredményezne.

A karitatív segélyként, ínségnyhítás cím alatt kiadott pénzek felhasználásából megmaradt ellenérték - egyes helyektől eltekintve - optimista számítás szerint, jó esetben 10 százaléknyi munkaeredménnyel gazdagította a közt.

Természetesen ebből ki kell venni a városokban végrehajtott munkát. A kompakt egységek, a társadalmi feszítő erő, a törvényhatóságok és képviselőtestületek nagyobb mozgékonyága lehetővé tették, hogy a nemzeti ajándékként előállott - s részben az állam hozzájárulásából, részben e célra engedélyezett különadók és társadalmi adakozás - bevételeit a városfejlesztés céljaira használhassák fel. Ennek a következményeképpen jelentkezik a városrendezések végrehajtása, vízvezetékek, csatornák kiépítése, utak, terek rendezése stb. Megyei viszonylatban azonban ezek a munkák ilyen ellenértéket és maradandóságot nem is hozhattak, mert a községekben az ínségsegély ellenszolgáltató

*) Az eredeti jelentés másolata. Pécs, 1939.

tás nem biztosított olyan kompakt munkaerőt, amivel nagyobbabású községrendezéseket végrehajthattak volna.

Ezenkívül volt az ínségnyhítéssel kapcsolatosan előálló munka közérdekű felhasználásának egy másik akadály, mely abban jelentkezett, hogy az ínségsegélyért adott összeg anyagbeszerzésekre nem volt felhasználható. A községeknek Nagyméltóságod által igen jól ismert helyzete pedig lehetetlenné tette, hogy anyagot szerezzenek be. Még azokban a községekben is, ahol a községben meg lett volna a hajlandóság és gazdasági erő arra, hogy a költségvetés keretében e célra a szükséges összeget beállítsák, a miniszterközi bizottság ezt kérlelhetetlen szigorúsággal törölte.

Előállott az a fonák helyzet, hogy a községeknek munkabérekre megvolt a fedezete, produktív munkát azonban anyag és szerszám hiánya miatt nem végezhettek, így a súlyos áldozatok árán előteremtett összeg földkaparásba, illetőleg sárba került. Vármegyékben történtek számottevő útépitések, a szükséges anyagot a közúti alap adta. Ezt a felhasználást a belügyminisztérium kifogásolta. Ilyen körülmények között nem is lehet arra gondolni, hogy az ínségnyhító tevékenység a karitatív jellegét elveszítse, mert hiszen a munka-ellenszolgáltatás legnagyobb része tessék-lássék formában valósult meg, és úgy a község, mint az érdekelt támogatott tisztában volt azzal, hogy látszat, inkább munkakészség igazolásának nevezhető tevékenységet kell mutatnia, mert komoly munkát végeztetni vele nem tudnak. Ennek aztán a következménye az, hogy országosan kormányhatósági asszisztenciával demoralizálódott a falusi proletariátus, és kontrasztként hangzik, de valójában mégis úgy néz ki, hogy a közigazgatás asszisztenciájával megkövesítették a helyzetet, mert hiszen e mellett a rendszer mellett mégcsak kilátás sem volt arra, hogy intézményes megsegítés révén szisztematikus szociális gazdasági igazgatással az elesetteket ebből a halmazállapotból kiemeljék, és őket az adófizetők sorába emeljék.

A falusi lakosság helyzetének megjavítása teljesen kilátástalanná vált. Dacára annak, hogy időközben voltak jó termések és az értékesítés terén is javulás következett be, a támogatásra szorulóok száma nem apadt, és évről évre meg kellett a kormánynak ismételnie az ínségnyhító akciókat. Ezek a tények azt igazolják, hogy az alkalmazott rendszerben hiba van. Az ínség fogalmából következik, hogy az nem állandó gazdasági és társadalmi jelenség, hanem valami előre nem látott elemi csapás, társadalmi, állami összeomlás következtében előállott átmeneti állapot, amely rendkívüli áldozatkészség igénybevételével véglegesen, rövid idő alatt rendezendő, mert különben felváltja a legsúlyosabb társadalmi betegséget: a pauperizmust.

Az ínség az összeomlás óta megvan, 1922-ben kezdeményezett segélyakcióval vette kezdetét és több-kevesebb terjedelemmel napjainkban is még mindig a segítőakciók igénybevételével átmenetileg odázódik e társadalmi probléma strukturális megoldása.

A szociális problémák száma az utolsó két évtizedben növekedett. A helyzet akut, tehát csak a társadalom strukturális átrendezése és az ehhez kapcsolt gazdasági intézkedések hozhatják nyugvópontra a társadalmi kérdéseket. Ezek nélkül a társadalom forrongása a föld alatt tovább terjed. A parasztság elégedetlen helyzetével, és adott alkalommal minden szélsőséges irányzathoz készségesen csatlakozni fog csak azért, mert attól helyzete strukturális megjavítását reméli.

Nagyméltóságodnak a Szatmár Vármegyei Közjóléti Szövetkezet elindulása előtt, mikor megbízásából a Szatmár vármegyei adatfelvételezéseket elvégeztük, több ízben tettem előterjesztést és részletesen rámutattam arra, hogy itt csak a gazdasági helyzet fokozatos feljavításával lehet biztosítani az eredményt. Első előterjesztésemben kimutattam azt a szükségletet, amely mint minimum szükséges ahhoz, hogy Szatmár vármegyében a munka meginduljon. Az összegnek egyszeri kiutalása elé a kormányzat részéről nehézségek gördültek, és azért következő előterjesztésemben azt kértem, hogy ha már nincs a kormányzat abban a helyzetben, hogy ezt az összeget a Szatmár vármegyei közigazgatás rendelkezésére bocsássa, mert akkor az volt az indok, hogy ilyen nagy összeget a kormányzat egy vármegye részére nem engedélyezhet bizonyos következmények nélkül, akkor kértem, hogy ezt az összeget egy megalakítandó szövetkezet részére részben forgótőke, részben részjegyzések formájában bocsássák rendelkezésre.

Részletesen rámutattam arra, hogy a közigazgatás útján juttatott támogatást a lakosság nem tekinti olyanoknak, amiért komoly ellenszolgáltatást volna köteles adni, vagy amit vissza kell fizetni, hanem a közigazgatástól, államtól jogként kijáró "liebessgabet", karitatív segélyezést lát benne. Különben is a közigazgatást a formalizmus megkötí. A bürokrácia lehetetlenné teszi számára, hogy szabadon, előzetes határozatoktól függetlenül végezzen a szükséghez képest gazdasági tevékenységet. Szükség volt tehát arra, hogy a közigazgatás a bürokratikus formától függetlenül a kereskedelmi szokásoknak megfelelően főképpen gazdasági alapokra helyezze munkáját, és ilyen módon változtassa meg a közigazgatási inségenyhítő tevékenységgel elrontott közfelfogást. Kellott tehát egy szerv, mely a közigazgatás társadalomépítő feladatát átvegye úgy, hogy mentesüljön annak béklyóitól. Erre csak egy forma volt alkalmas, a közigazgatásból kisarjadt és annak szociálgazdasági feladatkörét ellátó altruista szövetkezet.

Röviden talán úgy jelölhetném meg a szükségletet, hogy a közigazgatás keretében alakult Szövetkezet hitelt nyújt minden inséges és arra rászoruló egyénnek azért, hogy gazdaságilag megerősödjék, a gazdasági elesettségéből kikerüljön és önálló egzisztenciává alakuljon. Az aztán részletkérdés, hogy ez a hitel készpénz, vagy pedig állat és egyéb anyagjuttatás formájában kerül a támogatásra szorulóhoz. Miután a támogatás természete kizárja azt, hogy tömegesen azonos juttatások révén kerüljenek ki a gazdasági elesettségéből, egész természetes, hogy a juttatásnak az egyéni szükségletekhez kell igazodni. Ott,

ahol az elesettség a legnagyobb, nem lehet a juttatásoknak a legnagyobb fokával kezdeni az elesettségből való kiemelés, mert ha az elesett nem rendelkezik a szükséges erkölcsi és ismeretbeli kellékekkel, a segítségnek az ismeretek nyújtásával és helyes gazdálkodásra való tanítással parallel kell haladnia. Sokéves tapasztalat igazolja, hogy az elesettségből csak fokozatosan lehet az egyéneket a jobb gazdasági körülmények közé helyezni, mert ehhez lelkiileg idomulni kell, különben érvényesül az "ebül jött vagyon - ebül megy" nálunk különösen kedvelt felfogása. Ha tehát a megtett intézkedések során nem érvényesül az igazi népgondozás is, akkor a juttatásokkal nem lehetne nagyobb eredményt elérni, mint amit a szépen elképzelt, de rosszul végrehajtott O.F.B. útján juttatott ház-telkesek gazdasági helyzete mutat. Azaz a juttatott javak helytelen felhasználása még mélyebb nyomorúságba süllyeszti őket, mint amilyenben azelőtt voltak.

A Szövetkezetet kereskedelmi formája hozza abba a helyzetbe, hogy megszabhassa azokat a feltételeket, amelyeket az egyes juttatások helyes felhasználásával kapcsolatosan szükségesnek és jónak lát. A Szövetkezet egyúttal a közigazgatásnak a szociálgazdasági igazgatási részét a gazdasági juttatások révén elvégzi, tehát közigazgatási feladatkört lát el. Vezetése is a közigazgatás vezetőinek kezében van, tehát mint igen fontos eszközt felhasználhat. A közigazgatásnak az a feladata, hogy a juttatások során a Szövetkezet részéről előírt feltételek betartását ellenőrizze, ill. azoknak betartásával, közigazgatási hatalmával a juttatottat a feltételek betartására szorítsa. Így egészül ki a közigazgatás munkája a szociálgazdasági munkát végző Szövetkezet munkájával.

A részletek jelentése előtt ki kell hangsúlyoznom, hogy a szociális problémák megoldása nem tartozik az egyszerű feladatok közé két okból. Először, mert az egyéneknél jelentkező szükségletekhez kell igazodni, másodsor, mert nem szabad többet adni, mint amennyit a juttatott felvevőképesége megbír. A társadalmi felemelés fokonyként történhet, és ez a fokozat az egyik résznél jelentkezhetik egy libatörzsben, a másiknál egy felbúgatott kocában, a harmadiknál jelentkezhetik süldőben, de olyan esetek is előfordulnak, mikor a talpraállításhoz a rendelkezésre álló eszközök közül többfélét is igénybe kell venni. Akinek a felvevőképesége a házig terjed, annál lehetséges a juttatásoknak több ága is. Esetleg megbírja az olcsóbbfajta tehenet, de minden körülmények között nyugodtan el lehet nála helyezni a sertést és a baromfit is.

A legminimálisabb és a legprimitívebb juttatás a kecske, amelynek az eltartása a legprimitívebb körülmények között is biztosított és lehetséges. Már a libatenyésztéshez és tartáshoz nagyobb felszerelés szükséges, mert rendelkeznie kell valamelyes állal és kis élelmezési készlettel. Bár a liba is megtalálja táplálékának nagy részét a tarlón és az árok partján, mégis az eredményes tartáshoz takarmányozásra is szükség van. A takarmányozás a gazdaságilag magasabbrendű állategyedeknél magasabb gazdasági felkészültséget igényel. Aki a gazdasági fel-

készültségről, amely jelentkezhetik a takarékoságban stb. tanúbizonyságot tett, annál a magasabb juttatás egészen természetes és indokolt. A Szövetkezet tehát ezeket a szempontokat mind szem előtt tarthatja és tartja, s miután a szabad mozgás lehetősége megvan, a juttatásokat az adott körülmények között gyorsan és a szükségletekhez leginkább igazodóan teljesíteni is tudja.

A Szövetkezet eddig elvégzett részletes munkája:

Az eddig elért eredmények a várakozásnak megfelelnek. Kétségtelen, hogy több állatjuttatást is végre lehetett volna hajtani, ennek azonban útját állotta az a körülmény, hogy az eladások terén nem volt megfelelő állatkiínálat, korcs állatot a Szövetkezet célkitűzése miatt nem szerezhett be, mert az állatminőség feljavítása is feladat volt; másfelől a Tiszántúlon fellépett száj- és körömfájás és végül, de nem utolsó sorban az a körülmény, hogy a juttatások előtt az igényeket próbára kellett tenni, nehogy a Szövetkezetnek a szemére vessék az indokolatlan, a könnyelmű kihelyezéseket. A katonák bevonulásakor is volt olyan eset, mikor a bevonult felesége vissza akarta adni a kocát, s csak nagy rábeszéléssel tartotta meg. A Szövetkezetnek a kihelyezett juttatások biztosítását márcsak a jó példaadás kedvéért és az elvek leszögezése szempontjából is biztosítani kellett.

Az egyes juttatásokról és az ehhez kapcsolódó szociális és gazdasági hatásról az alábbiak adnak képet.

A legprimitívebb juttatás a kecske. Egy kecske ára általában 25-30 pengőt tesz ki. A kecskejuttatás ellenértéke fejében a tulajdonosnak 25-30 pengő értéket kell a Szövetkezetnek visszaszolgáltatnia. A juttatott ezt a 25-30 pengőt 2 esztendő alatt törleszti le, mégpedig úgy, hogy ivarérett korban visszaszolgáltatót két jerkegidát. Egy ilyen leendő anyakecskét a forgalmi árban 15-17 pengős árban lehet beszerezni. A juttatott a bakgidával szabadon rendelkezik, azt levághatja, eladhatja, szóval saját rendelkezésére használhatja. Minthogy általában minden második esztendőben két gidát szokott egy-egy kecske elleni, a két jerkegidának beszolgáltatása számára nehézséget nem okoz. A Szövetkezetnek beszolgáltatott gidát a Szövetkezet egy olyan következő családnak adja ki, ahol ez a támogatás indokolt. Ez idő szerint 175 db tejelő anyakecske-juttatás történt. A fellépett száj- és körömfájás miatt a nagy közkedveltségnek örvendő kecskejuttatásokat egy ideig szüneteltetni kell.

Tekintettel a juttatandók nagy számára, a kecskejuttatásra még fokozott mértékben szükség lesz. A beszolgáltatott kecskék a befedeztetés után könnyen elhelyezhetők. Tehát hosszú ideig a Szövetkezetnek a kecskék beszerzésére és a kecskék árának letörlesztése révén előállott szaporulatra szüksége lesz. A kiosztott kecskék a juttatottak számára megfelelő mennyiségű tejet biztosítanak, így a Szövetkezet működése révén súlyos táplálkozási hiány nyer kielégítést, amit eddig vagy nem tudott pótolni, vagy pedig abból a kevés keresetből - melyet a helyi

viszonyok biztosítani tudtak - volt kénytelen fedezni.

A kecskejuttatás abból a szempontból is nagyjelentőségű, hogy a kecske eltartására a juttatottak összegyűjtik a gazt, és legeltetik azokat a részeket, amelyek különben gazdasági kihasználásra nem kerültek volna (csalán, akáclevél stb.). A kecske, végeredményben mint gazdasági erőforrás megadja az első impulzust a juttatottnak arra, hogy további szerzést kezdeményezzen. A kecske a juttatott szempontjából érték, mert ha eladja, pénzt kap érte, még abban az esetben is, ha az, mint vágott állat a mészárosok útján kerül fogyasztásra. De a kecsketulajdonos a bakgida értékesítésével, levágásával és fogyasztásával is előnyhöz jut. Az előregedett kecskéjét pótolni köteles, mert legfeljebb 3 évig az elidegenítési tilalom fennáll.

A gazdaságilag vagy pénzügyileg átszámított kecske hozadéka azt mutatja, hogy egy kecske napi két liter tej hozadékát figyelembe véve és a kecsketejnek átlagban literenkénti 10 filléres ára mellett havonként a kecske 6 pengőt jövedelmez a szaporulattól eltekintve, ami 9 hónapi tejelési időtartamra átszámítva 54 pengőt jelent a tulajdonosnak. A legelő- és pásztorbér leszámítása után, ami kecskénként maximálisan évi 6 pengő, 48 pengő tiszta hozama van a kecskének, amely összeg, ha figyelembe veszem a kecskejuttatásban részesülők évi kereseti viszonyait, amely ritkán haladja meg az évi 250 P-t, az évi kereseti viszonyainak közel 1/6 részét teszi ki. Ezzel az 1/6-dal tehát a Szövetkezet az életstandardját megjavította. Ez tehát a legprimitívebb és legegyszerűbb juttatás.

A másik juttatási ág a liba. A libatenyésztésnek Szatmár vármegyében minden előfeltétele megvan. Kitűnő libalegelők és a sok víz - amely részben folyó, részben tavak és csatornázások formájában rendelkezésre áll - a libatenyésztésnek előfeltételeit biztosítja.

A liba a Szövetkezet szempontjából mint juttatás a következő gazdasági erőt képviseli. A libajuttatásban részesítettnek rendelkeznie kell a takarmány egy részével. A libát a Szövetkezet libacsirke formájában tavasszal adja ki feles tartásra. Egy libacsirke 1,00-1,10 pengő, maximum 1,20 pengős árában kerül beszerzésre. Egy juttatottnak 16-20 - lehetőleg páros számban - libacsirkét osztanak ki. A libáknak tartása tavasszal, nyáron, vagyis őszig alig kerül pénzbe, mert tarlón és a vizeken könnyen eltartható. Kiskorában felaprózott csalán képezi táplálékának nagy részét, ami gyomot képez, és bárki összeszedheti. Ez az egyébként mezőgazdasági szempontból értéket nem jelentő növény a libák táplálása és növelése révén bevonul a vagyont képező növények sorába. Ősszel a már felnövekedett libacsirkék felét adják vissza a Szövetkezetnek, azonkívül a második és harmadik tépésből összesen libánként 10 dkg tollat szolgáltat be a neki megmaradt libából.

A Szövetkezet számadásaiban a libaakció a következőképpen szerepel. Egy 20-as libaegység kiosztása belekerül maximum 24 pengőbe. Ebből 10 libát ősszel visszaszolgáltat, amelynek

piaci értéke 2,50 P maximális egységgel számítva már a befektetett 24 pengőt visszatéríti. Minthogy a Szövetkezetnek az elhullási kockázatot vállalnia kell, ennek biztosítására szolgál a libánként beszolgáltatott 10 dkg toll. Tehát összesen beszolgáltat a 20 db liba után 2 kg tépett tollat.

A takarmányozás legnagyobb része nem kerül pénzbe, a liba tartásához a szükséges egyéb szemtakarmány pedig, amit dara vagy korpa formájában ad, kikerül az ocsúból. Tehát a piacon értékesíthető takarmányt a liba tartásával kapcsolatban neki saját háztartásából elvonni nem kell. Magmaradt 10 libája és -miután minden liba háromszor téphető - két teljes tépés tolla, ami az egész tolltermelésnek kétharmadát jelenti, mert egyharmadát beadja a Szövetkezetnek. Ő tehát gazdagodik 10 libával és minden libának 20-20 dkg tolltermésével, ami 10 libára számítva 2 kg. Ezenkívül megtépi azokat a libákat is, amelyeket ősszel a Szövetkezetnek visszaszolgáltat, tehát még további 2 kg tolltermésből származó jövedelme van. Ha most ennek piaci értékét számítjuk ki, egy liba 2,50 pengős egységárát véve alapul, a Szövetkezet révén hozzájut 25 pengős értékhez, ezenkívül 4 kg tollhoz, amit ugyancsak 25 pengővel lehet értékesíteni, tehát a Szövetkezet révén kiadott libák a bevételében 50 pengős évi értéktöbbletet biztosítanak.

A libáknak csak a gyengébb részét értékesítik, megmarad a szaporításra szánt törzs, ami a következő évben teljes hozadékaival a juttatott jövedelmét képezi. Az első esztendőben értékesített liba és toll mintegy 30 pengőt kitevő bevételt jelent számára. A következő évben, ha csak egy libatörzset hagy meg, amely 4 tojót és egy gúnárt jelent, és tojónként minimum 10 szaporulatot véve alapul, a következő esztendőben 40-es libacsapat tulajdonosává válik, és a következő évben ennek a 40 libának a jövedelme 30 dkg tépési toll eredményt számítva 12 kg tollat eredményez és a fél libacsapat értékesítése 50 pengős bevételt, a tollbevétellel együtt 122 pengő jövedelemtöbblet hozza, a Szövetkezet a tulajdonost. A 122 pengős jövedelem pedig majdnem egyharmadát teszi ki még a rendesebb jövedelmű itteni mezőgazdasági munkás keresetének is.

A beszolgáltatott libákat a Szövetkezet az előbb említett libatörzsek szerint továbbszaporítás céljából egy arra érdemes családnak adja át, tehát az a család a következő évben egy 40 libafalkából álló bevétellel számol, amiből a Szövetkezetnek a ténylegesen átadott értéket és a kiadott libák száma után számított 10-10 dkg tépett tollat szolgáltatja be. A szaporításra nem alkalmas anyagot pedig kiadja tömésre, és mint tömött libát hozza forgalomba. A Szövetkezet vállalja az elhullási rizikót, amelyet bőségesen fedez a beszolgáltatott toll értéke. A szükséges védőoltások mellett az elhullási rizikót iparkodik a Szövetkezet a minimumra csökkenteni. Az értékesítést a Szövetkezet végzi.

Pénzforgalom szempontjából a libaakció a leggyorsabb menetű, mert a beszolgáltatott tollért pénzt kap, valamint a felhizlalt libáért is rövid időn belül visszakapja a pénzét. A

Szövetkezet eddig kiosztott 1033 db libacsirkét 72 családnak. Az 1033-ból elhullott 27 db, mely mint elhullási százalék alig jön figyelembe. Ennek a gazdasági eredménye az ősz folyamán, november végén, mint visszatérő pénz a hasznával együtt jelentkezik.

Ezzel kapcsolatban be kell számolni a naposcsibe-juttatásról. 295 család között 6000 db naposcsibét osztott szét a Szövetkezet 10 filléres egységáron. A csibét a családok nevelték fel, és ők értékesítették. A 10 filléres egységárakat a Szövetkezetnek máris visszatérítették. Ez az akció a 295 családnak minimum 6000 pengőt jelentett a 600 pengős kiadással szemben. A naposcsibe tehát a Szövetkezet szempontjából semmi különösebb adminisztráció, sem különösebb rizikó vállalását nem jelentette.

A juttatások között magasabb fokon a sertésjuttatás áll. A sertésjuttatás 2 részre tagozódik: egyik rész a felbúgatott, tisztavérben tenyésztett kocák juttatását tartalmazza. A másik rész a süldőjuttatás, amely szintén tisztavérben tenyésztett sertésállományt hoz a vármegyébe. A sertésjuttatásban azok a támogatásra szoruló harmados és más szegődményes mezőgazdasági munkások részesülnek, akiknél a sertésnek szükséges takarmány biztosítottnak látszik. Nem kell külön kihangsúlyozni, hogy a sertés a mezőgazdasági lakosság körében komoly, fontos gazdasági erőtenyező. A szaporulata, hizlalása a gazdasági megerősödés alapját képezi, mégpedig azért, mert a munkája révén megszerzett anyag, takarmány belterjes felhasználására ad módot és lehetőséget.

A felbúgatott koca jelenti a Szövetkezet szempontjából a nagyobb gondot, mégpedig azért, mert beszerzése nagyobb tőkét igényel, azonkívül gondozása több gazdasági berendezkedést és utánjárást tesz szükségessé, és végül, mert a felbúgatás következményei, tehát a szaporulat ismeretlen tényező. A Szövetkezet éppen nagyobb erejénél fogva az utóbbi nehézséget át tudja hidalni. A felbúgatott kocáknál a nagyobb szerepet a faj tisztasága tölti be, mert a vármegyében idők folyamán az állatállomány elkorcsosodott. Tehát nemzetgazdasági erőtenyezőként szerepel a tenyésztés szintjének emelésével, tehát úgy értékesítés, mint hozam szempontjából külön figyelmet érdemel.

A sertésjuttatásnál a sertésvész elleni oltásra való rávezetés is mint gazdasági cél, egyik feladat. A lakosság az oltásnak nem hisz, viszont a védőoltással ellátott állatállomány szétosztása sertésvész esetén is szemmel láthatólag bizonyítékokat szolgáltat a védőoltások mellett, tehát az elhullásokban jelentkező kár megelőzése mint a nemzeti vagyon kímélése szerepel a Szövetkezet munkájában.

A felbúgatott kocák törlesztése a következőképpen történik. A juttatott köteles a szaporulat egynegyedét 3 esztendőn keresztül a Szövetkezetnek 3 hónapos korában beszolgáltatni. A szaporulat egynegyede 3 esztendőn keresztül számban kifejezve - egy szaporulatot 6-os átlaggal véve - 7-8 malac beszolgáltat-

tását jelenti. A szaporulat háromnegyedével szabadon rendelkezik. A malacoknak a felnevelése és felhizlalása vagy további szaporítása a gazda szempontjából 3 esztendő alatt egyet jelent a gazda talpraállítással. Számszerűleg a kocajuttatás a következő képet mutatja. Egy süldőkoca beszerzése - csak fiatal, felbúgató süldőkoca kerül kiosztásra - 70-75 pengőbe kerül. Az első szaporulata 4-6-ra tehető. 3 éven keresztül 5 fiatalat számolva 6-os átlag malacoztatással 30 malacnak az egynegyedét szolgáltatja be, ami 7-8 malacot jelent a Szövetkezetnek. A juttatottnak ez alatt az idő alatt megmaradt 20-22 db. A választott malac értéke 14-18 pengő, 8 malacnak a beszolgáltatása 80-100 pengő bevételt jelent a Szövetkezetnek. A Szövetkezet tehát 3 esztendő alatt a befektetett tőkét és azonkívül a kamatokat visszakapja anélkül, hogy a juttatott különösebben megerheltetnék. Még ha e számításból 20 %-nyi esetleges veszteségi lehetőség levonásba is jön, a megmaradt rész bőséges lehetőséget nyújt a juttatott megerősödésére.

Az eddigi gyakorlat szerint egyénileg hozzájuthatott hellyel-közzel egy felbúgató kocához, ott azonban a szaporulatnak a felét volt köteles a juttatónak visszaadni.

A koca ivarképessége 3-5 esztendeig biztosított. Ilyen körülmények között a malacszaporulat adja a juttatottnak a további gazdálkodáshoz a lehetőséget. 3 év alatt a kocán kívül 22 tagú szaporulattal rendelkezik, amelyből az arra alkalmas egyedeket tovább szaporíthatja, és ha a szaporítani nem kívánt állományt az általa megtermelt részes kukoricával felneveli, hizlalja vagy pedig süldőként értékesíti, a 3 év alatt elért gazdasági eredmény meghaladja az egyébként 3 év alatt napszám-ból megkeresett keresményét. Így tehát a kocajuttatással a támogatott 3 esztendő alatt jövedelmét megkétszerezi, és azonkívül a sertésekben egy olyan forgótőkéhez jut, amivel az egyéb jelentkező hiányait: ruhát, adót stb. fedezni tudja.

A süldőjuttatás számítási alapja a következő. A süldőket páros számban kapják a juttatottak aszerint, hogy milyen takarmánymennyiséggel rendelkeznek. A kiosztásnál lehetőség szerint egy kocát és egy ártányt ad a Szövetkezet. Miután a süldőknél kizárólag csak a koca beszerzése nem volna gazdaságos, és megfelelő anyag nem áll rendelkezésre, addig míg ezt a hiányt át lehet hidalni, feles arányban eszközli a Szövetkezet a beszerzést. A kiosztás április-május hónapokban történik, mikor az élelmezésük nagyobb részét a legelőn megtalálhatják. Egy süldő-pár beszerzése pénzben 40-50 P körüli összeget vesz igénybe. Ezen beszerzési ár a piaci forgalmi ár szerint csökken vagy emelkedik, de körülbelül ez az átlag alakul ki a gyakorlatban. A juttatott a sertéseket gondozza, neveli fél évig. Ez alatt az idő alatt a két süldő vásárlási súlyát megkétszerezi. A Szövetkezet lehetőleg a kocát hagyja meg részére, amit a juttatott felbúgató és továbbszaporít. A szaporítás során ugyanazt az eredményt éri el a következő esztendőben, mint amit a felbúgató kocáknál vázolt kép mutat. Ez idő szerint 1266 koca és süldő 710 családnál tölti be a gazdasági megerősödésnek ezt az útját.

A beszolgáltatott süldőket a Szövetkezet felhizlalásra továbbadja feles alapon.

Pénzügyi vonatkozásban tehát a sertésjuttatások a Szövetkezet szempontjából is teljes biztosítékot nyújtanak. A védőoltásokkal ellátott sertések elhullási %-a igen kicsi. A sertésjuttatások során befektetett tőke nagyobb részben már az első évben megtérül a süldőjuttatásokkal, a kocajuttatások során pedig három esztendő alatt teljes mértékben kamataival együtt készpénzben kapja vissza a Szövetkezet a befektetett tőkét. A juttatások közül a sertésjuttatás ezidőszerint a legrentábilisabb, különösen a kocajuttatás. Szociális és gazdasági szempontból jelentősége még ezt a rentabilitást is messze felülhaladja, mert jó állatállományt biztosít, és azonkívül a részes munkával megszerzett terményeknek a legjobb áron való értékesítésén kívül a táplálkozás feljavítását biztosítja. A sertésjuttatásoknak pillanatnyilag útját állja a fellépett száj- és körömfájás. A kocajuttatásoknak első visszaszolgáltatása július végén megkezdődik.

A juttatások során azoknak az arra szorulóknak, akik takarmányt tudnak szerezni, és megfelelő gazdasági épületekkel rendelkeznek, tehenet juttat a Szövetkezet. Ez ismét két irányú, és pedig az általánosabb juttatások során az olcsóbb fajta tehenek beszerzéséhez juttatja hozzá a Szövetkezet a falusi lakosság arra rászoruló részét. A tehénvásárlás szakértő közbejöttével történik, a Szövetkezet alkussza ki az árát és adja át a tehenet. A teheneknél 5 évesnél nem idősebb tejelő tehen megvásárlására fektetik a súlyt. Abból az elgondolásból indulnak ki, hogy a tehen minél hosszabb ideig töltsse be a gazdasági rendeltetését. A tehen törlesztése évenként 9 hónapon át napi 2 liter tejjel történik. Ilyenformán a tehenet 3 esztendő alatt törleszti le.

Pénzügyi számítása a következő. Egy tehen ára 200-220 P között változik. A tehen 9 hónapon át napi legalább 4 liter tejet ad. Ha ez a tejhozam nincsen meg, a Szövetkezet nem veszi meg a tehenet. A napi 4 literből 2 litert lead az állami tejakciók céljaira. Amennyiben tejakció nincs, a Szövetkezet gondoskodik arról, hogy ez a 2 liter tej literenkénti 14 filléres áron értékesüljön. Ez 9 hónapon keresztül 75,60 P törlesztést eredményez. Ilyenformán három év alatt a tehen ára törlesztést nyer.

Ha a Szövetkezet ezt a szociális gazdasági támogatást sem adná, a juttatott soha tehenet nem vehetne, mert hiszen erre a célra a takarékpénztárak kölcsönt nem adnának. Ha adnak, sem tudja a magas kamat mellett a törlesztést teljesíteni. Mindeztől eltekintve, miután fedezete nincs, a takarékpénztárak hitelt nem nyújtanak részére. Ha pedig magánúton szerzi meg a kölcsönt, az önmagában hordozza az uzsorát, tehát nem a gazdasági emelkedést, hanem a legsúlyosabb eladósodást vonná maga után.

A tehénjuttatás a háztartásban a következő emelkedést mutatja. A 75,60 P törlesztés mellett ugyanannyi értéke marad a háztartás részére, mert a napi 4 liter tejhozamnak csupán a felével törleszti a tehén árát. A másik felét felhasználja vagy értékesíti. Ezenkívül a tehén borja mint szaporulat a bevételét emeli. 75,60 P tejértékhez hozzászámítható 30-40 pengős borjúérték, így 110-120 pengős bevételi többlethez jut a gazda, ezenkívül mint tőke szerepel a vagyónátlagában a tehén, amely a letörlesztés után teljes tejhozadékaival, szaporulatával, valamint saját értékével a juttatott vagyonosodásának alapját képezi. A tehén szaporulata a 3. évben már szaporodásképes, ebben az esetben a régi tehén mellett az új tehén is betölti a vagyonosodás alapját, és a régi tehén eladásával hozzájut olyan pénzhez, amelyhez a Szövetkezet révén jutott.

A tehénjuttatások másik formája a törzskönyvezett hazai pirostarka tehénjuttatás, amely a gazdaságilag erősebb egységek részére adható. A pirostarka tehén jobb gazdasági felszerelést, istállózást, nagyobb takarmánykészletet tesz szükségessé. Viszont ezzel szemben előnyei is nagyobbak. Nagyobb a húsmennyisége, gyorsabban fejlődik, és aránytalanul magasabb a tejhozama. Itt már a 9 hónapos tejelési időszakot véve alapul 1416 literes tejátlaggal kell számolni. A törlesztés napi 5 liter tejjel történik, amely évenként 190 P-s törlesztést jelent, s miután egy pirostarka, jóltejelő, törzskönyvezett tehén ára 500 P, három esztendő alatt az így beadott tejmennyiséggel az ár letörlesztése biztosítva van. Azonban a pirostarka tehén csak olyannak adható, aki fejlettebb gazdasági berendezkedéssel rendelkezik. A pirostarka tehénhez juttatott előzőleg már tartott tehenet, s így ezt az olcsóbb fajta tehenét adta be a Szövetkezetnek, vagy pedig értékesítette, és a tehén árából 200 P betudódott a pirostarka tehén vételárába. Tehát ténylegesen csak a különbözetet törleszti, amely azt jelenti, hogy két esztendő alatt a legnemesebb tehén árát is letörlesztette. Ezzel szemben a napi 4 liter tejátlag helyett 16 liter tejátlaghoz jut, és a törlesztés után is legalább 10-12 liter értékesíthető a tejértékesítő szövetkezet útján.

A gazdasági előnyt ezen számítások után külön magyarázni felesleges. Itt még a juttatott részére biztosított gazdasági előnnyel a szaporulat nem is nyer megemlítést, holott köztudomású, hogy a törzskönyvezett tehenek szaporulata aránytalanul magasabb összeggel értékesíthető, mint a nem törzskönyvezett szarvasmarha. Ez idő szerint 63 pirostarka és 83 olcsó fajta másodosztályú tehén került kiosztásra.

A tehénjuttatások során a Szövetkezet foglalkozik azzal, hogy azokon a helyeken, ahol ennek előfeltételei megvannak, két tehenet, szekeret és jármot adjon az arra érdemes falusi lakosság részére. A gazdasági előny kézenfekvő, mert két tehén, szeker és járom birtokában vállallhat feles földet, ami úgy a törlesztés, mint a gazdasági megerősödés szempontjából hathatósabb megsegítést jelent. Ennek viszont előfeltétele az, hogy az illetőnek legyen háza és gazdasági épülete, istállója és fészere. A számítások erre vonatkozóan a következőképpen alakulnak.

Két tehén ára 450 P, a szekér ára 200 P, a járomé 20 P, összesen 670 P. Még egyéb kellékekkel 700 P-t kell juttatni egy család részére. Ezzel az igával vállalhat 12 hold földet feles művelésre. A felesbe megművelt föld hozadéka búzába átszámítva, tehát a külterjes gazdálkodási eredményt véve alapul, kat. holdanként 6 q egységgel számítva 36 q búza értékű termény, amelynek 16 P-s egységgel vett értéke 576 P-t tesz ki. A takarmányozáshoz szükséges 176 P értéket, a vetőmag értékét kitevő 192 P-t, a törlesztésre 140 P-t leszámítva, és hozzáadva jövedelméhez napi 4 liter tejnek 10 filléres egységáron számított 9 hónapban át történt értékesítéséből előálló 108 P-t és a szaporulatból előállott két borjú értékét, 66 P-t, összesen 240 P évi tiszta jövedelemhez jut hozzá a család, amellet azonban még vállalhat helyi fuvar, amelyre mindig van alkalom. Az állatok értéke mint tőke áll rendelkezésre úgy, hogy törlesztés után a megvagyonosodás előfeltételei biztosítottak látszanak. Ez a juttatás még nem vette kezdetét.

A juttatások során meg kell említeni a méhkaptár-juttatást. A vármegyében a méhészet eddig a legprimitívebb kasos rendszerben történt. Évenként a méheket elpusztították, ha a mézhez akartak jutni. A Szövetkezet kiváló méhészeti szakember közbejöttével elkészítteti a "Hunor" kaptárakat, amelyeket a primitív méhészettel foglalkozók részére ad ki. Egy kaptár ára műléppel együtt 38 P, amelyből a műlép értéke 16 P. Eltekintve attól, hogy a kaptárak előállítás háziipar keretében történik és mint ilyen, kitűnő munkaalkalmat ad. A kaptárhoz juttatott a kaptár árát törlesztheti méhrajjal, mézzel és viasszal.

A kaptárak gazdasági számítása a következő. A "Hunor" kaptárból évente 20-25 kg mézet lehet elvonni értékesítés céljából, akkor még a méhcsalád teleltetése biztosított. Ezenkívül, ha a méhcsaládokat különösképpen gyengíteni nem akarják, egy rajjal évenként lehet emelni a kaptárak számát. Egy rajnak az ára szatmári viszonylatban 10-12 P-t tesz ki. 10 kaptár alapulvételével 80-90 filléres értékesítési ár mellett évenként 200 P jövedelmet lehet biztosítani. 10 kaptár kiadása esetén a Szövetkezet 380 P hitelt nyújt a méhésznek. Ha a szaporuló rajjal törleszti a kaptárakat, három év alatt a rajok letörlesztik a kaptárak árát. Ez esetben a kaptártulajdonos a 10 kaptár méhével 200 P-s évi jövedelemtöbbletéhez jut, ami a napszámkeresetének 60-70 %-át teszi ki. Tehát, ha csak 10 kaptár van a birtokában, az eddigi keresetét a 10 kaptár mézhozama több mint felével megjavítja.

A Szövetkezet az átadott rajokkal a kaptárállományt növeli, és azokat olyanok részére adja ki, akik a méhészettel szeretettel foglalkoznak, és ilyenformán a mézelésben rejlő lehetőségeket kihasználva a köz vagyonosodását segítik elő. A méhlegelők kihasználása után a méheseket szaporítani nem lehet, ez esetben a törlesztés mézzel történik, amelynek értékesítése révén a Szövetkezet visszaszerzi a kaptárak árát.

A Szövetkezet takarékmagtárakat létesített. A meginduláskor 1220 q búzakészlete volt. A tavaszi időszakban, mikor

minden készlet elfogyott, az arra szoruló családok részére 1-2-3 q-ás tételekben kölcsönként adta ki azzal, hogy az új termésből ugyanazt a mennyiséget plusz 10 % beszáradási és értékcsökkenési többlettel szolgáltatasson be. A Szövetkezet ezzel a gabonauzsorától mentette meg a lakosságot, mert ez a legkritikusabb idő, amikor még munkához sem tud jutni, tehát pénzkere-sete nincs, a kenyérszükségletét kizárólag üzleti hittel szerezheti meg. Köztudomású, hogy az üzleti hiteleket a zsidóság tartja kezében, tehát az uzsorára minden lehetőség megvolt.

A Szövetkezet gabona-forgótőkéjében és értékállományában csökkenés nem áll elő, mert a takarékmagtár természetben kapja vissza a kiadott búzát. Ez az üzlet csak búza-ágra szorítkozik, tehát búzát ad ki és búzát vesz be, a piaci árak mikénti kialakulása a takarékmagtárak szempontjából csak elméleti jellegű. A búzakészlet a beszáradás után fennmaradó 1-2 % többlet révén idők folyamán csak szaporodhat.

A Szövetkezet a falusi lakosság ruhaszükségletének biztosítása céljából az elmúlt évszakban az arra szoruló iparosokkal különféle típusú olcsó ruhát készíttetett el. Ez idő szerint 2072 rend iskolás gyermeknek való és 516 rend felnőtt ruha, valamint 1262 pár bakancs áll rendelkezésre. A ruhák önköltségi áron, munka-ellenszolgáltatás vagy terményben való fizetés ellenében állanak az arra szoruló lakosság rendelkezésére.

A Szövetkezet az önálló egzisztenciává fejlesztés érdekében azok részére, akikben a visszafizetésre és törlesztésre a garancia megvan, házat juttat. A házhoz juttatásnak előfeltétele elsősorban, hogy legyen házhelye. A Szövetkezet a juttatandónak közreműködését igénybe veszi, mert a lehetőség szerint megkívánja, hogy a vályogot vesse ki, és az építésnél ő és családtagjai közreműködjenek. Ilyen módon a napszámosok napszámát takarítják meg, és ezenkívül a juttatottnak lehetőség szerint biztosítani kell az építéshez szükséges fuvarokat is. Ilyen körülmények között a Szövetkezetnek a szakértő iparosokat, ezenkívül a fa- és cserépanyagot és az építkezéshez szükséges kő- vagy betonanyagot kell hiteleznie. Az építés előírások szerint történik, amelyeknél az egészséges lakástípusok és megfelelő szobaméretek betartandók. Ezenkívül a külső csinosságra is figyelmet fordít, mert a juttatott háznak az átlagos falusi lakás építési módját túl kell szárnyalnia. A falusi közösségből méretei és csinossága révén ki kell tűnnie.

Egy lakásnak az üzleti számítási alapja a következő. Egy háznak elemzett költségelőirányzata szerint 1202 P-t tesz ki a Szövetkezet anyag- és munkadíj-hitele, és 290 P az az összeg, amivel a juttatott vályog, fuvar és saját szolgáltatású napszámmunkájával a ház építéséhez hozzájárul. Így tehát 1492 P-t tesz ki egy épület értéke. A Szövetkezet az általa hitelezett 1202 P érték megfizetésére 12 esztendő törlesztési tervet készített. A törlesztési terv betartása esetén csupán 2 % kezelési költséget tartozik a nyújtott hitelért fizetni. Abban az esetben, ha mulasztást követ el önhibájából kötelességének tel-

jesítésében, a Szövetkezet a kezelési költséghez a rendes legacsonyabb váltókamatot számítja. Miután a 2 %-os kezelési költség és a váltókamatláb között igen tekintélyes különbözet áll elő, a Szövetkezet a falusi lakosság önzésére számítva ezzel a pontos törlesztést kívánja biztosítani.

A Szövetkezet egyébként meg akarja könnyíteni a házhoz juttatottak a törlesztést. Itt kapcsolódnak a juttatások egy- másba, mert aki házat kap, azért, hogy köteleességét tudja teljesíteni, részesülhet a baromfi- és sertésjuttatáson kívül, ha az előfeltételek fennforognak, tehénjuttatásban is. A törlesztés előmozdítása érdekében lehetővé teszi a Szövetkezet, hogy a törlesztést természetesen és állatszaporulattal is eszközölje úgy, hogy a 12 éves törlesztési tervet ezeknek a juttatásoknak révén megrövidíti. Mindezekon túlmenően a Szövetkezet gondoskodik arról, hogy a házhoz juttatott a háziiparok vagy közmunkák, illetőleg a Szövetkezet által beiktatott és máshol felsorolandó munkalehetőségeknél alkalmazást találjon abban az időben, amikor a mezőgazdasági munkák szünetelnek, s így kényszer munkaszünetek alatt dolgozhasson, s az ekképpen jelentke zett többletmunka révén a törlesztési tempót fokozhassa. Ez idő szerint 70 ház építését irányozta elő a Szövetkezet. A házzükséglet Szatmár megyében rendkívül nagy. Legalább 3000 új házra van szükség, és majdnem kétszer ennyi az a szükséglet, amelyet a meglévő házak kicserélésével kellene az újraépítés során kiegészíteni. A nagyobb szabású építkezések a folyamatba tett építkezéseknél nyert tapasztalatok értékesítése után veszik kezdetüket.

A Szövetkezet hivatása azonban csak másodsorban áll a juttatásokban. Elsősorban azoknak a munkanapoknak a hasznosításában nyeri el jelentőségét, amelyek az itteni gazdasági viszonyok külterjes gazdálkodása, mezőgazdasági ipara teljes hiánya következtében évről évre mint kihasználatlan kényszer munkaszüneti napok jelentkeznek. A helyszíni vizsgálatok, statisztikai adatgyűjtés szerint a kihasznált napok száma alig haladja meg a 200-at. Azonban igen sokszor a 200 alatt marad. Az ünnepnapok és az időjárás okozta munkaszünetek leszámításával még mindig mintegy 80-100 munkanap állana rendelkezésre, amelynek értékesítése a lakosság életszínvonalát lényegesen emelné.

A Szövetkezet igaz feladata abban áll, hogy erre a munkaidőre állítsa be a juttatásokat, és ezt a munkaidőt hasznosítsa. Ezzel az előállott kereslettöbblettel fedeztesse a törlesztéseket. A juttatások és az így előállott munkaeredmények segítségével rendeztesse át a mai külterjes gazdálkodást belterjes gazdálkodássá.

E cél elérése érdekében a Szövetkezet különféle munkanaphasznosítási lehetőségeket kezdett meg. Elsősorban építőanyagot állít elő, hogy a lakásszükségletet kielégítse. Az építőanyag előállítás már a múltban is szokásos volt vályogvetés formájában. Most a Szövetkezet azokon a területeken, ahová a kavicsszállítás gazdaságosan biztosítható, betonlapokat készít a házak alá. A házak fedezéséhez betoncserepeket készít. Ezen-

kívül saját kezelésében állítja elő a drótkerítést. A házak építésénél pedig alkalmazást nyernek azok az ácsok, kőművesek, asztalosok, akik ugyancsak ilyen juttatásokban részesültek.

Az építési anyagok terén mutatkozó nagy hiány fedezésére egy új, szabadalmazott eljárással téglát éget. A téglá előállítása egymaga már olyan munkalehetőséget nyújt, ami a kihasználatlanul maradt munkanapok egy igen tekintélyes számát leköti. A cserép, vályog, téglá, kerítésanyag előállításánál figyelembe veszi azt a keresletet, ami ezek iránt a cikkek iránt mutatkozik. S minthogy a Szövetkezet nem nyereségre alakult, a szövetkezeti tagok megvásárolhatják a Szövetkezettől ilyen irányú szükségleteiket önköltségi áron. A szalma- és nádfedelű házak betoncseréppel való átfedéséhez szükséges cserepet előállítja a Szövetkezet, a cserép előállítása sok munkanapot ad, mely a gazdasági megerősítéshez tervbe vett cél szolgáltatába állítható.

A Szövetkezet tagjai részére a kertek bekerítéséhez szükséges sodronykerítést is előállítja. A sodronykerítés lényeges munkaalkalmat biztosít azon szövetkezeti tagok részére, akik munkájukkal akarják a juttatások egyikét vagy másikat törleszteni.

A vármegye területén igen tekintélyes területek állnak rendelkezésre nemes fűz telepítési céljaira. A fűztelepítés és a fűzeskezelés az arravaló területen egyet jelent a belterjes gazdálkodással. Azonkívül a termelt fűzanyag a mezőgazdasági ipar egyik jelentős tényezőjévé fejleszthető. A termelt fűzfavesszőnek hántolása és hántolt fűzfavessző címen mint félgyártmánynak értékesítése, igen jelentős munkaalkalmat biztosít. Ha még ehhez hozzájárul a hántolt fűzfavesszőnek helyben való feldolgozása, akkor a termelési eredmény lényegesen emelkedik, mert az áru előállításával kapcsolatos munkaalkalmak is mind a megye területén maradnak, és a munka eredményeképpen befolyt jövedelemtöbblet is az itteni lakosság kereseti lehetőségeit emeli. A fűzfavessző hántolási időszak arra az időre tehető, amikor mezőgazdasági munkálatok szünetelnek. A meghántolt fűzfavessző feldolgozása pedig háziiparszerűleg történik.

A Szövetkezet ennek a célnak érdekében egyelőre 5 hold fűzest telepített be, és az eddigi meglévő fűzeseknek - amely 40-50 holdra tehető - az egész termését itt veszi és dolgozza fel; sőt, a munkaalkalmak biztosítása és főképp az oktatás céljaira még fűzbehozatalra is szorítkozik, amennyiben két vagon fűzvesszőt kellett venni a felszabadult Felvidéken. Az anyagot kosárárunak dolgozza fel, már eddig jelentős kerti bútór és vesszőáru került forgalomba. Ez a produktum egyelőre az oktatás céljait is szolgálta.

A fűzfavesszőtelepítést gátolta a megfelelő dugvány hiánya. Ez évben azonban már az első telepítés terméseredménye lehetővé teszi újabb dugványok termelését és a további fűzatelepítést. Ami a fűzfavesszőtelepítésekkel kapcsolatos eredményszámítást illeti, a következőkben terjesztem elő.

Egy kat. hold területen 80-100 q fűzfavesszőt lehet termelni. A fűzfavesszőnek 3,5-4 P-s árban való értékesítése még a legrosszabb értékesítési időszakban is biztosítva volt. Ilyenformán egy hold 350-400 P évi értéket termel. Ez kb. 20 q-s búzatermésnek felel meg.

A fűzfavessző feldolgozása a következő számítás mellett eszközölhető. 100 q fűzfavesszőből 33-40 q hántolt fűz állítható elő. 3,3 q nyersvesszőnek a lehántolása igényel 10 q nyers fűzfavesszőt. Egy q tisztított fűzfavesszőre visszaszámított árértékesítés a következő képet mutatja: 1 q vesszőhöz szükséges 3 q nyers vessző, ami szállítási összeggel maximálisan számítva 15 P-t vesz igénybe. A 3 q vesszőnek a meghántolása 9 P értéket képvisel. Így tehát összesen 24 P-be kerül egy q hántolt félgyártmányként értékesíthető vessző. Az értékesítési árával szemben a fehér vesszőnek átlagban 45, a főzött vesszőnek 43 P. Tehát majdnem kétszer annyi nyereséggel lehet számolni, mint amibe az előállítás kerül.

A hántolásnál rendes munkamenet mellett, 8 órai munkaidő alatt 70-80, kissé gyakorlottabb munkás naponként 100-120 kg tiszta vesszőt tud szolgáltatni. Ez pénzben kifejezve napi 9-12 P-s keresetet biztosít a hántoló részére. A magas hántolási összeget csak városi viszonylatban lehet számításba venni, mert falusi, háziiparszerű foglalkoztatás mellett a fűzfahántolás nem üzemszerűleg 8 órán át tart, hanem sokkal több ideig foglalkoznak vele, nemcsak egy személy, hanem az egész család dolgozhatik rajta.

A fűzfavesszőnek különféle kosáráruk céljaira való felhasználása a jövedelmet lényegesen fokozza, mert az előállított kosáráru (kerti székek, asztalok) már az anyagbeszerzéssel remélhető jövedelemtöbbletet és a kész iparcikkeknek az értékesítéséből előállított jövedelemtöbbletet is biztosítja. Egy q hántolt fűzfavesszőnek kosáráruként való feldolgozása 46 P-s értékesítési árral szemben 90-120 P-re emelkedik.

A fűzfavesszőtermelés és feldolgozás nagy lehetőségeket rejt magában. Ugyanis külföldre exportálható a hántolt fűzfavessző. A hátránya azonban az, hogy a hántolás abban az időben végzendő el, mikor a nedvkeringés megvan. Egyébként csak főzés útján lehet a hántolást elvégezni, ami berendezkedést és költségesebb előállítást von maga után.

A fűzfavesszőtermelés és félgyártmány, esetleg egész gyártmánnyá való feldolgozása a Szövetkezet tagjainak széleskörű munkaalkalmat és bevételi többletet biztosít, miből a szövetkezeti juttatásokat könnyen törleszthetik, és több bevételt biztosíthat.

A gazdasági termékeknek mezőgazdasági ipar keretében való értékesítését szolgálja a ciroktermésnek helyi feldolgozása. A Szövetkezet az első kísérleteket már megtette, előállított 2200 db seprőt oktatás célzatával. A megyében termelt cirok ilyen módon nemcsak a belterjes gazdálkodásnak, hanem egyúttal

a munkaalkalmak szaporításának nyitja meg a lehetőségét. A seprőkészítés nagyobb ütemben a mezőgazdasági munkálatok befejezése után veszi kezdetét, ugyanis a cirokseprőkészítés a cirok őszi betakarítása után a téli idők egyik legjobb munkaalkalma. Ez idő szerint több mint 200 ezer seprő átvétele biztosított. A seprőkészítés köztes munkateljesítmény, amely naponta 1,60-2,00 pengő téli keresetet biztosít személyenként.

Ugyancsak téli munkaalkalmat állított be a Szövetkezet munkatervébe a tollgyűjtés és osztályozás. Részben törlesztés, részben pedig piaci értékesítés céljaiból átvesszi a Szövetkezet tagjaitól a tolltermést, és azokat ugyancsak a Szövetkezet tagjaival osztályozza. Erre szakembere van, és az átvételt a Hanga minden mennyiségben biztosítja. A tollgyűjtés és osztályozás nemcsak munkaalkalmat szolgáltat, hanem lényeges gazdasági előnyhöz is juttatja a Szövetkezet tagjait. A toll forgalmi értékének megfelelő áron való vétele a lakosságnak - az eddigi tolluzsorával szemben - ugyancsak gazdasági előnyöket biztosít.

A munkaalkalom biztosítása terén a legnagyobb jelentőségű a kenderáztatásnak és az ezzel kapcsolatos szövésnek van. Szatmár vármegye elsőrendű kender termel. A Szövetkezet gondoskodik arról, hogy a kisémberek nemesített kendermagot kapjanak, mert ezzel elérik a magasabb termési eredményt. A megtermelt kender feldolgozása részére mesterséges kenderáztatókat létesít. A kenderáztatás bére fejében a termelő 10-12 rész kendert fizet.

A Szövetkezet a termelők között propagandát fejt ki olyan irányban, hogy a kiáztatott kendert megtilolja és mint szálát értékesítse. A szál értékesítésének két módja van. Egyik mód, hogy szálként eladja a kereskedőnek, a másik, hogy felfonja, és mint kendervásznat értékesíti.

A kendertermeléstől a vászon feldolgozásáig terjedő munka rendkívül sok munkalehetőséget biztosít a lakosság részére. A szükséges eszközöket a Szövetkezet iparkodik beszerezni és rendelkezésre bocsátani. A szabványos méretű szövőszékek egységes áru előállítására adnak módot. A kenderáztatással előállott szövetezeti kendermennyiséget az arra szoruló szövetezeti tagokkal dolgoztatja fel a Szövetkezet, és vászon formájában értékesíti. Ugy a kenderszál felfonása, mint a szövés abban az időben végezhető, mikor más mezőgazdasági munkákra nincs lehetőség. Tehát ez a szövetezeti munka egyfelől nagyon sok munkaalkalmat, másfelől elfogadható keresetet biztosít a szövessel foglalkozók részére. Mindezen túlmenően lehetőséget nyújt arra, hogy az alsóruha és ágynemű pótlását a legszegényebb néposztály saját számára is biztosítsa.

A Szövetkezet ezenkívül a már előállított vásznak felvásárlásával is keresethez juttatja a rászoruló családokat. Így nemcsak a szabványos szövőszékek, hanem a már használatos szövőszékek munkaeredményét is illő áron értékesíti, és megszünteti azt az uzsorát, ami - a különösképpen megszorult lakosság vászonértékesítése terén - a múltban tapasztalható volt.

A Szövetkezet a vászon értékesítését népművészeti varrottassokká való feldolgozás révén is fokozza. E célból külön csoport alakult, amely az előállított vásznat népművészeti varrásmintákkal ellátja, és így hozza mint asztalterítőket és egyéb díszítési tárgyakat forgalomba.

A Szövetkezet e munkájának jelentőségét az domborítja ki, hogy a fiatal leányok 12-18 éves korukig télen foglalkoztathatók, tehát a családtag maga is hozzájárul a család eltartásához. Az arány feltűnik akkor, ha az évi 200-250 pengős kereset havi elosztását, 15-20 pengő keresetét összehasonlítjuk a leánygyermeknek a varrottassok készítésével elért keresetével, mely kitesz havonta 14-18 pengőt. A varrottass mellékesen készíthető, és a család időkihasználásának egyik nemesebb ágához tartozik.

A Szövetkezetnek ez a munkája tehát a kender teljes feldolgozását eredményezi.

A Szövetkezet működése kiterjed a tengeri értékesítésére is. Szatmár megye tengeritermelés szempontjából jelentős szerepet tölt be az ország gazdasági életében. A tengeriértékesítés terén azonban ki volt szolgáltatva a felvevő cégek kényének-kedvének. Ugyanis különösen az őszi esős időszak bekövetkezése után az értékesítési lehetőségek a szállítási nehézségek miatt lényegesen csökkentek. A tengeri értékesítést a gazdáknak abban az időben kellett eszközölniük, mikor a szállítási nehézségekkel meg tudtak birkózni.

A górékat a nincstelen kis ácsiparosokkal építteti a Szövetkezet. 50 m hosszúságban, 130 cm szélességben, 3 m magasságban; fedélszerkezete 130 cm alappal 1 m magas háromszöget képez, mely méret teljesen kihasználva, ősszel betakarításkor a földről felszedve, szóval időszerűen száraz cca. 1000-1100 q csöves tengerit fogad be.

A Szövetkezet összevásárolja napi áron a tengerit, és azt elraktározván tavasszal értékesíti, és a minden valószínűség szerinti nyereségből részelteti az ősszel beadó nincstelent, beadott tengeritermésének q arányában. Természetesen ősszel a Szövetkezet napi árban vásárolja össze a csöves tengerit, és annak árát készpénzben ki is fizeti.

A valószínűségi számítás a következő: a fenti méretű góré bekerülési ára 2750 P, minden egyes góréhoz egy tizedesmerleg beszerzése, valamint a fél évi tűzbiztosítás díja összesen cca. 250 P lévén, tehát egy góré a Szövetkezetnek cca. 3000 pengőjébe lesz.

A tavaszi lefejtésnél a visszamaradt tengericsutka értéke mindig fedezi a morzsolási költséget.

Ha a legutóbbi 10 év tengeri árait figyelembe vesszük, kb. az árak úgy alakulnak, hogy ősszel, betakarításkor a csövestengeri ára cca. 4 P szokott lenni, és a rákövetkező ta-

vasszal, április, május hónapokban a szemes tengeri ára cca. q-ként 10 P. Ha tehát a Szövetkezet megvásárol 1 q csöves tengerit 4 P-ért és azt raktározza, abból tavasszal 35 % beszáradást és csutka-súlyvesztést véve alapul, 6,60 kg szemes tengerit nyer, melynek ára 10 P-vel számítva 6,60 P-t tesz ki, tehát 2,60 P az az összeg, amely nyers nyereségnek mutatkozik tavasszal. 1000 q csöves tengerinél ezen összeg 2600 P lesz. Jóllehet téglaszlopokon nyugvó, keményfa vázas, cserépfedelű kukoricagóré élettartama cca. 18-20 év, ezzel szemben a Szövetkezet 10 évre amortizálja a góré bekerülési árát, tehát évenként a tiszta nyereségből erre levon 300 P-t, marad tehát az 1000 q csöves tengeri után 2300 P tiszta nyereség, amelyből még kamatvesztés, esetleges romlások és egyéb költségekre (beszedési kezelői díjak stb.) levon 500 P-t, visszatérít tehát a megmaradt, most már tiszta nyereségből 1800 P-t a tengerit annak idején beadó nincsteleneknek, vagyis q-ként 1,80 P-t. Egy ilyen nincstelen mezőgazdasági munkás ezeken a jó tengeritermő helyeken minden évben elad 18-20 q csöves tengerit ősszel, tehát ha a takarékgórénkba adja be, akkor tavasszal, amikor sehonnan jövővelme nincs, cca. 32-36 P-t kap kézhez, amely pénz eddig reá nézve elveszett, és amely összeg neki és családjának ilyenkor igen jelentős.

A Szövetkezet az önálló egzisztenciaképzés szolgálatába a földbérletek megszerzését állítja. A kisemberek közül azokat tömöríti, akik a föld megműveléséhez szükséges ismeretekkel rendelkeznek, kibérel részükre akkora egységeket, melyek belterjes gazdálkodás mellett a bérösszegen kívül a megélhetésüket is biztosítják, ellátja őket a szükséges felszerelésekkel, vetőmaggal, és felesként - a már fentebb az egyes juttatások során megállapított törlesztési tervek mellett az önálló egzisztenciává fejlesztés céljából kiszemeltek - beállítja. Figyelemmel van azonban minden juttatásnál, úgy ennél is, hogy a törlesztéseket teljesíteni tudja, s emellett maradjon neki annyi kereset, hogy abból családját a helyi viszonyoknak megfelelően az előző életstandardot meghaladó módon, tehát magasabb szinten biztosíthassa. A Szövetkezet nem terheli meg az egyént juttatásokkal teherbíró képességén felül. Ezt az egyéni vizsgálat teszi lehetővé.

A földbérlethez juttatott a feles gazdálkodáshoz szükséges eszközök, élő és holt felszerelés birtokába jut, s amint ennek révén úgy az állatok szaporulata, mint a terméseredménytöbbség a juttatásoknak főképp az élő felszerelési részét letörleszti, kezdetét veszi a kezelésébe adott feles birtok törlesztése. 120 holdon indult meg ilyen irányban a kísérlet. Az ingatlan törlesztési terve még nem készült el, mert a juttatottnak először az élő és holt juttatások törlesztését kell biztosítani. A feles művelés erre az alapot megadja. Az élő és holt felszerelés letörlesztése után a Szövetkezet megadja a lehetőséget, hogy úgy az állatszaporulatból előálló terméseredménnyel, mint munkával vagy igával a törlesztési tempót fokozhassa, illetőleg a törlesztési időt megrövidíthesse. Ezt a lehetőséget a Szövetkezet minden körülmények között biztosítani

akarja, mert ez nagyobb szorgalomra, belterjesebb gazdálkodásra ösztönzi a juttatottat.

Itt szövődnek össze a jelentés első részében említett juttatások. Ezt a mértéket megütő egyén a feles gazdálkodáshoz szükséges felszerelést megkapja. Egyszerre részesülhet liba, tehén és sertésjuttatásban. A juttatások során előterjesztett számadás, illetőleg értékelemzés minden juttatásnál kimutatja a törlesztési lehetőséget és a többletet, amit a juttatások révén elér. Nyilvánvaló, hogy a többszörös juttatás őt kedvezőbb helyzetbe hozza, viszont a többszörös juttatás a föld-értékesítési kihasználások révén eredményeiben is fokozódhatnak. Tehát úgy az egyes juttatások, mint a többszörös juttatás törlesztése biztosított.

A Szövetkezetnek feladata arra ügyelni, hogy a juttatásokat a Szövetkezet terve szerint használja fel a juttatott, és a Szövetkezet - a szövetkezeti érdekek biztosítása céljából - gondoskodik az értékesítés helyes irányításáról. Ilyen körülmények között emberi számítás szerint még az esetleg előálló, előre nem számított veszteségeket is könnyen kiheveri úgy a juttatott, mint a Szövetkezet, mert hiszen szétágazó munkájának egész eredményét sem az elemi csapások, sem az egyes embereknél jelentkező emberi gyarlóságok lényegesen nem befolyásolhatják.

A Szövetkezet még a legmagasabb szinten biztosított többirányú juttatás esetén sem fordít egy-egy juttatottnak 2000-2500 pengőt meghaladó összeget. A kis egységekben az egyes juttatások révén a kihelyezett pénzek legnagyobb részét biztosítja, így tehát a Szövetkezetet váratlan meglepetés nem érheti. Ugyanis az állatjuttatásoknál minden intézkedést előre megtesz az elhullás ellen. Az értékesítésnél megteszi az intézkedéseket, hogy megfelelő árakat kapjon. A házjuttatásoknál a telekkönyvi biztosítéka a Szövetkezetnek megvan. A bérletjuttatásoknál a feles bérlet biztosítja a bérösszeget. Az állatjuttatásoknál a tulajdonjogot mindaddig fenntartja, amíg az állat letörlesztve nincs. Ezenfelül még a fentebb említett, kihasználatlanul maradt munkanapok számát is fokozza, tehát olyan többletkeresethez juttatja, amely a Szövetkezet működése nélkül elmaradt volna. A többletkereset biztosítása révén is önmaga számára nyit meg újabb biztosítékot az értékesítést illetőleg.

A Szövetkezet munkája a fentebbi felsorolásban nem nyer kifejezést. Csupán kezdeti stádium, amelyből a Szövetkezet munkája további gazdasági sarjadásokat hoz. Meg kell említeni azokat a belterjes gazdálkodási lehetőségeket, amelyeket Szatmár vármegye nyújt. Így pl. az öntözés és a gyümölcstermelés. A Szövetkezet tárgyalásokat kezdett kisebb gazdaságok öntöző be rendezésére. Az első kísérlet folyamatban van, annak tapasztalatai után sok község térhet át öntöző gazdálkodásra, amely bőséges takarmánynevelést és ezzel kapcsolatosan az állatállomány megnövelését fogja eredményezni.

A Szövetkezetre széleskörű feladat vár a híres szatmári gyümölcsösök rendbehozatala és a termés értékesítése körül. A

törlesztés során jelentkező munkaerőnek egy tekintélyes részét az elhanyagolt állapotban lévő gyümölcsösök rendbehozatalára fordíthatja. A karbantartott gyümölcsös hozama értékesítési feladat, amelynek helyes megoldása nemcsak a Szövetkezet vagyongazdálkodásában idéz elő növekedést, hanem a tulajdonost juttatja az eddiginél összehasonlíthatatlanul magasabb keresethez. A Szövetkezet munkájával megszűnik a gyümölcsértékesítés terén ez idő szerint tapasztalható hiány. A Szövetkezet az értékesítést gyorsan és a lehető legjobb áron megszervezi, ezenkívül a rendelkezésére álló munkaerő és anyag birtokában hűtőházakat létesíthet.

A szatmári külterjes gazdálkodás gyenge eredménye összefüggésben áll a földek trágyázatlanságával. A trágyahiány részben az állathiányra, főképpen azonban a trágyatelepek hiányára vezethető vissza. E téren sok pótlásra van szükség. A trágyázás jelentőségével a gazdaközönség nincsen tisztában. Ennek tudható be az a körülmény, hogy a mezőgazdasági kamara révén juttatott trágyatelepépítési segélyeket, amelyek trágyatelepenként 100 P-t tesznek ki, a lakosság nem veszi igénybe azért, mert 30 P-t kellene a sajátjából e célra juttatni.

Bár igaz, hogy a 30 P-s áldozat rendkívül nagy összeg az adott viszonyok között, a kapott előny ezzel szemben nagy. A jelentkezők elmaradásából arra kell következtetni, hogy a lakosság nincs tisztában a kérdés jelentőségével. A Szövetkezet tehát gazdasági missziót létesít, hogy ha az egyes gazdánál a trágyatelepeket megépíti, és törlesztés fejében a trágyának felett igényeli. A gazda jól jár, mert a másik fele is sokkal több lesz, mint amennyit trágyatelep nélkül elő tudott állítani, azonban minőség szempontjából lényegesen emelkedik a trágya értéke. A Szövetkezet pedig a trágya értékesítését könnyen eszközölheti, ezen a réven pedig a befektetett összeget hamar vissza tudja szerezni.

A Szövetkezet munkája nem áll meg az egyes juttatásoknál. A támogatásban részesülő részére különféle gazdasági munka végzését írja elő. Így a házhoz juttatottnak elkészítteti az aranykalászos ifjúsággal a belsőségek intenzív kihasználásához a gazdálkodási terveket, előírja, hogy azt miképpen művelje meg, és a megműveléshez szükséges eszközöket is adja. Így a szükséges gyümölcsfacsemeteket, vetőmagot, haszonnövényeket stb., amelyeknek hozadékából a nyújtott eszközöket, vetőmagot stb. a támogatásban részesülő letörlesztheti. E munka révén a konyhakertet fogja népszerűsíteni, amely szatmári viszonylatban igen nagy hiányt pótol.

Minta konyhakerteket is létesített. Ezek megművelését részben az elemi iskolások az iskolai év alatt oktatási céllal végzik, iskolai időn kívül pedig a nagyobb fiúkból önkéntes munkásosztásokat szervezett, és azokkal művelteti a konyhakerteket. A konyhakerti vetemények téli elrakását is a Szövetkezet kezdeményezi, ezzel elősegíti az iskolás gyermekek téli étkeztetését.

A termelt zöldségfélék helyes elkészítését a Szövetkezettel parallel haladó főzőtanfolyamokon oktatják. Ezzel a rendszerrel az iskolás gyermekek étkeztetése és a főzési ismeretek elsajátítása is megoldódik. A főzőtanfolyamoknak a Szövetkezet munkájához való kapcsolása egy másik vonatkozásban is kifejezésre jut, nevezetesen a főzőtanfolyamokra elsősorban a juttatottakat osztja be a vármegye alispánja, tehát ezeknek szerves bekapcsolódása a Szövetkezet célkitűzéseinek intenzív elősegítését biztosítja.

A munkásosztag mellett ez idő szerint Szatmárban működő női munkatáborok is bekapcsolódnak a Szövetkezet munkájába. A női munkatáborok vezetősége a Szövetkezet munkáját ismeri. Szövetkezettel karöltve elősegítik a célok mielőtti megvalósítását. Úgy a szövés, mint a háztartási ismeretek elsajátítása érdekében fejtenek ki igen hasznos munkát.

Mindezekon túlmenőleg az egyes juttatásoknál a közigazgatás ellenőrzését és közreműködését is beiktatja, mert a Szövetkezet a közigazgatásnak a szociális gazdasági igazgatás részét veszi át. Mentesheti a közigazgatást a munkaképes, de önmagukat munkájuk révén eltartani nem tudó egyének, családok közsegélyezésétől. A községek terhét csökkenti, mert hiszen nem kell egyoldalú támogatást nyújtani a községek pénzéből, csupán arra kell igyekeznie, hogy a különben közsegélyt igénylő családok részére kiadott szövetkezeti juttatásokat helyesen használják fel és a Szövetkezet feltételeit tartsák be.

De a közigazgatásnak ilyen irányú közreműködése azért is közigazgatási érdek, mert azok, akik a juttatásokban részesülnek, többnyire a közterhek viseléséhez nem járulnak hozzá. Annyira szegények, elesettek, hogy inkább ők szorulnak a közeltartására. A juttatások révén kiemelkednek ebből az elesettségből, és egy bizonyos idő után mint javakkal rendelkező egyének, a közterhek viseléséből kivesszük részüket, tehát adóalanyok lesznek. Itt jelentkezik államháztartás szempontjából a szövetkezeti munka nagy jelentősége, mert a Szövetkezet forgótőkéje önálló egzisztenciákat alkot, akik évek során az adókkal busásan megtérítik azt az összeget, amelyet a Szövetkezettől juttatások révén kapnak még abban az esetben is, hogyha a juttatások során itt-ott egyik másik ágazatban a Szövetkezetet mint közvagyonot veszteség éri.

A statisztikai megállapítások szerint a 6000-et meghaladja azoknak a családoknak a száma, akik közületi támogatásra szorulnak. Ennek a 6000 családnak az adófizetővé képzése éppen adó szempontjából, ha évenként 5 pengőnél nagyobb adót nem fizetnek, évi 30 000 P adóbevételt jelent az államháztartásban azzal a 150 ezer pengővel szemben, amelyet évenként az állam ínségsegély címén közöttük szétosztott. Ha még ehhez hozzávesszük azt a pénzösszeget, amely az elgyengült egzisztenciák gyermekei részére tej és cukor formájában kiosztásra kerül (120 ezer P), akkor jelentkezik a 270 000 pengőt kitevő negatívummal szemben a minimumra értékelt 30 000 pengős pozitívum, mely pozitívum az évek során állandóan fokozódik, és a lakosságot kie-

meli abból a kétségbeejtő elhagyatottságból, amely már apátiává, saját ügyeivel szemben való érdeklődéstelenségre fokozódott. Ez az értékes népréteg kiemelkedik a tökéletes leromlottságból, szegénységből, megindul benne a szerzési vágy, amely kiváltja az intenzívebb gazdálkodáshoz való készséget.

Ami pedig a pénzügyminiszter úr fenthivatkozott átiratának egyes pontjait illeti, azt hiszem, hogy a fent előadottakból világosan kitűnik, hogy a Szövetkezet a magánvállalkozást az eddigieknél fokozottabb mértékben emeli, ugyanis többtermelés fog előállni. Ezeknek a terményeknek az értékesítése nagyobb lehetőségeket biztosít a magánvállalkozás részére. De a többtermelés révén a lakosságnak az a nincstelen része, amely ma nem nevezhető fogyasztónak a vállalkozások szempontjából, pénzhez jut, tehát olyan iparcikket fog beszerezni, amelyhez eddig nem juthatott hozzá.

Több mint 6000 család fogja a ruhaszükségletét, mezőgazdasági szükségleteit a vonatkozó iparok útján beszerezni, nyilván emelkedik a fogyasztók száma, és több vásárló lesz; miután a Szövetkezet a fent leírt célkitűzésen túl nem megy, nyilvánvaló, hogy a Szövetkezet révén nyújtott kereset előnyeit a magánvállalkozás fogja élvezni. De különben is, a Szövetkezet legtöbb üzemét csak tanítás céljából folytatja, és a Szövetkezetnek nem célja a magánvállalkozások keretébe tartozó iparoknak állandó üzése, hanem azokat csak addig szándékozik folytatni, amíg vagy megfelelő magánvállalkozó, vagy háziipari szövetkezet azt át tudja venni, de természetesen csak akkor adja át, ha az átvevőben garancia van arra nézve, hogy a fogyasztók kiuzsorázása nélkül fogja üzni.

A Szövetkezet kétségtelenül nagyon széleskörű gazdasági munkát fejt ki. A Szövetkezet azonban éppen azért foglal el egész rendkívüli helyzetet a közigazgatás és a gazdasági élet között, mert nem marad meg egy üzleti feladat teljesítésénél, hanem kiterjedt gazdasági munkát fejt ki, hogy a fentebb leírt feladatot el tudja látni; és éppen, mert rendkívül fontos állami és közigazgatási feladatot lát el, mindazoknak az állami szervezeteknek a közreműködését igényelheti és igényeli is, amelyeket az állam erre a célra életre hívott. Márpedig az államhatalomnak nem kevesebb, mint 82 ilyen intézete és intézménye van, amelyeknek közreműködését ebben a gazdasági munkában mint szakértőnek a munkáját igénybe veszik.

A Szövetkezet helyileg a gazdasági felügyelőség, mezőgazdasági iskola, mezőgazdasági kamara, háziipari felügyelőség, az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet, a Mezőgazdasági Munkásokat védő Központi Irodák, az Országos Mezőgazdasági Munkásházépítési Alap, az Országos Telepítési Tanács, az Ipari Növénytermelést Irányító Bizottság, a Mezőgazdaság Megsegítésére Szolgáló Bizottság, a Magyar Mezőgazdasági Kiviteli Intézet, az Országos Gazdasági Szakoktatási Tanács, a Földbirtokrendezés Pénzügyi lebonyolítására alakult Szövetkezet, az O.K.H., a Földhitelrendező Országos Bizottság, a Mezőgazdasági Szociálpolitikai Tanácsot, az Országos Közegészségügyi Intézetet, az Is-

kolánkívüli Népművelés egész apparátusát igénybe veszi. Az állapotbeszerzéseket a Földművelésügyi Minisztérium közreműködésével végzi. Minthogy az államhatalom ilyen sokirányú szakhivatalt és szervet létesített a mezőgazdasági munkások helyzetének megjavítása érdekében, a Szövetkezet ezeknek közreműködését igényelheti, hiszen ennek a célnak a szolgálatában hívta az államhatalom ezeket életre. Minthogy megfelelő szakértelemmel rendelkező fentebb felsorolt államalakulatok vannak, a Szövetkezetnek megvan az a biztos alapja, amelyre működését felépítheti anélkül, hogy külön adminisztrációt és költséget igényelne ezeknek az igénybevétele.

Ami pedig a helyi intézkedést illeti, azt a forgótőkéhez viszonyított minimális költséggel el lehet látni. Ez idő szerint a Szövetkezet elnöke és igazgatósági tagjai az alapszabályok szerint működésükért semmi néven nevezendő tiszteletdíjat nem kapnak. A szövetkezeti feladatok végrehajtására a Szövetkezetnek egy központi vezetőre van szüksége, aki 350 pengő fizetést és 150 pengő útiátalányt kap, szükség van egy könyvelőre, akinek fizetése havi 150 pengő, ezenkívül egy gépíró havi 60 pengő fizetés mellett ellátja a levelezést. A vármegye részére juttatott 776 ezer pengő összegnek 2 %-ban felszámított kezelési költsége 15 500 pengő bevételt biztosít. Ezzel szemben a felsorolt alkalmazottak fizetése 8620 pengőt tesz ki, tehát a 2 %-os kezelési költség nemcsak ezt az adminisztrációt, hanem még az összes felmerült dologi kiadásokat is bőven fedezi. Nem is beszélek azokról az egyes juttatások révén a fentebbi részletezés során kimutatott nyereségekről, amelyek feltétlenül előállnak, és amelyek a Szövetkezet részére egy külön tartalékalap kiképzésére nyújtanak lehetőséget. Az adminisztráció költségei a tőkének felhasználását kizárják, legalább is a tőkének e célra való felhasználását szükségtelenné teszik.

A pénzügyminiszter úr átiratában az adminisztráció kérdésének felvetésénél nyilván nem ismerte Nagyméltóságodnak azt az intézkedését, amely szerint ezeknek a szociális feladatoknak - amelyek impliciten magukban foglalják a Szövetkezet munkáját - ellátására a községi jegyzők mellé egy-egy kisegítő erőt méltóztatott engedélyezni. Ezeknek a községi kisegítő munkaerőknek, vagy ha őket a jegyző más irányban akarja foglalkoztatni, akkor a jegyzőnek tette köteleességévé, hogy a szociális helyzet megjavításával kapcsolatos munkát elvégezze. Tehát minden faluban, illetőleg minden jegyzőségben a szövetkezeti részmunkák végzésének megvan a hivatalos szerve. A Közzőléti Szövetkezet ezeknek a munkáját igénybe veszi. A Közzőléti Szövetkezet lelke és vezetője a vármegye alispánja. Az ezzel kapcsolatos közigazgatási intézkedések előkészítésére ugyancsak Nagyméltóságod intézkedése folytán külön közzőléti előadó nyert megbízást egy másodjegyző személyében, aki az egész vármegyében a Szövetkezet munkájával kapcsolatos tennivalókra az utasításokat kiadja. Tehát külön adminisztrációs költség nincs a fentebb felhozottakon kívül.

Ami pedig a pénzügyminiszter úr vonatkozó átiratának azt a részét illeti, hogy a Szövetkezet működését a Közérdekeltség-

gek Felügyelő Hatóságának ellenőrzése alá kívánná helyezni, mély tisztelettel és nyomatékosan kérem Excellenciádat, hogy ez ellen a legerélyesebben tiltakozni és ennek a tervnek a keresztülvitelét megakadályozni méltóztassék.

A tapasztalat szerint a Közérdekeltségek Felügyelő Hatósága káán is csomót kereső módszerével, állandóan csak a részletkérdések vizsgálatával, a szociális szempontokat figyelembe nem véve kizárólag kicsinyes rentabilitási vesszőparipán való lovagolással, a formalitások tömegének előírásával ezt a szépen megindult és hivatását teljesítő Szövetkezetet tönkreteszi. Tisztelettel kérem, Nagyméltóságodnak e kérdéssel kapcsolatos állásfoglalásánál méltóztassék bekérni azokat a közérdekeltségi felügyelő hatósági jelentéseket, amelyeket a hasonló, vagy az ilyen működést megközelítő intézményekkel kapcsolatosan tettek. Javaslataik olyan szűk körben mozognak és annyira korlátok közé szorítják az üzemek, gazdasági alakulatok működését, hogy az minden további lehetőséget, az élet viszonyaihoz való alkalmazkodást, a kínálkozó gazdasági előnyök kihasználását lehetetlené tennék; így előállna az az eset, hogy a Szövetkezetet minden kecskevásárlásnál versenytárgyalás kifirására, állatorvosi, számvetési, közigazgatási közreműködésre, jegyzőkönyvezésre stb. köteleznék. Nem kell különösképpen rámutatnom arra, hogy a gazdasági élet ezt a formalizmust nem bírja meg.

Ellenben miután a Szövetkezet a szociális szempontok mellett igen nagyfontosságú gazdasági pénzügyi szerepet tölt be, tisztelettel előterjesztést teszek a Szövetkezet vezetőségével történt megbeszélés alapján arra, hogy a Szövetkezetet méltóztassék a Pénzügyi Központ ellenőrzése alá helyezni. Ennek az ellenőrzésnek, irányításnak és közreműködésnek mindenki készséggel aláveti magát, és bizton számít arra, hogy ha a P.K. látja azt a nagy munkát, a rendelkezésére álló eszközökkel - szemben a Közérdekeltségek Felügyelő Hatóságával - messzemenőleg elősegíti és fejlesztését fokozza.

A Szövetkezet, amely munkáját december második felében kezdhette meg, mert a pénzt csak akkor kapta kézhez, ez alatt a hét hónap alatt az eddigi magyar szociális gazdasági közigazgatási életben páratlanul álló eredményt ért el. Az eddig kibontakozott program és a nép körében kiváltott hangulat az eredményt véglegesíti. A Szövetkezet munkája teljes egészében egy év múlva bontakozik ki, ha azok az előre nem látható akadályok, mint pl. a jelenlegi száj- és körömfájás, vagy a tél és tavasz folyamán a katonai bevonulásokban jelentkező akadályok meg nem gátolják, mintegy három havi munkakiesés keletkezett ennek folyományaképpen. A szövetkezeti munka teljes kibontakozása maga után vonja a falvaknak újraépítését, az eddig üresen tátongó gazdasági udvarok benépesülését, az eddigi kisembereknél tapasztalt külterjes gazdálkodásnak belterjes gazdálkodássá való átalakulását, a nincstelenek, éhezők, rongyosok ezreinek a kisegzisztenciák közé való felszívódását, és ezzel kapcsolatban az igazibb magyar élet felvirágozását.

Pécs, 1939. augusztus 2.

h. polgármester

A SZOCIÁLIS MUNKA INTÉZETI ELŐKÉSZÍTÉSE*)

I. Az a mélyreható szociális kérdés-feltárás, ami Komárom vármegyében 1940. július hó végével befejezést nyert, széles körű és igen alapos előkészítés után volt csak lehetséges. Ennek az előkészítésnek az adja meg a jelentőségét, hogy Komárom megyétől távol - Budapesten - íróasztal mellett történt, s ennek ellenére a gyakorlati életben tökéletesen bevált. Ilyenformán a jövőre nézve jogosan tekinthető úttörő eljárásnak. Az előkészítő munka kezdettől fogva egészen az utolsó mozzanatig - a Komárom megyei közjóléti szövetkezeti programnak a Belügyminisztériumban történt benyújtásáig - a Magyar Közigazgatástudományi Intézetben (Kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem, Budapest, IV. Pázmány P.-tér 1.) folyt le s mintegy három és fél hónapig tartott. Nem valószínű, hogy az országban akárcsak hasonló jellegű eljárás is történt volna már előzőleg, s így méltán tarthat érdeklődésre számot az a mód, aminek segítségével az Intézet teljes betekintést tudott nyújtani egy vármegye szociális és gazdasági viszonyaiba, s az ottani szociális problémák feltárása után, e problémák birtokában a rendelkezésre álló anyagi erők felhasználására vonatkozóan olyan megoldást tudott találni, ami a szociális feszültség enyhítésére a legjobban célravezetőnek látszik.

Ezek a munkálatok nagy vonásokban két részre oszthatók: az Intézetben történt előkészítésre és a hozzákapcsolódó tervkészítésre egyrészt, másrészt pedig az Intézetben lefolytatott szociális ténymegállapításnak a helyszínen történő felülvizsgálására, s ennek nyomán a szövetkezet működésének helyi megszervezésére s e működés megindítására. Az alábbiak során csupán az első részt, az Intézetben végzett előkészítést és tervezést ismertetjük megjegyezvén, hogy ez az előkészítés nem egyéb, mint egy szociális diagnózis felfektetése, ami mint szociális ténymegállapítás - különösen módszer tekintetében - minden bizonynyal egyedüli a maga nemében.

II. Az Intézet előkészítő és programadó munkáját az első mozzanattól egészen az utolsóig mindig az a tudat vezette, hogy egy meglehetősen tágkörű feladat megoldására - a Komárom megyei szociális feszültség enyhítésére - sokkal kevesebb anyagi erő áll rendelkezésre, mint amivel ilyen kérdést meg lehetne oldani. Éppen ezért ezeknek az anyagiaknak a felhasználása, felosztása, egyedekhez való eljuttatása rendkívüli céltudatos előkészítést igényel, ha azt kívánjuk, hogy a célnak megfelelően Komárom megye szociális feszültsége az odaajuttatás következményeképpen tényleg enyhüljön. Ebben az esetben a megye mintegy

*) In: A szociális vármegye. A Komárom vármegyei Közjóléti és Gazdasági Szövetkezet működése. Bev.: Magyar Zoltán, Bp. 1941. A Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai, 33. 3.§ 24-41. old.

negyedmillió lakosából valójában azokon kell segíteni, akik arra a legjobban rászorultak amellet, hogy a támogatásra érdemek is. Ki kellett tehát válogatni a legjobban rászorultakat és a támogatásra érdemeseket. Ennek a kiválogatásnak pedig az az alapfeltétele, hogy előtte a megye (ezt megelőzően a községek!) szociális problémái napvilágra kerüljenek, mert csak azoknak ismeretében lehet arról szó, hogy az egyedek támogatására életrevaló tervet lehessen kidolgozni. Először tehát meg kellett ismerni a községeket (rajtuk keresztül az egyes járásokat s így az egész megyét), hogy azután megismerhessük annak támogatásra szoruló egyedeit is. Így jutott el az Intézet az előkészítő munka első részéhez, azoknak az adatoknak az összegyűjtéséhez, amikből nem is annyira következett, mint inkább teljes biztossággal olvasni lehet az egyes községek szociális helyzetét, vagy amint az Intézet elnevezte: a község szociális diagnózisát.

Az adatgyűjtésnél arra törekedett az Intézet, hogy ezek az adatok a való életet, a való igazságot tartalmazzák, s egyéni elgondolásoktól teljesen mentesek legyenek. A felhasznált adatok éppen e törekvésnél fogva két nagy csoportra oszthatók: a pontos adatok és a becslésszerű adatok csoportjára. Mindkét adatscsoport a községek szociális problémáinak megismerésére szolgál. (Az egyedek megismerésének eszközéről a későbbiek során szólnunk.) Mondanunk is felesleges, hogy a szociális diagnózis kézzelfogható alapjának az Intézet kezdettől fogva a tárgyi adatokat tekintette, s becslésszerű adatokat csak ott és olyan mértékben használt fel, ahol azok éppen elkerülhetetlenek voltak. (Pl. hogy milyen eszközök állnak rendelkezésre az egyes községekben a bajok orvoslására.)

A tárgyi adatok csoportjába 1. különbféle statisztikai közleménynek (ezek között a következők említendők meg: a) az 1938. évi felvidéki nép- és állatösszeírás, b) az 1930. évi népszámlálás és c) az 1935. évi mezőgazdasági és állatösszeírás), valamint 2. az Intézet kívánságára a M. Kir. Statisztikai Hivatal által az 1935.-i mezőgazdasági és az 1938.-i felvidéki felvételek őszanyagából készített ún. modusztáblák tartoznak. Először a statisztikai közlemények szerepét és használhatóságát vizsgáljuk.

1. Azok a száraznak mondható statisztikai adatok, amelyek minden statisztikai kiadványban fellelhetők, önmagukban az első pillanatban semmit sem mondanak, s főleg semmit sem mutatnak. Ha azonban ezeket a statisztikai adatokat felbontjuk, bizonyos logikai elgondolás szerint csoportosítjuk, s a csoportosítás nyomán arányszám szerint kimutatott eredményeket ábrázoljuk, még a laikus által is azonnal észrevehető összefüggések és más módon csak hosszadalmas számításokkal megfogható eredmények kerülnek napvilágra. A statisztikai adathalmaz a való életet jelenti, csak meg kell tanulni a használatát, s meg kell találni azt az ajtót, amelyen keresztül be lehet lépni ennek a való életnek a birodalmába. A Magyar Közigazgatástudományi Intézet ebben a formában ragadta meg a statisztikai adatok szociális ténymegállapítás szempontjából való használhatóságát, s tette a

statisztikai adatok feldolgozásán alapuló ábrázolást a maga ténymegállapító módszerének alapjává. Mintegy 30 térkép készült az Intézetben Komárom megye szociális kérdéseinek feltárására, amelyek közül a felsorolás mellőzésével csak egy párnak példaképpen való elemzésére, értelmezésére s főleg jelentőségére fogunk az alábbiakban rámutatni.

Pl. a mezőgazdasági szociális viszonyokat illetően jellemző az alábbi három térkép egymás mellé állítása: 1. a mezőgazdasági népsűrűséget, 2. a birtokmegoszlást s 3. az agrárproletárok számarányát feltüntető térképeké. Ezeket egymás mellett vizsgálva az alábbiakat szögezhetjük le: amely községben a nagybirtok dominál, ott a mezőgazdasági népsűrűség a legacsonyabb. Ez önmagában még nem feltűnő, mert a normálisnál alacsonyabb mezőgazdasági népsűrűséget olyan helyeken is találunk, ahol nincs nagybirtok vagy jelentősége nem nagy. Feltűnő azonban az, hogy ahol nagybirtok van a maga alacsony népsűrűségével, ugyanezekben a községekben az agrárproletárok (mezőgazdasági nincstelenek) számaránya igen magas, átlagban 60 %, helyenként 75 % fölött (Bajcs). Ez más szavakkal azt jelenti, hogy az ilyen terület kevés helyben letelepedett embert tart el, s ezek is a legrosszabb anyagi viszonyok közt élnek. Ez önmagában még nem jelent állásfoglalást, csak egy adottságra, egy tényleges helyzetre mutat, amit ábrázolás nélkül nehezebben lehet felismerni és még kevésbé bizonyítani. Mindenesetre arra az egy körülményre már ez az eredmény is felhívja a figyelmet, hogy ezeken a helyeken (a gesztesi járás egy része, vagy az ógyallai járásban Bajcs) a közjóléti szövetkezet sokkal inkább számolhat szociális problémákkal, mint azokban a községekben, ahol csupa önálló, jó anyagi viszonyok közt élő kisbirtokos egzisztencia lakik (Madar, Hetény, Martos, Kecskéd stb.). Az sem kétséges, hogy helyi kérdéseken túlmenőleg országos viszonylatban melyik állapot nevezhető egészségesnek.

Nézzünk egy másik példát. Nagyon jellemző a népesség korcsoportonkénti megoszlására utaló térkép is. Ez az álló népesség három főkorcsoportra osztásával készült. Ezek: a 15 éven aluliak, a 15-60 évesek és a 60 éven felüliek csoportja. A felosztás után pedig az egyenlő oldalú háromszögbeni felrakással azt vizsgáltuk, hogy az egyes községek a kor megoszlás szempontjából milyen jellegűek. Az egyes jellegcsoportokat területi színezéssel vittük fel a térképre.

Egészséges megoszlás esetén minden egyes főkorcsoportnak egy bizonyos arányszám körülnek kell lennie. Ez a 15 éven aluliaknál 27 %, a 15-60 éveseknél 63 %, a 60 éven felülieknél pedig 10 %. Ahol ezektől az arányszámoktól nagyfokú eltérés mutatkozik, ott az élet kisiklott a rendes vágányból, s a népesedés tényezőjében valami zavar mutatkozik. Pl. ahol a 15 éven aluliak számaránya nem hogy nem éri el a 27 %-ot, hanem 24 %-on is alul marad, ott kézzelfogható egyke uralkodik a községben. Pl. Hetény, Madar, Martos. /1/

Viszont ahol a 15 éven aluliak aránya nem áll meg a 27 %-nál, hanem még a 33 %-ot is meghaladja, ott egészséges szapo-

rodás van, s egy pillanatig sincs kétség aziránt, hogy elsősorban a községeknek kell segítő kézzel a hónuk alá nyúlni annál is inkább, mert a többi térkép tanúsága szerint is ezek a községek a legelesettebbek, s a nagy gyermekszám nincstelen, agrárproletár tömegek jelenlétére mutat.

Ha pedig a 60 éven felülieknek a számaránya tér el az átlagostól, pl. 10 % fölé emelkedik, akkor ez a körülmény a község előregedésére, azt is mondhatni, lassú kihalására mutat.

Az első pillanatra ezek olvashatók ki a lakosság életkorára utaló térképről. Helyezzük most már e mellé a térkép mellé a 0+1 gyermekkel rendelkező férjes nők számarányát feltüntető térképet. Meg kell jegyeznünk, hogy azokban a községekben, ahol a férjes nők közül 30 %-nál több olyan van, aki csak egy gyermekkel rendelkezik, kétségkívül igen előrehaladott egykével állunk szemben. Azt már szinte felesleges is mondanunk, hogy ezek ugyanazok a községek, mint amelyekben a 15 éven aluliak aránya a 24 % alatt maradt, vagyis egyebek közt Hetény, Madar, Martos stb. És fordítva: minél kisebb a férjes nők közül a 0+1 gyermekkel rendelkezők arányszáma (10 %-on aluli), annál jobbak ott a szaporodási viszonyok. Ezek a községek természetsszerűleg újra megegyeznek az előbbi térképen nagy szaporaságot (15 éven aluliak 33 % fölött!) felmutató - agrárproletár tömegeket képviselő - községekkel.

Hogy ez a kép teljes legyen, vegyünk egy harmadik térképet is, éspedig azt, amely azt mutatja, hogy egy lakóházra ugyancsak községenként számítva hány lélekszám esik. Minél több ugyanis valamely falusi jellegű községben az egy lakóházra esők száma, annál nagyobb ott a szaporulat, s minél kevesebb, annál gyengébb. Az a körülmény, hogy Hetényen, Madaron és Martoson csak 4 lélek jut egy házra, szemben az átlagot képviselő 6 lélekszámmal, szintén a gyengébb szaporulatot (és jobb anyagi viszonyokat), sőt mint már fentebb láttuk, egyenesen az egykét jelenti. Sietünk azonban megjegyezni, hogy az egy lakóházra eső lélekszám nemcsak nagy szaporulatra mutat, hanem igen sokszor nagyon elesett lakásviszonyoknak, sőt egyenesen nagyfokú lakásínségnek, illetve a többalakos lakóházaknak a jele különösen ott, ahol ezek a nagy családú egzisztenciák teljesen nincstelenek is. Pl. Bajcsón az agrárproletárok aránya 75 % fölött van, s ugyanakkor az egy lakóházra jutó lélekszám 16 (túlzsúfolt, 1 szoba, 1/4 konyhas cselédlakások!). Ezzel a megjegyzéssel itt inkább csak arra kívánunk rámutatni, hogy egy és ugyanazon térképről nem csak egy szociális tényező, hanem egész sorozat is leolvasható úgy, ha ezeket a térképeket egymás mellett vizsgáljuk.

A többi térképet itt nem részletezzük. Elegendő, ha csak azt megjegyezzük, hogy nincs olyan szociális tényező, amit, ha az statisztikailag megfogható, térképen ne ábrázoltunk volna. Ezek a térképek önmagukban is egészet jelentenek, a szociális kérdéshalmazra utalnak. Élesen mutatnak rá arra a tényre, hogy Komárom megye 158 községében ugyanazt a szociális tényezőt illetően hol, mely községekben vannak azonos kérdések. Méginkább

használhatók azonban akkor, ha ezeket a térképeket bizonyos kapcsolatok szerint egymás mellé helyezzük, mint ahogy azt a fentiek során két ilyen összefüggő csoporttal is tettük, s ilyenformán próbáljuk a szociális tényezők egymásrahatásából és összefüggéséből a szociális problémákat községenként megállapítani. Az az előnyük is megvan ezeknek a térképeknek, hogy rajtuk keresztül nemcsak olvasni, de látni is lehet a szociális problémákat, s igen sokszor olyan tényezőket is napvilágra hoznak, amelyek más módon nehezen lettek volna hozzáférhetőkké. Mintegy 30 ilyen térkép készült Komárom megyére vonatkozóan az Intézetben. Ezek a térképek átfogják és feltűntetik mindazokat a tényezőket, amik a szociális problémákat valamilyen formában befolyásolni tudják, vagy a szociális problémák lényegére és mélyére engednek, ha csak következtetés formájában is, bepilantást. A foglalkozást, vallási és nemzetiségi megoszlást, az életkort, lakás- és kereseti viszonyokat, szaporodást, műveltséget, mindenfajta állatállományt, iparosodást, nemek szerinti megoszlást, önállóságot, függőséget, kis- és nagybirtok arányát, népsűrűséget, mezőgazdasági népsűrűséget, kisbirtok átlagos nagyságot s a földhözköthöttek arányát feltűntető térképek mellett megtaláljuk azt a térképet is, amely a cseh megszállás felvidéki céltudatos -saját fajtát erősítő- földbirtokpolitikát tünteti fel. (Lásd a csehek által kiosztott, önálló művelésre alkalmas, jól felszerelt 20-25 holdas telepes birtokokat, illetőleg ezeket egybefogó telepes községeket: Mudronovo, Srobárfalva stb.) A községi diagnózisok alappilléreként ezek a térképek szerepelnek. Rajtuk valamennyi szociális tényező feltalálható, amivel a közjóléti szövetkezetnek a maga munkájában számolnia kell.

E helyen kell megemlékeznünk azokról a térképekről is, amelyek a megye iparsűrűségét mutatják be ugyancsak községenkénti részletezéssel. E térképeken a kirajzolt községhatárokon belül annyi pont jelzi az iparsűrűséget kisiparoskategóriánként, amennyi kisiparos - foglalkozás szerint elkülönítve - az illető községben tényleg található. Annyi ilyen ún. ponttérképet készített az Intézet, ahányféle kisipar Komárom megyében ténylegesen található. Megtalálhatóak itt a borbélyok, lábbelikészítők, szabók, ácsok, asztalosok, bérceplők, kőművesek, vendéglősök, pékek, hentesek, bognárok csakúgy, mint akár a kádárok, kocsifényezők és mázolóok, vagy a takácsok és műkertészek is. E térképeken az első pillanatra látható, hogy mely községek milyen kisiparban mutatnak túlzásúfoltságot, és ismét melyek azok a községek, amelyekben a lakossághoz mérten iparoshiány mutatkozik. Természetesen fűződik tovább a gondolat, hogy miután mind a megye, mind pedig az egyes községek lélekszáma rendelkezésre áll, könnyen ki lehet számítani, hogy egy község a kisipar illetően milyen teherbíróképességgel rendelkezik, s ahol hiányok mutatkoznak, ott ezeket meg lehet szüntetni, akár a túlzásúfoltságot mutató községekből való áttelepítéssel is./2/

Mintegy 40 ilyen ponttérkép készült, és így térképeink száma az előbbi csoporttal együtt mintegy 70-re tehető. Ezek a térképek valamennyien azt tüntetik fel, hogy egy-egy községben milyenek a szociális viszonyok.

2. A közjóléti szövetkezetet azonban nemcsak a szociális, hanem a gazdasági viszonyok is érdeklik. Az utóbbiakból, a gazdasági élet folyásából ugyanis könnyen lehet következtetni az előbbiekre. Erre gondolt az Intézet, amikor a maga előkészítő munkájában beállította a modusztáblákat, amik a gazdasági élet milyenségére hivatottak rámutatni.

A modusztáblák is, akárcsak a térképek, szintén statisztikai felvételeken alapulnak, s lényegében ezeknek a statisztikai felvételeknek a legrészletesebb csoportképzései. Az adatok ebben a formájukban nincsenek közzétéve. Elkészítésük kizárólag a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalnak áll módjában, s Komárom megye községeire vonatkozóan is ez bocsátotta a Közigazgatástudományi Intézet rendelkezésére. Tárgyi szempontból nézve ezek a modusztáblák engednek legmélyebb bepillantást egy község életébe. Míg ugyanis az általános statisztikai adatok (így bizonyos mértékben a térképek is!) egy községre vonatkozóan csak általánosságot jelölnek, és így csak általánosságban, más községekhez viszonyítva lehet belőlük következtetni, ami más szavakkal annyit jelent, hogy mindig csak összességet adnak, addig a modusztáblák a legmélyebb részletekig, az egyes kisgazdaságok különböző nagyságcsoportjaiig mennek le, s külön mutatják meg, hogy azok anyagi szempontból mennyire életképesek. Ezek a modusztáblák nem azt tüntetik fel, hogy mekkorák az egyes birtokok, hanem azt, hogy mekkorák az egyes gazdaságok. A két fogalom közt különbség van. A birtok-nagyság önmagában nem mond semmit, s főleg nem ér semmit, ha az pl. nincs felszereléssel ellátva. A gazdasági élet alapjait nem az egyes birtokok, hanem az egyes gazdaságok alkotják, amelyeknek a nevéből is kitűnik, hogy ott élet, éspedig gazdasági élet folyik. Egyebek mellett el van látva az illető gazdaság felszereléssel. Lehet pl. hogy egy gazdaságban a tulajdonosnak csak 10 hold földje van mint tulajdon birtok, azonban ha 15 holdat még bérel hozzá, akkor már 25 holdon fog gazdálkodni, azt látja el instrukcióval, s így a mi szempontunkból ebben az esetben ez a 25 hold fog gazdasági egységként szerepelni, nem a 10 hold, és azt vizsgáljuk, hogy ez a 25 hold mennyire van felszereléssel (állattal) ellátva.

A modusztáblák nemcsak azt tüntetik fel, hogy hány 2-3, vagy 5-6 holdas gazdaság van a községben, hanem azt is, hogy ezekre az említett gazdaságokra milyen fajta és hány állat esik gazdaságonként. Míg tehát egyfelől tudom, hogy 2 holdtól kezdődően egészen 100 holdig hány ugyanazon nagyságú gazdaság van a községben (pl. 15 db 2-3 holdas gazdaság, 10 db 5-10 holdas, 12 db 7-8 holdas, 19 db 10-12 holdas stb.), másfelől ugyanakkor tudom azt is, hogy ezek az egyes csoportok hány lóval és tehénnel rendelkeznek. Egy példa élesen rávilágít a kérdés lényegére. Ha egy húszholdas gazdaság csak 1 tehén és 1 lóval rendelkezik, semmi esetre sem mondható életképesnek. Ezzel az állatmennyiséggel nem lehet biztosítani a föld jó megművelését, termőerejének fenntartását, s a gazdálkodó nem hogy munkást tudna tartani, hanem maga is alig tengődik, s egy-két rossz esztendő elegendő ahhoz, hogy teljesen tönkre is menjen. Ha azonban ez a gazdaság 2 tehén és 2 lóval van ellátva, akkor

már életképesebbnek tekinthető. Ebben az esetben a föld megfelelő művelése, a termőerő kihasználása biztosítottnak látszik. Kisegítő munkaerő felvétele is valószínű. Legjobb azonban a fenti gazdaság ellátottsága akkor, ha állatállománya 4 vagy több tehénből és 4 vagy több lóból áll. Ez jelenti a legéletesebb kiskisgazdaságot, a legjobb kihasználási lehetőséget, feltétlen munkásfeltevő készséget s azt az anyagi erőforrást, aminek birtokában ez a kiskisgazdaság gyarapodni képes. A modusztábla minden egyes község egzisztenciális gyarapodásába ilyen mélyreható bepillantást enged.

Mint már a fentiek során egyszer említettük, a térképek a szociális viszonyokba, a modusztáblák pedig a gazdasági életbe engednek betekintést. Az utóbbiból természetesen az előbbire lehet élesen következtetni. Ennek a két adatcsoportnak a segítségével íróasztal mellett is lehetséges az egyes községek szociális feszültségének a megállapítása anélkül, hogy valaha látta volna is az ember ezeket a községeket. Ennek a lehetőségnek pedig nem kisfokú a jelentősége. A szociális munkánál nem lehet eléggé hangsúlyozni annak a fontosságát, hogy nagy különbség van az egyes községekről alkotott szociális helyzetkép között, ha azt a helyzetképet objektív adatok alapján festjük meg, vagy pedig, ha nincs egyéb támpontom, mint amit a községi előjáróság a saját faluját illetően szubjektív érzéseire alapozva bocsát rendelkezésre.

Ugyanis bármennyire feltételezhető is, hogy a községi jegyző (mert minden hasonló ügyben többé-kevésbé ez képviseli a községet!) a szintiszta valóságot próbálja községéről feltárni, mégis, ha szíven viseli községe érdekeit, és ha tudja, hogy - miként a jelen esetben is - anyagiakról van szó, amihez a község küzdelem nélkül vajmi kevés szer jut, akaratlanul nagyobbnak tűnetheti fel a vezetése alatt álló közösség szociális problémáit, mint amilyenek azok a valóságban. S ha annak, aki ezeknek a javaknak odaítélésében dönteni fog, nem áll egyéb eszköz a rendelkezésére, amelynek birtokában objektívebben tudna a problémák súlya fölött ítélni, mint ezek a községi felterjesztések, könnyen járhat el a méltányosságnak meg nem felelően, mert olyanokat segít, akik e tekintetben csak másodsorban jöhetnek számításba. Az odaítélés ebben az esetben tisztán csak attól függne, hogy az egyes községi jegyzők milyen előadó és rábeszélő képességgel rendelkeznek. A sokat emlegetett szociális feszültség pedig maradna, mint volt annak előtte. /3/

Az Intézet szociális ténymegállapításának objektivitását az említett szempontokon túlmenően még más - szintén gyakorlati - szempontok is megkövetelik. A Magyar Közigazgatástudományi Intézet éppen tudományos mivoltánál - jellegénél - fogva nem végezhet mást, mint tudományos megállapítást. A tudomány pedig maga is objektivitásra kötelez, mert céljai és eszközei maguk objektívek kell, hogy legyenek. A tudományos igazság követelményeinek csak ez a vizsgálati szempont felel meg. Az egyetemesség, egységesség gondolata is szerepet játszott az előkészítő munka módszerének kiválasztásában. Ti. ha ez a módszer a gyakorlati életben beválik, akkor más megyékben és egyéb terü-

leteken is alkalmazni lehet, ami újra olyan módszert követel, ami mindenki számára egyformán hozzáférhető. Összefoglalva tehát a függetlenség (így az igazságosság!), a tudomány és az általánosíthatóság eszméjének kívánt az Intézet eleget tenni, mikor szociális ténymegállapításában kizárólag objektív adatokra támaszkodott, s így az ezerféle szubjektív befolyásoktól függetlenül tudta magát a legteljesebb mértékben.

III. Amennyire ki lehet azonban a községi jegyzőt, helyesebben a községi elöljáróságot zárni a szociális problémák előzetes megállapításából, annyira nem lehet kizárni annak a lerögzítéséből, hogy milyen eszközökkel is lehet községenként a szociális bajokat gyógyítani. Mert nemcsak a szociális nehézségek különböznek községenként, hanem mások az orvoslásra felhasználható lehetőségek is. Pl. azt igen könnyű megállapítani a fentiek során részletesen ismertetett eljárással, hogy Keszegfalván nagyon sok a jövedelemkiegészítésre szoruló kisegzisztencia. (Ezt mutatja a rengeteg törpebirtok, amely akkor is nehezen eltartóképes, ha esetleg állattal megfelelően ellátott. Állathiány esetében azonban feltétlenül jövedelemkiegészítést kíván.) Az objektív eszközök tisztán mutatnak rá erre a tényleges helyzetre. Egészen más problémát vet azonban felszínre az a kérdés, hogy mivel is fogjunk hozzá a mutatózó jövedelemkiegészítési szükségletek kielégítéséhez? Milyen eszközök állnak ebből a célból a rendelkezésre? Ha állataktalálással kívánok segíteni, akkor tudnom kell, hogy milyen állattartási lehetőségek vannak a községben, s milyen állatot kívánna főleg a lakosság? Ha háziiparral akarok operálni, akkor pedig ismernem kell a háziipari lehetőségeket, egyebek mellett tehát azt, hogy milyen háziiparhoz van helyben vagy a közelben nyersanyag, s nem utolsósorban azt is, hogy melyikhez van kedve a lakosságnak. Ezer és ezer ilyen kérdés vár eldöntésre, amikhez az úgynevezett objektív adatokból nem lehet hozzáférni. Ezeknek a kérdéseknek a tisztázása már egész közeli helyi ismereteket igényel, s leszögezhetjük minden további nélkül, hogy erre a célra már szubjektív adatok is felhasználhatók. Az Intézet csak itt és ebből a célból dolgozott ilyen szubjektív adatokkal. Ezek az adatok a szociális ténymegállapítás objektivitását azonban egy cseppet sem érintik. Végeredményben ugyanis a lényeg nem ezeken nyugszik.

A szubjektívnek nevezhető adatokat: 1. a vezetőjegyzők (körjegyző) jelentései, 2. a járási szociális előadó előterjesztései és 3. a megyei vezető-szociális nővér összefoglaló jelentései alkotják. Az utóbbi két csoport áttekintést nyújt egy-egy járás, illetőleg a megye szociális helyzetéről. Itt egyrészt megtaláljuk a problémákat is, amelyeket felületesen s főleg a község vezetőinek bemondása alapján meg lehet állapítani, másrészt már megtaláljuk nagy vonásokban a gyógyítási lehetőségeket is. Minket főleg ezek az utóbbiak érdekelnek, mert bennük bizonyos mértékben már a lakosság óhaja is megnyilvánul. Vannak aztán olyan adatok is, amelyek másutt szintén nem találhatók fel. Pl. hogy helyenként a gyermekeket is pálinkával itatják, s a községben igen nagy az égetett pálinka- vagy rum-fogyasztás. (Martos!) Részletesebben itt inkább a jegyzők je-

lentéseivel kell foglalkoznunk. Ezek a jelentések nem valami összefoglaló áttekintést nyújtanak a községről, s főleg nem önmaguktól készültek. A vármegye az Intézet előterjesztésére kérdőíveket küldött ki az egyes községekhez, s a jegyző azokat töltötte ki. Ezek a kérdőívek, mint az már a fentiekből is sejthető, nem aziránt érdeklődnek, hogy milyen szociális problémák vannak a községben, hanem azok iránt a községi lehetőségek iránt, amelyek az esetleg felmerülő problémák orvoslására alkalmasnak látszanak. Kb. 30 kérdés szerepel ezeken a kérdőíveken, s jóformán egy sincs közöttük, amiből csak következtetni is lehetne a szociális viszonyokra. Mint fentebb mondtuk, éppen a ténymegállapítás függetlenítése miatt terveződtek így ezek a kérdőlapok. S feltételezhető, hogy ezek a felterjesztések megfelelnek a valóságnak, mert határozott kérdésekre nehéz mást mondani, mint az igazságot. (Pl. van egy kérdés, ami aziránt érdeklődik, hogy milyen háziiparhoz van kedve a lakosságnak. Viszont a következő kérdés már azt tudakolja, hogy milyen háziiparhoz van nyersanyag. A kettő szorosan összefügg egymással. Hiába kíván pl. a lakosság kosárfonással foglalkozni vagy éppen stukaturnádfonással, ha ehhez a kétféle háziiparhoz szükséges nyers- anyag 50 km-es körzetben sem található.) Jellemző azonban és érdemes szövétni, hogy a kérdőívek kitöltésének azonból már látható volt, hogy annak kitöltője mennyire viseli szívén a faluja sorsát. Azonnal észre lehetett venni, hogy melyik a tiszta igazság, és melyiket vetették csak úgy kapásból oda. Ez egyúttal már arra is következtetni enged, hogy milyen lett volna az a kép, amit a szociális helyzetről is hasonló módon festettek volna. Már magában véve ez a körülmény is indokolná a teljes objektivitást s a községi előljáróságoktól való teljes függetlenítést.

IV. Amikor így mind a tárgyi, mind pedig a szubjektív adatok községi részletességgel rendelkezésre álltak, következett a községi diagnózislapok felfektetése. Ez nem egyéb, mint az adatoknak a kiértékelése s nagyban-egészében három részből áll: 1. a tényleges helyzet feltüntetéséből, 2. az ebből levont szociális ténymegállapításból és 3. a felmerült probléma megoldására vonatkozó javaslatlattelből. Ha nincs szociális probléma a községben, legalábbis olyan, ami intézményes megoldásra várna, akkor a diagnózislapon a harmadik rész hiányzik. /4/

Az első rész a diagnózislapon a tényleges helyzetet mutatja be. Az itt látható első szám a község összlakosságát tünteti fel. Ebből a község nagysága világlik ki. Az utána következő szám azt mutatja, hogy a község összlakossága közül mennyi a kereső. Jellemző szám, mert belőle a község életképességére lehet következtetni. Normális (kiegyensúlyozott) viszonyok közt ui. a keresők és eltartottak egy állandó és átlagos arányát képviselnek. Ugyanitt látjuk a kereső férfiak és nők arányát is. Szintén jellemző. A nőhiány a keményebb, ridegebb életforma, a nőtöbblet a polgáriasultabb életforma együttjárója. Ezután következnek a modusztábla adatai. Ezek azt tüntetik fel, hogy milyen gazdasági kategóriától felfelé, illetőleg lefelé vannak az egyes gazdaságok ugyanazon állatállománnyal ellátva. Pl. a 20 holdon felüli gazdaságok a községben átlagban - tehát gazda-

ságoneként! - 2 lóval és 2 tehénnel rendelkeznek, a 20 holdon aluli gazdaságok viszont átlagban csak 1 tehénnel és fél lóval. A modusztábla adatai után következő szám a községben található agrárproletár keresőket és cselédeket ünteti fel. (Nincstele- nek!) Ez is sokat mond a község szociális helyzete szempontjá- ból, mert pl. ha az összkeresők 50 vagy ennél nagyobb %-a nincstelen, akkor ott feltétlenül súlyos szociális problémákkal kell számolni. Ez a szám rendszerint nagy szegénységnek az elő- hírnöke. Fel van végül még tüntetve a nagyállat nélküli törpe- birtokok és a közép-, valamint nagybirtokoknak a száma, sőt az utóbbiaknál a holdak mennyisége is. (Pl. van 2 nagybirtok 7000 hold nagyságban.) Ez az utóbbi adat sok egyéb mellett útmutatá- sul szolgálhat abban a kérdésben, hogy az esetleges nagyszámú agrárproletárságnak van-e helyben kereseti lehetősége, munkaalkalma.

A diagnózislap második része a fenti adatok kiértékelé- sét tartalmazza. A kiértékelésnél azonban már felhasználjuk a vonatkozó térképeket is. Mint mondtuk, ez a rész az úgyneve- zett problémamegállapítás. A probléma a fenti adatoknak, vala- mint a szociális térképeknek egymás mellé helyezéséből szinte magától adódik. Pl. ha egy községben a 20 holdon felüli gazda- ságok csupán 1 lóval és 1 tehénnel rendelkeznek, a 20 holdon a- luliak pedig csak fél lóval és fél tehénnel, ott gyenge az ál- lattal való ellátottság, hiányzik ennek következtében a föld jó megművelése és termőerejének kihasználása, a kisebb gazdaságok csak tengődnek, s egy-két rossz esztendő elegendő ahhoz, hogy teljesen tönkre is menjenek. Munkásfelvételtől e gazdaságoknál szó sem lehet. Ha ehhez a helyzethez még az is hozzájárul, hogy ugyanebben a községben a keresők közül 45-50 % az agrárprole- tár, s esetleg még nagybirtok vagy középbirtok sincs a község- ben, ami ezt a réteget foglalkoztatni tudná, úgy előttünk áll a legnehezebb probléma: nevezetesen a munkanélküliség kérdése. Ha pedig van ugyan közép- vagy nagybirtok, akkor megél, helyeseb- ben eltengődik ez a réteg, de a mindennapi kenyér mellett még küzd a szegénység és nyomorúság mindenféle tényezőjével is. (Ruházkodás, lakás, egészségügyi problémák stb.) Súlyosbítja még a helyzetet az a körülmény, hogy ugyanebben a községben a korcsoportokat ábrázoló térkép nagy szaporaságot (15 éven alu- liak 35 % fölött!), míg a laksűrűséget feltüntető térkép túl- zsúfoltságot jelez (egy lakóházra 10 fő esik!). A nyomortanyák helyképletei állnak így előttünk. A fentiek nyomán a diagnózisl- ap második része a következőket tartalmazná: A kisbirtokos réteg állattal (felszereléssel!) való ellátottsága gyenge, gaz- dasági élete tehát elmaradott, alacsony nívón mozog. A 15 hol- don aluli gazdaságok nem életképesek. Súlyosbítja a helyzetet az a körülmény, hogy a községben nincs megfelelő munkaalkalom az agrárproletár réteg számára (gyár, mezőgazdasági nagyüzem). Ez tehát kénytelen más községekbe járni munkaalkalmak után. (Kérdés: hol talál?!) A nagy szaporulat és túlzsúfoltság nagy- fokú lakásínséget mutat. Röviden: a község szegénysége a nyomorúság határán mozog.

Ezután következik a diagnózislap harmadik része: a meg- oldás feltüntetése. A már ismertetett szubjektív adatok birto-

kában itt a következő javaslatot lehetne tenni: Nagyfokú házépítés. A kisbirtokosságnak állattal való erősítése (tehen). A munkásréteg számára munkaalkalom teremtése. (Esetleg munkás-truppok szervezése formájában.) S ugyancsak ennek a rétegnek az erősítése háziipar beállításával s kisállat (sertés) juttatásával. (Háziipari lehetőségek - nyersanyag és hozzá való kedv - természetesen feltételezve!) Mindjárt megjegyezzük, hogy nem minden községben ennyire rosszak a szociális viszonyok. Vannak helyek, ahol egyáltalán nincs szociális probléma. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy az ilyen községben nincs egy-két szegény család, amelyik esetleg ne szorulna támogatásra, hanem az összességet véve figyelembe tűnik ki a község jómódjával. Végredményben vannak nagyon szegény, jobb viszonyok közt élő és aránylag jómódú községek. Az utóbbiak szociális helyzetét a diagnózislapok úgy tüntetik fel, hogy a községben intézményes megoldásra váró szociális probléma nincs.

A felmerülő és kézzelfogható problémák is bizonyos csoportokra oszthatók. Nagyjából ezek a csoportok a következők: 1. nincs munkaalkalom. (Lásd a fenti példát.) 2. Gyenge az állattal való ellátottság. (Ez feltétlenül rossz gazdálkodást s így rossz anyagi viszonyokat is jelent.) 3. Aránytalanul sok a felszerelés nélküli törpbirtok (amit vagy állattal kell ellátni, hogy eltartóképes legyen, vagy a szükséges jövedelemkiegészítést kell hozzá valamilyen formában - háziipar, selyemhernyótenyésztés, méhészet - megteremteni). 4. Nagy a lakásínség. (Túlzsúfoltság - nagy szaporulat.) 5. Esetleg kisállat-hiányok. (Sertés pl.) Természetesen ezen felül még számos probléma akad, ezeknek a megoldása azonban nem tartozik a közjóléti szövetkezetek hatáskörébe. Pl. nincs ivóvíz a községben vagy rosszak az utak. Sok helyen földbirtok-politikai vonatkozású problémákat találunk. (Kisbérleti igények.) A lényeg azonban majdnem mindegy, a fenti csoportok körül kristályosodik ki. Természetesen a problémáktól és a helybeli adottságoktól függően a megoldási lehetőségek is e csoportokhoz igazodnak. Sajnos, a megoldási lehetőségek közt nem nagyon lehet válogatni. Viszont nem is annyira a megoldási lehetőségekben - tehát az eszközökben! -, hanem a finanszírozásukhoz szükséges anyagiakban van a hiány.

Mikor minden egyes községről a fentiekhez hasonlóan felraktettük a diagnózislapot, tulajdonképpen már az egyes járá-sok, illetőleg ezeken keresztül az egész megye szociális problémái állnak előttünk. Csak le kell olvasnunk a diagnózislap-ról, hogy hol kell házakat építeni (hol van lakásínség), hol kell tehenet, sertést vagy másvalami állatot juttatni, hol szor-ul a háziipar támogatásra, hogy életképes valami legyen belőle stb. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy melyek azok a községek, ahol nincs intézményes megoldásra váró szociális probléma. Te-hát látjuk egyfelől a megyében mutatkozó igényeket vagy szük-ségleteket, másfelől e szükségletek kielégítésére felhasználha-tó és felhasználandó eszközöket. Így tulajdonképpen már tiszt-tában vagyunk mindennel, ami érdekel bennünket az általános terv elkészítéséhez, mert az eszközök előteremtéséhez - megvá-sárlásához! - szükséges anyagiak mennyiségéről már eleve tudo-mással bírtunk.

Mondottuk bevezetésünkben, hogy egy-egy megyében igen sok a megoldásra váró szociális probléma, viszont aránylag csekély az anyagi erőforrás, ami a problémák rendezésére rendelkezésünkre áll. (Mondhatni: minél szegényebb egy megye, annál kevesebb pénze van a szociális feszültség enyhítésére, mert hiszen ez a pénzüsszeg az adóalappal van szoros összefüggésben.) Ha tehát azt akarjuk, hogy munkánk nyomán a szociális feszültség tényleg enyhüljön, vagyis hogy az alacsonyabb - elesettebb - népréteg tényleg emelkedjék, jól kell az anyagi eszközöket elosztani, helyesebben az elosztást úgy megszervezni, hogy az elosztott és kiadott részek pontosan oda kerüljenek, ahol azokra éppen a legnagyobb szükség van. Az egyes községek szociális problémáinak a kimutatásával az első lépést tettük meg ehhez a felosztáshoz. Ugyanis a diagnózislapon mutatkozó szociális bajok mivolta és súlya szerint könnyű a községek közt bizonyos sorrendet felállítani. Ez a sorrend fogja azután megszabni, hogy mely községekben milyen eszközök igénybevételével fogunk segíteni legalább is az első esztendőben. Legkevesebb gonddal azok a községek járnak, ahol az előzetes ténymegállapítás szerint nincs szociális probléma. A legsúlyosabb helyzetben a nincstelen réteggel nagy százalékban (50 %-on felül!) rendelkező, nagy szaporulatot és lakásokban túlszűfolttságot feltüntető községek vannak. Ha mármost a segítség módozatait is sorrendbe állítjuk a segítés súlya és komolysága szerint, nyilvánvaló, hogy ezeken a községeken a legkomolyabb segítséget jelentő eszközzel kell segítenünk. Ez pedig az eddigiek szerint az építkezés. Egy családnak saját tulajdonhoz való juttatása a legkomolyabb eszköz a szövetkezetek kezében. A problémák tekintetében a következő községi súlycsoportot a jövedelemkiegészítésre szoruló kisegyzisztenciák nagy száma jelenti. Ezeken segítendő a jövedelemkiegészítés eszközeihez kell fordulni. Miután ezek csaknem valamennyien felszereléssel nem rendelkező törpebirtokosok, lehetőleg állatot kell nekik juttatni, hogy földjüket egyrészt jobban meg tudják művelni, másrészt esetleg állatok birtokában a törpebirtokhoz már inkább tudnak néhány holdat bérelni, aminek következtében egy eltartóképes kis gazdaság jön létre. Vagy lehet számukra jövedelemkiegészítést háziiparral is teremteni. Ha azonban számba vesszük azokat a községeket, ahol építkezéssel kellene segíteni, azonnal látjuk, hogy annyi pénzzel, amennyi ilyen építkezés lebonyolításához szükséges, nem rendelkezik a szövetkezet még akkor sem, ha minden pénzét az építésre fordítaná. Viszont ezeken a helyeken feltétlenül és azonnal kell segíteni. Nem marad más hátra, mint ideiglenesen olyan eszközhöz nyúlni, ami éppen rendelkezésre áll, tehát állataktól (tehén, ló, sertés, esetleg kecske) vagy pedig háziipar. Azt nem állítjuk, hogy ezzel megoldjuk azoknak a községeknek a problémáit, ahol éppen építkezni kell, de azt mindenestre elérjük, hogy ezzel az eljárással enyhül a szociális feszültség (és végeredményben a szövetkezet ezt a célt szolgálja a belügyi kormányzat elgondolása szerint!), s a lakosság nyugodtabban tud a következő évig várni, amíg építkezés terén is rákerül a sor. Tehát - az intézményesen megoldandó szociális problémákkal nem bíró községek kivételével - mindenütt segít a szövetkezet vagy építkezéssel, vagy állat- és egyéb akcióval. (Háziipar.) A következő évben fordul a helyzet. Ahol eddig

építkezés volt, ott állatakcio és háziipar következik (feltéve természetesen, hogy az utóbbihoz van lehetőség!), ahol pedig ezek az utóbbi akciók voltak beállítva, ott építkezni fog a szövetkezet. Hosszabb időre szóló program - esetleg ötéves terv keretében - esetén évről évre addig forgatódnak az egyes akciók, míg minden egyes községben a megoldás felé viszik a szociális problémákat. Azt is szem előtt kell tartani, hogy egy községben legalább 5-10 házat kell építeni, ha azt akarjuk, hogy az építkezés következtében tényleg emelkedjék a község szociális jóléte. (Így az adminisztráció is könnyebb, s kevesebbe kerül maga az építkezés is!) Természetes tehát, hogy egyszerűen nem építhet annyi házat a szövetkezet, amennyi ennek a szempontnak a figyelembevételével valamennyi községet ki tudna elégíteni. Viszont segíteni azért ott is kell, ahol éppen építeni anyagi hiányok miatt nem tudok, de még azért annyi anyaggal rendelkezem, hogy kisebb jelentőségű akciók lebonyolításával egyrészt tényleg enyhítem a szociális feszültséget, másrészt pedig elérem azt, hogy a községek ebben az esetben türelmesek lesznek, és nem gondolnak azonnal illetéktelen érvényesülésére. Úgy hisszük, hogy ez a legtagabb és egyetlen célravezető program, aminek beállításával a célnak megfelelően a legnagyobb eredménnyel lehet a szövetkezet vagyonát felhasználni. Tudjuk, hogy mindent nem, de a legtöbbet mégis így lehet megoldani az azal a pénzzel, amit a belügyi kormányzat az egyes vármegyei közjóléti szövetkezetekre rábízott.

Nem tartozik ugyan szorosan e tanulmány keretébe, de már itt érdemes rámutatni az alábbiakra. Az eddig említett megoldási módok (házépítés, állatakcio a legkülönbözőbb fajtákban s különösen a háziipar), ha alkalmasak is a szociális feszültség enyhítésére, de nem alkalmasak arra, hogy egy megye szociális életében mélyreható változást idézzenek elő. Már az első pillanatban látható, hogy minden baj orvoslására kevés ez a három lehetőség. Több eszközre, más lehetőségek beállítására is szükség van tehát. A Közigazgatástudományi Intézet erre a szempontra kezdettől fogva tekintettel volt, így a maga programjába több eszközt is beiktatott, mint amilyenekről ez ideig a fentiek során szó volt. Ezek között első helyen említendő a szövetkezet talajjavítási akciója. Ennek lényege abban foglalható össze, hogy a szövetkezet szakintézményekkel összefogva kísérleteket végez annak megállapítására, hogy az egyes talajokon milyen módon lehet a legtöbbet termelni megfelelő talajjavítások, okszerűbb trágyázások, fajtamegválasztás stb. segítségével. Elsősorban tehát a növénytermesztés mai rendszerében az eredmény fokozása, másodsorban azonban ezenkívül a növénytermesztési rendszer megreformálása e kísérleti munkálatok feladata. Nincs ui. aziránt kétség, hogy egy katasztrális holdnak mikor nagyobb a hozadéka, ha burgonyát termelnek benne vagy lucernamagot, föltéve, hogy az utóbbi egyáltalán termelhető a szőbanforgó talajban. Komárom megyének minden egyes részét vizsgálat alá véteti a szövetkezet, s a vizsgálat eredményének megfelelő termelési módra kívánja a gazdákat rávezetni. A kísérletek már javában folynak, vállalkozó gazda is akad szép számmal. A kísérlet költségeit a szövetkezet előlegezi, s annak megtérítését csak akkor kéri a gazdától, ha az maga is meggyő-

zódott arról, hogy az új termelési mód következtében a hozadék tényleg nagyobb, mint volt annak előtte. Ezt megállapítani elsősorban ő hivatott, aki gyakorlatból legjobban ismeri földje hozadékképességét. Lehet, hogy egyesek szerint ez a kísérlet nem alkalmas a szociális feszültség enyhítésére. Erre vonatkozólag azonban azt kell megjegyezni, hogy a szociális feszültség enyhülése elsősorban a gazdasági élet, a termelés megerősödésétől függ. Ha egy megye területén többet és jobbat fognak termelni, mint termeltek annak előtte, akkor ott több lesz a munkaalkalom, jobban tudnak a munkaadók fizetni, könnyebb lesz tehát a szegény ember megélhetési lehetősége, ami közvetlenül lesz kihatással a szociális feszültség enyhítésére.

Egy másik akció, amellyel a szövetkezet kísérletezik, az úgynevezett mezőgazdasági gépakció. Ez tulajdonképpen szorosan kapcsolódik az előbbi akcióhoz. Itt ismét többtermelési lehetőségéről, a kellő felszereléssel nem rendelkező törpebirtokos réteg talpraállításáról van szó. Ez a réteg állathiány miatt - mert ezt nem is tudja mindenütt eltartani - nem tudja úgy művelni kicsi darab földjét, hogy abból meg tudna élni. Az Intézet terminológiája szerint: jövedelemkiegészítésre szorul. (Ezt rendszerint munkavállalásból szerzi meg.) A közzöléti szövetkezetnek mindenesetre segítenie kell ezen a rétegen is. Állattal nem lehet mindenütt megoldani a kérdést a fent jelzett okon túlmenőleg már csak azért sem, mert olyan anyagi forrás nem áll a szövetkezet rendelkezésére, hogy ezt az állathiányt pótolni tudná. Sokkal egyszerűbb, ha ezt a réteget községenként vagy körjegyzőségenként ellátja megfelelő mezőgazdasági gépekkel, úgynevezett gépszövetkezetbe tömörítve őket. A gépek használatáért befolyó minimális díj a gépek amortizálására szolgál. A föld jobb kihasználása, a többtermelés majd azután lehetővé teszi, hogy ezek az kisegyzisztenciák maguk is be tudják szerezni a szükséges állatot vagy gépet, s így önálló gazdasági egyedekké tudjanak válni. Az ilyen gépszövetkezet alkalmas arra is, hogy a nép széles rétegeiben népszerűsítse a szövetkezeti gondolatot, aminek éppen nemzeti szempontból igen nagy jövőt és jelentőséget kell tulajdonítani. (Mindenféle érdekképviselet van. Parasztérdekképviselet nincs! A mezőgazdasági kamarák messze állanak ettől a fogalomtól!)

Tervbe van véve bérlőszövetkezetek alapítása is ott, ahol erre lehetőség kínálkozik. (A felvidéki telepes és zsidó birtokokon.) A földbirtokpolitikai elgondolások - reformok - keresztülvitelének egyik legnagyobb akadály a, hogy az állam nem rendelkezik kellő anyagi erővel az új egzisztenciák megfelelő felszereléssel való ellátására. Pedig felszerelés nélkül hiába ad földet. Ha a juttatott azt annak hiányában megművelni nem tudja, belőle sohasem lesz önálló kisbirtokos egzisztencia. A komáromi közzöléti szövetkezet egy vagy két mintaföldbérlet szövetkezetet kíván alapítani, ezeket ellátja mezőgazdasági gépekkel, irányítja azok gazdálkodását s gondoskodik termelvényeik értékesítéséről. S mint azt az előzetes értesülések máris bizonyítják, a vállalkozói kedv Csallóköz területén nem hiányzik ilyen bérlőszövetkezet létrehozásához.

A tél folyamán úgynevezett kupecképző tanfolyamokat is tart a szövetkezet. Ez a tanfolyam a mezőgazdasági nyereszer-ménykereskedelem alapjára: a házaló kereskedésre fogja az arra vállalkozó, értelmes keresztény gazdalegényeket kitanítani. (Tojás, toll, nyersbőr stb.) A szövetkezet esetleg ad nekik forgótőkét, kereskedelmi összeköttetésekhez segíti őket, s ezáltal elősegíti azt, hogy Komárom megye effajta kereskedelme is keresztény magyar fiatalok kezébe kerüljön.

Körülbelül ez a négy akció az, ami kibővíti a Komárom megyei közjóléti szövetkezet munkaprogramját, és amivel így ez a program egyéb közjóléti szövetkezet programjától el fog térni. Valószínű, hogy ezeken felül még egyéb akciókra is sor kerül, ami a gyakorlati életben az ismert cél elérése érdekében megfelelőnek látszik. Végeredményben a közjóléti szövetkezetek bizonyos fokú kultúr-missziót kell, hogy teljesítsenek. Segíteni kell minden rászoruló érdemes egyénen, mivel ezek sokan vannak, a rendelkezésre álló anyagi erők pedig nem futnak mindenre: segíteni kell minden eszközzel: organizálással, tanácssal, neveléssel, a néppel való foglalkozással (téli előadások), mert mindezek az eszközök alkalmasnak látszanak a szociális feszültség enyhítésére.

V. Az eddigiek során arról volt szó, hogy miként történik egy vármegye szociális problémáinak objektív módon való feltárása, és hogy miként lehet ezen az alapon programot adni, talpraállítási tervet kidolgozni egy ilyen területre rátelepedett szociális feszültség enyhítésére. Ez a mód tehát megismerteti a nagyegységeket (megye-járás-község!) szociális problémáit. A segíteni akarás azonban nem ezeknek szól közvetlenül, hanem az ezeket kitöltő kisegységeknek: magyarul az embereknek, helyesebben az embereket ezekbe a kisegységekbe összefogó családnak. A család az emberi társadalom alapsejtje, s ha a társadalmon akarok segíteni, akkor a családon kell segítenem.

Gondoskodni kellett tehát arról, hogy a nagyegységek után ismerje a szövetkezet a kisegységeket is. Az elv itt is hasonló volt, mint az előbbi eljárásban: lehető legnagyobb mértékben való függetlenítés a községi elöljáróságtól. Röviden: ismerjen a szövetkezet mindenkit, ne pedig csak azokat, akiket a községi elöljáróság akar megismertetni. Ez a megismerés pedig nem történhetett másképp, mint hogy a szövetkezet a megye minden egyes családjáról kivétel nélkül könnyen kezelhető és áttekinthető családkartotékot fektetett fel. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy nemcsak az ún. ínséges családokról, hanem valamennyi családról. Ugyanis nincs objektív kritériuma annak, hogy mikor illethető egy család az "ínséges" jelzővel és mikor nem. Pedig ha ilyen kritérium nincs, akkor teljesen önkényes, hogy egyiket ínségesnek minősítve segítek rajta, a másikat pedig nem találván - szintén önkényesen - alkalmasnak az ínséges jelzőre, egyszerűen kihagyom a támogatásból. A szövetkezet számára pedig objektív kritériumok kellene, mert működése csak így lehet igazságos és eredményes. A juttatásban, mint azt már a fentebbiek során mondtuk, a rászorultság és az érdemesültség kelléke a döntő. (Lehet, hogy valaki rászorul a támogatásra, de nem ér-

demli azt meg.) Kell, hogy legyen a szövetkezet kezében valami, aminek birtokában már maga is meg tudja állapítani, hogy mely családok szorulnak rá a támogatásra, s legfeljebb csak az érdekesültség kérdésében kell a községi elöljárósághoz s általában a községbeliekhez fordulni. De már ez is sokkal nagyobb lépés a rendelkezésre álló anyagiak igazságos megosztása felé, mintha csak az ún. inségesekkel kívánnék operálni, s azokkal is úgy, ahogyan azokat objektívnek egyáltalán nem nevezhető tényező a szövetkezet elé terjesztené támogatásra.

A családkartoték lényegében nem egyéb, mint a családra vonatkozó olyan adatok összessége, amelyekből tisztán látható a család társadalmi állása, szociális helyzete. Technikailag egy kettéhajtott fél-din nagyságú kemény kartonlap, melynek külső oldalán a családra vonatkozó általános adatok vannak feltüntetve (név, születési hely, idő, gyermekek száma, keresők és eltartottak száma stb.), belsejében pedig egy betétlap van, amely a családot érintő speciális adatokat tartalmazza. Az utóbbi adatok, illetőleg kérdőívek különbözők aszerint, hogy az illető család melyik társadalmi kategóriába tartozik. Összesen ötféle kategória különböztethető meg, s a kérdőívecskén aszerint vannak a kérdések felfektetve, hogy azokból az egyes kategóriák, illetőleg a kategóriához tartozó családok életviszonyai, szociális problémái tisztán kivehetők legyenek. /5/

Ezek a családkartotékok már tartalmazzák azokat az adatokat, amelyeknek birtokában a szövetkezet maga is képes lesz kiválogatni azokat a családokat, akiket elvileg támogatni kíván. A családkartotékokon feltüntetett objektív kritériumok képessé teszik erre a kiválogatásra. (Sok gyermek - nagy szegénység stb.!) Hogy a gyakorlatban ezeket az elvileg kiválogatott rászorulókat fogja-e támogatni, az attól függ, hogy érdemesek-e ezek a támogatásra. E ponton kapcsolódik be a szövetkezet munkájába a községi elöljáróság. Annak a megállapításához, hogy valaki érdemes-e támogatásra, helyi ismeret, sőt ennél több: emberismeret szükséges. Csak a régóta helybenélők tudják azt megmondani, hogy kik azok, akik az állam támogatását megérdemlik. Mondani is fölösleges, hogy milyen nagy a különbség között, hogy minden tekintetben a községi elöljáróságtól függ a szövetkezet támogató tevékenysége, vagy pedig csupán kisegítő a községnek ez a szerepe, és csak arra szorítkozik, hogy föltett kérdésre igennel vagy nemmel feleljen. A szubjektív szempontok bár így sem voltak 100 %-ig kiküszöbölhetők, de mindenesetre a minimumra redukálódtak, s jogunk van azt hinni, hogy szereplésük nem történik az igazságosság rovására.

Természetesen voltak és vannak, akik azt a kérdést teszik fel, hogy miért szükséges azokról is felfektetni a családkartotékot, akik nem reflektálnak a szövetkezet támogatására, nem is reflektálhatnak, és így semmi formában sem tartoznak a szövetkezet kompetenciájába. Válaszképpen elsősorban utalni lehet még egyszer az "inséges" fogalom fentebb már említett ez ideig még hiányzó kritériumára. Sejtteni lehet ugyanis, hogy ezt a kérdést azok teszik fel, akik a szövetkezet támogató akciót szeretnék az általuk inségeseknek nevezettek kategóriájára szo-

rítani. Ettől függetlenül is azonban le kell azt szögezni, hogy a szövetkezeteknek csak abban az esetben van tiszta képe a támogatásban részesítendő képpen, ha kivétel nélkül minden családot ismer. Ebben az esetben ugyanis nem marad ki senki a támogatásból "feledékenységből", vagy más oda nem való s főleg helybeli tendenciát tartalmazó szempontok érvényesülése miatt. A szövetkezet vezetői az egyes községek családkartotékainak átvizsgálásával maguk látják azonnal, hogy mely családok rendelkeznek azokkal az objektív kritériumokkal, amelyek birtokában még akkor is számolni kell a megsegítésükkel, ha esetleg ők maguk álszeméremből nem is jelentkeznének, vagy valami más szempont miatt maradnának ki a támogatásra szoruló és érdemek listájából (pl. 8-10 gyermekkel rendelkeznek). Ezen felül a tehetősebb, tehát a szövetkezet kompetenciájába nem tartozó családok ismerete azért is szükséges, mert könnyen felmerül annak a lehetősége, hogy a szövetkezet munkaközvetítést kell hogy vállaljon, ehhez pedig a munkaadók és munkavállalók ismerete egyaránt megkívántatik.

VI. A községi diagnózislapok felfektetésével, azok nyomán készült szociális program beállítással, nemkülönben a családkartotékok megtervezésével a Magyar Közigazgatástudományi Intézet vállalt munkájának első részét: a Komárom vármegyei Közföldügyi Szövetkezet gyakorlati működésének előkészítését befejezte. Ez az előkészítés, mint azt már többször is említettük, az első munkaaktustól az utolsóig az Intézetben folyt le. A munka második - gyakorlati - része, ami lényegében az első részben ismertetett diagnózis gyakorlati életben való ellenőrzésében, a Szövetkezet működésének helyi kiépítésében, az egyes s már jelzett akciók beállításában áll, már részben Komáromban a vármegyeházán, részben pedig kint, a vármegye egyes községeiben nyert fogadtatást. Ez a gyakorlati munka van hivatva igazolni azt, hogy hasonló jellegű munkálatoknál mennyire fontos a céltudatos, objektív előkészítés, nemkülönben azt is, hogy ezek az elméleti megállapítások a gyakorlatban is megállják a helyüket. Ennek a gyakorlati munkának, valamint az elmélet és gyakorlat közötti összhang megteremtésének ismertetése azonban már túlhaladja ennek a tanulmánynak a kereteit.

JEGYZETEK

- /1/ Meg kell jegyeznünk, hogy anyagi szempontokból ezek a községek élnek a legjobb viszonyok között. Valamennyi életérős kisbirtokos egzisztenciával rendelkezik. Ez a megállapítás természetesen más viszonyokat feltűntető térképekről olvasható le.
- /2/ A szövetkezet tervbe is vette ezt az iparosáttelepítést. S ez annál is könnyebben fog menni, mert vannak községek, amelyek éppen az iparosírányra való tekintettel határozottan kértek is iparost a község számára. Ideális volna a kisiparnak ez a területenkénti általános és egyenlő arányokon nyugvó rendezése, s aligha van kétség aziránt,

hogy a kisiparos egzisztenciák megerősödéséhez vezetne. S lehetetlen sincs benne, csak éppen egyszer arra alkalmas és illetékes szervnek hozzá kell fogni.

/3/ A fenti állítást tapasztalati megfigyelés igazolja. A Komárom megyei Közföldügyi Szövetkezet vezetői az íróasztal mellett eszközölt ténymegállapítás birtokában bejárták a megye minden egyes községét annak ellenőrzésére, hogy az így eszközölt szociális ténymegállapítás helyességét ellenőrizték. Azt lehet mondani, hogy már megérkezésük előtt szinte 100 %-ig tisztában voltak minden egyes község szociális viszonyaival. S igen jellemző, hogy e megbeszéléseken azok a községek harcoltak a legjobban a szociális támogatásért, amelyek erre a legkevésbé szorultak rá. Természetesen a jó felkészültség, versenyképesség birtokában könnyebb volt ezeknek a meggyőzése, mint lett volna akkor, ha a Szövetkezet vezetői nincsenek eleve tisztában a helybeli viszonyokkal. Így azonban a támogatási sorrend tekintetében jobb belátásra lehetett bírni ezeket a községeket is. (Le azért ők sem mondtak önként semmiről!) A nagyon gyenge lábon álló községek vezetői pedig az ellenkező végletbe estek azzal a kijelentéssel, hogy az ő községükön már segíteni sem lehet. Ha az ő szemükkel nézné a közföldügyi szövetkezet a bajokat, akkor akár már akcióinak megkezdése előtt is nyugodtan felszámolhatna.

/4/ Példaképpen közlünk egy diagnózislapot:

N E M E S Ó C S A

Helyzet: Összlakosság: 2420. Összes kereső: 986 (871 férfi - 205 nő).

Tényleges helyzet: 35 db 11 holdon felüli gazdaság van átlagban 2 lóval és 1-3 tehénnel. A 11 holdon aluli gazdaságok száma 62, átlagban 1 tehénnel. Van 196 törpebirtok (felszerelés nélkül!).

Az agrárproletár keresők száma: 246 (64 cseléd és 182 napszámos).

Középirtok van a községben 6, összesen 1199 hold nagyságban.

Probléma: Aránylag nagy a törpebirtokosok és az agrárproletárok száma. Az előbbieket jövedelemkiegészítésre szorulnak, az utóbbiak számára pedig állandó kereseti lehetőség biztosítandó.

Megoldás: A jövedelemkiegészítést (illetőleg főleg a téli kereseti lehetőséget) háziipar beállításával kell megoldani. Célszerű ezenfelül állataktó beállítása is. (A törpebirtokosság számára nagyállat-, a nincstelen réteg számára pedig kisállat-akció.) A háziiparban a kukoricalevélfeldolgozást kell beállítani (szatyor!).

(Ez a diagnózislap a forma bemutatására szolgál, és természetesen nem egyezik a szövegben közölt kiértékelési gondolatmenettel!)

/5/ Ezek a kategóriák a következők: 1. agrárproletárok, 2. kisbirtokosok, 3. iparosok-kereskedők, 4. kultúrréteg (ügyvédek - orvosok - tisztviselők) és 5. nagyüzem tulajdonosok (gyárosok - nagybirtokosok). Természetes, hogy egész más kérdések vannak felvéve az első kategória kérdőívére, mint pl. az ötödikére.

A KOMÁROM VÁRMEGYEI KÖZJÓLÉTI ÉS GAZDASÁGI
SZÖVETKEZET VÁZLATOS MUNKATERVEZETE *)

Készült a Magyar Közigazgatástudományi Intézet ténymegállapító
előkészítése alapján

Vonatkozó ténymegállapító vizsgálatai eredményeképpen megállapítást nyert, hogy Komárom vm. 163 községe közül kb. 100 községben van intézményes megoldásra váró szociális probléma. Ezt a 100 községet a szociális problémák súlya szerint - figyelemmel a megoldási lehetőségek racionális szempontjaira is - csoportokra osztottuk, s szociális akciókat 5 éves terv keretében egyik csoportról a másik csoportra áttűtetve fokozatosan való-sítjuk meg. Ez az eljárásunk megfelel a f. évi április hó 15-én hangoztatott belügyminiszteri elgondolásnak is, mert mindazokban a községekben, ahol komoly szociális probléma van, egy-szerre tudunk ezekhez a problémákhoz hozzányúlni, ami nagy mér-tékben enyhíti a szociális feszültséget, s ugyanakkor lehetővé teszi, hogy a nehezebb problémák, ha nem is egyszerre, de foko-zatosan megoldást nyerjenek. A mindenütt való bekapcsolódás elősegíti azt, hogy a rászoruló népesség türelemmel várja meg a komolyabb problémák komolyabb, erősebb alapon álló megoldását.

A megyében egyébként a következő akciókat tervezzük:

1. Házépítés

Szociálpolitikai cél: lakásínség megszüntetése s önálló egyszisztenciáknak lakástulajdonnal való megteremtése.

Szempontok: lehetőleg nagycsaládúak kapjanak, s ha a családfő 50 éven felül van, akkor a juttatott a legidősebb gyer-mek. (Ez a megoldás az akcióhoz kapcsolódó életbiztosítás szem-pontjából szükséges.) A juttatás házhellyel történik, amit a Felvidéki Kormánybiztosság házhelyakciója segít elő.

Törlesztési idő: 15-20 év a juttatott anyagi erejétől és a helybeli házbérvizonyoktól függően. Házépítésre kívánjuk fordítani a rendelkezésre álló összeg 50 %-át, ami évente egy-ségenként 1500 pengőt számítva, kb. 180-190 ház felépítését teszi lehetővé. A törlesztést is házépítésre szánva 1000 házat szándékozunk 5 év alatt építeni.

*) In: A szociális vármegye. A Komárom vármegyei Közzóléti és Gazdasági Szövetkezet működése. Bev.: Magyary Zoltán Bp. 1941. Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai 33.4.§ 42-44. old.

2. Nagyállat akció

Szociálpolitikai cél: az egzisztenciális felemelkedés útjának nagyállatjuttatással való megteremtése. (Másodlagos cél: trágyatermelés és a táplálkozás javítása, lójjuttatás esetén pedig fuvaros egzisztencia megteremtése.) Megjegyzendő, hogy a nagyállat akciót csak a törpebirtokosokra kívánjuk ki-terjeszteni, mert a megfelelő takarmányozás bizonyos termelési lehetőségeket kíván. Teljesen nincstelen ember részére a tehén csak gondot, de nem anyagi előnyt jelentene. A nagyállat akció-ra fordítandó évi összeg a rendelkezésre álló erők 15 %-a.

Törlesztési idő: 1-3 év. Törlesztési mód: tehénnél szaporulat és bizonyos mennyiségű tej, lónál pénz vagy a Szövetkezet részére történő fuvar.

3. Kisállat és háziipari akció

Szociálpolitikai cél: a jövedelemkiegészítésre szoruló egzisztenciáknak kisállat és háziipari akcióval való erősítése. Mind a két akció új pénzforrás beállítását jelenti a háztartásokban. (Szükséges azonban az értékesítés megszervezése, ami automatikusan kapcsolódik ehhez az akcióhoz.)

Törlesztés: 1-2 év. Törlesztési mód: kisállatnál szaporulat, a háziiparnál a jövedelem bizonyos százaléka. Ebbe az akcióba befektetendő összeg a rendelkezésünkre álló anyagi erők 10 %-a.

4. Talajjavító és mezőgazdasági gép akció

Szociálpolitikai cél: a törpebirtokos réteg önálló egzisztenciává való emelése jobb termelés (irányított gazdálkodás, jobb művelési lehetőségek) és géphasználat beállítása, nemkülönben az egész akcióhoz fűződő értékesítés megszervezése révén.

Törlesztés: 5-10 év a külön erre a célra alakított Szövetkezet útján a kimutatott termésfölösleg arányában. A gépkezelés szintén önálló gépészi egzisztencia megteremtését teszi lehetővé. Az ide beállított összeg: 5 %.

5. Értékesítési és ipartelepítési akció

Szociálpolitikai cél: értékesítésnél az értékesítés körül mindig mutatkozó válság elleni egyetemes fellépéssel a kisegzisztenciák erősítése. Az ipartelepítés szociálpolitikai célja pedig abban foglalható össze, hogy a munkanélküli (fogyasztásra termelő) kisiparost áttelepítéssel - megfelelő konjunkturális helyre - önálló egzisztenciához kell juttatni, ha szükségesnek mutatkozik, akár házadományozással is. Pl. Dunaszerdahelyről Bősre. (Az előbbi helyen iparosfölösleg van, az utóbbi helyen iparoshiány.) Ez a megoldás ugyanakkor munkaidő és munkaenergia megtakarítást jelent a kérdéses hely fogyasztóközönsége számára is. (Pl. nem kell 15 km-re gyalogolnia.) Itt a munka első fázis-

sa úgynevezett kupecképző tanfolyamon arra alkalmas keresztyény fiatalságnak - kiegészítendő rétegből kiválogatva - megfelelő kiképzése a terménygyűjtő kereskedelemre (gabona, nyersbőr, tojás, toll stb.), esetleg forgótőkével való ellátása és a szükséges kereskedelmi kapcsolatok kiépítése. Ugyancsak ez az akció jelentené az esetleges mezőgazdasági háziipar megteremtését is, ahol azt célszerűnek, illetőleg szükségesnek látja a Szövetkezet. (Pl. aszalás, konzerv, tésztakésztés stb.)

A törlesztés 1-5 év időtartamú volna, s függne az elért eredményektől. Befektetendő a rendelkezésünkre álló összeg 10 %-a.

A visszamaradó összeg - összesen 10 % - az adminisztrációs költségekre volna fordítható. Ezek a költségek a későbbiek során minden valószínűség szerint csökkenni fognak, s a többieként megmaradó részt a különféle akciók keretén belül mindig arra az akcióra fordítja a Szövetkezet, amelyiknél erre éppen a legnagyobb szükség van. Ez a terv az egyébként csak vázlatosan mutatja be a Szövetkezet szociális elgondolásait. Az egész akciótervezet - a házépítéstől eltekintve - maga is jórésztben kísérlet, s az egyes akciókra fordítható összegek minden további nélkül helyet cserélhetnek attól függően, hogy melyik akció keretében lehet őket a legjobban gyümölcsösíteni.

Ö S S Z E S Í T Ó:

1. Házépítés:	50 %
2. Nagyállat akció:	15 %
3. Kisállat és háziipari akció:	10 %
4. Talajjavító és mezőg. gép akció:	5 %
5. Értékesítési és ipartelepítési akció:	10 %
6. Adminisztrációs költségek:	10 %

Összesen: 100 %

Komárom, 1940. május hó 8.

MIT AKAR A VÁRMEGYEI KÖZJÓLÉTI ÉS GAZDASÁGI SZÖVETKEZET?

SEGÍTENI!

De csak a rászorulókon és az arra érdemeseken!

Azokon, akik nem könyöradományt és inségsegélyt várnak, hanem a munkának, a törekvésnek, a sajtóvilágban állásnak a lehetőségét, az első lépését várják.

Ezeket akarunk és **fogunk** segíteni.

Segítünk azzal, hogy a rászoruló nagy családukat lakbértörlesztéssel *saját házhoz* juttatjuk.

Segítünk azzal, hogy a rászorulókat és érdemeseket körülményeiknek megfelelő módon és törlesztéssel állathoz (ló, tehén, disznó, kecske stb.) juttatjuk.

Segítünk azzal, hogy megfelelő keresetet biztosító *háziipari és értékesítési* akciókat szervezünk.

Segítünk tanáccsal, szervezőmunkával és anyagi támogatással.

A segítségre rászorulókat és érdemeseket *nem az egyéni* tolatodás, *nem az igénybevett protekció*, hanem Komárom vármegye minden egyes családjáról kiállított és minden család szociális helyzetét feltáró családi lapok alapján választjuk ki és ezenkívül mindenkinek a rászorultságát és érdemességét külön, egyénenként is megvizsgáljuk.

A vármegye közönségének, szegénynek és gazdagnak egyaránt, a megértését kérjük, többet nem beszélünk, mert *a tetteink fognak helyettünk beszélni!*

Komárom, 1940. december hó.

KOMÁROM VÁRMEGYEI
KÖZJÓLÉTI ÉS GAZDASÁGI SZÖVETKEZET

Ipari-kereskedelem.

Név:	Község:	Törzsszám:
1. Iparvállalata tüzetesebb megjelölése		
2. Megélhetése kizárólag Iparából történik-e?		
3. Alkalmazottainak száma? (segéd, tanonc, stb. segítő családtag)		
4. Tényleges termelése		
5. 100%-os kihasználás mellett mekkora volna a termelés?		
6. Munkaeszközzel? (lőrégek löcreje)		
7. Értékesítési körzet (Falu-környék-járás-megye)		
8. Jár-e vásárra?		
9. Honnan szerzi be nyersanyagát?		
10. A kapacitás növelésére mire van szüksége?		
11. Állandó üzemi terhel?		
12. Mi a kívánsága?		
13. Mire van szüksége?		
véleményezés		

UNIO Kérdőív 1940-1946

Kultúrteleg.

Név:	Község:	Törzsszám:
1. Hol van alkalmazásban?		
2. Munka-viszonya állandó vagy időleges?		
3. Alkalmazottainak száma		
4. Állandó vagy időleges alkalmazottak?		
5. Terhel? (utóssága)		
6. Van-e kívánsága?		

UNIO, K. kérdőív. 1940-1946

Név:

Község:

Törzesszám:

[illegible]

UNIO Κομάτιν 1940-5/50

Köszög:

Anyja neve:

Házastárs:

Vallás:

Szül.: év hó n. Hely:

Családi állapot:

Lakhely:

Gyermekszám:

Családtagszám:

Foglalkozás:

(Szálltag kereső:

Allez éri:

(Saládtag eltartott:

Tisztelgető:

Aláza — hátrészo:

Földbirtok:

Bérlet:

Résumé:

Šafāt jōv.:

Cst. jōv.:

Adóssága:

P

-nél

P

-nél

P

-nel

P

-nél

Jöv. adóalap:

Vagyonadóalap:

Ker. adóalap:

Egyéb adóalap:

Jellemzés:

A VÁRMEGYE KÖZSÉGEINEK HELYSZÍNI BEJÁRÁSA *)

A Szövetkezet megalakulása után, a Magyar Közigazgatástudományi Intézetben végzett (és a 3. §-ban leírt) előkészítő munka birtokában a Szövetkezet igazgatója első feladatának azt tekintette, hogy az Intézetben az íróasztal mellett elkészített községi diagnózisokat a helyszínen az arra illetékes helyi tényezők bevonásával ellenőrizze.

A helyszíni bejárást Komárom vármegye alispánja, a Szövetkezet elnöke a következő "Útiterv megállapítás"-sal rendelte el és állapította meg annak részleteit:

A Vármegyei Közföléti és Gazdasági Szövetkezet közcélú tevékenységét csak az adottságok teljes és tökéletes ismeretében tudja megszervezni és végrehajtani. E célból elrendeltem, hogy a Szövetkezet ügyvezetője és annak helyettese a vármegyei és járási szociális előadók, valamint az egyes községekre illetékes járási és községi szervek közreműködésével jegyzőségenként a helyi kérdések megismerése céljából megbeszéléseket tartsanak. Ezeken a megbeszéléseken tisztázandó az egyes községek gazdasági és szociális helyzete, biztosítandó a Szövetkezet munkájához szükséges családkartokékok elkészítésének, valamint a Szövetkezet helyi tájékoztató és ellenőrző szerveinek megszervezése és munkájuk beállítása.

Kíváncsún tartom, hogy az egyes községekben folyó megbeszéléseken a járási főszolgabíró vagy hivatalának ezzel megbízott tagja, ezenkívül, a lehetőséghez képest, a m. kir. tisztiorvos és az illetékes m. kir. gazdasági felügyelő részt vegyen. Ezen urakat az útiterv közzlése kapcsán a járási főszolgabíró úr értesíti.

Az egyes községekben szükséges továbbá a községi vezetőjegyző, a hitfelekezetek vezető lelkészei, a községi (kör-) orvos, a tantestület erre alkalmas tagja, a f. évi január hó folyamán Tatán népfőiskolát végzett gazdalegények, ezek nemlétében egy értelmes fiatal gazda, az általános közegészségügyi (zöldkereszt), vagy anya- és csecsemő (Stefánia) védőnők s amennyiben ez lehetséges, a helybeli uradalom, vagy nagyipari vállalat képviselőjének jelenléte. Ez urakat, illetve úrhölgyeket az útiterv vonatkozó részletének közzlése kapcsán a községi vezetőjegyző úr értesíti.

*) In: A szociális vármegye. A Komárom vármegyei Közföléti és Gazdasági Szövetkezet működése. Bev.: Magyar Zoltán Bp., 1941. A Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai 33.5. § 45-47. old.

Az útiterv pontos betartásához fűződő fontos érdekekre való tekintettel felhívom a figyelmet arra, hogy az egyes községekben folyó megbeszéléseket a Közzőléti Szövetkezet kiküldöttai, tekintet nélkül arra, hogy azon valamelyik érdekelt megjelent-e vagy sem, a kitűzött időben megkezdik.

Külön felhívom a községi vezetőjegyző urak figyelmét arra, hogy az útitervhez csatolt és a községükre (községeikre) vonatkozó kérdések összeállítását tartalmazó jegyzéket tegyék gondos tanulmányozás tárgyává, hogy így az egyes községek kérdéseinek megbeszélésére szánt aránylag kevés idő megfelelően kihasználható legyen.

Az útitervet, valamint az egyes községek kérdéseinek jegyzékét egy héttel a tényleges kiszállások előtt az összes érdekeltekkel közölni fogom.

A helyszíni bejárás 1940. június hó 10.-én vette kezdetét Tatán és 1940. július hó 26.-án fejeződött be a balonyi körjegyzőségben.

E bejárás folyamán az egyes járások sorrendje a következő volt: 1. tatai, 2. gesztési, 3. ógyallai, 4. komáromi, 5. somorjai és 6. dunaszerdahelyi járások.

Egy-egy napon 1-3 község, illetve körjegyzőség helyzete került megbeszélésre. Az egyes községek, valamint az alispáni határozatban említettek, előre megkapták a járásonkint külön megállapított útitervet. A községi, illetve körjegyzők pedig ezen kívül egy külön értesítést is kaptak, amelyen az értekezlet helyén és időpontján kívül a községi diagnózisnak a szociális helyzetet feltüntető része, valamint ennek az alapján a kérdés megoldásának vázlata, végül pedig az értekezleten tisztázandó kérdések nyertek feltüntetést. Ezeknek a közlését azért tartottuk célszerűnek, hogy a jegyzők a megbeszélés anyagára kellőképpen fel tudjanak készülni.

Egy-egy község (körjegyzőség) kérdéseinek megbeszélése a helyzet súlyosságához képest 2-4 órát vett igénybe. A megbeszélések menete a következő volt: a megbeszéléseket vezető ügyvezető igazgató vagy helyettese röviden ismertette a belügyi kormányzat által kezdeményezett új rendszerű magyar szociálpolitikát (Esztergár norma), ezzel kapcsolatban a Vármegyei Közzőléti és Gazdasági Szövetkezet programját, az intézeti előkészítő munkát, valamint a község diagnózisát és a megoldás esetleges módzatait. Ezután a résztvevők bevonásával általános vita keretében nyert megállapítást a diagnózis helyessége vagy helytelensége, és végül részletes megbeszélésre kerültek a megoldás módzatai és lehetőségei.

Az összes községek helyszíni bejárása után tényként állapítható meg, hogy az Intézet által elkészített diagnózisok teljes egészükben megállták helyüket és valóknak bizonyultak, amelyekből a helyi ismerettel rendelkezők vagy egyáltalában nem, vagy csak kis mértékben tudtak valamit elvenni, illetve

hozzátenni. A papírdiagnózis helyessége kizárólag a felhasznált statisztikai adatok régebbi vagy újabb eredetétől függ. Az 1938. évi november 2-i bécsi döntéssel visszatért területeken a községi diagnózisok úgyszólván 100 %-ban állták meg helyüket. Az itt rendelkezésre álló adatok ugyanis alig másfél évesek voltak. Itt eltérés kizárólag csak azokon a helyeken volt, ahol a volt cseh, morva, illetve szlovák telepesek az 1938. évi december 15-én teljesített népszámlálás után, de még a helyszíni bejárás ideje előtt költözködtek vissza Szlovákiába, illetve a Protektorátusba. A tatai járás községeiben, ahol az Intézet nagy helyi ismerete ellensúlyozta az 1930-as népszámlálás, illetve az 1935-ös mezőgazdasági összeírás adatainak időközi változásait, a diagnózisok valódisága 95-100 %-osnak vehető. Nagyobb eltéréseket a diagnózis és a helyszíni bejárás eredményeként megállapított helyzet között csak a gesztési járásban találtunk. Ennek községeiben a diagnózisok csak 80-85 %-ban feleltek meg a bejárás alkalmával észlelt helyzetnek. Ennek az okozója az 1930-as, illetve 1935-ös adatokban bekövetkezett időközi változás, amit az Intézet helyi ismerete itt nem ellensúlyozhatott.

A diagnózisok adta helyi ismeret nagymértékben tette lehetővé azt, hogy a helyszíni bejárás alkalmával az Intézet kiküldöttjei mindenütt azonnal a legjobban fájó és égető kérdések megoldási lehetőségeire térhettek át, és csak így volt lehetséges naponta 2-3 jegyzőség összes kérdéseinek a tisztázása.

A helyszíni bejáráson a Szövetkezet igazgatóján kívül minden egyes községben részt vett a belügyminisztérium szociális szervezetének vármegyei vezetője: Wittinghof Ágnes szociális testvér, az egyes járásokban az oda illetékes járási szociális előadók. A közigazgatás nagyarányú elfoglaltsága (behívások, árvízkárosultak segélyezése, aratási munkálatok megszervezése stb.) ellenére is igen sok község helyszíni bejárásán részt vettek az egyes főszolgabírák, illetve tisztviselők, valamint a járási gazdasági felügyelők. Amikor módjában állt, részt vett a bejáráson Komárom vármegye alispánja, valamint a Közigazgatástudományi Intézet igazgatója.

A bejárások után, 1940. július 29-31. napjain a vármegye, valamint a vármegye mellett működő állami hivatalok, továbbá a járások vezető tisztviselőinek a részvételével minden egyes járás kérdéseiről (járásonként fél napos) megbeszélést tartottunk Komáromban, amelyen most már az alispán szemszögéből az egész megyére kiterjedő helyzetképet adtunk.

SOMOGYI FERENC

AZ ORSZÁGOS NÉP- ÉS CSALÁDVÉDELMI ALAP LÉTESÍTÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI, SZERVEZETE ÉS MŰKÖDÉSE *)

I.

Őseink jogszabályalkotásában mindenkor a család erkölcsi és anyagi érdekeinek alkotmányos védelme volt az egyik első és talán legerősebb tényező. A családiság elve ott él már a honfoglaló magyarok lelkében, s a vérrel szerzett haza földjét is ez láncolja minden egyes nemzeti élet alapjához, a családhoz; ez korlátozza a családi birtok forgalmát a rokoni beleegyezéssel, és a családiság elve küzd a királyi hatalom, valamint az egyház törekvéseivel, hogy végül az ősiség intézményében győzelemre jusson, és 500 éven át érvényesüljön a családiság érzésből fakadó emberi érzelmek iratlan törvényén túl a vérség dologbeli oltalmának írott jogszabályaként is.

1848-ban azonban eltértünk az ősi magyar jog fejlődésének irányától. Az intézkedések alanya ezentúl sohase a család, mindig csak az egyén. A liberális gazdasági rend csak az egyénnek biztosít előnyöket. De amikor a korlátlan szabadság elvét hirdetve az egyéni erők szabad érvényesülésének és a kíméletet nem ismerő szabad versenynek nyitott tág teret, ugyanakkor a legnagyobb nyomornak, sőt a megsemmisülés veszélyének tett ki kenyér nélkülivé vált proletártömegeket. A régi rendi világ adottságaival, az ősiség intézményének idejétmúlt korlátaival s a jobbágyrendszerrel szemben hamarosan jelentkeznek tehát az új gazdasági rend káros kinövésai, amelyek azonban szinte súlyosabbak, elviselhetetlenebbek, mint az előző koroké. Eladó lesz az ország, idegen kézre kerül a drága ősi föld, s az áldott magyar nép fejjesztetten menekül a városok proletárnegyedeibe, Amerikába vagy a nemzetgyilkos egykézés karmaiba.

És Prohászka Ottokár mégis hiába kiált fel már 1895-ben: "Csináljunk új jogrendet; azt a jogrendet, amelyet az Úr Jézus hozott." Hiába mutatta ki Tokaji László már 1913-ban, miként válik Erdély földje idegen tulajdonná. Hiába foglalkozott Baranya vármegye közönsége már 1906-ban az ormánsági egyke pusztításaival, hiába írt fel ugyanebben az évben Somogy és Baranya vármegye a kormányhoz nép- és családvédelmi törvényalkotás érdekében. Hiába volt a nemzet jobbjaainak minden szörnyű meglátása. Az ország és a közvélemény csak a világháború borzalmas vérvesztesége után, az 1918 szeptemberéig elesett 563 000 hősi halott, az 1915/19-ben elmaradt, 1 491 000 születés, tehát a 2 milliónál is jóval nagyobb emberveszteség láttán döbbsen rá a rendi viágot felváltó szabadelvű korszak szomorú eredményeire.

Kitűnő jogszabályok ugyan ekkor is születtek. Nagyszerű szociális érzékről tanúskodó intézkedések ekkor is történtek. A

*) Kiadó: Somogyi Ferenc, Bp. 1941.

korszellem és az uralkodó gazdasági felfogás hatása alól azonban hazánk sem vonhatta ki magát. Márpedig ez a korszellem és ez a gazdasági rendszer a mutatkozó szociális problémák megoldását világszerte a karitatív segélyezés intézményes megrendezésében látta. Haladást csupán az 1922 :Itc. 29.§-a hoz, amelyben felhatalmazza a népjóléti és munkaügyi minisztert, aki-ről e jogkör később a belügyminiszterre száll, hogy az ínség és nyomor enyhítésének céljaira a pénzügyminiszterrel egyetértve a törvényhatóságokban és községekben (városokban) díjaknak és járulékoknak szedését rendelhesse el. De ezek a jelentékeny összegek nem töltik be társadalompolitikai rendeltetésüket, mert az ínségnyhítés folyamán végeztetett munka mind eredményeiben, mind nevelő hatásában távol marad a helyes társadalompolitikai törekvés szogalatától. Túlságosan egyéni, akciószerű és karitatív jellegű volt. És mondjuk meg végre azt is, hogy tulajdonképpen a marxi szocializmus ideológiájának egyik vetületeként öntudatlanul átvett és észrevétlenül ittmaradt hatásaként jelentkezett.

Kifejezetten a szociális problémák megoldása és az ahhoz szükséges anyagi fedezet előteremtése éppen másfél évtizede foglalkoztatja kormányainkat, az egyházakat, sőt az egész magyar társadalmat is. A megoldásra irányuló első törekvések az egyke kérdésével merülnek fel. A társadalom részéről már 1921 őszétől kezdve történnek jószándékú kezdeményezések. Antal Géza dunántúli református püspök 1925. november 10-én már felterjesztést intéz a miniszterelnökhöz, amelyben az egykével kapcsolatos törvényhozási intézkedést kér, és egy központi tanácsadó szerv létesítését sürgeti. A miniszterelnök az ügy érdemi előkészítését a népjóléti és munkaügyi miniszterre bízta, aki-nek szakelőadója Kádár Levente miniszteri osztálytanácsos, jelenleg belügyi államtitkár, meg is kezdi a kérdés alapos, igen széleskörű tudományos és összehasonlító tanulmányozását. Fél év múlva a nemzetgyűlés utasítja a népjóléti minisztert, hogy az egykének mint pusztító népbetegségnek meggátlására terjesszen elő törvényjavaslatot.

1927. március 12-ére a kívánt javaslat el is készül. Az egyke pusztításával szemben való védekezés negatívumából már ekkor a pozitív családvédelem törvényes szabályozása látszott helyesnek és egyedül célravezetőnek. Az alapgondolata is megvan. A törvényjavaslattervezet azonban nem volt a törvényhozás elé terjeszthető.

Közben a Magyar Gazdaszövetség, az Országos Stefánia Szövetség, a Magyar Anyák Szent István-napi Bizottsága, az Actio Catholica, a Magyarhoni Evangélikus Egyetemes Egyház egyetemes egyházi és iskolai felügyelője, a közegészségügyi és társadalompolitikai országos értekezlet, a Magyar Vöröskereszt Egylet szociális osztálya és annak 1932 májusában rendezett magyar családvédelmi kongresszusa sürgeti az egykével kapcsolatos törvényes intézkedések megtételét.

Ezeknek az éveknek során alkotja meg a törvényhozás a családvédelem szempontjából is nagyjelentőségű törvényeket. A

belügyminiszter pedig hozzálát a különböző szociális és családvédelmi tennivalók tervszerű elvégzéséhez. Mert mind a társadalom tevékenysége, mind a törvénykezés munkája során elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt kétségtelen megállapítást nyert az a tény, hogy egyrészt az egyke és a szociális viszonyok közt szoros összefüggés mutatkozik, másrészt a szociális és családvédelmi szempontból feltétlenül kívánatos és szükséges rendszeres munkát a már meghozott intézkedések sem tudják maradéktalanul biztosítani. Egyre jobban erősödik az a helyes felismerés, hogy a társadalmi kérdések megoldásához a rendelkezésre álló erők egyesítése, a cél eléréséhez következetes és tervszerű munka, ehhez viszont kellő körültekintés, nagy szaktudás, valósággal tudományos felkészültség, valamint egységes társadalom-szemlélet szükséges.

Ezekben az években indul meg Scholtz Kornél államtitkár javaslatára vitéz Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter kezdeményezésével a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat is, amely a Falu Szociális Alapból több ezer falusi egészségházat, körorvosi lakásokat, napközi otthonokat létesít, s általában megindítja azt a tervszerű munkát, amely Johan Béla államtitkár nagyszerű vezetésével az egészségvédelmi vonalon másfél évtizedes munka eredményeként odáig juthatott, hogy immár valóban "gyógyul a magyar falu".

Vitéz jákfalvi Gömbös Gyula a 1934. december 7-én megtartott minisztertanácson az egyke kérdésével kapcsolatosan a maga egész terjedelmében vette vizsgálat alá a magyar nép erőállományának fejlődésében mutatkozó kedvező és kedvezőtlen jelenségeket, s ily értelemben tűzte ki a megoldandó feladatokat. A minisztertanács elvi jelentőségű határozatáról Darányi Kálmán akkori államtitkár külön is értesíti a kormány tagjait, és felhívja őket, hogy ezzel kapcsolatos javaslataikat mielőbb készítsék el.

1934. december 27-én már kész is a pénzügyminiszter törvénytervezete: "a többgyermekes családoknak adandó adókedvezményekről és a gyermektelen adózók fokozottabb megadóztatásáról". A belügyminiszter 1935. február 15-ére ugyancsak elkészíti a maga 9 §-ból álló törvényjavaslattervezetét "a sokgyermekes családok segélyezéséről", amely a Többgyermekes Családokat Segélyező Alapról, a gyermektelen adózók fokozottabb megadóztatásáról és a Többgyermekes Családokat Segítő Országos Alapnak a hagyatékokból való részesedéséről intézkedett volna.

Vitéz Imrédy Béla kormánya újabb nép- és családvédelmi rendelkezéseket és javaslatokat hoz, vitéz Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter pedig hivatott munkatársaival, vitéz Bonczos Miklós, Johan Béla és Kádár Levente államtitkárokkal változatlanul folytatja tervszerű társadalompolitikai tevékenységét, amelynek eredményeként az 1938 őszén megbízott vármegyei szociális tanácsadók segítségével pontosan felmérte az ország szociális szükségleteit, a vármegyei szociális tanácsadók és közjóléti előadók 1939 februárjában Pécsen megtartott értekezletén megállapíttatta a magyar szociálpolitika feladatait,

Szatmár vármegyében pedig Esztergár Lajos pécsi polgármester elgondolása és tervei szerint a szociális munka útján két évvel ezelőtt olyan gyakorlati megoldást kísérleteztetett ki, amely ma - megítélésünk szerint - az egyetlen célravezető és könnyen járható út.

A Szatmár megyei kísérlet nyomán a sárviskókat, a dohos, egészségtelen lakásokat felváltják az egészséges, tulipános díszítésű magyar házak, a dűledező, roskadozó félszerek helyét elfoglalják az okszerű gazdasági épületek, benépesül az udvar baromfival, háziállatokkal. Streicher Andor munkája új fejezetet nyit megyéje történetében. És vele karöltve a déli végeken vitéz Horvát István, Baranya vármegye alispánja, a hulló magyarság földjén, ahonnan Kodolányi János "Földindulás" című darabján keresztül csak a közelmúltban hasított lelkünkbe a halálba rohanó nép segítséget kérő, velőtrázó sikoltása, szövetkezeti munka útján az áttelepítés nehéz, felelősséggel járó munkáját indította meg, hogy az egykés falvak temetői csendjét újra vidám gyermekkacagás zaja verje fel. És az ormánsági tájon szintén megindul az új élet. Pécssett pedig, a magyar Dél dunántúli gócpontjában, az ország legegységesebb városában immár a századik sokgyermekes család kis lakóháza épül - ugyancsak szövetkezeti alapon.

Ilyen előzmények után 1939. december 18-án a megélhetésében veszélyeztetett lakosság gazdasági helyzetének megjavítására irányuló szociális tevékenység a belügyminiszter rendeletében új célkitűzést kap, ami korszakalkotó jelentőségűnek mondható, mert az egyedül helyes szociálpolitika követelményeinek megfelelően végérvényesen szakít a téves szemléletre alapított ínségnyhítési rendszerrel, és határozottan kimondja, hogy a törvényhatóság első tisztviselőjének "a megállapított szociális munkaterv végrehajtása során állandóan arra kell törekednie, hogy a munkaterv valóra váltásával a támogatásra szoruló egyének gazdasági és szociális helyzete annyira javuljon, hogy azok a jövőben a köz támogatására lehetőleg ne szoruljanak, és hogy azok a nyújtott támogatás értékét valamilyen szolgáltatás (pénz, termés, munka) útján mielőbb visszatérítsék."

Az említett körrendelettel kapcsolatosan a belügyminiszter 1940 elején elrendelte azt is, hogy minden törvényhatóság legalább 5 évre állítsa össze szociálpolitikai tevékenységének részletes munkatervét.

A munkatervek el is készültek, azok általában jók és realistikusak voltak. Végrehajtásukkal az ősi vármegyék új hivatást kaptak, a magyar életnek pedig új áramlása indulhatott meg. Ezért a belügyminiszter a 28 §-ból álló harmadik, majd a 13 §-ból álló negyedik tervezete után elkészítette az 1940 : XXIII. tc. javaslatát, amely törvényerőre emelkedve gazdasági alapot adott a magyar családvédelemnek és általában minden társadalompolitikai célkitűzésnek.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap rendeltetésénél fogva a magyar szociálpolitikát a nemzet alapjára, a család vé-

delmére helyezi. A családot erősíti, és a családból indítja útjára azt a társadalmi rendet, amely az egyén szorgalmára, a képességekre és rátermettségre, továbbá az élelmességre építi annak boldogulását. Nem a passzív álláspont elősegítője akar lenni tehát, hanem ellenkezőleg csak a módot, lehetőséget és az anyagi eszközöket kívánja biztosítani ahhoz, hogy a tehetség, élelmesség, rátermettség egyenlő feltételek mellett indulhasson, egyformán érvényesülhessen, s ezzel a szociálpolitikában eddig gyakorolt segélyezés-, támogatásvárás helyébe a küzdés, valamint az élethez való hozzáadódás következze be. Ezzel a rendszerrel a társadalmi ellentétek kiegyenlítése is könnyebben történhetik, meg az ellentétek is jobban elsimulhatnak, mert senki sem lát igazságtalanságot mások előrejutásában, hanem abban a tehetségnek, a képességnek, a nagyobb szorgalomnak érvényesülését becsüli majd.

Ily értelemben szabja meg a törvény 2. §-a az Alap céljaként a leginkább támogatásra szoruló néprétegek gazdasági, erkölcsi és szellemi felemelése útján az életviszonyok javítását és a társadalmi kiegyenlítődés elősegítését, s így lesz az Alap a közjótékonyság gyakorlása helyett a szegények önállósítási alapjává, a népesség szaporodásának előmozdítójává, s mindezen keresztül a keresztény és nemzeti szociálpolitika céljainak megfelelően minél több életerős, fejlődőképes, öntudatos, önálló magyar egzisztencia elindítójává. Ennek a célnak megfelelően az Alap feladata igen sokféle lehet. A 2. § (2) bekezdése "különösen" csak négyet emel ki közülük: 1. a sokgyermekes családok intézményes támogatását; 2. a gyermekvédelem feladatainak keresztény morális szellemben, tehát a családi körben való meghagyás útján történő ellátásáról való gondoskodást; 3. a megélhetésükben veszélyeztetett - főként mezőgazdasággal foglalkozó - családok boldogulásának szerves megalapozását házhoz juttatás, kedvező gazdasági viszonyok közé telepítés vagy egyéb gazdasági megsegítés (közjóléti szövetkezetek, különböző termelési, értékesítési intézmények és vállalkozások elősegítése stb.) útján; 4. kellő anyagi feltételekkel nem rendelkező, arra érdemes családok részére az anyagi eszközök biztosítását avégből, hogy azok az állam vagy más közület gazdaságpolitikai tevékenységének részesei lehessenek.

Különösen nagyjelentőségű a törvény 2. §-ának utóbbi rendelkezése, mert hitelt nyújt a szegény ember becsületére, két egészséges, izmos karjára és gyermekeinek jövőre ígéretére.

Az Alap a nyújtott juttatás visszatérítését pénzben, munkában vagy természetben igényelheti. Ezzel az intézkedéssel a törvény fokozza az emberek becsületességét, szorgalmát s egyben egyéni önérzetre, önállóságra neveli majd a juttatásban részesülőket.

A törvény 3. §-a az Alap bevételeiről gondoskodik. Ezek az Alap részére juttatott adományokon és hagyományokon kívül egyrészt az állam illetékekből befolyó bevételének 27 százaléka, ami 1942-től kezdve 46 milliónál kevesebb nem lehet, más-

részt az ínségjárulék helyett kivethető nép- és családvédelmi pótdadó jövedelme.

Az 5. §. három nagyjelentőségű felhatalmazást biztosít a kormány számára. Az első arra vonatkozik, hogy az Alap szervezetét és működésének módját a kormány állapíthatja meg. A másik két felhatalmazás pedig tulajdonképpen az elméleti és gyakorlati szociális képzés bevezetését teszi lehetővé.

A gyakorlati szociális munka sikeréhez mindkettő elengedhetetlen. A szociális bajok egyik oka éppen a szükséges szociálpolitikai ismeretek hiánya, de az orvoslás terén mutatkozó nehézségek is jórészt ezzel magyarázhatók. Tökéletesen igaza volt a miniszteri indokolásnak, amikor megállapította, hogy "közigazgatási tisztviselőink szociális alapkiképzése hiányos, s azok szociális vonatkozású hivatali teendőik ellátásában leginkább velük született érzékükre vannak utalva."

De a felhatalmazást csak azok tudják kellőképpen értékelni, akik tisztában vannak azzal, hogy amikor különböző társadalmi kérdésekről beszélünk, azokat sohasem szoríthatjuk egyes társadalmi rétegek, osztályok vagy rendek szűkebb körére, mert vizsgálatuk, megítélésük, sőt megoldásuk is csak akkor lesz igazán eredményes, igazán célravezető és valóban tárgyilagos, ha minden vonatkozásban a nemzeti társadalom egységes egészének átfogó szempontjából történik. Enélkül a szemlélet nélkül szociális tevékenységünk továbbra is megtévesztő tüneti kezelés marad. Ismernünk kell tehát elméleti alapon az egészséges társadalom tulajdonságait, a mutatkozó eltéréseket, a szociális bajok okait, a kiküszöbölésükre hivatott egyházi, állami és társadalmi szervezeteket, a gyógyítás eszközeit és módjait, mert csak így biztosíthatjuk az összes nemzeti erők harmonikus együttműködését, ezáltal a társadalmi kapillaritás törvényszerűségének útján felfelé törekvő népesség, társadalmi réteg természetes szellemi, erkölcsi és gazdasági szükségleteinek állandó kielégítését, így válik szociális munkánk az evangéliumi jogrend, az új évszázadok békés fejlődésének szilárd alapjává, főként pedig magyar fajtánk és a Duna-medence népei fennmaradásának, megerősödésének, boldogulásának, valamint a társadalmi igazságosság érvényesítésének hathatós eszközévé, szóval a magyar nemzeti társadalom akaratainak megtestesítésére irányuló s állandó nemes törekvéssé.

II.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap szervezetét és működését a 7000/1940. M.E. sz. rendelet szabályozta. Az Alap szervezete hármas tagozatú: felső, közép és alsó fokozatú. A felsőfokú tagozat két részre oszlik: az egyik az igazgató-bizottság, a másik az Országos Szociális Felügyelőség. Az igazgató-bizottság tagjai: 1. a belügyminisztérium közjóléti és közegészségügyi osztályainak államtitkári felülvizsgálatával megbízott vezető tisztviselők, 2. a minisztereknek az általuk kijelölt és a belügyminiszter által kinevezett egy-egy képviselője, 3. a minisz-

térium által hat év tartamára kinevezett, legfeljebb 24 személy, 4. a Felügyelőség ügyvezető elnöke.

Az igazgató-bizottság előadója az ügyvezető elnök által kijelölt szociális felügyelő.

Az igazgató-bizottság előkészíti az Alap munkatervét és költségvetését, állást foglal azokban az ügyekben, amelyeket a belügyminiszter esetenként hozzá utal.

Az igazgató-bizottság kinevezett tagjai a társadalmi és gazdasági élet országos kiválóságaiból kerülnek ki, a miniszterek által kijelölt tagjai viszont az egyes szakminisztériumok szociálpolitikai vonatkozású ágazatainak állandó képviselőit hivatottak biztosítani.

Az Országos Szociális Felügyelőség élén a minisztérium által szerződéssel alkalmazott ügyvezető elnök áll, aki az igazgató-bizottságnak is - mint láttuk - tagja. Egyébként a Felügyelőségnél a szolgálatot a VI. fizetési osztályba sorozott szociális felügyelők látják el, akik állami tisztviselők. Ilyen van jelenleg 12. A Felügyelőség mellett a számviteli szolgálatot a belügyminiszter számviteli titkársága látja el. A Felügyelőségen ezenkívül még irodai és egyéb alkalmazottak vannak, akiket a költségvetési keretek között az ügyvezető elnök alkalmaz. A Felügyelőség végrehajtja a belügyminiszternek az Alappal kapcsolatos minden rendelkezését, előkészíti az igazgató-bizottság tárgyalása alá kerülő ügyeket, intézkedik azokban az ügyekben, amelyekben az intézkedés jogát a belügyminiszter magának nem tartja fenn, végül ellenőrzi az Alap keretében végzett szociális munkát és ebből a célból saját szakelőadóit is kiküldheti.

Az Alap szervezetének középső fokát a törvényhatóságok alkotják, amennyiben az előbb idézett rendelet 7. §-ának 1. bekezdése értelmében az Alappal kapcsolatos feladatokat a törvényhatóságokban a törvényhatóság első tisztviselője látja el, aki intézkedéseiről a törvényhatósági közgyűlésnek csupán tájékoztató jelentést tesz. A törvényhatóság első tisztviselője most említett hatáskörében elkészíti a törvényhatóság szociális munkatervét, valamint ennek a munkatervnek költségvetését és azokat a Felügyelőséghez beterjeszti, végrehajtja a jóváhagyott szociális munkatervet, végül irányítja és ellenőrzi a törvényhatóság területén az Alap céljainak megvalósítása érdekében működő intézmények munkáját. Ezekben a feladatkörökben munkatársai (előadói) - hatósági vonalon: a közzölési előadó, társadalmi vonalon: a szociális gondozó, gazdasági vonalon: a törvényhatósági közzölési szövetkezet ügyvezető igazgatója.

Az Alap szervezetének alsó fokát a főszolgabíró, illetőleg a megyei város polgármestere mellett kijelölt külön szociális előadó alkotja. Ehhez a hármas tagozatú szociálpolitikai szervezethez kapcsolódik a szociális gondozás szervezete, amely egyrészt a szociális adatfelvételt, másrészt a szorosabb értelemben vett szociális gondozás feladatait öleli fel. Ennek

végzői a belügyminiszter által ezzel megbízott védőnők, akiknek egy része a zöldkeresztes védőnők közül kerül ki. (...)

III.

Az Országos Szociális Felügyelőség egyelőre az Országos Népi és Családvédelmi Alap igazgató-bizottsága nélkül fejti ki tevékenységét. Feladatainak irányelveit és legfontosabb szabályait a m. kir. belügyminiszter 1941. március 19-én megjelent 200/1941. számú rendelete tartalmazza. A Felügyelőség munkája kettős: egyrészt hatásköri, másrészt illetékességi. Az előbbi szempontból minden felügyelő azzal a szociálpolitikai kérdéssel foglalkozik országos viszonylatban, amelyikhez tanulmányai, tudományos és irodalmi felkészültsége, valamint korábbi munkássága révén a leginkább ért. Ebben a minőségben mindegyik az ügyvezető elnök előadója (referense). Ezenkívül azonban minden felügyelőnek van területi hatásköre, illetékessége is, ahol a hatáskörébe tartozó kérdéseket szinte állandóan, folytonosan megfigyelheti, gyakorlatilag is tanulmányozhatja. Az utóbbi szempontból az ország területe a következő 12 kerületre oszlik:

1. Bács-Bodrog és Pest-Pilis-Solt-Kiskun, 2. Győr-Moson, Nyitra-Pozsony, Esztergom, Sopron, Komárom, 3. Baranya, Somogy, Vas, Zala, 4. Tolna, Veszprém, Fejér, 5. Nógrád, Gömör-Kishont, Bars-Hont, 6. Abaúj-Torna, Borsod, Zemplén, Ung, 7. Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú, 8. Szabolcs, Bihar, 9. Csanád-Arad-Torontál, Csongrád, Békés, 10. Szatmár, Bereg, Ugocsa, Máramaros, 11. Szilág, Kolozs, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, 12. Maros-Torda, Udvarhely, Csík és Háromszék vármegyék, valamint a velük határos thj. városok.

Egyébként a Felügyelőség minden elvi kérdésben csak területileg határoz, azaz valamennyi felügyelő jelenlétében megbeszéli a felmerülő kérdéseket, aztán a kialakuló vélemény alapján az ügyvezető elnök hozza meg döntését. Ezzel az eljárással a Felügyelőség minden tagja állandóan bizonyos fokú tájékozódást nyer az ország minden részének szociálpolitikai kérdéseiről, minden probléma országos viszonylatban is egységes elbírálás alá kerül, s ekként a szociálpolitika eredményességének legalapvetőbb követelménye folytonosan érvényesülhet.

A törvényhatóságok első tisztviselői szociális munkatereveiket az illetékes szociális felügyelővel egyetértésben kötelesek megállapítani. Ez az eljárás biztosítja azt, hogy minden egyes törvényhatóságban az esetleges helyi problémák is az országos szükségleteknek, illetőleg ilyen célkitűzéseknek megfelelően országos arányokba nyernek pontos beállítást, s így a rendelkezésre álló erkölcsi és anyagi erőtevényező országos elosztásáról öntevékenyen gondoskodás történik. Természetes, a szociálpolitikai szervezet legalsó fokán hasonlóképpen történik a működés kifejtése. Az eredmény pedig majd az egyházi, társadalmi és gazdasági szerveknek a közigazgatási hatóságok munkájával szoros összhangba állítása révén - remélhetőleg - megszünteti azt az eddig tapasztalható áldatlan helyzetet, amely

szerint az egyházi, a társadalmi, a gazdasági élet és a politika vagy a közigazgatás felülről a legalsó rétegig külön-külön vonalakon szervezi meg egy és ugyanazon társadalomnak egy és ugyanazon tagjait.

Nekünk, az új magyar szociálpolitika szerény munkásainak meggyőződésünk, hogy az Országos Nép- és Családvédelmi Alap a magyar szociálpolitikai végrehajtás olyan eszköze, a nemzet szellemi, erkölcsi és gazdasági erőinek olyan egységes építőmunkába állítója, amilyennek alkalmazása a magyar nemzeti életnek, a magyar faji őserőnek titokzatos, kimeríthetetlen mélységeibe nyúlik majd le, s még a magyar élet legrejtettebb zugaiból is felemelhet minden igazi értéket, s ezáltal olyan hon- és fajvédelem, olyan nemzetnevelés munkáját indítja el, amilyenhez hasonló ezeréves múltunk során többször megmenthette volna népünket a társadalmi, kulturális és gazdasági felemelkedés természetes jogának elismeréséért vívott, nemegyszer meddő, nemzetőrlő harcoktól, mert az az ősi magyar hagyományokhoz híven az intézményes családvédelem útján, az örök és szent magyar hivatás betöltését szolgálja.

Akik szociális munkába szegődtek, azoknak ezért a célért kell dolgozniuk, s ezt a feladatot kell vállalniuk élő hittel, magyar szeretettel és törhetetlen akarással.

ESZTERGÁR LAJOS LEVELE

amelyben feltárja annak okait, hogy miért vált meg az Országos Nép- és Családvédelmi Alap vezetésétől, és miért mondott le a Szociális Felügyelőség miniszteri biztosi megbízatásáról *)

Kedves Barátom,

Közöttünk immáron több évtized óta fennálló meghitt jóbarátság arra késztet, hogy mindazokkal a mendemondákkal kapcsolatban, amelyek a miniszteri biztosságról való lemondással és az Országos Nép- és Családvédelmi Alap vezetésétől való megválással kapcsolatban keletkeztek, részletesen tájékoztassalak.

Elöljáróban szeretném kihangsúlyozni, hogy ezek a mendemondák, bármennyire bántóak és bármennyire magukon viselik az emberi gonoszság és komiszkodás minden attributumát, bennem különösebb emóciókat nem keltenek. Minden emberi hitványsággal szemben van egy erős pajzsom, ez pedig a becsületességem. Abban a szörnyű káoszban, amit ma emberi társadalomnak neveznek, van egy csalhatalatlan iránytűm, amely megmutatja számomra a helyes utat, és ez a lelkiismeretem.

Nincs szükségem védelemre, mert minden rosszindulattal, rágalmazómmal szemben és a hálátlanság ellen egymagam vonulok fel felszerelve a szeretet és a megbocsátás fegyverével.

Alkalmad volt a mondottakról meggyőződést szerezni, hiszen jelen voltál sok üldöztetési esetenél, és láthattad, hogy sohasem törekedtem a megtorlásra, bosszúra, hanem, ha a jó ügy úgy kívánta, a megbocsátás és szeretet útjain a közjó felé fordítottam azokat, akik nekem szenvedést okoztak.

Ne vedd tőlem rossznéven ezt a pár előreküldött gondolatot, de azt hiszem, hogy most, amikor a rágalom, a diszkreditálás áradata be akar szennyezni, tudnod és látnod kell, hogy hasonló eszközökkel nem élhetek, és nem ingathatom meg azok hitét, akik az eseményeket és a dolgok fejlődését távolról szemlélik, mert az amúgy is beteg társadalom szélsőségek között ingadozó lelkét nem akarom és nem fogom újabb mérgező anyaggal ellátni. Az elénk kirajzolódó szomorú kórkép maradjon a miénk, mint ahogy e kóros állapotból eredő minden megnyilatkozás Isten és ember előtt korlátolt beszámításként könyvelendő, és a megnyilatkozások folytán keletkezett sebeket is úgy tekintem, mint az eszméért vívott küzdelemben kapott sebeket. Mindent elkövetek, hogy a fájdalmak minél hamarabb feledésbe menjenek, és pillanattig sem fogok habozni, hogy ismét munkába álljak, ha a közjó, a nemzet jövője azt tőlem megkívánja.

*) Kézirat, MTA Szociológiai Kutató Intézete

Még előljáróban talán nem lesz közömbös hivatkoznom előtted arra a puritán egyszerűsége és arra a sok lemondásra, amiben egyéni életünk eddig eltelt. Jól ismered háztartásunkat, szórakozásainkat, anyagi helyzetünket. Az idők folyamán alkalma-
mad volt éppen meghitt barátságunkra való tekintettel mindebbe beletekinteni. Velünk voltál jó és balsorsban, nem nélkülöztük részvéte-
det, ha a csapások özöne zúdult ránk az egészség vona-
lán. Láttad anyagi vergődéseinket, tehát a legilletékesebb vagy elbírálni, hogy vajon tapasztaltál-e az évek hosszú során olyan tüneteket, amelyek az önzésre engedtek volna következettetni, vagy láttál-e olyan tüneteket, amelyek az önzésnek sugalmazói lehet-
tek volna, mint pl. a nagyratörés, címkórság, mulatozási vágy, fényűzés, káros szenvedélyek stb. Szegénységben éltünk, s leegyszerűsített életmódunkon - mint alkalma-
mad volt tapasztalni - még akkor sem változtattunk, mikor anyagi helyzetünk javult. Ma sem élünk másképpen, ma sem költünk többet az élvezetek megszerzésére, mint rendőrfogalmazó koromban tettük. Arról az-
tán viszont nem tehetünk, hogy különböző csapások családom egészségi helyzetében megismétlődő rosszabbodások az egyébként talán szunnyadó családi otthon szerzésének vágyát is az egész-
ség helyreállítása és az elsőrendű szükségletek biztosítása mögé helyezte. Mint jól tudod, az egész életemet egyetlen fő princípium töltötte ki, ami egy mondatban kifejezve így körvo-
nalazható: minden erővel szolgálni tartozom nemzetemet, a gyen-
gbbeket fel kell emelni, és egyénileg a nálamnál erősebbeknek, hatalmasoknak soha terhet nem jelenteni. Ez a lemondás, a sze-
mélyi érdekek tökéletes megtagadása olyan mértékben fejlődött ki bennem, hogy a gátlások sorozatát és ezen gátlásokból folyó félreértések tömegét váltotta ki. Ugyanis azt hittem, hogy az, aki képzettségénél, ismereteinél fogva a közügyek vezetésénél tisztséget vállal, az elsősorban a köz ügyeit szolgálja, s csak azután védi egyéni érdekeit. A gyakorlatban azonban ennek az elvnek megcsúfolásával találkoztam, és csak egészen kivételes esetek ütköztek ki ebből az öncélúságból, amellyel szemben köz-
állapotunk állandó sorvadása miatt egész természetesen a leg-
élesebb kritikát alkalmaztam, abban a naív hitben, hogy a kri-
tika az öncélúságnak gátat szab, és az ajtón kopogó válságok megakadályozása érdekében képesek lesznek önzetlen munkával a közjót előmozdítani, sokszor kíméletlenségig menően mutattam rá a fogyatékosságokra, hiányokra. A hibákra való figyelmeztetést azonban kevés ember bírja el, aki ilyent megkockáztat, az szá-
moljon le a jóindulattal, és készüljön fel minden gáncsokodás-
ra.

Ezek előrebocsátása adja meg azt a keretet, amelybe az-
tán bele tudod illeszteni a rágalmak tömegét, hogy meglásd a mai közélet arculatát, mégis nem szeretném, ha a tények benned csökkentenék a jövőben vetett hitet. Az embereket úgy kell ven-
ni, mint amilyenek. E tragikus valóságban ne láss mást, mint komédiát, ahogy Madách mondja, és akkor talán rosszérzésed át-
vált a humorba, amely egyedül képes visszatartani - a hiten kí-
vül - a kétségbeeséstől.

Ne haragudj, hogy annyit írok, s azt sem bánom, ha leve-
lemet türelmetlenül eddig elolvasva bevágod a tűzbe. Talán Ne-

ked lesz igazad! Én azonban megőrzöm másolatát, mert talán lesz idő, mikor számonkérlek tetteimet, tehát legyen bizonyítékom arra, hogy az ügyek és azok mikénti kialakulása milyen kísérőzenevel ment végbe.

Pesti tartózkodásom alatt igen sok oldalról leptek meg azzal a kijelentéssel, hogy az Alaptól való kiválásomnak az oka teljesíthetetlen mértékű anyagi követelésem volt. József Ferenc főherceg, Dessewffy Gyula, Kiss Ferenc (: a Színügyi Kamara elnöke:), írók, társadalmi egyéniségek, művészek, közigazdák, papok stb. körében foglalkoztak ebben a vonatkozásban személyemmel. Nagyon megtisztelő rám nézve, ki mindig porszemnek és a közélet szürke kis napszámosának éreztem magam, hogy különböző hatalmasságok érdeklődésre méltattak. Még az sem bántana, ha valami egyéb parázs kis botránnyal kapcsolatban (:pl. nőügy:) emlegetnének. Nem mondom, hogy nem látom ennek a beállítottságnak a komédia oldalát, és nem én volnék, aki vagyok, ha ebben a lélekgyilkolásban nem találtnám meg a humort. Azonban a humor mellett van ennek egy szörnyű szomorú része, éspedig ez a közélet megmérgezése. Eddig a szociális igazságok előimádkozójának tartottak, s íme ezzel a kis mesével az előimádkozóról lehúzták a leplet, és beállítják a legcsúnyább formában az önzésnek olyan falánkságával, amely minden józan emberből csak undort válthat ki. Ugyanis a fáma arról beszél, hogy én 200 - 300 000 P pönálét kötöttem ki magamnak arra az esetre, ha eszembe jutna az Alapnál viselt állásomról valami oknál fogva lemondani. A jobbszándékúak összeg nélkül említik, hogy az igények voltak túlzottak. A rosszabb szándékúak azonban összegben beszéltek. Erről Te is tudsz. Itt az összegnek a nagysága változik, azonban a differencia is igen tekintélyes. A legszomorúbb azonban az, hogy mindebből egy szó sem igaz. Én soha nem beszéltem összegszerűségről, én soha nem kötöttem ki pönálét, sőt még tovább megyek: én soha a szerződés részletekbe menő megtárgyalását se a Belügyminiszter Úrral, se ezen üggyel általa megbízott Kádár Levente államtitkárral nem tárgyaltam. A végrehajtási utasításban valóban ott szerepel az az intézkedés, hogy az ügyvezető elnök szerződéses alkalmazott, tehát szerződést kell kötni. A szerződés megszövegezésével a Miniszter Úr Kádár Leventét bízta meg, azonban nekem premisszáim voltak, amelyek teljesítése előtt szerződni nem akartam, mert a teljes kiszolgáltatottságot és az ügynek a bebuktatását jelentette volna.

A Miniszter Úr, úgy látszik, szorította Kádár Leventét a szerződés elkészítésére, és azt Kádár Levente el is készítette és leküldte hozzám. Kijelentem, hogy a szerződés anyagi részéről nem tárgyaltam, az oda került összegeket Kádár Levente írta be saját kedve szerint. Johan Béla és Kádár Levente előtt kérdezte meg tőlem a Miniszter Úr, hogy mennyi az én polgármesteri fizetésem, mire én egyszerű tömönddal mondtam be a választ. Biztosított arról, hogy ezt a fizetést én megkapom, de én akkor is kijelentettem, hogy engem nem a fizetés kérdése izgat, hanem a munkának a sorsa, és az sem a jelenre, hanem a jövőt illetőleg töltött el aggodalommal. Ugyanis közel háromesztendő szolgálatom alatt tömérdek tünetet és tömérdek tapasztalatot szerezttem arról, hogy az adminisztrációnak nem tetsző ügyeket ho-

gyan lehet kisiklatni anélkül, hogy a felelősséget, illetőleg annak konzekvenciáit velük szembe érvényesíteni lehetne. Én a láthatatlan és megfoghatatlan hatalom ellen akartam biztosítékokat és védelmet, hiszen ez az ügy nem jutott volna el oda, ahova elérkezett, ha én nem vagyok az adminisztrációtól független szervnek: egy autonómiának az embere, és ha nem hangoztatam volna azt, hogy eszemágában sincs előlük elvenni egy állást, hanem miként Cincinnatus, befejezem küldetésemet, aztán visszavonulok arra a területre, ahol mégiscsak van tiszta légkör, van becsületes közösségi érzés, együttműködés, és nem kell örökösen azt lesni, hogy honnan kapom orozva a veszélyes szúrást.

Hogy a szerződés kérdésénél maradjunk, még a napot is pontosan meg tudom állapítani: egy estét Antal István és családja társaságában töltöttem, ahol rajtam kívül még igen sokan voltak a Vadászkürt éttermében, és ő említette, hogy látta azt a szerződést, amit számomra készítettek, és ami 10 évre szól. Én azt a szerződést csak később kaptam meg, és annak pontos, betűről betűre szóló másolatát (a mondatszerkesztési hibákkal együtt) számodra mellékelem. A nekem megküldött példányon eredeti, sajátkezű feljegyzéseim vannak, amelyek azt bizonyítják, hogy én a szerződést a munka érdekében hiányosnak találtam. Közelebbi meghatározást szerettem volna a szerződés 2. és 3. pontjánál a működést illetőleg, szerettem volna látni a 4. pontban az automatikus meghosszabbítás feltételeit 10 esztendő szolgálat után. Hiányzik a fegyelmi esetek részletezése, sőt még az is, hogy melyik törvényt alkalmaznák a fegyelmi eljárás esetén. Hiányzik belőle a szolgálat megszüntetésére vonatkozó rész, hogy azt vajon a kormány, vagy a belügyminisztérium gyakorolja. Nem intézkedett ez a szerződéstervezet a betegség, kimerülés vagy egyéb munkaképtelenség következtében az önhibán kívüli esetekre. Hiányzott ebből a szerződésből a nyugdíjbiztosítás. Nekem 25 esztendő szolgálatom ért volna ezzel a szerződéssel véget, és egészen természetes, hogy a nekem megjárási nyugdíjat szüneteltetnem kellett volna etikai okokból, tehát ha ez a kérdés nem rendeződik, a legközelebbi miniszterváltás után felmondhatták volna a szerződést, és én családommal együtt mehettem volna koldulni. Ami pedig a tiszteletdíjat illeti, azt hiszem, hogy az sem volt túlzottnak mondható. Egyébként ennél a pontnál meg kell jegyezmem, hogy én voltam az, aki - azt hiszem, erre a Miniszter Úr emlékezni fog - nyomatékosan kihangsúlyoztam, hogy az Alap pénze a szegények pénze, így tehát nagy fizetések nem szerepelhetnek a közvélemény kritikája kihívásának veszélye nélkül.

Szóval, amint láthatod, a szerződés első pillanatra annyira hiányosságot mutatott, hogy azt csak alapos és igen részletes, beható megfontolás és tárgyalás után lehetett volna aláírni. Minthogy a szerződés részleteiről én senkivel nem tárgyaltam, tehát én senkinek nem tehettem nyilatkozatot pönáléra, de józan ésszel egy ilyen szerződési pontot nem is proponálhattam volna, először, mert erkölcsstelennek tartanám, másodszor, mert tökéletesen tisztában vagyok egy ilyen kikötés politikai következményeivel. Jól tudom, hogy nincs az a hivatalos titok, ame-

lyet ki ne szolgáltatnának, különösképpen, ha esetleg az egy útbaálló embernek a tönkretételére alkalmas. S miután nagyon jól tudod, hogy milyen nagy regarddal viseltetem a Miniszter Úr iránt, és nagyon jól tudom, hogy Őt a közvélemény igazságtalanul ferdén ítéli meg, inkább a koldusbotot választanám, semhogy ilyen ügyből kifolyólag munkáját megnehezíteném.

Le kell tehát szögezmem azt a tényt, hogy a szerződés nem az én közreműködésemmel szövegeződött meg, az összeg beállítására teljesen egyoldalú és önkényes, az tárgyalás anyagát nem képezte, és hogy a pönálának a szerződésbe való beillesztése nem más, mint egész egyszerű és hitvány hazugság.

Valószínűleg emlékszel arra az időre, mikor a Belügyminiszter Úr hivatalba lépése után felszólított, hogy a szociális munkában vegyek részt. Itthon feleségemmel a kérdést megbeszéljük, és kifejeztem előtte, hogy ez a megbízatás közérdekű, viszont a megbízatás természete kizárja azt, hogy én bármilyen tiszteletdíjra igényt tarthassak, tehát nekünk áldozatot kell ezért a munkáért hozni. Feleségem akkor arra való hivatkozással, hogy a Miniszter Úr is le tudott mondani igen tekintélyes jövedelemről és számára nyugalmat jelentő állásról, egy pillanattig sem lehetek kétségben tennivalóimat illetőleg, az áldozatot meg kell hoznom, és vállalnom kell e megbízatást. Ezek voltak a munkavállalás előzményei.

Ezeknek a kijelentéseknek alátámasztására legyen szabad még egy körülményt bizonyítékképpen felhoznom. Négy hónap leszámításával 3 esztendőn keresztül jártam az országot, végeztem sokszor emberfeletti munkát. Jól tudod, hogy milyen feszült volt itt helyben a helyzetem Makayval szemben, aki minden eszköz és lehetőség felhasznált a komiszkodásra és a törvényhatósági bizottsággal való szembeállításra. Nekem maradéktalanul el kellett itt is látnom a feladataimat, legalábbis annyira, hogy jogos panaszok munkámmal szemben fel ne merüljenek. Ugyanakkor iparkodtam az országos munkát is tölem telhetőleg a legjobban ellátni, erre meg sarkallt a népen való sürgős segítség szüksége, a morajló veszedelmek megelőzése okából, és sarkallt az a megtisztelő bizalom, amiben a Miniszter Úr engem részesített. Másnak az egyik munkába is beletörött volna a bicskája. Én azonban - hála kitűnő munkatársaimnak és Streicher Andornak - nem kerültem a Kőműves Kelemen sorsára. Az utolsó 3 hónap leszámításával. Dolgoztam éjjel és nappal, és Te közel két esztendőn keresztül láthattad, hogy sem családi életem, sem egyéni életem nem volt, mert ha visszatértem útról, beletemetkeztem a hivatali munkámba, hogy itt ne érjen szemrehányás. Talán azt is tudod, hogy én ezt a munkát önzetlenül végeztem, kitértem minden tiszteletdíj, minden jutalom elől, készkiadásaim felszámításánál is olyan mértéket alkalmaztam, hogy érezsem, miszerint áldozatot hoztam a népért, s ha már másképp nem tudok a segítségben és a nép széles rétegére ránehezedő mostoha sors vállalásában részt venni, ezen az úton-módon járulok hozzá a közös megvalósításhoz. Persze, ez kifelé nem mutató és nem verhető nagydobra, részemre azonban egy lelki szükségletet jelentett. Én áldozatot hoztam ezért a munkáért, ez azonban részemről nem

akar felhánytorgatás lenni, mindössze csak annak a rágalomnak a megcáfolásához akar egy enyhe bizonyíték lenni, ami plauzibilissé és kétségtelenné teszi, hogy nekem nem lett volna lelki-erőm ahhoz, hogy a köz javát szolgáló pénzeket bármilyen formában és bármilyen vonatkozásban kényelmet, az élethez élvezeteket nyújtó forrásnak tekintsem. Borzasztóan fájna, ha jó barátaim, akiknek alkalmuk volt lelkivilágomba betekinteni, ezt a képtelen hazugságot rólam elhitték volna.

A másik kérdés, amiről legutóbbi találkozásunk alkalmával szó esett, ismét olyan, ami az ember kezét ökölbe szorítja. Éspedig ez arra vonatkozik, hogy felületesen jártam el az Uri utca 39. számú ház megvételénél. Hidd el, hogy erősen uralkodnom kell önmagamon, hogy papírra ne vessek egypár olyan kitételt, amit az írógép szalagja nem nagyon bírna el. Ám álljon itt egész röviden ennek a története.

A Felügyelőség, hogy így fejezzem ki magam, az idők teljességében alakult. Jól tudod, hogy a nyilas propaganda, a katonai leszerelések, az ősz, az elmaradt aratási munkálatok, a sok csapadék, emberi és természeti csapás a közhangulatot nagyon megrontotta. Hidd el, hogy voltak pillanatok, mikor azt hittem, hogy az emberek elkeseredése meggondolatlan megnyilatkozásokhoz fog vezetni. Lehet, hogy fent a minisztériumban ezt másképpen látták, én és velem együtt a közigazgatás emberei, akik az infernóval közvetlenül érintkeztünk, ezt a veszedelmes morajlást láttuk és hallottuk, és a készülődő megrázkódtatások előjeleit tapasztaltuk. A Felügyelőség lett volna hivatva abban az időben a végsőig feszített húrt olyan helyzetbe hozni, hogy annak további teherbírása megmaradjon. Ez volt az általános hangulat. A közigazgatás és a vezető társadalmi réteg, akárcsak 1918-ban, különböző bürokratikus nyomások okozta gátlások miatt tehetetlenül vergődött az adott viszonyok között. Anyagi eszközeik nem voltak, és ha lettek volna is, akkor sem merték volna azokat helyesen alkalmazni a fennálló bürokratikus nehézségek és az azzal összekapcsolott felelősség miatt. Kellott tehát egy szerv, amely ettől az ígézettől őket felszabadítja, amely nemcsak az anyagiakat, hanem a felhatalmazást, a bátorítást és a lelkiegyensúlyt, az önbizalmat visszaadja. Én ezeket közvetlenül tapasztaltam, és mint autonóm ember előtt őszintén meg is nyilatkoztak, tehát bizalmat kellett hozni, és ezt nem hozhatta más, mint a szociális felügyelőség.

Hosszú vajúadás után a Felügyelőség megalakult. A felügyelők letették a hivatalos esküt, és akkor risum teneatis, valamennyi felügyelő velem együtt beszorult Kádár Levente 2 1/2 méter széles és 4 méter hosszú folyosószerű előszobájába. Hasztalan kértünk egy helyiséget, ahol legalább mindenki egy széket keríthetett volna maga alá, hogy a legszükségesebb megbeszéléseket folytathassa, kérésünk süket fülekre talált. A még megszerezhető helyiségeket gyorsan kiutalták a menekültügyi kormánybiztosságnak. Egy másik helyiséget is kilátásba helyeztek, az azonban olyan piszkos és szörnyű elhagyott volt, hogy hónapokba tellett volna, míg az legalább az elfogadhatóság halmazállapotába kerül. A tőzsde épületében volt egy nagyobb üres

helyiségkomplexum, amiért azonban olyan magas bért kértek, hogy annak megadását én a közpénzekkel való gazdálkodás szempontjait tekintve lelkiismeretlenségnek tartottam volna. Itt volt az Eszterházy-féle ingatlan, amelynek azonnali, minden átalakítás nélküli birtokbavétele megnyitotta a Felügyelőség előtt a működés útját.

A helyiséget két számvevőszégi ember, Steller Mária és a Felügyelőségnek ott tartózkodó tagjaival megnéztük, és érdeklődtünk az árak iránt. Én külön magánúton megbecsültettem fővárosi ügyekben megfelelő szaktudással rendelkező emberrel az objektumot. Az épületnek a területe az akkori árak szerint - az én magánbecslőm véleménye szerint - 100 000 P-t ért. A herceg bemutatatta az általa beszereltetett központi fűtési szerkezetnek és az általa végeztetett javításoknak a számláját, ami 110 000 P körüli összeget tett ki. Ő 250 000 P-n alul nem akarta az épületet adni, én 150-180 000 P-ért szerettem volna az épületet megvásárolni. A Belügyi kormány igentisztelt odarendelt számvevőszégi főnöke rontotta el a dolgot, mivel ő biztatta a herceget, hogy 220 000 P-t meg kell kapni az objektumért. Nagy erőfeszítésbe került, hogy ezt az összeget a 200 000 P-s árszintre leszoríthattam.

Mint miniszteri biztosnak, a fennálló törvények értelmében az Alappal kapcsolatosan természetesen megvolt mindaz a jogom, hogy megtehessem mindazt az intézkedést, amit a Miniszter megtehet. Akkor az Alap helyzete még nem volt teljesen tisztázva, a számvevőszégi bölcsek abban állapodtak meg, hogy az Alapban rendelkezésre álló összeg nem tartozik a többi - belügyminisztériumi - tárcahitelek keretébe, és nem vár erre a pénzüsszegre is a tárcahiteleknek a sorsa. Minthogy én a fegyelmi útjait megjárta, nagyon gondosan vigyáztam arra, hogy a számvevőszégi emberek közbenjöttével, a számvevőszégi emberek által előkészített formák szerint bonyolítottassék le ez a vétel. Különben is, ha objektív ember a kezébe veszi a megállapodást, láthatja, hogy egy előszerződés jött létre, amely bizonyos pönálét kötött ki, ami szerintem a bérértékkal arányban állott, visszalépés esetére, hiszen a herceg nem kapott előleget a vételre. A közösséget nem érte semmi kár. Később süttötték ki, hogy az Alap nem veheti meg a házat, hanem azt a Belügyminisztérium veheti meg, és akkor kezdődött meg az intrikáknak az Általad talán soha el nem képzelhető módja. Ment a telefon az iparügyi minisztériumhoz, megfelelő információk sugalmazása következett be, és akkor jött az iparügyi minisztérium becslése, amely megállapította, hogy a telek pusztá értéke 90 000 P-t megér, de bölcsen elhallgatta a fűtőberendezést, az épület állagát, használhatóságát, és csak egy odavetett mellékmonddal kijelenti, hogy az egész komplexum 150 000 P-re becsülhető. Ez a kérdés sem vert volna különösebb port fel, ha aztán a bürokrácia nem fújja a harsonáit, belevonták a pénzügyminisztériumot, és összekeverték a dolgot, és mint szörnyű sérelmet állították be azt, hogy az épületet túl akarjuk fizetni.

A Miniszter Úrnak meg lett volna az alkalmja és lehetősége arra, hogy ne kösse meg a szerződést, ez esetben én miniszteri biztosí működéséből kifolyólag felelősséggel tartoztam volna azért a kárért, amit okoztam. Én ezt nyugodt lelkiismerettel vállaltam volna, sőt ha ma értékesítenék ezt az épületet, azt hiszem, hogy a herceg által megkötött 50 000 P-s differencia bőségesen megtérülne. De hiszen ez az egész circusz arra ment ki, hogy a Miniszter Urat velem szembeállítsák. A Miniszter Úrnak egész biztosan ezekről a részletekről - ebben a formában - tudomása nem volt. Minthogy engem erről az ügyről fel nem kérdezett, azt hittem, hogy minden a legnagyobb rendben van, éppen ezért lepett meg módfelett, mikor Te közölted azt, hogy a Miniszter Úrnak ezzel az intézkedéssel nehézségeket okoztam. Rendkívül egyszerű lett volna az ügy az Ő szempontjából, ha nem köti meg a herceggel a szerződést. A jogi konzekvenciákat én készséggel viseltem volna, sőt igen valószínű lett volna, hogy a differencia megtérül, mivel a ház magasabb áron cserélne ma is gazdát, mikor az ingatlanok terén ez az örült nagy konjunktúra jelentkezik, és az emberek menekülnek a pénztől. A hercegnek az jelentett volna hasznot, ha az előzetes szerződés hatályon kívül helyezésével a tulajdonában marad a ház. Az ilyen hibát mindig szívesen vállalom, viszont ha okra van valakinek szüksége, hát ez igen jó ok a bemocskolásra. Jó szerencse még, hogy nem fogták rám a províziót vagy egyéb ilyen apróságokat.

A házvétel a legnagyobb körültekintéssel történt. Én már életemben lebonyolítottam egypár nagy üzletet, és tudom, hogy azt mint kell csinálni. Némi gyakorlati érzékkel megáldott vagy megvert az Isten, és arról vagyok nevezetes, hogy ha közpénzért kell megvásárolni valamit, a vevő rendesen még a bőrét is kénytelen odaadni a megvett áruhoz.

Ha a házvétel nem történt volna meg, a munka még később indulhatott volna meg, sőt már hallottam akkor azt a bizonyos folyosói pletykát és megjegyzést, hogy most már megvan a felügyelőség, és az nem tudja, mihez kezdjen. Minthogy a Miniszter Úrnak éppen elég gondja és baja volt, és minthogy engem nyilván nem azért bízott meg ezeknek a dolgoknak vitelével, hogy én állandóan a nyakán üljek és nyafogjak, hogy nincs íróasztalunk, székünk, nincs ahol a munkát megkezdhezzük, hanem azért ruházott rám hatalmat, hogy azt alkalmazzam, és a rám bízott feladatokat megoldjam. Hát azt csak nem írhatják hibámul, ha a cél megoldása érdekében ezt a hatalmat a lelkiismereteség, becsületesség korlátain belül alkalmaztam. Vállalom érte Isten és ember előtt a felelősséget.

A különböző mendemondák, vádak, mosakodások és védekezések özönében szerepel az a tétel is, hogy én nem lettem volna alkalmas ezt a kérdést országosan kézben tartani. Erre csak azt felelem, hogy "de internis non judicat praetor"! Honnan tudják az igentisztelt bírálók, hogy mire vagyok alkalmas? Eddig amit vállaltam, azt mind becsületesen elvégeztem. Csodát én sem tudok tenni, de ilyenre nem is vállalkoztam soha. Mindig a realitások és lehetőségek keretein belül maradtam. Az ország szociá-

lis helyzetének megjavítása - éppen a Miniszter Úrnak ismételt szavai szerint - nem történhet meg máról holnapra, viszont a véleménynyilvánítók azt kívánták, miként Pallas Athéne, ez az egész munka ugorjon ki teljesen készen, és mutassa azt a formát, amit ők látni akartak. Kérdezem, hogyha valaki jobban tudta a dolgokat megcsinálni, miért nem tette, hiszen erre bőven volt alkalmuk 20 esztendő óta. Én meg tudom érteni a bürokraták aggályoskodását, hiszen ami e téren történt, az az általuk ismert utaktól tökéletesen eltérő megoldás volt, a papírigazgatás helyett az élet igazgatása kezdődött. A formák helyett a lényeg kapott teret, a centralizmus helyett a decentralizmus következett volna be egészséges munkamegosztással, és ami a leglényegesebb, az egyéni felelősség vállalásával, ami eddig szokatlan volt a bürokrácia mezején. Talán az volt a legnagyobb baj, hogy én nem adminisztráltam magamat. Mindig legfontosabbnak tartottam, hogy a munka meginduljon, s minthogy az inferno kitisztítása képezte feladatomat, természetesen oda kellett leszállni a mélybe, oda pedig nem szívesen néznek az illetékesek, mert mint tudod, a szegénységgel való foglalkozás nem tartozik azok közé a kellemes tennivalók közé, amivel szívesen foglalkoznak.

Én kértem a Miniszter Urat, hogy fél esztendei nyugodt munkának teremtsen meg az előfeltételeit. A nyugodt munkán értettem főképpen annak a biztosítását, hogy az egyes osztályok ne tegyék tönkre a nagy nehézséggel felépített munkát ellenkező véleménynyilvánítással. Egy fél esztendő elég lett volna számomra, hogy az alapot megdönthetetlen formában lerakhassam. Ezt torpedózták meg. Hiszen mindenki tudja, hogy ha ez a munka a Miniszter Úr által elképzelt és óhajtott formában megindul, alapjaiban ingatja meg a bürokratikus gépezetet, és megszűnik az az öncélúság, amely eddig dominált.

Száz szónak is egy a vége, rámfogták, hogy nem tudom kezembem tartani a dolgot, de azok, akik ezt a véleményt hangoztatták, elmulasztották engem megelőzve az égető feladatokat megoldani, de nem is oldhatták meg, hiszen nem is értettek hozzá. Éppen ezért az egész beállítás abszurdum, mint ahogy abszurdum volna az, ha én nyilvánítanék véleményt egy Általad végzendő komplikált csipőficam műtétről, és kijelenteném, mielőtt műtéthez kezdenél, hogy a műtétet nem tudod elvégezni. A különbség azonban az, hogy az én munkámnál mindenki feltolta magát szakértőnek, mindenki jobban tud mindent, mint én, aki immár közel két évtizede foglalkozom a kérdésnek elméleti és gyakorlati részével.

A kifogások között szerepel az is, hogy a központi adminisztráció nem ment. Hát először kijelentem, hogy az én elképzeléseimben különösebb központi adminisztráció nem is szerepelt. A súlypontot én az autonómiákra helyeztem, ők kapták a pénzt és az ehhez szükséges útbaigazításokat. Azért nevezte ki a Miniszter Úr a felügyelőségben a szakembereket, hogy szakkérdésekben álljanak az autonómiáknak rendelkezésére. A felügyelőség kizárólag manuduktóri szerepet töltött volna be, mindent az autonómiák saját kereteiken belül intéztek volna el, de hiszen ezt másképpen el sem lehetett volna képzelni, mert például Baranyá-

ban nem lehet olyan eszközöket alkalmazni, mint amilyenek szükségesek Szatmárban, pláne Csíokban. Meg volt adva az a terv, hogy a legszegényebb népréteget ki kell emelni elesettségéből, tehát természetes, hogy lehetőségeket elsősorban az autonómiákban kellett ehhez megtalálni, s minthogy az autonómiák erre felkészülve nem voltak, a felügyelőknek volt a feladatuk szakvéleményt nyújtani, s felhívni a figyelmet a helyi lehetőségekre. Mindezeken túlmenően a felügyelőknek kellett volna összeegyeztetni ezeket a parciális érdekeket az országos érdekekkel. Ebben a halmazállapotban vajmi kevés szerepe van egy központi adminisztrációnak, hiszen egész életünket a nagy központosítás őrli meg. Ahelyett, hogy a minisztérium kormányozna, közigazgat, és mondhatnám, legtöbbször ok nélkül von magához - kizárólag hatalmi vágyból - ügyeket, amelyek miatt aztán a közigazgatás lassú, nehézkes és bizonyos, valljuk meg, sok esetben elhibázott intézkedések alkalmazója lesz. A mi egész közigazgatásunk annyira hozzáidegződött ehhez a központi gyámkodáshoz, és annyira újszerűnek találta ezt a megoldást, amit én próbáltam átvenni, hogy nem tudta elhinni, hogy ez lehetséges, hogy nem kell minden kis ügyben jóváhagyást és engedélyt kérni a minisztériumtól. S minthogy nem tudtak ebbe a feladatkörbe máról holnapra beleilleszkedni, szaladtak a minisztériumokba, és megkérdezték, hogy ez lehetséges-e. Minthogy az egyes osztályok tájékozatlanok voltak, könnyen megszületett a vélemény, hogy központi adminisztráció nincs, nagy az összevisszaság, és emiatt veszélyben forog a hon ügye.

A helyzet teljes képét akkor láthatod, ha még ehhez hozzáadod azt a nagy törekvést, ami az Alap pénzében rejlő hatalom megszerzésére irányult. Igényt tartott a pénzre a földművelésügyi minisztérium, iparügyi minisztérium, kereskedelemügyi minisztérium, honvédelmi minisztérium, no de igényt tartottak ezenfelül az egyes belügyminisztériumi osztályok is. A pénz mindig hatalom volt, és sok ideig az is marad. Aki diszponálni tud pénz felett, az befolyásos ember egyúttal. Ha tehát plauzibilissé tudják tenni, hogy a központi adminisztráció és az egész kérdésnek a beállítottsága veszélyezteti a pénz sorsát és az egész ügyet, s ha el tudják hitetni, hogy a legjobb a régi, kitaposott utakat felhasználni a pénz elosztására, mindenki hozzájutott volna a rendelkezésre álló pénz egy jelentős tételéhez, amellyel rendelkezhetett volna.

Egészen más lapra tartozik aztán, hogy vajon az a feladat, amelyet a törvény életrehívásával el akart érni, megoldódik-e. Ha a hatalom gyakorlásáról és megszerzéséről van szó, akkor ezek a kérdések teljesen háttérbe szorulnak.

Ennek a mendemondának alapot adott az újszerűség, a tényeknek és az ügyeknek a nem ismerése, és kihasználták hozzá azt a tényt, hogy én a hétnek csak bizonyos napjait tölthettem fent Pesten. Itt valóban bekövetkezett a Kőműves Kelemennél valóban leírt eset, amit én 3 nap alatt építettem, azt 3 nap alatt lerontották. A felügyelők feladatukból kifolyólag kint tartózkodtak kerületeikben, s akik időközben felvilágosítást akartak kérni és Budapesten kerestek, ott engem nem találtak. A

szokásos panaszkodással és elégedetlenséggel a belügyminisztérium osztályaihoz fordultak, ahol aztán könnyen termőtalajra talált a panaszkodás, és megállapították az adminisztráció tökéletes hiányát és összevisszaságát.

Sok esetet tudnék felsorolni, mikor az alispánok és polgármesterek igen izgatottan ültek le az asztalhoz tárgyalni, mert a rájuk rótt feladatot teljesíthetetlennek tartották, és aztán megbékélve, lelkesedéssel távoztak, mert meg tudtam adni a magyarázatot és a szükséges felvilágosításokat.

Viszont én ebben az egész munkában egymagam voltam, hiszen nekem még a felügyelőket is el kellett látnom útbaigazítással, felvilágosítással, oktatással, mert sajnos a Miniszter Úron és rajtam kívül az országban igen kevés ember látta annyira egészében a dolgokat és a tennivalókat, hogy engem helyettesíthettek volna.

Ez az adottság volt, amin máról-holnapra változtatni nem tudtam. Emberfeletti munkát végeztem, nagyon jól tudod, hogy belebetegedtem, de hát többet már nem tehettem, mint amit adhattam.

Hogy az elindulás nem volt hibás, és a központi adminisztráció ilyenirányú fogyatékosága nem ártott, amelletts bizonyíték, hogy az országszerte megindult munka sokkal nagyobb tempóval és sokkal gyorsabban sarjadt ki, mint arra számítani lehetett volna.

Viszont a központi adminisztráció is más formát öltött volna, ha az illetékes tényezők a segítséget meg nem tagadták volna.

Fentebb már említettem, hogy a helyiséghiány akasztott meg sok ideig a munkában. Végre hosszú vajúdas után ideiglenesen be tudtunk hurcolkodni, és akkor egy belügyminisztériumi telefonmellékhelyiség beszerelését kértem. Nem kaptam meg. Az előadói íveket megtagadták. A Miniszter Úr intézkedése sem teljesült, amely szerint bizonyos átszervezéseket kellett volna sürgősen végrehajtani, hogy a belügyminisztérium feladatkörébe tartozó akták elintézését el lehessen végezni és így tovább, litániát tudnék felsorolni azokról a legelemibb szükségletekről, amelyek hiányoztak a belső adminisztratív munkához. Sajnálatos kettős hasadás állott elő, az Alapot mi szeretnénk volna jogi személynek nézni, ez esetben a miniszteriális adminisztrációtól függetlenül futhattuk volna ki formánkat. Ez nem sikerült. Az adminisztráció pedig megtagadott a szociális felügyelőséggel minden közösséget.

Ilyen körülmények között az volt nagy csoda, hogy talpon maradhattunk.

Amint látod, a helyzet rendkívül szövevényes volt. Mindezekhez hozzájárult a hihetetlen pletykálkodás, hírhordozás,

nyílt és burkolt fenyegetés, ami demoralizálta a felügyelőség tagjait. Hiszen nyíltan hangoztatták, hogy ez a Miniszter játékszere, és ha ő elmegy, akkor következik a fenékreverés. Ezek indítottak engem arra, hogy a kérdés végleges rendezését kérjem a Miniszter Úrtól. Rámutattam arra, hogy a jelenleg uralkodó bicikli-rendszer előnyeit kell e munka részére biztosítani. Én mint külső ember, nem tudok e nehézségekkel megküzdeni, és sem koromnál, sem viselt tisztségemnél fogva nem vagyok alkalmas arra, hogy miniszteri titkár urak leckéztetését és kioktatását lenyeljem, és hogy miniszteri tisztviselők előszobájában órákat töltsék el, míg engem fogadni kegyeskedtek. Míg a Miniszter Úrhoz időre be tudtam jutni, addig kizárólag a hatalom éreztetése céljából, sokszor órákat kellett eltöltenem előszobázással. Éreztették velem, hogy az ő szemükben én nem számítok.

Végtelenül sajnálom, hogy mindezeket a kérdéseket nem volt soha alkalmam a Miniszter Úrral rendesen átbeszélni, hiszen ennek a levélnek az átolvasása is tekintélyes időt vesz igénybe, szóval mindez szóval elmondva, valószínűleg több időbe kerül. Nekem pedig a titkárság időbeosztását respektálnom kellett. Miután nekem a mások várakozásával és időbeosztásával szemben állandó gátlásaim voltak, és azt is tudtam, hogy a Miniszter Úrnak rettentő nagy az elfoglaltsága, lenyeltem ezeket a nehézségeket abban a biztos tudatban és hitben, hogy az idő, a munka és az első nehézségek lenyelése után a helyzet meg fog változni.

Én nem kértem az Alappal kapcsolatban magam részére semmit. Mikor a nehézségek fojtogattak, akkor jelentettem be, és kértem a helyzet megváltoztatását. Akkor sem az én személyem, hanem az ügy képezte a megbeszélés tárgyát. Én akkor proponáltam a Miniszter Úrnak, hogy tegyen az Alap élére egy államtitkárt. Félreértette nyilván, mert azt hitte, hogy magam részére kérem az államtitkárságot. Én ez alkalommal kijelentettem, hogy nekem nincs szükségem állásra, de az ügyet oldja meg az általam proponált formában. Hogy a magam részére semmit sem akartam, amellet talán elég bizonyíték az, hogy január 16-án a miniszteri biztosi tisztség alóli felmentésem iránti kérést készen magammal vittem, tehát itt nem volt arról szó, hogy a magam részére államtitkári kinevezést kérek, hanem arról, hogy a határozott időre vállalt és a részemre a törvényhatóság által határidőre megszabott idő lejártá után kértem felmentésemet.

Egész őszintén közlöm Veled, hogy nem volt az én helyzetem könnyű. Bennem összeütközött a hála, kötelesség és a hivatás. A hála és kötelesség, amit e várossal szemben érzek, és a hivatás, amely a szociális ügyekhez kapcsolt. Úgy éreztem, hogy a választás csak akkor lesz helyes, ha én a Miniszter Úrtól felmentésemet kérem, mert az ügyet jobban tudom szolgálni ebből a független pozícióból, amelyben vagyok, mert ott kellő hatalom hiányában felőrlődöm az intrikák, inszINUÁCIÓK, MISZTIFIKÁCIÓK malomkövei között.

Talán a Miniszter Úr még emlékezni fog arra a proposícióra, amelyet az ügy érdekében tettem, és amely arra vonatko-

zott, hogy a szociális felügyelőséget addig, míg a munka első periódusán túl nem kerül, helyezze ki Budapestről, tegye meg ideiglenes központjának Pécs városát. Azt hiszem, az a közvetlen telefonvonal, amely e munka céljaira létesítendő volt, bőségesen megtérült volna, mert töretlen lélekkel, helyes úton, az intrika hatókörén kívül valóban betölthette volna rendkívül fontos hivatását.

Ne haragudj, hogy a kérdésről ennyit írtam, de mint előljáróban írtam, erre szükség volt, és ha úgy látod jónak, hogy azokat, akik ezt a munkát ismerik, eziránt érdeklődnek, és akikhez eljut a pletykák áradata, a helyes dologról felvilágosítsd, nem nekem, hanem az ügynek teszel vele jó szolgálatot.

Én maradok az, aki voltam, és az ügy szempontjából idézem a zsoltáros szavait: non moriar, sed vivam et narrabo opera Domini, dolgozni fogok a szebb jövő és az emberi boldogulás teljesülésének hitével.

Meleg szeretettel köszöntelek

Pécs, 1941. évi február hó 10-én.

régi barátsággal:

EREDMÉNYES LEHET-E A MAI MAGYAR SZOCIÁLPOLITIKA ? *)

I.

Az 1940:XXIII. tc., amely az Országos Nép- és Családvédelmi Alapot létesíti, mérföldkő a magyar szociálpolitika történetében. Bevonulása a magyar törvénytárba eddig nem is álmodott távlatok kapuját nyitja meg a feltornyosult szociális feladatok előtt, s ad hatalmas - pénzben realizálódó - lehetőséget azok kezébe, akik népünk, pusztuló magyarságunk széthullása, összeroppanása ellen kívánnak új magyar életből fakadó áttörehetetlen gátat építeni. Soha törvény még oly elemi erővel nem markolt bele a magyar élet problémáinak tömegébe, mint a Családvédelmi Alapot létesítő 1940:XXIII. tc., amikor hátat fordítva az eddig begyökerezett közigazgatási hagyományoknak, bürokráciamentesen, rugalmasan kívánja a reá váró szociális feladatokat megoldani. Jelentőségét még külön is kihangsúlyozza az a jól ismert tény, hogy a 20. század államában a szociális kérdés az állami feladatok sorrendjében vezető szerepet játszik, s így megoldásától szinte az állam fennmaradása függ. Ezért érthető, hogy vannak államok, amelyek egyenesen a szocializmus jegyében (és nevével) rendezték be állami életüket, mintegy külsőleg is azt bizonyítandó, hogy e fogalom körül kikristályosodó feladatok megoldását tekintik főfeladatuknak.

A szociális kérdésnek s a tőle el nem választható szocializmusnak központi problémává való kinövekedése hosszú fejlődés eredménye. S mikor az alábbiak során a Nép- és Családvédelmi Alap működésének boncolgatásával az új magyar szociálpolitika eredményességének kérdését vizsgáljuk, szükségesnek látszik, hogy először erre a fejlődésre vessünk egy futó pillantást.

A szociális kérdés a társadalom alkotóelemei (legyenek azok akár egyedek, akár pedig társadalmi osztályok) gazdasági és kulturális erejének aránytalan eloszlásában, s ennek következtében bizonyos erőcsoportok igazságtalanul érvényesülő túlsúlyrajutásában jelentkezik. Ebben a megállapításban hallgatóan az is bentfoglaltatik, hogy bizonyos erők egyáltalán nem, vagy csak alig tudnak érvényesülni. A szocializmus pedig az az irányzat (nevezhetnők világnézetnek is), amely a társadalmi erők megosztásában rendező tényezőként szerepel, s bizonyos erőket fékez, más erők érvényesülésének útjából pedig elhárítja az akadályokat. Érvényesülése így a társadalmi ellentétek kiegyenlítődését segíti elő.

Természetesen a társadalom erőtényezői sohasem oszlottak meg egyenletesen. A szükségletek - amelyekről a közgazdaságtan azt tanítja, hogy az ismeretek fejlődésével párhuzamosan szín-

*) Társadalomtudomány, 1941. 423-434. old.

tén fejlődnek, ami egyrészt szaporodásukban, másrészt finomodásukban mutatkozik - éppen az ismeretek hiánya miatt egyszerűbék lévén, könnyen találták meg a kielégítési lehetőséget. Az ismeretek hiánya ezenfelül még abban is megnyilatkozott, hogy a társadalom organikus, szervesen összefüggő voltát nem vették észre, s így nem létezhetett ebből fakadó, a társadalmi bajokat egy szemszögből néző közvélemény. A különféle formában fellépő társadalmi bajokról nem volt, aki megállapította volna azok szoros, a társadalom egységéből fakadó összefüggését, s így azok kezelése is csak részleges volt ennek megfelelő eredménnyel. A tudomány, főleg azonban a technika fejlődése egyrészt fokozta a szükségleteket, másrészt pedig az orvosi ismeretek kiszélesedése a halandóság korlátozásával (tehát közvetett módon) megsokszorozta az emberek számát, aminek az lett a következménye, hogy nem mindenki tudta a maga igényeit úgy kielégíteni, mint ahogy az az adott körülmények között szükséges lett volna.

E ponton terelődött rá a figyelem a társadalom alkotóelemei közt lévő ellentétekre, amely ellentéteket a szellemi fejlődés később még a tényleges helyzetnél is jobban kiélezett. Itt született meg a szociális kérdés, s vált hordozójává mindazoknak a problémáknak, amelyek a társadalmi ellentétekben gyökereznek. Nevét attól az irányzattól kapta, mely kezdettől fogva azt a célt kívánta szolgálni, hogy ezeket az ellentéteket leszerelje.

Ez az irány a szocializmus volt, mely az első időkben csupán egy érderendszer, s ennek megfelelően rendszerint egyetlen politikai párt egyoldalú programjaként jelentkezett, s lényegében arra irányult, hogy a magántulajdon eltörlésével vagy éppen csak korlátozásával nyerjenek egyetlen társadalmi osztály: nevezetesen a munkásság emberibb életre irányuló követelményei kielégítést. Ennek megfelelően a fogalom tartalma s vele együtt a hozzáfűződő társadalompolitikai cél is szükségképpen szűk és egyoldalú volt, bárkik hirdették is, és bármelyik formájában jelentkezett a szocializmusnak. Mindenesetre még messze volt az államacélok szolgálatába való beállítástól.

Idők folyamán azonban a gazdasági és kulturális fejlődés eredményeként a fogalom tartalma bővült, jelentése kicsiszolódott, s napjainkban nemcsak a tudományos, de a gyakorlati életben is ugyanazt értik alatta. Az itt csak érintett fejlődés ui. egyrészt azt eredményezte, hogy a gazdasági és kulturális ellentétek is növekedtek, másrészt pedig azt is bebizonyította, hogy az ellentétek elsimitását, a társadalmi erők aránytalan elosztásának megszüntetését és így a társadalmi kiegyenlítődség előmozdítását nem lehet csak egyetlen érdekcsoport követelményeinek szekerébe fogni. Sőt, a legújabb fejlődés még azt is igazolta, hogy az említett ellentétek kiegyenlítése - bármiben nyilvánuljanak is azok - nem lehet egyetlen érdekcsoport feladata.

E szempontok, nemkülönben az ellentétes érdekek egyre erősebb megnyilvánulása mindjobban előtérbe tolta az állami be-

avatkozás gondolatát, mint amely fórum egyedül áll felette az egyes társadalmi rétegeknek, tud az érdekellentétekben igazságosan dönteni, s ha szükséges, állásfoglalásának a gyakorlatban kellő nyomatékot is tud adni. Siettette ezt a beavatkozást az a körülmény is, hogy a szociális kérdés mind szélesebb és szélesebb tömegeket érintett, akik lassankint arra sem voltak képesek, hogy követelményeiket bármilyen formában is napvilágra tudják hozni. Széles néprétegeknek apatikussá válása, a társadalmi boldogulásra, felemelkedésre irányuló törekvés küzdőporondjáról való kiesése, távolmaradása felébresztette az államban az életösztönt.

Ez az életösztön készítette cselekvésre az államot, s vált cselekvésének irányítójává a szocializmus, melynek az az egyetlen rendeltetése, hogy a társadalom alkotóelemei közt lévő gazdasági és kulturális ellentétek kiegyenlítődéjét céltudatosan előmozdítsa, s így a szükséges társadalmi harmóniát megteremtse. A tételes jog az 1940: XXIII. törvénycikkben adja a szocializmusnak ezt a markáns meghatározást - bár inkább csak a sorok közt olvashatóan -, amikor kimondja, hogy az "Alap célja a leginkább támogatásra szoruló néprétegek gazdasági, erkölcsi és szellemi felemelése útján az életviszonyok javítása és a társadalmi kiegyenlítődés elősegítése". (2.§)

Így könnyebben érthető, hogy már elég régen láttak intézkedések napvilágot, amelyek a szocializmus jegyében születtek meg. Ma pedig a szociális rendelkezések oly tömegével állunk szemben, hogy azokat szinte számba sem lehet venni. Azt lehet mondani, hogy nincs az államnak egyetlen rendelkezése sem, amely ne a "szociális szempontok" figyelembevételével jönné létre. Ha nem tekintettünk volna a kérdés lényegé mögé, ez a tény akkor is bizonyítaná, hogy a szociális kérdéshalmaz szerepel az államélet rugójaként. Megoldása az állami feladatok sorrendjében az első helyet foglalja el, mert benne az állam további fennmaradásának előfeltételei rejlenek.

Meg kell azonban mindjárt jegyeznünk, hogy a közvélemény általában nem tesz különbséget a szociális szempontokat tartalmazó rendelkezések között. Pedig azok lényegükben két nagy csoportra oszthatók: a megelőző és a már egyszer fellépett feladatokat megoldó rendelkezések csoportjára.

Az utóbbiak porondra dobása minden esetben olyan bajok jelenlétére mutat, amelyeken azonnal, kártétel nélkül a lehető leghatásosabb eszközök igénybevételével lehet csak segíteni. És bár megelőző intézkedés lényegesen több van, mint a fellépett feladatok megoldását szolgáló, mégis, amikor a szociálpolitika eredményességéről beszélünk, az utóbbiakra gondolunk, mert a közvetlen veszedelem elhárítása mindig nagyobb feladatot, egyben pedig nagyobb felelősséget jelent az államra nézve. A szociálpolitika eredményes vagy eredménytelen volta az utóbbi feladatok megoldásától függ.

A megelőző rendelkezések közül példaként említhetjük az 1872: VIII. és az 1884: XVII. törvénycikkeket, melyek a munkai-

dő, pihenés, a gyermekek és fiatalok, valamint a nők éjjeli munkájának kérdését szabályozták bizonyos mértékben. Ide sorolható az 1876. évi cselédtörvény (XIII. tc.), az ugyancsak 1884: XVII. tc.-kel megkezdődő biztosítási törvények láncolata, vagy pedig 1923 óta évenként napvilágot látó munkabérendező intézkedéseket tartalmazó törvények, illetőleg rendeletek sorozata.

Törvénytárunkban és a rendeletek tárában szinte fel sem sorolható mennyiségű rendelkezés húzódik meg, melyek mind a megelőző szociális intézkedés jellemvonását hordozzák magukon. (Érdekes volna azonban annak tüzetes vizsgálata, hogy ezek a rendelkezések mennyiben nyertek a gyakorlati életben megvalósulást, tehát milyen mértékben hajtották őket végre.) Sajnos, hiába volt a megelőző intézkedéseknek ez a szinte összefüggő láncolata, nem tudta azt megakadályozni, hogy a szociális kérdés ne terelődjék olyan irányba, melyben már csak energikus, közvetlen beavatkozás tud segíteni. E körülmény létrejövetelében nagy szerepet játszott az első világháború, melynek eredményeképpen a társadalom széles rétegei jutottak nyomorba, nem tudván a beálló munkanélküliség miatt még legelemibb szükségleteiket sem kielégíteni. De nemcsak a munkásság, amelyiknek két dolgos kezénél egyéb jövedelmi forrása nincsen, került válságos helyzetbe, megrendült a helyzete a kisiparos és paraszti termelő rétegnek is, nemkülönben annak a tisztviselőgárdának, amelyet végzettsége, kultúrigénye, társadalmi állása a középosztályhoz köt, maga is odavalónak érzi magát, de annyi jövedelme sincs, hogy akár egy jobb körülmények közt lévő munkás színvonalán tudna élni. Tulajdonképpen ebben az időben vált ez a réteg is tárgyává a szociálpolitikai intézkedéseknek, ami azt eredményezte, hogy a szocializmus megszűnt csak a munkásság eszméje lenni, folyamatosan átalakult a társadalom közös eszméjévé, azzal a rendeltetéssel, hogy az állam kezében a társadalom rendelkezésére álló gazdasági és kulturális javak egyenletesebb elosztását szolgálva, szolgálja ezzel együtt a társadalom kiegyenlítődéset is. Ez a magyarázata annak, hogy ma már minden rendelkezésre, amelyben a gyengébb fél védelme s bármilyen fajtajú javak méltányosabb elosztásának szempontja feltehlálható, rámondják a szociális jelzöt. (Fokozatos adóztatás, munkabérendezés, fokozatos családi pótlék, a villanyáram árának a szobák száma szerint való megállapítása, szabadidőmozgalom stb.)

A szociális feladatok ilyen nagyarányú kiszélesedése mellett a preventív intézkedések még fokozottabb kiépítésével párhuzamosan sor került a közvetlen segítség bevezetésére, s ennek megfelelően a szociálpolitika súlypontja is áttolódott erre a területre. A szociálpolitikai intézkedések kettős világában a lényeg ma már mindenképpen az azonnali megoldást kívánó feladatok körül mozog.

E területen napjainkig két kísérlet látott napvilágot, s most már utólag leszögezhetjük: mindkettő eredménytelen maradt. Az első a karitatív segítyezésből, a második pedig ínségmunkából (ínségakció) állott.

Az előbbinek az volt a lényege, hogy a támogatásra szoruló (rendszerint munkanélküliek) különféle társadalmi egyesületek jótékony munkája révén - amit részben az egyház, részben pedig maga az állam is támogatott - ingyenes juttatásban részesültek. Ennek az akciónak az lett a nemvárt eredménye, hogy az ingyenélési lehetőség kezdte kiölni az emberekből a munkakedvet, lustákká, parazitákká tette őket, s így talajt nyújtott egy nagyszámú koldusnemzedék kitermeléséhez, ami amellet, hogy munka szempontjából kiesett a nemzeti termelésből, egyre nagyobb súllyal nehezedett a dolgozó réteg vállára. Számuk ahelett, hogy fogyott volna, folyton növekedett.

Az állam idejében észrevette a karitatív tevékenység nemzetromboló hatását, tehát új módszerrel: az ínségmunka beállításával igyekezett egyrészt a bajokon segíteni, másrészt a romboló irányzatnak gátat vetni. Mint a későbbiek igazolták, ez a módszer sem vált be. Az inségmunka nevében hordja minden jellemzőjét. Ínséges volt, aki végezte, ínséges a fizetés (a normálisnál kisebb munkabéreket fizetett a közület, hogy magánosokkal ne konkuráljon!), s így ínséges az egész rendszer eredménye. E három összetevő eléggé magyarázza, hogy a karitatív akciónál nem tudott maradandóbb eredményt létrehozni, s legfeljebb az az elgondolás volt helyes benne, hogy a munka becsületét kívánta helyreállítani, amikor a támogatást bizonyos mennyiségű munka elvégzéséhez kötötte. Azonban elég hamar nyilvánvalóvá vált, hogy ez a rendszer sem jelenti azt az eszközt, amivel a nemzet igen nagy részét el lehet indítani az emberi felemelkedés, önállósulás útján arról a mélypontról, ahova egy összeroppanó gazdasági rendszer áldozataként önhibájából zuhant. Az eredménytelenség nyilvánvaló volta mellett a szociális feszültséget okozó tényezők száma is szaporodott az utóbbi években, annak ellenére, hogy a preventív intézkedések soha nem álmódott számban láttak napvilágot. Mindenki érezte - a magánosoktól kezdve a különféle egyesületeken és szerveken keresztül egészen az államig -, hogy valaminek történnie kell, ha nem akarja a magyar társadalom, hogy létét meg nem fékezett kilengések tegyék kétségessé. A 20. század államának legklasszikusabb jellemzője: a szociális kérdés teljes súlyával jelentkező és követelt gyors, értelmes cselekvést a 20. században élő, de még mindig a 19. századbéli berendezéssel bíró országtól.

E nagy várakozási időszakban álmodta meg Esztergár Lajos pécsi polgármester az új magyar szociálpolitika alapvázát, s kísérletezte azt ki a "szatmári normában". A szatmári normát nyomon követte a Magyary Zoltán kristálytisztá közigazgatási rendszerén nyugvó "komáromi norma", hogy a kísérletek bevált eredményeit figyelembe véve, útnak induljon hont menteni az 1940: XXIII. törvénycikkben gyökerező Országos Nép- és Családvédelmi Alap. Benne az új magyar szociálpolitika öltött testet, azé a szociálpolitikáé, melynek eredményes vagy eredménytelen voltától függ, hogy helyre lehet-e még állítani a magyar társadalom kibillent egyensúlyát. Az Alap ez év őszén egyéves múlttra tekinthet vissza. Eddigi működése, a magyar állami élet egészében való beilleszkedése reális alapot nyújt ahhoz, hogy benne az

új magyar szociálpolitika eredményességének nagy kérdését vizsgálhassuk.

II.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alapban lerakott szociálpolitikai módszer elvben korszakalkotónak mondható. Hangsúlyozni kell azonban, hogy csak elvben, mert az elgondolás még nem jelentí egyúttal a megvalósulást is. Az út messze van odáig. Az új szociálpolitika alapgondolata a gazdasági talpraállítási eszméje, melyben az a végső cél rejlik, hogy kivitelezése eredményeképpen önálló, hatósági támogatásra többé nem szoruló egzisztenciák jöjjenek létre. A jelszó az, hogy az állam csak egyszer juttat, de ez a juttatás mennyiségileg és minőségileg oly mérvű, hogy helyes felhasználása esetén a felkarolt talpra tud állni, nem szorul rá még egyszer a közület támogatására. Jellemzi még a juttatást, hogy az természetben történik (ház, építési anyag, állat, mezőgazdasági gép stb.), s minden esetben vissza kell azt téríteni. Maga a térítés történhetik pénzben, természetben (állattjuttatás esetén) vagy éppen munkában. Így már az első lépésnél kiviláglik, hogy ezt a rendszert az előbbiektől egy egész világ választja el, amikor széles keretekben hőmpolygó komoly lehetőségeket nyújt azok számára, akik kemény munkával, öntudatos nekifeszüléssel akarnak a magyar társadalom önálló s minden esetre értékes tagjaivá lenni. Széppé teszi ezt az elgondolást, mintegy kiszínezi az a törekvés, hogy a felkaroltak a falu társadalma kulturáltabb rétegének bevonásával megfelelő nevelésben részesüljenek, s így e törekvés is a társadalom kulturális kiegyenlítődéseként előmozdítását szolgálja. Mind e törekvések középpontjába nem az egyént, hanem a családot állítja - azok közül is kimondottan a sokgyermekeseket -, s ezzel az egyke nemzetpusztító áramlatának iparkodik gátat vetni. Különben is a társadalomnak nem annyira az egyén, mint inkább a család az alapképlete, s társadalmi bajok gyógyításánál a családot kell gyógyítani.

A régi és új módszer közti különbség kihangsúlyozására azt is meg lehet még említeni, bár talán nem a leglényegesebb mozzanat, hogy a karitatív eszmén nyugvó szociálpolitika nagy vonásokban társadalmi tevékenység volt, az ínségmunka hatósági feladatként jelentkezett, ezzel szemben az önállósításra törekvő új szociálpolitika gazdasági tényezőkön nyugszik, melyeket azonban a hatóság támogat, s amelyeknek érvényesülésében a társadalom hatékonyan közreműködik.

Az Alap egyébként lényegében nem egyéb, mint évenként növekvő - szociálpolitika szolgálatába még sohasem rendelt - hatalmas mennyiségű pénzösszeg. Kezelő szerve az Országos Szociális Felügyelőség, mely szervnek tömören összefoglalva az a rendeltetése, hogy az Alap elé tűzött egységes célt: a társadalom gazdasági és kulturális kiegyenlítődésként a törvényhatóságok mint középfokú s a járások mint alsófokú hatóságok közreműködésével szorgalmazza, illetőleg vigye keresztül. A Felügyelőség e munkakörben részint önállóan, részint pedig mint a belügymi-

niszter szakszerve jár el. Az Alapnak a középfokú és alsófokú hatóságok felé való kiépítése már megtörtént, illetőleg folyamatban van. Lényeges vonás ebben a kiépítésben az, hogy minden törvényhatóságban szervezni kellett egy fogalmazói állást, amely állásnak betöltője kizárólag szociális ügyekkel foglalkozik (közjóléti előadó), s vele a Felügyelőség a törvényhatóság első tisztviselőjének egyidejű értesítése mellett közvetlenül érintkezhetik. Van továbbá minden törvényhatóság mellett egy úgynevezett szociális gondozó, azzal a rendeltetéssel, hogy a törvényhatóság társadalmát, munkaközösségekbe tömörítve, beállítsa a nép- és családvédelmi tevékenység szolgálatába. A közjóléti előadóval szemben - aki a törvényhatóság tisztviselője - a szociális gondozó a Felügyelőség szerve, s a kinevezést is tőle nyeri. Ha ehhez még azt jegyezzük meg, hogy a nép- és családvédelmi tevékenység szoros értelemben vett végrehajtója a törvényhatóság első tisztviselője - az előbb említett szervek őt szakszempontról csak támogatják, a Felügyelőség pedig ellenőrzi -, akkor nagy vonásokban már előttünk is áll az Alap szervezetének közigazgatási kiépítettsége. Később a főszolgabírók mellé a vármegyei szociális gondozókhoz hasonlóan járási szociális előadók kerülnek. Ezek az állások azonban még egyelőre nincsenek betöltve, mert nem áll rendelkezésre megfelelő számú és szociális előtanulmányokkal rendelkező egyén. Kiképzésük azonban máris működő tanfolyamok megszervezésével folyamatban van.

Azonban, mint azt már fentebb mondtuk, az új szociálpolitika gazdasági tényezőkön alapszik, és így szükséges a gazdasági életbe való bekapcsolása is. Ezt a feladatot szolgálják a törvényhatóságokonként megszervezett közjóléti szövetkezetek. A szociálpolitikát az állam irányítja, tehát a közigazgatásból kell kiindulnia. Célkitűzésének megfelelően azonban a gazdasági életben kell hatnia. E kettős jellemvonás megtestesítésére különleges szervezetet kellett létrehozni, mely szervnek az az érdekessége, hogy a közigazgatás vezeti, de nagyjából gazdasági eszközökkel dolgozik. Ez a szerv a közjóléti szövetkezet. Benne tulajdonképpen a közigazgatás vállalkozóvá válik. Vezetője (elnöke) a törvényhatóság első tisztviselője, s képviselve vannak benne egyrészt a közigazgatás aktívabb szellemű tisztviselői, másrészt pedig a szociális kérdés iránt érdeklődő szabad pályán működő egyedek, valamint természetesen maguk a felkaroltak is. Működése tisztán gazdasági jellegű: ad, vesz, kölcsönt juttat (ha mindjárt természetben is!), munkát szervez stb. Különlegessé válik ez a tevékenység annyiban, hogy a felkaroltakat a falvak intelligenciájának bevonásával alkotott munkaközösségek révén (ez a szerv nagyjából a tantestületből és a szociális munkát vállaló egyéb személyekből tevődik össze) nevelni kívánja, s juttatás, támogatás után nem hagyja őket azonnal magukra, hanem szellemileg is részeseivé kívánja tenni az egészséges társadalmi vérkeringésnek. Azt lehet mondani, hogy a juttatást csak eszköznek tekinti ahhoz, hogy egy-egy családhoz hozzá lehessen férni, meg lehessen markolni s be lehessen állítani az egészségesebb társadalmi rétegekbe. A felkaroltra nézve ez a nevelés egyebek mellett a köteleességteljesítésre való szoktatásban is jelentkezni fog (pontos törlesztés). Azt azon-

ban már itt meg kell említeni, hogy a közjóléti szövetkezeteknek hatósági személyekkel való ily szoros kapcsolata bizonyos hatósági jelleget is kölcsönöz e szervezeteknek, ami a gazdasági életben megnyilvánuló súlyukat feltétlenül emeli.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy az Országos Nép- és Családvédelmi Alap tevékenysége a közjóléti szövetkezetek működésében ölt testet, s így az új magyar szociálpolitika eredményességének e szövetkezetek tevékenységében kell jelentkeznie. Magának az eredményességnek vizsgálatánál két kérdésre kell választ kapnunk: 1. ténylegesen mivel foglalkoznak a közjóléti szövetkezetek, s 2. foglalkozásuk eredményeképpen milyen a köz-igazgatási és gazdasági szervezetekhez való viszonyuk. Az utóbbi kérdést úgy is feltehetnők, hogy miként illeszkednek bele ezek az újszerű szervek a magyar államélet egészébe. A kérdésre adott válaszokban az Országos Nép- és Családvédelmi Alap szerepe s így az új magyar szociálpolitika hatóereje nyer bizonyos fokú megvilágítást.

Ami a közjóléti szövetkezetek tevékenységét illeti, ezek nagyjából valamennyien azonos akciókat végeznek. Az egyes akciók a következők: 1. házhelyjuttatás, 2. kiskertgazdálkodás megszervezése, 3. a földreform kapcsán a földtulajdonba juttatáshoz vételárelőlegezés, 4. ugyancsak a földreformmal kapcsolatban földbérlet szövetkezetek szervezése s azoknál irányított gazdálkodás beállítása, 5. a legkülönbébb állatjuttatás, 6. mezőgazdasági gép juttatás, 7. talajjavítás, 8. házépítés, 9. háztartározáshoz kölcsönnyújtás (rendszerint anyagban), 10. háziiparszervezés (a kender- és lentermelés felkarolása a háziiparnak csak megerősítéséül szolgál, ugyanezt lehet mondani a háziipar termelvényeinek értékesítéséről is), 11. úgynevezett vegyes akciók, melyeken belül a legkülönbébb - lényegében mindig kölcsönjellegű - juttatások szerepelnek.

Ezek az akciók nem újak. Valamennyien már meglévő köz-igazgatási vagy gazdasági szerv hatáskörébe tartoznak. Újszerű csak annyi van bennük, hogy most egy kézben jelentkeznek, s így céltudatosan használhatók fel bizonyos társadalmi rétegek gazdasági talpraállításánál. Az Alapnak éppen ebben az akcióösszefogásban és céltudatos szervezésben mutatkozik nem vitatható gazdasági jelentősége. Talán helyes úton járunk, ha ebben látjuk szociálpolitikai küldetését is. Az említett első hét akció a földművelésügyi minisztérium vagy annak kebelén belül életrehívott szerv (LEBOSz, esetleg OKH) hatáskörét alkotja. A 8. és 9. akció bankpolitikai természetű feladat, legfeljebb azt tehetjük még hozzá, hogy altruista bank feladata. A 10. az iparügyi minisztériumhoz tartozik, s ott erre a feladatra külön osztály is szerveztetett (IX. ügyosztály). A vegyes akciók szintén bankpolitikai természetűek. A bankjellegű feladatokra vonatkozóan legfeljebb azt lehetne megjegyezni, hogy annak a néprétegnek, amelyiket az Országos Nép- és Családvédelmi Alap akar felkarolni, bankok nem állhattak rendelkezésére, mert nem kaptak tőle bankszerű fedezetet. A közjóléti szövetkezeteknek ezzel szemben bankszerű fedezet nélkül is rendelkezésére kellene állniuk. A törvény miniszteri indoklásában legalábbis ex-

pressis verbis bentfoglaltatik ez a kívánság. Tény azonban, hogy ez csak kívánság fog maradni, mert a gyakorlati élet máris el-
lentmond ennek az elvi álláspontnak, ahol pedig mégis fedezet
nélküli kölcsönrel kísérleteznek, ott nagyon kétségessé válik a
kiadott kölcsön visszatérülése (kölcsön- és nem segélyjel-
lege!). Ebben az esetben pedig az évi 40 millió pengővel - mini-
málisan ennyire rúg évente az Alap rendelkezésére álló összeg -
újabb ínségakció fog megindulni. A felkaroltak máris szép szám-
mal kacérkodnak a vissza nem fizetés gondolatával, nem is be-
szélve arról, hogy most már mindenki a Nép- és Családvédelmi
Alapból kíván juttatásban részesülni, akár van rá jogcíme, akár
nincs (sok gyermek, bizonyos mérvű szegénység, jellembeli érde-
mesültség stb.), mert az méltányosabb feltételek mellett ad,
mint bármily más szerv.

Sajnos, a hatáskör kérdésében a törvény nem teremtett
százszázalékosan tiszta helyzetet. Tény csak annyi, hogy a fel-
sorolt akciók más szervek hatáskörébe tartoznak, s most mégis
új szervet kellett létrehozni e feladatok megoldására. A hatás-
köri összeütközés fennforgásának lehetősége mellett ez a körül-
mény különben még arra is utal, hogy a szociális bajok nagy ré-
sze létre sem jött volna, ha ezek az akciók kellő időben nyer-
nek beállítást, illetőleg végrehajtást. Ha a régi közigazgatási
és gazdasági szervek megoldották volna a hatáskörükbe tartozó
feladatokat, akkor nem kellett volna a Nép- és Családvédelmi
Alapot megteremteni e feladatok talán kései megoldására. Az
Országos Nép- és Családvédelmi Alap létrejötte tagadhatatlan
memento igen sok szerv számára, s bőséges lehetőséget nyújt ko-
moly lelkiismeret-vizsgálatra.

Ez a felismerés eléggé magyarázza azt is, hogy a Nép-
és Családvédelmi Alap térhódítása, a magyar közigazgatási és
gazdasági életbe való beilleszkedése nehezen halad. Amellett,
hogy létrejötte komoly memento mind közigazgatási, mind pedig
gazdasági téren, egyelőre mindenki féltékenyen nézi működését.
A közigazgatási szervek egy része hatáskörét félti tőle, s
nyíltan vagy burkoltan állást foglal ellene, s ha a működést nem
is gátolja, de nem is támogatja oly mértékben, mint amennyire
az szükséges volna. Hallatszottak hangok, hogy az Alapot más
miniszter fennhatósága alá kellene helyezni, vagy legalábbis a
pénz egy részét a földművelésügyi miniszter rendelkezésére kel-
lene bocsátani. Hasonló a helyzet a gazdasági életben is. A
gazdasági szervek új konkurenst látnak a közjóléti szövetkezet-
ben, amelynek megvan még az a tagadhatatlan előnye is, hogy
közigazgatási emberek vezetése alatt állván, könnyebben tudnak
elgázolni a hivatalos szervek labirintusában. Hogy a konkuren-
ciára csak egy példányt említsünk, a Komárom Vármegyei Közjólé-
ti Szövetkezet szabadalmi téglaegetése, amellyel a téglagyárak-
hoz hasonló áron és hasonló minőségű téglát tud előállítani,
de közvetlenül az építkezés helyén, amivel a szállítás kikap-
csolása miatt pl. a Csallóközben a téglá ára a gyári áránál 100-
120 százalékkal olcsóbb, aligha szívesen látott újítás a tégl-
gyárak szemében.

Végső következtetésként meg kell azt állapítanunk, hogy a régi szervezeteknek az az álláspontja, mely szerint a támogatás helyett az érdektelen megfigyelő szerepét vállalják abban a tekintetben, hogy az Alap meg tudja-e oldani a régi feladatokat, nagyban késlelteti az új magyar szociálpolitika eredményességének érvényesülését. Az is bizonyos, hogy ezeket a feladatokat - elsősorban a földreformot s vele egyidőben minél szélesebb néprétegek önállósítását! - valakinek előbb-utóbb meg kell oldani. Hogy melyik lesz ez a szerv, az az Alap körül máris folyó küzdelem eredményeként, úgy hisszük, rövidesen el fog dőlni.

Ha ilyen körülmények közt a Nép- és Családvédelmi Alap mégis tud már eredményeket felmutatni, s hisszük, hogy a jövőben még inkább fog tudni, az csak annak a fiatalos nekilendülésnek, roppant ügybuzgalomnak és szívósságnak köszönhető, amivel ez a gyermekcipőben járó új intézmény belemarkolt a szociális problémák halmazába. Ez a rugalmasság, szívós akarat sok mindenen át fogja segíteni. Lényeges eredményeket azonban önmagában nem, hanem csak más szervezetekkel való összeműködésben fog tudni felmutatni. Szeretnők hinni, hogy ez az összeműködés nem várat sokáig magára.

A sokat hangoztatott és a magyar jövő kulcskérdésévé vált föld-reform megvalósításához a cseh megszállás alól visszatért Csallóköz szolgáltatja talán a legideálisabb feltételeket.

Mindenekelőtt van hozzá megfelelő föld, aminek a föld-reform céljaira való felhasználása tisztán csak a feladat végrehajtására kötelezett kormányhatóságnak a nép megerősítését lelkiismeretesen és gyorsan szolgáló tevékenységén fordul meg. Gondolunk itt a volt cseh és szlovák telepes birtokokra, amelyek Csallóköz hazatérése után a magyar államkincstár kezére kerültek, s az most szabadon rendelkezik felettük. Az államhatá-lom változásakor ui. a telepesek elhagyták ezeket a földeket, melyek így a magyar katonaság bevonulásakor üresen, gazdátlanul állottak.

Szinte magától értetődő tény az is, hogy ezek a telepes földek a cseh megszállás előtt csaknem kivétel nélkül nagybir-tokok voltak, amelyekről az 1918. évi "csehszlovák" nemzetgyű-lés tudvalevőleg úgy határozott, hogy - magyar tulajdonosaiktól elvévén - azokat fogja felhasználni a cseh nemzeti érdekű föld-reform céljára. Így vált lehetővé, hogy Csallóköz tiszta magyar területét a prágai Állami Földhivatal - ez a szerv volt megbíz-va a cseh földreform keresztülvitelével - benépesítse cseh-morva és szlovák telepesek hadával. Egy-egy községben csak e-gyetlen tulajdonos, a magyar nagybirtokos földjét kellett kisa-játítani, s máris egész községnyi szlovák betelepítésére nyílt kézzel fogható lehetőség.

A földreformhoz szükséges másik tényező, jó emberanyag is van Csallóközben. Csaknem 90 %-nyi mezőgazdasági jellegű né-

*) Társadalomtudomány, 1942.4. sz. 107-114. old.

- (1) Társulatunk és folyóiratunk célkitűzései szerint nem utol-só sorban a magyar társadalom életét és a magyarság erősö-désének feltételeit, folyamatát kívánják vizsgálni és elő-mozdítani. Ezért fordítunk figyelmet kezdettől a földreform jogi, de még inkább általános társadalmi alakulására. Mun-katársunk tanulmánya arra hívja fel a kérdéssel tudományo-san foglalkozók figyelmét, hogy a kollektív nemzeti érdek érvényesítésének a közvéleményben, a törvényhozásban és a kormányzatban megnyilvánult akarata még nem jelenti a tény-leges társadalmi átalakulás zavartalan megvalósulását. Saj-nos, a szerző nem tért ki a közfigyelem és a közvélemény tárgyi okkupáltsága befolyásának vizsgálatára.

A szerkesztő

pességéből mintegy 65 % kisparaszti réteg, s ebből is megközelítőleg 20 % törpebirtokos, amelynek 5 holdnál kisebb földjét kell a nagybirtokból földreform során eltartóképes 10-15 holdnyi nagyságúra növelni. Ennek a rétegnek a földjét a csehek sem bántották. Ők nagyobb vadra vadásztak: a nagybirtokra. Az elnyomás ideje alatt Csallóközt a kisparasztság tartotta meg a magyarnak. Őntudatos, dolgos, földszerető s a földdel bántni tudó nép ez, amelyik az állandóan felszínen tartott magyar földreformtól anyagi megerősödésének, polgáriasodásának lehetőségét, bizonyos fokig húszesztendő szenvedéséért kárpótlást és magyar nemzethűségének jutalmát várja.

Csallóközt ma a földreform gondolata tölti be, erről beszél minden parasztember, s nem rejti véka alá, hogy keresztülvitelének módjától nemcsak Csallóköz gazdasági jövője, de lakosságának lelki megbékélése is függ. Csallóközben ui. békétlenek az emberek.

A visszacsatolás óta eltelt három esztendő a volt telepessé birtokok rendelkezésének kérdésében nagyon sok csalódást okozott, s távolról sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Ez érthetőnek is látszik, ha e birtokok jelenlegi felhasználását összevetjük a csallóközi földreformhoz fűződő reménységekkel. Ui. csak elenyésző kisebb részük került tulajdoni juttatás formájában kisparaszti réteg kezébe (még ha a vitézi juttatásokat is ideszámítjuk!), tetemes részük ellenben visszakerült, vagy legalábbis visszakerülőben van az egykori nagybirtokos tulajdonosuk kezére, míg a legnagyobb részüket évről évre az államkincstár adja bérbe kisegyzisztenciáknak. Természetes, hogy ezek a kisbérlők a jövőt illető teljes bizonytalanság és csupán egy-egy évre szóló bérbeadás miatt kirabolják a föld termőerejét, és tönkreteszik azt hosszú évekre. S ez így megy már három év óta.

Az utóbbi - nemzetgazdasági szempontból teljesen tarthatatlan állapotot - a Komárom Vármegyei Közzöléti Szövetkezet segíteni kívánt, mégpedig úgy, hogy négy évre bérbe vette volna a földeket a kincstártól, s albérletbe adta volna kisparaszt egyszisztenciáknak, földbérlő szövetkezetekbe tömörítve azokat, ellátva őket a szükséges forgótőkével és egységesen, nagyüzemszerűen irányítva gazdálkodásukat. Nem tudni miért: a földművelésügyi miniszter nem fogadta el a Közzöléti Szövetkezet tervét, s nem járult hozzá a nemzetgazdaságot erősítő akcióhoz. S így 1942-re is maradt minden a régi ben.

A magyar társadalom alaprétegének e helyi problémája nemcsak azért érdekelheti a társadalom tudományos megfigyelőit, mert a néperő megmentésének folyamatába nyit bepillantást, hanem azért is, mert a feudalizmus utolsó örökifejtéseinek, mozgulatainak, taktikájának megvilágításával társadalomlélektani tanulságokkal is szolgál. Ezért nem látszik feleslegesnek részletesen feltárni a nagybirtok visszaállításának egy jellegzetes kísérletét, amilyen kétségkívül a Csilizradvány-füzespusztai birtok ügye.

* * *

Csilizradvány kisközség a dunaszerdahelyi járás délkeleti csücskében, közel a Dunához. Lakóinak száma 802, területe 3720 k. hold s ebből 2100 hold Füzespusztára esik. Azt még meg lehet érteni, hogy egyes magyar nagybirtokosok, akiktől a cseh állam többé-kevésbé mégiscsak erőszakkal vette el a földet, tisztán csak a tulajdonjog szemszögéből nézve a kérdést, most az államhatalom változásával egykori tulajdonaik visszaállítására törekednek. Ez az egyéni szempont, amely a régi birtokrend maradványainak a nemzettest kifejlődésével szükségessé vált kiküszöbölése során szükségképpen ütközik a nemzeti közérdekkel. Az egészséges közszellem erejét itt a közhatalom határozottságával lehet lemérni, amellyel a magánérdeket korszerű korlátok közé szorítja. Más a helyzet, mikor szabadkézből eladott és felparcellázott terület nagybirtokká való visszaállítására törekszik a régi birtokos, mint Füzespuszta esetében is.

Füzespuszta 2135 k. holdja régi magyar család tulajdona volt 1918-ig. Ez a terület is a cseh földreform szolgálatába állítódott, azonban a többitől lényegesen eltérő módon, mert ezt nem a Prágai Földhivatal vette át, hanem a tulajdonos, nyilván a kedvezőtlenebb állami igénybevétel megelőzésére, eladta szabadkézből a brünni Morva Telepítő Szövetkezetnek, amely társaság tudvalevőleg magánalakulat volt, ha részt is vett a cseh földreform keresztülvitelében. A hangsúly itt magánszervnek szóló szabadkézből való eladáson van. A területre cseh-morva telepesek jöttek, s a letelepülő családok 10-től egészen 111 holdig terjedő területeket kaptak. (Helyesebben: vettek meg.) A telepesek 1928-ban vették át a birtokot s használták egészen 1938-ig.

A birtokon levő kész lakásokat (cselédlakások, intézőlakás) 10 telepes kapta, 17 telepes pedig a gazdasági épületekből épített magának 2-3 szobás, konyhás, nyárikonyhás, padlós, kelő számú mellékhelyiséggel ellátott - a környék lakáviszonyait messze meghaladó! - lakásokat. Azok a telepesek pedig, akik így sem jutottak lakáshoz, házhelyet kaptak, s azon csakhamar felépítették az előbbiektől kulturális szempontból semmivel sem rosszabb lakásaikat. Építkezésük általában mindenben felülmúlta a környékbeli építkezését, s a teljes polgárosultság jegyeit viseli. Itt kell még azt is megjegyezni, hogy mindegyik telepes nagy kerttel is rendelkezett, ahol szép gyümölcsstermelést űztek.

Ilyen berendezkedés mellett jött el 1938 ősze, amely Csallóközt a Felvidék egy részével együtt visszahozta az ősi magyar államkötelékbe. Füzespuszta cseh-morva telepesei is visszatértek Morvaországba, s elhagytak telepeikre a magyar kincstár tette rá a kezét.

A füzespusztai 2000 hold kisbérletek formájában kisparaszt egzisztenciák kezébe került; Csilizradvány túlszűfolt - 1918 előtt a nagybirtoktól, később pedig a morva telepesektől fulladozó - lakossága gazdasági felemelkedésének, szebb életbe vetett hitének megvalósítását látta a nagybirtok felosztásában, illetőleg magyar kezekbe való kerülésében. Igaz, hogy itt is

egyelőre csak bérletről volt szó - 3-6 holdas parcellákban -, sőt, tegyük hozzá: csak egy-egy évre szóló bérletről, melynek gazdasági hátrányait az előbbieket során egy-két szóval már érintettük is, de mindenki hitt abban, hogy egyszer majd csak eljön a végleges juttatás ideje is. Csilizradvány népe reménykedett, hiszen a magyar állam feudális hírét cseh rágalomnak tartotta.

Három év reménykedések közepette telt el annak ellenére is, hogy a bérlet csak évről évre szólt. A bérletet csaknem kivétel nélkül teljesen nincstelen agrárproletárok kapták. Szorgalmas munka indult meg a most már magyarrá vált telepen, ami az új kisbérlők szemmel is látható anyagi gyarapodására vezetett. A telep mintegy 30 kisbérelője a harmadik év végén a következő állatállománnyal rendelkezett:

41 tehén	15 ló	21 borjú	35 hízósertés
26 üsző	1 bika	19 ökör	43 süldő
13 tinó	2 anyasertés	11 malac	20 kecske

továbbá 4 birka és szinte megszámlálhatatlan baromfi.

Amikor 1938-ban gazdálkodni kezdtek, akkor még jóformán semmiféle állattal sem rendelkeztek. Ez az állatállomány három éves gazdálkodás eredménye. Természetesen az anyagi gyarapodás megfelelő erkölcsi emelkedéssel is járt: az agrárproletárok öntudatos kigazdák, mondhatni: polgárok lettek, akikre nemzetvédelmi s bármilyen szempontból (szaporodás) számítani lehet és kell is.

Életszínvonaluk s ezzel együtt életszemléletük messze felülmúlja a 3 év előtti proletárokét.

De jött az 1941. évi fordulat.

Mielőtt erre rátérnénk, szólni kell egy-két szót a birtok milyenségéről is, mert annak ismerete hozzátartozik a helyzet megértéséhez. A 2100 holdnyi területből mintegy 700 hold gazdálkodásra nem alkalmas. Ez a rész ui. hanság (nádas, rétek, legelők, vízállás stb.), jövedelmezősége teljesen bizonytalan, s csak esetenként kerül értékesítésre - árverésen - a rajta jelentkező hozadék. (Nád, sás stb.) A visszamaradó 1400 holdból 500 hold prima föld, minden kívánalmat kielégít, a megmaradó rész pedig II. és III. rendű minőségű, mely utóbbinak használatosságát a Duna közelsége miatt a talajvíz állandóan kérdésessé teszi.

Az 1941. gazdasági évig ezt az 1400 holdat bérelték a kisparasztok, s érték el rajta a fentebb már bemutatott gazdasági és erkölcsi eredményeket. Meg kell jegyeznünk még azt is, hogy a kincstár elég méltányos bért szedett tőlük, ami mellett szépen megtalálta ki-ki a maga számítását. A kisbérlők vegyes minőségű földparcellákat kaptak, s azok után a minőségnek megfelelően különböző haszonbért is fizettek.

Az 1941. év utolsó negyede azonban igen nagy meglepetést és változást hozott Füzespuszta bérlői életében. A régi tulajdonos ui. bérbe kapott a 2100 holdból 1100 holdat, s szinte mondani is fölösleges, hogy ez az 1100 hold a föld színe-javát alkotja.

Füzespuszta ezzel az intézkedéssel két részre oszlott. A valamivel kisebbik felét alkotó 1000 hold kincstári kezelésben maradt, azaz 1000 hold, melyből 700 mezőgazdasági szempontból nem hasznosítható. Ilyen szempontból csak a maradék 300 hold jöhet szóba, amit az államkincstár továbbra is kisbérletekbe adott, de most már nem 3-6, hanem csak 1-2 holdas parcellákban. (Több nem jutott!) Ez a 300 hold is csak III. rendű föld, s így bérlői vajmi keveset várhatnak tőle. Az érte fizetett bér holdankint 30-35 kg búza, 4 pengő kezelési költség és az adó.

A java föld (az egész I. és II. osztályú kategória) a régi kézbe került, igaz ugyan, hogy egyelőre csak bérlet formájában, de a nagybirtok máris visszaállt. (Szabadkézből való eladásról lévén szó, természetesen érdemes volna a visszaállítás jogi alapjait is megvizsgálni. Ez azonban itt nem feladatunk, hanem a nagybirtok visszaállításának anyagi, erkölcsi és szociális következményeit feltárva a magyar közhatalom magatartásával s ezzel kapcsolatban közszellemünk minőségével kívánunk foglalkozni.)

A bérlő a kezére került birtokot két részre osztotta: 500 holdat kiadott albérletbe - egy tagban - egy zalamegyei földbirtokosnak, akinek Zalában 600 hold saját földje van. Ez az 500 hold a birtoknak legjobb része, túlnyomórésztben I. osztályú s egy kevés II. osztályú föld.

A megmaradt 600 holdat pedig ugyancsak albérletbe adta, méghozzá kisbérletek formájában, a volt kisbérlőknek. Természetesen itt már csak II. osztályú és III. osztályú földek vannak. Éppen ezért nagyon figyelemreméltó a haszonbérviszonyok rendezése.

Míg ui. a kisbérlők a III. osztályú földért 30-35 kg búzát fizetnek az államnak holdankint és 4 P kezelési költséget, addig a nagybérlő 40 kg búzát fizet ugyan (a sokkal jobb minőségű földért), valamint 4 P-s kezelési költséget, de kisbérlőtől a sokkal rosszabb földért (III. rendű) 75 kg búzát kér holdankint és 5.50 P kezelési költséget.

Gondolkozóba ejti az embert még az a körülmény is, hogy a kincstár újra csak egyéves bérletet kötött kisbérlőivel, a nagybérlő ellenben már hat évre szerződött velük.

S a kisbérlők alávetették magukat a nagybérlő diktálta feltételeknek: kivették a tőle felajánlott rossz földet, s fizetik neki érte majdnem a dupláját annak, amit a közbeiktatott főbérlő fizet érte, vagy éppen ők fizetnek a hasonló minőségű kincstári földekért. Belementek ebbe a szerencsétlen bérletbe, noha ezek a fizetési feltételek (előre való fizetés!) csaknem

leküzdhetetlen akadályok elé állították őket. Sokan kénytelenek voltak eladni nélkülözhető vagy éppen más fizetni való részére tartogatott állataikat. A kisbérletbe felajánlott 600 holdat teljes egészében ki kellett venniök annak ellenére, hogy abból ez ideig csak 80 hold volt hasznosítható, s a nagybérelő még azt is kikötötte, hogy ha neki a következő évben szüksége van erre a 80 holdra, akkor ezt akadálytalanul visszaveheti tőlük. Súlyosbítja helyzetüket, hogy az idei őszi művelés elmaradt. Ui. a kisbérlők közti szétosztás csak november hóban kezdődött, s a beállt őszi esőzés még az osztási munkálatokat is félbeszakította. Sőt, az elmaradt őszi szántás még a tavaszi megművelést is nagyon kétségessé teszi. Így tehát az a helyzet, hogy az évi bért - ami, mint láttuk, jóval magasabb a főbérelő által fizetett bérnél - és kezelési díjat állataik feláldozásával már előre lefizették, de termésről szó sincs, s kérdés, hogy a jövő évben egyáltalán lesz-e. Állataik kényszereladása folytán még attól a helyzettől is elestek, hogy az esetleg eladásra kerülő kincstári földek előzetes vételár-részletét ki tudják fizetni.

Hogy ilyen körülmények között mégis vállalkoztak a bérletre, annak - mint ők maguk mondják - több oka van. Első ezek között, hogy valamennyien bérelt földből élnek, más megélhetési alapjuk egyáltalán nincs. Természetes, hogy agrárproletárok még egyszer nem akarnak lenni.

Második ok, hogy állatállományukat, ami az új földbirtokrendezés és bérfizetés után még megmaradt nekik, csak így tudják megtartani, esetleg újra megnövelni.

Van azonban még egy nagyon súlyos ok, mely döntően esett latba térdrekényszerítésüknél. Ez pedig a lakáskérdés. Azzal csalogatták őket az új nagybérletbe, hogy azokat a lakásokat, amelyek nem okvetlenül szükségesek a nagybérlethez, meg fogják használatra kapni. Ennél nagyobb ígéretet nem lehet tenni Csizradványon.

Füzespusztából ui. 29 ház jut vissza az egykori (s a jelek szerint: leendő!) tulajdonosnak; s ez a 29 ház is azon a területen van, amely nagybérletbe lett kiadva. Eddig három lakónak kellett már elmennie, ötnek pedig 1942. március 1-re szól a felmondása. Visszamarad így még 21 lakás. Ebből tervbe van véve 10-nek a lebontása (!), kettőnek pedig pajtvá való visszaállítása. A fennmaradó kilenc lakásért folyik a versenyfutás. A lebontással és kilakoltatással ui. 17 család kerül a szabad ég alá. S ezt szó szerint kell venni, mert számukra Csizradványon sem égen, sem földön nincs lakhatási lehetőség. Ezek a családok ugyanis Füzespusztára való kiköltözködésük előtt vagy nőtlenek voltak, s így otthon tartózkodtak, vagy kisebb családdal és állatállománnyal többen is megfértek egy házban. Ma ez a lehetőség nincs meg. A kilakoltatás előtt állók számára főleg az állatállomány elhelyezése jelent komoly gondot. Nem marad más hátra, mint eladni azokat. Akkor pedig tulajdonosaik koldusbotra jutnak! - amely mellől számukra többé feltámadás nem lesz. Mint mondják: az állat az itteni kisbérelő megélhetési alapja. Igát húz, élelmet ad, a család ruházatát, a

különféle fizetési kötelezettségek teljesítését az időnkint eladásra kerülő növényállatok, leváltásra kerülő öregebb jószágok biztosítják.

Ezért érthető, hogy a lakáskérdés volt a döntő szempont, ami miatt a kisemberek beadták a derekukat. Reménykednek, hogy így lesz hely, ahol meghúzódhatnak. Pedig egy részük még így is a szabad ég alá kerül, hacsak az új, a szociálisabb magyar állam nem áll melléjük.

Ha már a lakáskérdésnél tartunk, szóljunk az iskoláról is. Gyönyörű - minden igényt kielégítő - iskolája van Füzespusztának. Kell is, mert 260 lakosa közül 56 iskolás gyermek. S az iskola is halálra ítéltetett: a nagybérllő lakást akar belőle magának csináltatni, s esetleg iskola célra valami kocsmaépületet fognak átalakítani. Így mondják a pusztán.

Íme egy példa a csallóközi földreformból.

* * *

Aki ott él a csallóközi nép között, s a maga valóságában látja és figyeli a magyarság jövő reménységének, a még szaporodó agrárszegénységnek a földért (vagyis létért) folytatott küzdelmét, az nem szabadulhat attól a gondolattól, hogy a minden életerős nemzet körében rég túlhaladott és a társadalmi igazság eszméjével ma már össze nem férő avult birtokrendszer szellemének a magyarság közgondolkodásából és a közhatalom gyakorlásából való távoltartása a színmagyar földművesnép talpraállításának első feltétele. A csilizradványi eset talán a legkiáltóbb példa, de éppen nem egyetlen. Felidézésével nemcsak a társadalom működésének egy jellegzetes kórtünetét kívántuk a szociológiával foglalkozók elé vetíteni, hanem arra is gondoltunk, hogy talán éppen az az óvatos, lépésről lépésre haladó és a szándékot inkább sejtető, mint kimondó eljárás, amely a csilizradványi esetről is alkalmaztatik, egy szerencsés fordulat számára ad még lehetőséget, olyan fordulat számára, amely a csallóközi szegény magyarok életérdekén kívül a magyar közhatalom jó hírnevét is erősíti, és már ezzel is az éledő reménység erejét önti a most csalódottan csüggedők lelkébe.

"MINTAALAPSZABÁLY" KÖZZJÓLÉTI SZÖVETKEZETEK RÉSZÉRE*)

A közzjóléti szövetkezetnek az a rendeltetése, hogy bürokrácia-mentesen, a mindennapi élet követelményeihez alkalmazkodva rugalmasan, tehát a kereskedelmi élet szellemében oldja meg egy-egy törvényhatóság életének változatosan tarka szociális problémáit. Csupán a bürokráciától való mentesség, a kereskedelmi rugalmasság ad ezeknek a magyar közigazgatásban egészen újszerű szerveknek létjogosultságot. Éppen azért, mert a szociális bajok tájegységenként változnak, a közismert "számvevősségi mozgékonyosság" nem tudta ezeket nyomon követni, s így hiába voltak jószándékú vezető emberek, nem sikerülhetett nekik e bajokat orvosolni. A szatmári norma indított útnak egy reális szociálpolitikai elképzelést, aminek újszerűsége, bizonyos fokú merészsége megfogta az embereket, akik a normában a szociális feszültség levezetésének, sőt a merészebbek egyenesen a megoldásnak a lehetőségét látták csupán azért, mert a normát vállalkozó szellem, rugalmasság jellemezte. Így indult, így mutatkozott be. A szatmári norma mintájára újabb közzjóléti szövetkezetek alakultak, s működésük nyomán úgy látszott, hogy a magyar közigazgatás megtalálta a szociális kérdések megoldásának eszközét. Rövidesen nagy tervek születtek. A törvényhozás életre hívta a Nép- és Családvédelmi Alapot (Oncsa), azzal a rendeltetéssel, hogy a törvényhatóságok eddigi ínségjáruléka helyett ez szolgáltassa majd a törvényhatóságokban megalapítandó közzjóléti szövetkezetek működéséhez szükséges anyagi alátámasztást. Létrehozták ezenfelül az Országos Szociális Felügyelőséget mint csúcsszervet azzal a rendeltetéssel, hogy az Országos Nép- és Családvédelmi Alapnak kezelője s ezen keresztül a közzjóléti szövetkezetnek komoly támasza legyen. A törvényhatóságokat sürgették a családvédelmi munkaterv megalkotására és keresztülvitelére. Egyszóval soha nem tapasztalt merész lendülettel vágtak bele a magyar szociális problémák keveset érintett őserdejébe.

E mozgalmas élet közepette mutatkozott be ez év tavaszán egy hetes szociális értekezlet keretében az Országos Szociális Felügyelőség, s vázolta ott működésének kereteit, valamint a megalakítandó közzjóléti szövetkezetek, illetőleg a törvényhatóságok nép- és családvédelmi tevékenységének járható útjait. Az értekezlettel kapcsolatban annak idején elmondottuk észrevételeinket. /1/ Azóta jelentős idő telt el, s a napokban megjelent belügyminiszteri rendelet újból jogosultságot ad arra, hogy az Oncsa működésével röviden foglalkozzunk. A rendelet egyébként a miniszteri szám ellenére is (700/1941. B.M. sz. r.: A közzjóléti szövetkezetek részére alapszabályminta megállapítása) Oncsa rendelet, mert a Felügyelőség fogalmazta s szögezte abban vég-

*) A cikk nem jelent meg, a nyomdai korrektúra alapján közöljük. A korrektúra Szaniszló József tulajdona. (Közigazgástudomány)

/1/ L. Közigazgatástudomány, 1941. évf. 159. 1.

képp le működésének körvonalait. Mindenesetre egyike azon rendeleteknek, amelyek igen nagy érdeklődésre tarthatnak számot, s a jövőben még sok vitának lesznek okozói. Nem érdektelen tehát, ha már most rámutatunk a rendelettel kapcsolatban két olyan lényeges mozzanatra, amely alkalmasnak mutatkozik arra, hogy kérekkötője legyen a közjóléti szövetkezetek működésének s természetesen ezen keresztül a szociális feladatok maradék nélküli megoldásának.

1. Mint fentebb mondtuk, a bürokrácia-mentesség és kereskedelmi rugalmasság, ez a két szempont ad létjogosultságot a közjóléti szövetkezetnek. A 700/1941. B.M. sz. rendeletre azonban azt kell mondanunk, hogy túlteng benne a bürokrácia, s majdnem egészében nélkülözi a kereskedelmi rugalmasságot. Egy szóval megvan mindama kelléke, ami a magyar közigazgatási szervek működését annyira jellemzi, s ami miatt veszélyeztetve látjuk a közjóléti szövetkezetek egyetlen létjogosultságát. Ezt az állításunkat a rendelet következő §§-ira alapítjuk:

"3. §. Üzletterv.

A szövetkezet a 3500/1941. M.E. számú rendelet 6. §-ának első bek. értelmében az Országos Szociális Felügyelőség (a továbbiakban: Felügyelőség) által jóváhagyott üzletterv szerint működik.

A szövetkezet elnöke a következő évre az üzlettervet minden év szeptember hó 1-ig elkészíteni és azt a törvényhatóság első tisztviselője útján a Felügyelőséghez felterjeszteni köteles. A szövetkezet elnöke egyidejűleg az üzlettervet a gazdasági Felügyelőség útján az Országos Szociálpolitikai Tanácsnak és a Földművelésügyi miniszternek is bemutatja, akik észrevételeiket a Belügyminiszterrel közlik.

Ha a Felügyelőség az üzlettervre vonatkozóan annak felterjesztésétől számított 60 nap alatt nem nyilatkozik, azt jóváhagyottnak kell tekinteni.

A jóváhagyott üzletterven csak a Felügyelőség hozzájárulásával lehet változtatni."

Nézetünk szerint itt 100 %-os bürokráciával állunk szemben, s e szakasz minden egyes bekezdése kifogásolható. Elsősorban nem látjuk szükségesnek, hogy az igazgatóság (esetleg közgyűlés) által jóváhagyott munkatervet fölöttes hatóság is jóváhagyja. Az igazgatóság helybeli tagokból állván kétséget kizáróan jobban ismeri a helybeli szociális viszonyokat, mint a Felügyelőség bármelyik tagja, s így minden bizonnyal jobban meg is tudja állapítani, hogy mi szükséges azok gyógyítására. (Az igazgatóságról ezt nyugodtan feltételezhetjük. Önkéntes és ingyenes munkáról lévén szó, az igazgatóság tagjai olyanokból tevődhetnek csak össze, akik maguk vállalkoznak e munkára s így ismerik is a helybeli viszonyokat.) A Felügyelőség jóváhagyása így merő formalizmus lesz, amire nincsen szükség. Ha pedig lényegbe vágóan is beleszól a költségvetésbe, akkor már a magyar

közigazgatásban olyan jól ismert piros ceruzára kell gondolnunk. Hogy ez az eljárás nem szolgálja a magyar szociális kérdések helyes megoldását, arról véleményünk szerint még vitázni is fölösleges.

Nem lehet itt arra sem hivatkozni - pedig azt egyesek olyan előszeretettel teszik! - hogy a pénzt a Nép- és Családvédelmi Alap adja, tehát joga van beleszólni a költségvetésbe. Az elmúlt utolsó ötnegyed évben (1939. utolsó negyede és a teljes 1940-es év) az ínségalap a törvényhatóságoké volt, s hozzáértő kézzel, a szociális problémák iránti találékonysággal jól fel lehetett azt Felügyelőség nélkül is használni. Ahol pedig találékonyság és ügyszeretet hiányzik, ott nem fog segíteni sem a pénz, sem pedig a felügyeleti hatóság jóváhagyása.

A költségvetés elkészítésére nem tartjuk alkalmas időnek a szeptember hó 1-ét, mert még nagyon a közepén van a gazdasági évnek. Ebben az esetben legalább júliusban hozzá kell fogni az összeállításhoz, ha a th. első tisztviselője pontos költségvetést akar készíteni, viszont ez a december 31-iki zárlatig ke-
rek fél esztendő jelent. Ki tudja azt előre megmondani, hogy e fél év alatt mi minden történhetik egy szövetkezet életében, de az egész gazdasági életben is? Hány üzleti lehetőség merül ez idő alatt fel, amit meg lehet és meg is kell fogni a rugalmasság követelményének megfelelően. Mit törlesztenek a juttatottak, és mi az, amit le kell írni? Nyugodtan állíthatjuk, hogy egy júliusban elkezdett és szeptember 1-ére befejezett költségvetés sok-sok realitást nélkülöz, és kellemetlen meglepetésekkel szolgálhat a következő üzleti évben.

Az idézett szakasz második bekezdése különben tipikus jele a bürokratizmusnak. Nincs a földművelésügyi miniszternek éppen elég dolga, s ráér komolyan foglalkozni a közzőléti szövetkezetek helyi adottságoktól függő, elüti munkaprogramjával is? Hogyan jön a földművelésügyi miniszter egyáltalán kapcsolatba a közzőléti szövetkezetekkel? A lényeg nem világos. Fé-
lünk, hogy merő formalizmussal állunk szemben, amire semmi szükség nincs. Tekintettel arra, hogy az egyes törvényhatóságok életében megoldásra váró szociális problémáknál ez ideig nem igen láttuk az Országos Szociálpolitikai Tanács szerepét, e szervről is ugyanez a véleményünk.

Hosszúnak tartjuk a 60 napot is. Nem lehet ilyen hosszú ideig bizonytalanságban hagyni a Szövetkezetet jövő évi munkatervét illetően. A kereskedelmi élet nem tud zökkenő nélkül ilyen fajta terminusokat elviselni.

Ami pedig a jóváhagyott üzletterven való változtatást illeti - ez tudvalevőleg a Felügyelőség hozzájárulását jelenti! -, szintén kirívó bürokratizmusra mutat, s ellene mond a kereskedelmi rugalmasságnak.

A szövetkezetnek alkalmazkodnia kell az élet diktálta követelményekhez. Mármint ki tudja jobban elbírálni az alkalmazkodás szükségességét: a helybeli viszonyokkal tökéletesen

ismerős, több személyből álló igazgatóság, vagy pedig a törvényhatóságot ritka időben futólagosan látogató szociális felügyelő? Ha az igazgatóságnak még ez a joga sincs meg - névleges jogkör ellentétben a tényleges jogkörrel -, akkor minek az igazgatóság? Bármilyen szívesen vesznek is részt a törvényhatóság egyes vezető egyéniségei a szövetkezet munkájában, nincs okunk azt hinni, hogy szívesen alkalmazkodnak felsőbb hatóság utasításához. A költségvetésnek ez a megkötése lesz a legerősebben ható kerékkötője a közjóléti szövetkezetek tevékenységének.

A bürokratizmust és a rugalmasság hiányát illetően élénk érdeklődésre tarthat számot a 22. §. 7. bekezdése is. Ez a következőket mondja: "A szociális felügyelő távollétében hozott határozatokat az illetékes szociális felügyelővel haladéktalanul közölni kell." - Vajon miért? És mik azok a "fontosabb határozatok"? E rendelkezésből azt kell következtetni, hogy az igazgatóság nem alkalmas az ügyek vitelére, mert minden "fontos" határozata felülbírálatra szorul. Pedig nem szabadna elfeledni, hogy az igazgatóság főleg szabad pályán élő egyénekből tevődik össze, akik, ha egyszer vállalkoztak a szociális munkára, nyugodtan követelhetik a maguk számára azt a jogkört, amit a szövetkezet életében az igazgatóság ténylegesen szokott gyakorolni, különben nincs értelme összeülni és "igazgatósdi" játszani.

Ez már a bürokratizmusnak olyan magas foka, ami csak nagy múltú visszatekintő szerveket illet meg, s nem olyanokat, akik most iparkodnak gyökeret verni a magyar közigazgatás talajában.

Az eddigiekben azokra a szempontokra mutattunk rá, amik bürokratikus és a rugalmasságot nélkülöző voltak miatt a közjóléti szövetkezetek létjogosultságát veszélyeztetik. Az alábbiakban pedig a szövetkezet lényegének ellentmondó rendelkezésekre hívjuk fel a figyelmet.

2. A rendelet 23. §-ának 2. és 3. bekezdése az alábbiakat mondja:

"Az igazgatóság alkalmazza a Szövetkezet tisztviselőit, megállapítja a tisztviselők létszámát, illetményét, intézkedik azok felvételéről és elbocsátásáról. Az illetmények megállapításánál köteles azonban megtartani a Felügyelőség által megszabott keretet. - Az igazgatóság a Szövetkezet tisztviselőinek alkalmazásánál az illetékes szociális felügyelővel egyetértésben jár el."

Itt újra meg nem indokolható gyámkodással állunk szemben. A helyi munkaviszonyokkal tisztában levő igazgatóság meg tudja azt ítélni, hogy kit milyen munkakörben, mennyi fizetéssel kell alkalmazni. A szociális felügyelő mindig csak felülnézetben fogja a dolgokat látni, tehát, hogy épülnek a házak, folyik a háziipari munka, ezer db. sertés kihelyezést nyert stb., de nem tudhatja a dolog természeténél fogva, hogy ennek az

eredménynek a kiverekedése mennyi egyéni munkába, mennyi egyéni verejtékbe került, egyszóval milyen tisztviselői gárda rejtőzik mögötte. Ellenben látja az igazgatóság, s a munkamennyiséghez képest alkalmaz tisztviselőket, vagy pedig az eredményhez képest emeli azok fizetését. Nem tételezhető fel a Szociális Felügyelőségről, hogy érdemben befolyásolni kívánná az ügyek menetében jobban bennlévő igazgatóság döntését, viszont formális hozzájárulásának rendeletbe való foglalása teljesen fölösleges.

Ugyanez mondható a 25. § harmadik bekezdéséről is, amely az igazgatóság felelősségét tartalmazza. "Különös felelősség terheli az igazgatóságot - mondja a bekezdés utolsó mondata - a Felügyelőség által jóváhagyott üzletterv pontos megtartásáért." Nagy kérdés azonban, hogy mit szól ehhez az igazgatóság. Elfogja-e fogadni ezt a megkötöttséget, vagy pedig mind a saját, mind pedig a szövetkezet hivatását helyesen fogva fel, alkalmazkodik az élet követelményeihez s változtat a munkatervben, ha ezt a változtatást célravezetőnek látja. S milyen felelősség fogja ebben az esetben terhelni? Lemondatják? Akkor nem lesz abban a törvényhatóságban soha többé igazgatósága a közjóléti szövetkezetnek.

A 29. § utolsó bekezdése egyenesen kimondja, hogy az igazgatóság üzlettervbe ütköző határozata ellen a szociális felügyelő óvást emelhet, s ezt a határozatot a Felügyelőség állásfoglalásáig végrehajtani nem lehet. Nincs azonban tisztázva, hogy mi az üzlettervbe ütköző határozat. Nem akarunk itt mindjárt a hitelátruházásra gondolni, mert ha még ez sincs biztosítva, illetőleg megengedve, akkor jobb, ha a közjóléti szövetkezetek meg sem alakulnak. A merő formalizmus úgylis megbénítaná működésüket.

Utoljára szólunk a leglényegesebb mozzanatról: a közjóléti szövetkezetek alapszabályalkotási jogáról. A szövetkezet lényegében önkormányzati szerv, jogi személyiség s mint ilyen - közgyűlésen keresztül - maga állapítja meg működésének körvonalait s fekteti azt le a szövetkezet alapszabályában. Akár tisztán jogi, akár pedig gyakorlati szempontokból nézzük is a kérdést, a szövetkezet lényegéhez hozzátartozik az alapszabályalkotásnak, a saját munkaterv lerögzítésének jogosultsága. A 700/1941. B.M. rendelet ha formában nem is, de lényegében éppen ezt az alapvető jogot tagadja meg a közjóléti szövetkezetektől azzal, hogy miniszteri rendeletben megállapított alapszabályt írt elő számukra, s így az alakuló közgyűlésnek nincs egyéb lehetősége, mint azt minden további nélkül elfogadni. Nem egyéb ez, mint túlhajtott központosítás, az egyéni iniciatíváknak teljes háttérbe szorítása, s a szövetkezet formaruhájában és neve alatt a közjóléti szövetkezetben olyan szerv felállítása, aminek nincs egyéb jogosultsága, mint felsőbb hatóságok elgondolásainak végrehajtása. Kötelességekkel megrakott, jogokkal azonban nem rendelkező házi üzem jelleggel fognak így a közjóléti szövetkezetek szerepelni. Viszont nyugodtan kérdezhetjük akkor, hogy minek szövetkezeteket létrehozni szövetkezeti jelleg nélkül? A kérdést úgy is meg lehetett volna oldani, hogy a belügyminiszter törvényhatóságunkint közjóléti bizottságokat

állíttat fel (önkormányzati és állami tisztviselőkből), s azok felett az utasítási jog minden merev formalizmus és lényegbe vágó ellentmondás nélkül gyakorolható lenne. Nyílt kérdés még az is, hogy a létesülő közjóléti szövetkezetek alakuló közgyűlése tudomásul veszi-e ezt az alapszabály-mintát. Még inkább áll ez a kérdés a már meglévő közjóléti szövetkezetekre. Még nem volt Országos Szociális Felügyelőség, még nem volt központi ellenőrzés és irányítás, mikor ezek a szövetkezetek működtek, eredményeket jelentő akciókat terveztek és hajtottak végre úgy-annyira, hogy a Felügyelőség által a tavaszi szociális értekezleten hangoztatott munkaprogram alapgondolatait, elveit mind-mind ezektől a szövetkezetektől vették át. Ezek a szövetkezetek természetesen rendelkeztek a szövetkezet lényeges kellékeivel is, mert alapszabályaikat alakuló közgyűlésükön hozták, s nem egyéb szervek írták elő számukra. Itt súlyosabb a helyzet, mert ezeknek a szövetkezeteknek a 3500/1941. M.E. sz. r. 15. §-a értelmében szintén át kellett venni a mintaalapszabályt. Előfordulhat azonban, hogy az összehívott rendkívüli közgyűlés nem fogadja el ezt, hanem arra az álláspontra helyezkedik, hogy működik tovább a maga által készített és a cégbíróság által bejegyzett alapszabállyal. Természetesen az ONCSA megtalálja a módot arra, hogy felosztatja ezeket a közjóléti szövetkezeteket. Azonban ez a felosztatás túlságosan kétes értékű fegyver. Nem szabad ui. elfeledni, hogy ezek a szövetkezetek önként alakultak, s éppen ezért komoly érdemeik vannak törvényhatóságuk szociális problémáinak megoldásában. Éppen azért, mert önkéntesen alakultak, tudatában vannak értékes, minden tekintetben és mindenki számára úttörő munkájuknak, s mivel tagjai nagyrészt teljesen független egyének, nem fogják szó nélkül hagyni az esetleges feloszlató határozatot. Azzal mindenképpen számolnia kell a Felügyelőségnek, hogy ha ezeket a szövetkezeteket a mintaalapszabály el nem fogadása miatt felosztatja, abban a törvényhatóságban közjóléti szövetkezetet még egyszer összehozni nem lehet. Nem akarjuk azt hinni, hogy az ONCSÁ-nak ez volna a célja.

Részletesebben nem kívánunk a miniszteri rendeletbe foglalt "mintaalapszabállyal" foglalkozni. Számos - nem ennyire lényegbe vágó - rendelkezését lehet még kifogásolni. Azt azonban mindenképpen meg kell állapítanunk, hogy a már működő közjóléti szövetkezetek annyit megérdemeltek volna, hogy az alapszabályt illetően őket is megkérdezzük, főleg már csak azért is, mert ezt az alapszabályt olyanok készítették, akiknek nem volt lehetőségük közjóléti szövetkezet belső munkájába betekinteni. Ui. sehol és semmilyen formában nem vettek részt közjóléti szövetkezet munkájában.

Önzetlen, még az ONCSA számára is úttörő munkájukért ennyit jogosan megérdemeltek volna. Az a körülmény, hogy a mintaalapszabály miniszteri rendeletben látott napvilágot, nem változtat a fent mondottak helyességén. A rendelettervezetet nyugodtan ki lehetett volna adni hozzászólásra. Volt idő hozzá bőven.

Azt is készségesen elismerjük, hogy itteni hozzászólásunk az idézett két miniszteri rendelet megjelenésének tényével szemben tisztán akadémikus jellegű. Azonban a tényeken is lehet változtatni, ha mással nem, hát törvényrontó szokásjoggal. Úgy látjuk, hogy erre az ONCSA itt is körvonalazott működési terve mellett sokszor fog sor kerülni.

A BEVERIDGE-TERV - KÉT MAGYAR MILLIÁRDOS TERV^{*)}

A Beveridge-terv az angol szociális biztosításnak a háború utáni mélyreható reformjára vonatkozik azzal a céllal, hogy "a szociális biztonságot minden brit polgár részére megszervezzék". A terv részleteivel nem óhajtunk foglalkozni, mert arról Mihelics Vid kitűnő könyve megbízható felvilágosítást ad /1/, ellenben vizsgálunk érdemes azt, hogy a végeredményben közigazgatási feladat megoldására milyen közigazgatási eszközökkel készül?

A Beveridge-terv a hosszútávú terv igényével lép fel. Erre mutat elkészítésének módja és megjelenésének alakja: I-VI. részre, összesen 33 címre és 461 szakaszra oszlik, tehát alapos munka, amelyet olyan tárcaközi bizottság készített, amelynek az elnök kivételével valamennyi tagja közhivatalnok volt. A jelentést egyedül az elnök írta alá, a terv tehát az ő személyes javaslatának tekintendő, míg a minisztériumok képviselőit az elnök tanácsadóinak és segítőtársainak tekintették azokban a különböző technikai és közigazgatási természetű ügyekben, amelyekkel hivataluknál fogva foglalkoznak. Az elnök maga volt közhivatalnok, s jelenleg az oxfordi egyetem tanára. Az aktív politikától mindig távol tartotta magát, tervezete azonban tárgyánál fogva érinti a magas politika kérdéseit. A bizottságnak ez a szervezési módja alkalmas volt olyan tanulmány létrehozására, amely nem volt elkészíthető olyan adatok ismerete nélkül, amelyekkel csak a közigazgatás rendelkezik, amely számos minisztérium ügykörét érinti, de amely a különböző tárcaérdekekre nem lehet figyelemmel.

A terv abból indul ki, hogy Anglia lakossága a most folyó háború után előreláthatólag 47 milliót fog kitenni. Ennek az egész lakosságnak meg akarja szerezni a szociális biztosítás útján elérhető szociális biztonságot. Olyan biztosítási tervet igyekezett tehát kidolgozni, amelynek keresztülvitele esetén a szolgáltatások biztosítják a megélhetést, vagyis megszüntetik a nyomort a biztosítottak körében. Tudja, hogy a szociális biztosítás a szociális haladás átfogó politikájának csak egyik része: megadhatja egy meghatározott jövedelem feltétlen élvezését, a nyomoron kívül azonban, amelyet így el tud hárítani, az újjáépítés útjában még négy hatalmas akadály állhat: a betegség, a tudatlanság, a szenny és a henyézés.

A bizottság a nyomor forrásainak megfigyeléséből arra a megállapításra jutott, hogy a nyomoresetek 75-83 %-át a keresőképeség megszakadására vagy elvesztésére kell visszavezetni, 25-17 %-ánál pedig a nyomor oka csaknem mindig az volt, hogy a keresőképeség idején a jövedelmet nem lehetett arányba hozni a család nagyságával. A feladat ennek megfelelően hármas:

^{*)} Közigazgatástudomány, 1943. 7-8. sz. 247-254. old.

1. A biztosítottak körének kiterjesztése. A terv minden polgárra kiterjed, jövedelmi felsőhatár nélkül, életmódjuk különbözőségeit azonban figyelembe veszi: a személyek és szükségletek tekintetében a terv mindenkit és mindent átfog, alkalmazásában azonban osztályok szerint fokozatos. A szociális biztonság szempontjából a munkaképes korban levő lakosságot a következő négy osztályba sorozza:

I. Munkavállalók, azaz olyan személyek, akik szolgálati szerződés alapján munkabérért dolgoznak, ideértve a tanoncokat is. Ide tartoznak az állami és egyéb közigazgatási tisztviselők is.

II. Más keresők, mindenekelőtt azok, akik mint munkavállalók saját számlájukra dolgoznak. Ilyenek a mezőgazdák, kispárosok, kereskedők, bérlők, vállalkozók, értelmiségi szabadfoglalkozásúak stb. Ide tartoznak azok a személyek is, akik szolgálati viszonyban állnak ugyan, de mivel saját családjuk foglalkoztatja őket, az I. osztályba nem kerülhetnek.

III. Háziasszonyok, vagyis munkaképes korban lévő férjes nők, akik bár fizetéstelen, de életfontosságú munkát látnak el, hiszen a munka hiányában a férfiek egyáltalában nem végezhetnék a maguk fizetett munkáját.

IV. Más munkaképes korban levő személyek, akik nem fejtenek ki kereső tevékenységet, így a 16 éven felüli tanulók, azok a hajadonok, akik ellenszolgáltatás nélkül a háztartásban tevékenykednek, a magánvagyonukból élők, továbbá azok, akik vakság vagy más testi fogyatékoság miatt tehetetlenek.

Ezekhez járul még két osztály a nem munkaképesek számára:

V. Munkaképes koron aluli személyek a 16 évesnél fiatalabbak.

VI. Nyugalomban lévő vagy a munkaképes koron felüli személyek. Ez a kor férfiaknál 65, nőknél 60 esztendő. Aki azonban ennél a kornál később hagyja abba a munkát, annál a járadék összege magasabb.

2. Gyermekevelési pótlékok adása mindaddig, amíg a gyermek iskolába jár: 15-16 éves korig.

3. Egészségügyi és munkaképességet helyreállító szolgálat, amin a terv azt érti, hogy minden állampolgárnak joga van mindenféle orvosi kezelésre, bármilyen alakban kívánatos az: otthoni vagy intézeti ápolásra, általános, vagy szakorvosok által való kezelésre, joga van továbbá sebészeti, fogorvosi, szemészeti kezelésre, általános betegápolásra, bábára, baleset után munkaképességet helyreállítására.

Mindez azonban csak akkor biztosít a nyomor ellen, ha a garantált jövedelem elegendő, azaz megfelel az életfenntartás

valódi költségeinek. Ezért a bizottság részletes vizsgálatokat végzett a létminimum megállapítására, és annak megfelelő járulékokra, valamint családi pótlékokra tett javaslatot. A másik fontos feltétele a szociális biztosítás sikerének az, hogy a munkanélküliség bizonyos mértéken alul maradjon, aminek elérése nem a biztosításügynek, hanem az általános gazdasági és szociális politikának a feladata. A terv számol azzal, hogy a munkanélküliség teljes kiküszöbölése nem lehetséges, de elérhetőnek tartja és követeli a tömeges és olyan munkanélküliség elhárítását, amely ugyanazon személyeknél 26 hétnél, azaz fél évnél tovább tart.

A szociális biztosítás ágai, amelyekre a terv az abban foglalt javítások után kiterjed, a következők: munkanélküliség, betegség, baleset, foglalkozási betegség, öregség, temetkezési költség és a nőknél még házasság, válás, különélés, anyaság és özvegység.

Végül irányadó szempontként szögezi le a terv azt, hogy "közjótékonyossági támogatással kell leküzdeni a nyomort mindeütt, ahol a biztosítás kudarcot vall."

A Beveridge-terv javaslatainak kidolgozásában tehát a szociális szükségletet veszi alapul. Az állam egész lakossága számából és annak viszonyaiból, valamint a megélhetési költségek valódi magasságából indul ki, és teljes, maradék nélküli megoldásra törekszik, mert "a nyomort nemcsak meg kell, de meg is lehet, sőt már a mostani háború előtt meg lehetett volna szüntetni. A nyomor szükségtelen botrány volt, amiben egyedül a tunyaság volt bűnös: az, hogy elhárítására semmit sem cselekedtünk." Ez a célkitűzés jellemző példa az eredményesség (efficiency) angolszász felfogására, amely a közigazgatástól nem elvárja meg azzal, hogy a feladat megoldására valamit tegyen, hogy "működjék", ebben az esetben azzal, hogy társadalombiztosítás legyen, hiszen az Angliában eddig is volt, hanem azt kívánja tőle, hogy a feladatot oldja meg. Eredményesnek csak a lehető legjobb megoldást fogadja el, amelynél többet nem lehet elérni: lehetőleg a 100 %-ot, s ha ez nem lehetséges, akkor is kívánja annak minél teljesebb megközelítését, és számon kéri annak a bizonyítását, hogy többet elérni nem lehetett.

Jellemzők és tanulságosak azok a szervezési megoldások is, amelyeket a bizottság a terv megvalósítására javasol.

Előszörban kívánja a szociális biztosításnak magánvállalkozásból való teljes államosítását és mindenféle kiváltság megszüntetését. Szűnjék meg az ipar és a mezőgazdaság kezelése közti különbség is. Ellene van annak, hogy egyes iparágak külön munkanélküliségi biztosítással rendelkezzenek. A biztosítási társaságok kötelezően fizetett azonos járulékok ellenében nem azonos szolgáltatásokat nyújtanak.

Fel kell állítani a szociális biztonság minisztériumát, s annak a hatáskörébe kell utalni a szociális biztosítást, élén a felállítandó országos népbiztosító hivatallal és a szociális

népgondozást, valamint az országos egészségügyi szolgálatot. A minisztériumnak alárendelve kell az államosított szolgálatok ellátására dekoncentrált szerveket létesíteni, és az ügyintézés zömét azokra szétponosítani.

Fontos az ügyvitel nagy egyszerűsítése. Egyesíteni fogják a szociális biztosítást járulékfizetés tekintetében akként, hogy minden biztosított személy egyetlen okmányra fizetett heti egyetlen járulék ellenében az összes szolgáltatások élvezetébe léphessen. Az egyetlen biztosítási okmány az I. biztosítási osztályban a munkakönyv, a II. osztályban a foglalkozási lap, a IV. osztályban a biztosítási lap. A III. osztályba tartozó férjes nők, ha kereső munkát végeznek, vagy munkakönyvet, vagy foglalkozási lapot állítanak ki maguknak. Az I. osztályban a munkaadó ragasztja be a bélyeget, amelynek értéke feleljen meg a munkaadó és munkavállaló együttes járulékának. A II. osztályban a biztosított maga köteles a bélyeget beragasztani, a III.-ban a nem kereső férjes asszony járulékát a férj a maga járuléka részeként fizeti. A járulékok külön részként magukban foglalják azt az összeget is, amelynek alapján minden állampolgár jogot szerez mindenféle gyógykezelésre, beleértve az ingyenes fogorvosi kezelést is. (A műfogsorokat éppúgy, mint az optikai segédeszközöket, nem adják ingyért, hogy a velük való gondos bánást biztosítsák.)

A járulékok egységesítése nem állja útját annak, hogy a biztosítottak heti befizetéseit a szociális biztosítási alap a meghatározott hányadok szerint szétosssa az egyes biztosítási ágak külön számlái közt, hasonlóan ahhoz, mint az nálunk is történik az egységes kezelésbe vont közszolgáltatásokkal.

A Beveridge-bizottság számításokat végzett arra nézve, hogy ezek az ügyviteli és ügykezelési reformok mekkora megtakarítást fognak okozni papírmegtakarításban, továbbá a biztosított személyeknek okozott kevesebb alkalmatlankodásban és a vállalkozó által megtakarított ügykezelési munkában. Az eddigi számítások ugyanis csak arra nézve adtak felvilágosítást, hogy mennyit tesznek ki a központi és dekoncentrált szervek, valamint a biztosító társaságok kiadásai. A bizottság azonban megbecsülte a vállalkozók ügykezelési költségeit is, és azokat a jelenlegi rendszerben 1,2 millió fontsterlingre, a biztosítási okmányok és bélyegek egységesítése után azonban csak egyharmadára, évi 400 000 fontsterlingre teszi.

A biztosítási költségek fedezete 1. a biztosítási bélyegek eladásából, 2. az államkincstár átutalásából áll. A brit állampolgárok tehát kétféle módon vesznek részt a szociális biztonság feltételeinek biztosításában: egyrészt a biztosítási járulékkal, amely párhuzamos a jövedelmükkel, és amely minden állampolgárnak, tekintet nélkül anyagi helyzetükre, azonos támogatásra nyit jogot, és a rendes állami adó viselésével, amelynek kivetése a jövedelem és vagyon alapján progresszív kulcs szerint történik. A gyermeknevelési járulék fizetése nem a biztosítási díjak, hanem az állami hozzájárulás terhére történik.

A különféle biztosítási szolgáltatások és közjótékony-sági segélyek összege az 1900/1. költségvetési évben 3,3 millió, az 1938/39. évben 236 millió fontsterlinget tett ki, a Beveridge-terv elfogadása esetén pedig 1945-ben 697 millió, 1965-ben pedig 858 millió fontsterlingre fog emelkedni.

*

A magyar közigazgatás az utóbbi években két nagyigényű program megvalósítására kért és kapott törvényhozási megbízást. Az egyik az 1940 : XXIII. tc.-kel létesített Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCsA) anyagi eszközeinek felhasználása a sokgyermekes családok megsegítésére és a szociális jólét marandó emelése céljára, a másik az 1942 : XVI. tc. alapján a mezőgazdaság megsegítése, a magyar mezőgazdaság színvonalának marandó emelése útján. Az utóbbi törvénycikk egymilliárd pengőt irányoz elő e célra, azt azonban 10 év alatt óhajtja felhasználni, az ONCsA részére viszont az állami költségvetés évi 100 milliót irányoz elő, ami tíz év alatt szintén egy milliárdot tesz ki. A két akció tehát méret és jelentőség tekintetében egymással jogosan állítható párhuzamba. A rendelkezésre bocsátott összeg szokatlan nagyságával pedig annyira kiemelkednek a magyar közigazgatás átlagos lehetőségei felett, hogy magukra vonják a szakkörök figyelmét. A két nagy terv végrehajtása ugyanis egyrészt az eddigi szervezettel és az eddigi eljárásokkal nem lehetséges, tehát szervezési szakértelem nélkül nem sikerülhet, másrészt olyan alkotások sorozatának megvalósítását teszi lehetővé, amelyek ellenőrzésére a "névtelen magyar", a laikus közvélemény is képes, tehát az érdekelt miniszterekre rendkívüli személyes felelősséget hárít. Ha lesznek a milliárdokkal arányos, látható és igazolható alkotások és eredmények, akkor lesz érdem és elismerés, ha azonban csak elfogynak a milliók, de közismert eredmények és marandó haladás nem lesznek, akkor ez nemcsak miniszterek egyéni csődjét fogja jelenteni, hanem egyúttal annak az általánosító véleménynek a közérdek kárára való elterjedését is, hogy "a közigazgatás ilyen nagy tervek megvalósítására nem alkalmas."

Az eredmény vizsgálata nem csak utólag, a tíz év eltelte után lehetséges. Már közben is, az első, a második év végén is megállapítható, hogy milyen volt az indulás, és olyan-e a megszervezés, hogy teljes eredménynek a kitűzött idő alatti megvalósítása reálisan várható-e? Természetesen az eredmény pontos megállapítása csak azoknak az adatoknak az ismeretében lehetséges, amelyeket egyedül a közigazgatás ismer. Más tehát a helyzet, ha az állam már eljutott arra a belátásra, hogy az eredményesség ellenőrzéséről intézményesen, a közigazgatáson belül, de a nyilvánosság számára is gondoskodnia kell, ami a posztindusztriális állam nélkülözhetetlen követelménye, valamint más akkor, ha a kormány nem tenné a közigazgatás által ismert adatokat hozzáférhetővé. Ha azonban az is a helyzet, hogy a közigazgatás tőle telhetően elzárkózik attól, hogy az érdekelt közvéleménynek vagy a szakköröknek működése eredményességének megítéléséhez támpontokat adjon, sőt a kormány a közvélemény irányítására rendkívüli időkben rendelkezésre álló kivételes hata-

lom felhasználásával azt hirdeti, hogy minden jól megy, akkor is vannak elegendő számban nyilvánvaló tények és közismert adatok ahhoz, hogy az eredményesség foka használható pontossággal megállapítható legyen.

Jellemző mindjárt a kiindulási pont. Míg a fent ismertett Beveridge-terv a szükségletet számította ki és így jutott el ahhoz az összeghez, ami a feladat megoldásához szükséges, mindkét magyar terv egy kerek összegből: egy milliárd, illetve évi 100 millió pengőből indul ki, és csak általánosságban hirdeti, de sehol konkrét adatokkal nem mondja meg, hogy mit akar azzal elérni: a Beveridge-terv meg akarja a nyomort szüntetni azzal, hogy minden állampolgárnak a megélhetéshez szükséges minimális évi jövedelmet biztosít, amelynek összegét a megélhetési szükségletek és az árak, valamint a lélekszám szorzatával reális és kinyomatott, tehát ellenőrizhető számítások útján állapítja meg; viszont az idézett magyar törvénycikkek és indokolásaik, vagy az azokra vonatkozó miniszteri beszédek efféle adatokat nem tartalmaznak, és tartózkodnak minden számtól és ellenőrizhető programtól. Az ONCsA például - amint a hivatalos sajtó közhírré teszi - hol 10, hol 21, sőt néhol 30 családi házat is épít. A nagycsaládú nincstelenek részére tehát helyeseltető feltételek mellett saját házat akar nyújtani, de sem azt nem közli, hogy hány ilyen házra van szükség, sem azt, hogy azokat mennyi idő alatt akarja megépíteni stb. Ugyanígy a mezőgazdaság megsegítésének programja óvakodik attól, hogy pl. az eddigi kat. holdankénti termésátlagból indulna ki, amely tudvalevőleg nagyon elmaradt mind a nyugati termésátlagoktól, mind az ország népsűrűségének növekedésétől, és azt mondaná, hogy a milliárd elköltésével a katasztrális holdankénti átlagot maradandóan 1, vagy 1,5 stb. q-val akarja emelni vagy hasonlót. Úgy jár el, mint az egyik napilap /2/, amely kijelentette, hogy az ideai gabonatermelésben a nagybirtok a kisbirtokot 50 %-kal túlszárnyalta, de egyetlen számot sem közölt, sem a nagybirtok termelését, sem a kisbirtokét, sem azt nem írta meg, hogy mely birtokok adatait vette alapul, sem azt, hogy melyek a forrásai. Ez a különbség azt jelenti, hogy az angol kormány egy törvény megalkotásával konkrét feladatot kap, amelynek betartását a parlament ellenőrizheti is, viszont a magyar kormány arra kap felhatalmazást, hogy ilyen nagy összegeket elköltsön! Bármilyen történik az 1940 : XXIII., illetve az 1942 : XVI. tc. végrehajtása során, azért a kormányt csak elismerés illeti, mert nem ígért semmit, aminek az elmaradásáért felelősségre lehetne vonni.

Hasonló nyilvánvaló tény, hogy részletes tervet, s különösen ilyen nagyszabásút, jó nyilvántartások és rendszeres ténymegállapítás nélkül nem lehet kidolgozni, ez pedig, főleg az utóbbi, sem az egyik, sem a másik törvény végrehajtása céljára országosan nem történt meg, holott a tudomány a megfelelő módszereket kidolgozta, ki is kísérletezte, tehát az érdekelt minisztériumok azokat fáradság és idővesztés nélkül átvehették volna.

Ugyanígy találhatók feltűnő körülmények a szervezés terén, amelyek a hozzáértő kívülállók véleményalkotását már most lehetővé teszik. Csak egyet említek: ha már az megtörténhetett, hogy a földművelésügyi minisztérium a vármegyei és járási gazdasági felügyelőket korábban nem látta el szogálati autóval, hanem azt várta, hogy vonattal és lóval járjanak be 20 millió kat. holdat és irányítsák annak a mezőgazdaságát, hogyan lehetséges az, hogy az 1942 : XVI. tc.-be, amelynek alapján szántási prémiumokra kb. 30 millió pengőt fizettek ki, nem vették fel elsőrendű feladatnak a 300 gazdasági felügyelő autóval való ellátását. Vezetniök kell a falvak gazdasági előljáróit, akik közül a földművelésügyi miniszter máris 3000-et kinevezett, de a motorizált második világháború ötödik évében a magyar mezőgazdasági igazgatástól beérjük olyan munkával, amilyent motor nélkül végezni tud. Könnyű volna folytatni, de nem szükséges. Figyelmeztetől ennyi is elegendő.

Ami a mondottakból kitűnik, az az, hogy a magyar közigazgatásban és a kormányzásban az eredményesség (efficiency) szempontja még milyen alárendelt, és a jogállam formalisztikus gondolkodása milyen erős. A jogállam azt, hogy a kormány mit csinál és mit mulasztott, nem tartja olyan fontosnak, mint annak az ellenőrzését, hogy nem csinált-e olyant, amit nem lett volna szabad, ami jogszabályba ütközik. A Beveridge-terv és a két magyar milliárdos terv ilyen szembeállításra igen alkalmas a parlamentarizmus angol és magyar kiadása közti különbség szemléltetésére.

JEGYZETEK

- /1/ A Beveridge-terv. Feldolgozta és kísérszöveggel ellátta Mihelics Vid. Keresztes kiadás. Budapest, 1943. 200 l.
- /2/ Magyar Nemzet, 1943. augusztus 21. sz.

KÖZIGAZGATÁS - SZOCIÁLIS KÖZIGAZGATÁS*)
(Vázlat)

I. Államéletünk válságát mindenki érzi, de a közvélemény még nincs eléggé tisztában azzal, hogy ezt mi okozza. A válság lényege az, hogy a XIX. századi államnak át kell alakulnia a XX. század államává. Azóta, hogy korábbi alkotmányunkat 1848-ban a XIX. század eszméinek és szükségleteinek megfelelően átalakítottuk, a világ nagyot haladt, és úgy átalakult, hogy a XIX. századi alkotmányos berendezések többé ki nem elégítik.

A legfontosabb változásokat, melyek a XX. század államát a XIX. századi államtól megkülönböztetik, öt pontban foglalhatjuk össze, és ezek a következők:

1. A hivatásos közzolgálat elterjedése. A közigazgatási apparátus a múlt század közepe óta minden államban rendkívül megnövekedett. Egyidejűleg pedig a hivatalnokokkal szemben a követelmények úgy fokozódtak, hogy azokat csak szakképzett és állandóan alkalmazott, tehát hivatásos közzolgálati alkalmazottak tudták kielégíteni. A hivatásos közzolgálat nélkülözhetetlenségének döntő bizonyítéka az, hogy az angolszász államok, melyek attól a demokráciától féltették és ezért vele szemben dogmatikusan elzárkóztak, szintén kénytelenek voltak a szakszerűség követelménye előtt meghajolni és a hivatásos közzolgálatra áttérni, amelyet ők merit-system-nek neveznek. Ezt a rendszert Anglia 1855-ben, az Amerikai Egyesült Államok pedig 1883-ban kezdte bevezetni. A másik érdekes példa a Szovjetunió. Általánosan ismert dolog, hogy a proletárforradalom nem kisebb célt tűzött ki maga elé, mint hogy az állami gépezetet megsemmisítse. Lenin fejtegetései szerint a kapitalista állam összpontosított hatalmára két berendezés a legjellemzőbb: a bürokrácia és a hivatásos hadsereg, amelyeket a társadalom élődíjainak nevezett, s azonnal megszüntetésüket követelte. Együttal azt is ígérte, hogy a közigazgatást annyira egyszerűsíteni fogja, hogy ahhoz mindenki értsen. Ehelyett azonban az lett az eredmény, hogy a feladatok súlyánál fogva a Szovjetunióknak nemcsak hadseregében, külgügyi szolgálatában, hanem az állami banknál, a Goszplannál, a termelés vezetésben és közigazgatás számos ágában az alkalmazás nincs időhöz kötve, és senkit el nem bocsátanak, ha megfelel és az elbocsátásra más okot sem ad. A hivatásos közzolgálat tehát ott is nélkülözhetetlennek bizonyult, ahol megszüntetését tűzték ki célul. Ezért a hivatásos közzolgálat ma már nélkülözhetetlen és mindenütt megvan; ez azonban nem jelenti azt, hogy mindenütt egyforma. Főleg két főtípust kell megkülönböztetni. Az egyik a kontinentális, mely Poroszországból indult ki és nálunk is találhatók; ez jóval az ipari forradalom előtt, a XVIII. században és a XIX. század első felében alakult ki. Ez a liberális kor jogállamában arra állító-

*) In: Mai magyar szociálpolitika, Bp., 1939. 103-110. old.

dott be és nevelődött, hogy a közigazgatás jogszerűségét tekintse a legfőbb szempontnak. A másik típus az, amely az angolszász államokban, főleg az Amerikai Egyesült Államokban, az utolsó 50 évben fejlődött ki, és 1920 óta különösen jelentős eredményeket ért el. Ezt posztindusztriális típusnak nevezhetjük, mert az ipari forradalom és nagykapitalizmus kifejlődésének hatásait és tanulságait felhasználva alakult ki. Ezek az államok azt mondják, hogy a public administration éppúgy administration, mint a private administration, és ezért a közigazgatásnak a gazdaságosság és eredményesség (economy és efficiency) követelményeinek éppúgy meg kell felelnie, mint a gazdasági élet egyéb szervezeti egységeinek. A közigazgatás jogszerűsége, valamint a közigazgatás eredményessége és gazdaságossága egyaránt jogos követelmények. Ezért a két szempont alternatívaként nem maradhatott meg. Kiegészítik egymást, és ezért most már egymás irányába fejlődnek. Az angolszász államokban is fejlődésnek indult a közigazgatási jog, amelynek különállását sokáig tagadták, a kontinensen pedig kezdik követelni a közigazgatás gazdaságosságát és eredményességét, amely mozgalomnak, iránynak neve nálunk a közigazgatás racionalizálása.

A közigazgatás feladatköre ma már nemcsak parancsolásból, impérium gyakorlásából áll, hanem számos szakfeladtból a közoktatás, a közegészségügy, a közlekedés, a termelés stb. terén. A parancsolásnál a lényeg a "wollen", a technikai feladatoknál a "können".

2. A végrehajtó hatalom vezetőszeropének kialakulása. A közigazgatási apparátus megnövekedése egy idő óta már oly jelentős, hogy nyilvánvaló, hogy messze elhagyta a törvényhozás és az igazságszolgáltatás méreteit és jelentőségét. Ezért az állami főfunkciók (törvényhozás, végrehajtás, igazságszolgáltatás) egyensúlyáról Montesquieu idejében és a XIX. század első felében lehetett beszélni. Ma azonban ez az egyensúly már megszűnt, és kétségtelen a végrehajtó hatalomnak túlsúlya.

A parlamentáris rendszer lényege az, hogy a szétválasztott főfunkciók közül a törvényhozó hatalom ellenőrizze a végrehajtó hatalmat. A törvényhozó hatalomnak túlsúlyt akar biztosítani annál az oknál fogva, hogy a népképviselői rendszer bevezetése révén a nemzet éppen a törvényhozó hatalomra szerzett közvetlen befolyást. Az exekutiva működésének feltételei, a mai közigazgatásnak tetszés szerint nem szabályozható technikai adottságai, az állami cselekvés eredményességének a gyorsaságtól és a szakszerű szabályozástól való függése azonban azt okozzák, hogy a törvényhozásnak a múlt században megkívánt vezetőszeropé akadályozza a végrehajtó hatalom eredményességének kifejtését és a ráváró feladatok legjobb betöltését. Ezért van az, hogy a törvényhozó hatalom befolyása a végrehajtó hatalomra szükségszerűen csökken. Ez legfőképpen abban nyilvánul meg, hogy a törvényhozás egyre több helyzetben kénytelen hatáskörét felhatalmazási törvények alakjában a végrehajtó hatalomra átruházni. (Nálunk legújabbban az 1924 : IV. törvénycikk az ún. szanalásról, az 1931 : XXVI. törvénycikk a 33-as bizottságról, az

1938 : XXXIV. törvénycikk a Felvidék visszacsatolásáról, az 1939 : II. törvénycikk a honvédelemről, amely háború idejére ad messzemenő felhatalmazást.) A törvényhozás csak azért ad ilyen fontos és bő felhatalmazásokat, mert nem tud előre kitérni. A felhatalmazások rendszere azonban csak a külszín megőrzését jelenti, mely mélyreható változást takar, és nemcsak nálunk található, hanem minden parlamentáris államban. (Franciaország, Anglia, Amerikai Egyesült Államok stb.) Sőt egy szellemes amerikai, Luther Gulick, a Columbia egyetem tanára, azt mondja, hogy a törvényhozás befolyása a végrehajtó hatalomra fokozatosan úgy összeszűkül, mint eddig is volt a hadviselés tekintetében. E téren a törvényhozás befolyása csak a hadüzenetig terjed, azon túl azonban a legfelső hadvezetőség a stratégiai és taktikai elhatározásait az ellenséggel való érintkezésben, de a törvényhozás befolyása nélkül hozza.

Tanulságos ebben az összefüggésben egy pillantást vetni arra, hogy milyen megfontolások voltak irányadók 1787-ben az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának, és annak keretében az elnök jogállásának megállapításánál. Az alkotmány szervezetét annak idején erősen támadták, és azt hozták fel ellene, hogy az elnököt hatalmasabbá teszi, mint Anglia királyát, és több lesz a tekintélye és külső fénye, mint egy keleti kényúrnak. Hamilton szállt ezzel a felfogással szembe, és egyúttal hangsúlyozta, hogy az elnök ereje és hatalma a kormányzáshoz nélkülözhetetlen. Az alkotmány az elnököt valóban oly óriási hatáskörrel és általános felhatalmazással látta el, hogy azokkal minden meglevő és lehetséges társadalmi és politikai mozgalmon úrrá lehessen, sőt szükség esetén, válságok idején valóságos diktatúrát fejtsen ki, mint Lincoln elnök a polgárháborúban és Wilson elnök a világháborúban.

És az alkotmány mely rendelkezésével érték el ezt a célt? Először azáltal, hogy az elnököt a kongresszustól (parlament) függetlenné tették oly módon, hogy külön eljárás szerint közvetlenül a nép választja, és csak nagy nehézséggel lehet elmozdítani. Másodszor az elnök nemcsak államfő, hanem egyúttal a kormány feje is, a kormány tagjai neki alá vannak rendelve, az elnök tehát nem csak primus inter pares. Az "atyák", ahogyan az alkotmányozó nemzetgyűlés tagjait nevezik, ezt a megoldást azal indokolták, hogy egy testületi szerv nehezen határoz, könnyen bénítják belső konfliktusok, és sokszor szenved tagjainak érzékenységtől vagy mesterkedéseitől. Ha a felelősség egy emberen van, az vagy cselekszik, vagy nem, de a felelősség alól nem tud társainak ingatagságára való hivatkozással menekülni. Harmadszor az elnök megbízását négy évre szabták, ami elég hosszú idő ahhoz, hogy gyakori változások és a kormány bukására irányuló állandó manőverek ki legyenek zárva. Egyéni hatáskör, függetlenség és erő tehát azok a tulajdonságok, amelyekkel az elnököt fel akarták ruházni, hogy őt eredményes munkára képes szervvé tegyék. Ezt a szervet, amely a parlamentáris kormányzattól lényegesen eltérő elveken épül fel, az erős exekutiva (strong executive) rendszerének nevezik.

Azoknak az új alkotmányoknak, amelyek Európában a világháború után forradalmi úton létrejöttek (orosz, olasz, német), mind az erős exekutiva megvalósítása a fő jellemvonása. De ugyanez vonatkozik a mai lengyel, a portugál alkotmányra, és fog bizonyára vonatkozni Spanyolország új alkotmányára is.

Kétségtelen, hogy az egyes megoldások között vannak különbségek. Így pl. a fasiszmus az állami főfunkciók széjjelválasztását meghagyva, a végrehajtó hatalom túlsúlyát tudatosan biztosította, hogy a Szovjetunió és a török köztársaság a széjjelválasztást elvetették, vagy az államok egy része a parlamentet megtartotta, mint az Amerikai Egyesült Államok és Lengyelország, más részük azonban a parlamentet eltörölte, mint a Németbirodalom. A közös vonás mindezekben az átalakulásokban az, hogy fő céljuk erélyes és cselekvésre képes exekutiva szervezése, és ezt sokkal nagyobb mértékben, mint a parlamenti rendszer mellett, el is érik. A parlamentarizmusra az jellemző, hogy mivel a nemzet a népképviselő útján a törvényhozásra szerzett legközvetlenebb befolyást, annak igyekezett a többi állami funkciót alárendelni, és a kabinetrendszer is azt jelenti, hogy a kormány fejének és tagjainak kijelölésében is a legiszlativának, nem pedig az exekutivának szempontjai az irányadók. A kormány fejének és tagjainak kijelölésére a legfontosabb követelmény a parlamenti többség támogatása, nem pedig a vezetésre és cselekvésre való hivatottság vagy a szakmában való szakértelem. Ez a rendszer adja meg a pártok politikai befolyását, a többség bármely pillanatban való elvesztésének lehetőségét, és okozza a kormányzati akciók kontinuitásának gyakori megszakadását, sőt évek hosszú sorára terjedő tervszerű akciók, a planning lehetlenségét, a parlamenti pártokon és érdekcsoportokon keresztül nemcsak a törvényhozásban, hanem a kormányra vagy miniszterekre gyakorolt befolyás útján konkrét kormányzati ügyekre való partikuláris, tehát a közérdek rovására való befolyások érvényesülését. A laikus kormány a hivatásos közzszolgálatnak a feje, de saját laikusságánál fogva a közzszolgálattal szemben a szakszerűség tekintetében nem lehetnek nagy igényei, tehát a hivatásos közzszolgálat legnagyobb előnyének biztosítására nem alkalmas. Ezeket a hátrányokat azonban elhanyagolják, mert mindez nem az exekutiva, hanem a legiszlativa kedvéért van. A legiszlativa érdekeinek ez az előtérbe nyomulása az exekutiva érdekeinek feláldozásával járt. Az exekutiva számára ez a legiszlativától való függés nem kedvező, sőt természetellenes szervezési forma. Ennek a felismerését jelentette az, hogy a hadsereg, melynek létalapja a cselekvés és a cselekedni tudás, tudatosan kerülte azt, hogy a legiszlativának alárendeljük, amit el is ért azzal, hogy a parlamentáris államban is csak a legfőbb hadúrától, az államfőtől, tehát egy fizikai személytől függ.

Tanulságos ebben az összefüggésben vizsgálni az "egyetlen párt" szerepét. Ez nem követelménye, hanem következménye az exekutivának a legiszlativától való függetlenségének. Az új rendszert mind Olaszországban, mind a III. Birodalomban egy párt valószínűsítette meg, de a hatalom megszerzésekor egyik országban sem szüntették meg azonnal a többi pártokat, hanem azokat

meghagyták, és azok a diadalmas párt mellett egy ideig meg is tudtak maradni. Amit a hatalom megszerzésekor azonnal végrehajtottak, az a kormánynak a parlamenttől való függetlenítése volt. Annak következtében, hogy a kormányprogram meghatározása a kormánytól függött, a többi pártok, melyek nem tudtak részprogramjaiknak (partes) érvényt szerezni, fokozatosan feleslegessé váltak.

Azt hiszem, helyesen jelölöm meg a korunkbeli állami átalakulások lényegét, ha azt mondom, hogy az államok most vonják le a konzekvenciáit annak, hogy az exekutiva jelentősége és állása fokozatosan nagyon megváltozott, másszóval, hogy a fővonalas, amellyel a XX. század állama a XIX. századtól különbözik, az, hogy a XX. századi államban a legiszlatívának a viszonya fordított, mint volt; eddig a legiszlátiva volt, most az exekutiva lett az erősebb.

3. A dolgozó tömegnek az állami életbe való cselekvő bekapcsolása és ezáltal az osztályharc kiküszöbölése. Az egyik legnagyobb jelentőségű esemény, mely a XIX. századi állam kialakulása óta bekövetkezett, a munka szociális problémájának megjelenése volt. Ennek a problémának a marxizmus által az osztályharc irányába való kiélezése egyike volt a főtényezőknél, amely a XIX. századi államon való túlfejlődésre vezetett. A XX. századi államnak egyik fővonása az osztályharc kiküszöbölése és a munka problémájának nemzeti alapon való megoldása. A formák, melyek a megoldást mindenütt hozzák, sehol sem magán-, hanem mindenütt közjogi jellegűek, többé-kevésbé határozott fokozatokban. Az azonos foglalkozású embereknek hivatásszervezetekben vagy rendekben való összefoglalása azonban nemcsak a munkaviszonyok új szabályozását, hanem az állam és az egyén kapcsolatának új rendjét is jelenti. Azok a szellemi és fizikai munkások, akiket az állam eddig csak ötvenként egyszer, a parlamenti választások alkalmával érdekelt, a munka új szervezete útján az állam állandó, aktív részeseivé lesznek, aminek napról napra állandóan tudatában vannak, és így kívülállókból hozzátartozók-ká lettek. A hivatásrendek szervezeti forma tekintetében testületi önkormányzatok. Amint vannak területi önkormányzatok, nálunk a községek és a törvényhatóságok, úgy vannak testületi önkormányzatok is, amelyekhez való hozzátartozás az emberek egzisztenciális alapját nyújtó foglalkozás, tehát az el nem homályosítható legerősebb érdek. Az új államnak ez egyik nagyfontosságú pszichológiai előnye, hogy a nagy tömegek sokkal inkább magukénak tekintik, mint az eddigi parlamentáris államot. Az úgynevezett tekintélyállamokat szeretik a demokratikus államokkal szembeállítani. Nem vitás azonban, hogy a tekintélyállamokhoz a nép túlnyomó többsége sokkal tudatosabban ragaszkodik és azokkal sokkal szolidárisabb, mint a demokratikus államok parlamentáris berendezésével. Az embereknek az államba a rendi szervezeteken keresztül való bekapcsolása a XX. század államának fent már kifejtett konstrukciójával összhangban is van, mert a nemzetnek a legiszlátívába való bekapcsolása és abban való részeltetése helyett a fontosabbá lett végrehajtó hatalomba való bekapcsolását, sőt organikus beépítését jelenti. A ren-

di szervezeteken át a törvényhozásban való részvétel is biztosítható.

4. A gazdasági életnek közüggé váló nyilvánítása és vezetésének az állam által való átvétele. A kapitalizmus nagyarányú kifejlődése azóta következett be, amióta a XIX. századi állam megalakult, amely a liberalizmus korának terméke. A liberalizmus kedvező volt a kapitalista fejlődés fellendülésére, de a kapitalizmus maga azóta továbbfejlődött, és a liberalizmus helyett különböző kötöttségek fejlődtek ki, nemcsak a munkavállalók, hanem a munkaadók, nemcsak a fogyasztók, hanem a termelők részén is, és a gazdasági élet ezek közt a viszonyok közt az állami beavatkozást nemcsak tűri, hanem kívánja is. Az ipari forradalom eredményeként fejlődtek ki a világot behálózó imperialista érdekek és nemzetközi gazdasági kapcsolatok, amelyek nemcsak a nemzeti termelés vámvédelmét, hanem a nemzetközi gazdasági helyzetbe való beillesztését, sőt az egész nemzet gazdasági erőforrásai, az emberi erők és az anyagi eszközök legkedvezőbb kihasználásának megszervezését is kívánják, és így az államot olyan feladat elé állítják, amelyre a XIX. századi alkotmány szervekkel nem rendelkezik, s amelyre annak megalkotásakor nem is lehettek tekintettel. A gazdasági élet irányításában a kormánynak egyrészt konkrét gazdasági intézkedések előkészítéséhez van szüksége új szervekre (pl. gazdaságtanulmányi osztály, külkereskedelmi hivatal stb.), másrészt a hosszú távon való tervezés céljára és az összes nemzeti erők, a gazdasági erőforrások legjobb kihasználásának megszervezésére, az egész gazdasági életet átfogó szervezeti megoldásokra (Gosplan, Korporációk Nemzeti Tanácsa, német Vierjahresplan, amerikai National Resources Board stb.), amelyek a XIX. századi államban ismeretlenek voltak. Kétségtelen, hogy a gazdasági élet irányítása a kormánynak olyan felelősséget hárít, olyan követelményeket támaszt vele szemben, amelyek megoldására csak akkor vállalkozhatik, ha a felelősséggel arányos cselekvési feltételeket kap. Megállapítható, hogy a hosszú távon való tervezés és gazdasági irányítás az eredményesség kielégítő fokára csak azokban az államokban jutott, amelyek az ún. erős exekutiva rendszerét megtudták valósítani.

5. A közigazgatási vezérkar. /1/ Az exekutívának a helyzete az államban azért változott így meg, mert rendkívül megnövekedett. Annak következtében viszont, hogy megnövekedett, megnehezedett a vezetése. A megnehezedett vezetés megkönnyítésére van szükség közigazgatási vezérkarra.

A magyar közigazgatás azóta, hogy a miniszteriális rendszert 1848-ban átvettük, rendkívül megnövekedett és mélyrehatóan átalakult. Ennek igazolására szolgáljon a következő néhány adat:

Nagy-Magyarország összes állami alkalmazottainak száma 1870-ben 23 273. Ez fokozatosan emelkedett, 1900-ban 125 933, 1918-ban 228 975 lett. Csonka-Magyarországon, amelynek területe kétharmaddal kisebb, az alkalmazottak száma a B-listák végrehajtása után is 120 000 körül stabilizálódott (1938-ban

120 596), tehát annyi, amennyi Nagy-Magyarországon is csak 1900 óta volt.

Budapest székesfőváros alkalmazottainak száma 1874-ben, közvetlenül az egyesítés után 2115 volt. Számuk fokozatosan emelkedett és ma 27 000-et tesz ki. Magának a székesfővárosnak tehát ma nagyobb közigazgatási apparátusa és több alkalmazottja van, mint Nagy-Magyarországnak volt ezelőtt 70 esztendővel. A közigazgatás méreteinek növekedése tehát kb. tízszer akkora, mint a lakosság számának növekedése.

Ugyanúgy megnövekedett ez alatt az idő alatt a közigazgatás szervezeti egységeinek a száma. A közigazgatás annyira specializálódott, hogy ma minden tárca ügykörében sokkal többféle szerv van, nem is szólva az egységek számáról, mint amennyi volt egész Magyarországon 1848-ban, amikor a kormányzat mai rendszerére áttértünk.

És mindehhez jött az a fontos változás, hogy a közigazgatásban a laikus elem helyett mi is áttértünk a szakképzett erőkre, és a tiszteletbeli állások, a régi jó táblabírák helyett a hivatásos közzolgálati alkalmazás rendszerére.

Mindez következménye annak a nagy átalakulásnak, amelyen az egész világ, és azzal együtt Magyarország is, átment a XIX. század államának kialakulása óta a fentiekben vázolt gazdasági és társadalmi fejlődés következtében. Egy szervezet mennyiségi megnövekedése azonban annak vezetőjével szemben minőségileg is magasabbrendű követelményeket támaszt. A mai állami gépezet vezetése minőségileg sokkal komplikáltabb, mint volt az 1848-beli államé, sőt láttuk, hogy ma a székesfőváros közigazgatásának vezetése nagyobb követelményeket támaszt a polgármesterrel szemben, mint Nagy-Magyarország közigazgatásának vezetése támasztott gróf Andrássy Gyula miniszterelnökkel szemben. Sem a közigazgatás megnövekedésén, sem a hivatásos közzolgálat rendszerén nem lehet változtatni. Elhibázott törekvés a megoldást abban keresnünk, hogy ezt a fejlődést kárhozzatjuk és visszacsinálni akarjuk. Ez éppúgy hiú törekvés, mint ha a technikai haladást vagy az iparosodást akarnók megállítani vagy éppen visszafordítani. A kormányzás a kabinetrendszer bevezetésekor, 1848-ban lényegileg csak politikai vezetést jelentett. Ma azonban nemcsak a politikai vezetést jelenti, hanem egyúttal a hatalmas közigazgatási apparátus vezetését is. A kormány programját ma csak a közigazgatás útján tudja megvalósítani. Függsz a közigazgatástól, azzal tehát csak úgy boldogul, ha ért hozzá. A parlamentáris rendszer azonban a kormány tagjaitól csak azt kívánja, hogy többségük legyen, nem pedig azt, hogy a közigazgatáshoz is értsenek. A miniszterek tényleg gyakran nem szakemberek, pedig az alárendeltjeik azok. A miniszterek ezenkívül gyakran változnak, s az alárendeltjeik hosszú tapasztalattal bírnak. A közigazgatási gépezet mai méretei mellett a közigazgatás vezetése egy ember erejét még akkor is felülmúlja, ha szakember. Annál inkább ez a helyzet abban a rendszerben, amelyben a miniszterelnök és a miniszterek nem szükségképpen közigazgatáshoz értők. A vezérnek a vezéri funkció teljesítésé-

ben való támogatására szolgáló szakképzett segítség a vezérkar. A vezérkart sokáig sajátos katonai szervnek tekintettük, vele tudományosan nem is foglalkoztunk. Ma azonban már tudjuk, hogy a vezérkar nem a hadsereg sajátossága, hanem a nagy méretű szervezet vezetésének szükséglete, amelyet a katonaság csak legelőször ismert fel és alkalmazott. Ezért a közigazgatási vezérkar szervezésének szükségessége és a megvalósítására való törekvés egyre határozottabban megnyilvánul. Szükségességének felismerése abban az arányban növekszik, amint az exekutiva vezető szerepének kialakulása egyre nyilvánvalóbbá lesz.

II. Az új állam még sehol sem kész, kialakulása még nem jutott nyugvóponttra. Még kevésbé mondhatjuk, hogy az új államnak már oly általánosan elismert típusa alakult volna ki, oly sok rokon megoldással, amilyen a liberális állam volt a múlt század végén. Mégis kétségtelen, hogy mindenütt, egységes és összetett államoknál, monarchiáknál és köztársaságoknál, autoriter és demokrata államoknál, egy sor kis államnál és ami nem közömbös, a nagyhatalmak nagy részénél, ha nem is valamennyinél, azonos irányú erőteljes fejlődés van folyamatban, amit nem lehet mással, mint közös okkal, a fejlődés kényszerével magyarázni.

Látjuk, hogy a fő kérdés nem az, ahogyan közvéleményünk nagy része előtt szerepel, hogy demokrácia vagy autoriter rendszer, hanem az, hogy a végrehajtó hatalom, amely az államnak legfontosabb funkciója, megkapja legeredményesebb működésének feltételeit. A legiszlatívának való alárendelés, amit a hadsereg sohasem is vállalt, más célból jött létre, és a mai feladatok megoldását nem biztosítja. A XX. század államának fő jellemvonása az erős exekutiva.

Ennek elérése alkotmányunk módosításával jár, de ez nem az első és nem az utolsó módosítás lesz. A magyar alkotmány ezeréves fájának korát is gyűrűk jelzik, de itt a gyűrűk nem éveket, hanem évszázadokat jelentenek. A XIX. századi gyűrűt kinőtöttük, azon túl vagyunk. A világ haladásának, a természetes fejlődésnek követelménye minden változtatás. A reformkorokat aztán hosszabb nyugalom szokta követni. A mi 1848-as utolsó átalakulásunkat is Széchenyi és társainak negyedszázados reformmozgalma előzte meg. Most újabb reformkorszakban élünk. Az átalakulás időnként elkerülhetetlen. De az csak akkor történik forradalmi úton, ha az evolúció nem lehetséges.

Ezekben az alkotmányos átalakulásokban két összetevő átlapítható meg: egy vertikális és egy horizontális. Vannak korszakok, amelyek az emberiségnek széles rétegeit magukkal ragadják. Ugyanígy vannak mindenütt jelentkező szükségletekre nemzetközi megoldások, amelyeket egy helyen kitalálnak, és másutt is felhasználnak. Ilyen volt a XIX. századi átalakulásban a parlamentarizmus, a kabinetrendszer, a jogegyenlőség, a jobbagyság felszabadítása stb., amelyeket mind nem mi találtunk ki, hanem nyugatról vettük át. Ilyen hatás volt korábban a hivatásos hadseregnek, a hivatásos közszolgálatnak, még korábban

a nemességnek és főnemességnek, vagy a kereszténységnek és a királyság intézményének befogadása. Ez a horizontális tényező. A vertikális fejlődés pedig a nemzeti asszimilálás és az alkotmányos jogfolytonosság szerepe a koreszmék átvételében és a történeti alkotmányba való beillesztésében. Erről van most is szó. Nem többről, de nem is kevesebbről. Nem ismeretlen és nem beláthatatlan változást jelent tehát a XX. századi igényeknek megfelelő állammá való átalakulás, hanem inkább nagyon is világos és szakszerű tervezetek szerint való átépítésnek a szükségét. Azt kell biztosítani, hogy a nemzet legfőbb szervei a nemzet egész erejével a nemzetért való legeredményesebb cselekvésre képesek legyenek. A tudomány és tapasztalat mai állása szerint kell kiküszöbölnünk az alkotmányból azokat a megoldásokat, amelyek a cselekvőképességet bénítják, és beiktatni azokat, amelyek azt fokozzák és a súrlódási energiaveszteséget csökkentik. Ha ez megtörtént, meg fognak oldódni és nem is nehezen fognak megoldódni a nagyszámú szociális, gazdasági, kulturális problémáink, amelyeknek megoldatlansága nemzeti életünk harmóniáját és nemzetünk erősödését már régen károsítja.

III. Mi a szociális közigazgatás helye és szerepe ebben az átalakuló államban?

A szociális közigazgatás kialakulása, kifejlődése az utolsó ötven évre esik, tehát még a XIX. századi állam alkotása. A változatlan alkotmányon belül megváltozó gazdasági és társadalmi viszonyok által felvetett részproblémáknak önmagukban, tehát tünetileg való kezelésére van hivatva. A szociális közigazgatás szükségességében mindenki egyetért, de okát és jelentőségét különbözőképpen ítélik meg.

a) Vannak sokan, akik csak a lokális, részfeladatokkal törődnek, és a nagy összefüggésekkel nem foglalkoznak. Ilyen a szociális munkások és a szociális közigazgatás tagjainak legnagyobb része, akik a maguk részterületén a legnagyobb odaadással áldásos munkát végeznek és hivatásuk magaslatán állnak.

b) Vannak, akik látják a nagy átalakulás értelmét és a fejlődés irányát, és annak fel nem tartóztatható voltával is tisztában vannak, de a fejlődést a szociális közigazgatás működésével lassíthatónak tekintik. Ezek részéről a szociális igazgatás kompromisszumnak, a mélyreható reformokkal szemben való halasztási indítványnak számít. Így nyilvánvalóan azok gondolkoznak, akiknek a meglévő helyzet fenntartása az érdekük, akik azt hiszik, hogy minden változással mai birtokállományukból és hatalmi befolyásukból csak veszthetnek.

c) Végül vannak, akik a fentiekben kifejtett változások jelentőségét és dinamikáját úgy ítélik meg, hogy az állam XIX. századi berendezése és apparátusa többé nem alkalmas arra, hogy a mai életet befogadja és kielégítse. Ezért nem lehet maradandó megoldást találni és más nemzetek fejlődésével lépést tartani, ha toldozás-foldozás helyett nem szánjuk rá magunkat az alkotmány korszerű átalakítására.

A szociális közigazgatást ebből a szemszögből nézve azt látjuk, hogy az mint közigazgatási ágazat, nem érheti el a célját. Okozatokkal áll szemben, amelyeknek okait megváltoztatni nincs módjában, mert az a közigazgatás többi ágazatainak hatáskörébe tartozik. Tüneteket kezel sziszifuszi munkával, mert azok gyökeréig nem tud elérni. Nem szociális közigazgatásra van szüksége a régi államnak, hanem az állam megújulására, amelyben más a közigazgatás szerepe, és ezért más a közigazgatás és az emberek új viszonya is egymáshoz. /2/ A közigazgatás az embereket az eddigi közigazgatásnál jobban ismerje, életükhöz legyen közelebb, az embereket saját hivatali ügykörének megfelelően ne parcellázza, hanem életviszonyaikba organikusan kapcsolódjék bele, ne csak a közigazgatás működésének jogszerűségével, hanem annak eredményességével is törődjék. És ha az állam berendezését úgy átalakítjuk, hogy az exekutíva megkapja cselekvésének kedvező feltételeit, akkor az állam képes lesz arra, hogy ne csak a tüneteket kezelje, hanem az okokat is megváltoztassa. Ebben a XX. századi államban nem szociális közigazgatás lesz, hanem a közigazgatás lesz szociális.

JEGYZETEK

- /1/ L. Magyary Zoltán: Közigazgatási vezérkar. Budapest, 1938.
- /2/ L. Magyary Zoltán: A közigazgatás és a közönség. A mai magyar község c. munkában, Budapest, 1938.

A SZÉKESFŐVÁROS LAKOSSÁGÁNAK SZOCIÁLIS GONDOZÁSA*)

Előadásom tárgyának fogalmi meghatározása és szemlélető bemutatása érdekében képzeletben egy elválasztó vonalat húzok. Ennek a vonalnak egyik oldalára a tágabb értelemben vett szociálpolitikai - az egész társadalmat felölelő védelmi tevékenység -, a másik oldalára pedig a társadalomnak csupán egyes csoportjaira kiterjedő szűkebb körű szociális gondozás kerül. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy a kétféle tevékenység szervesen összetartozik, céljuk azonos: a társadalom számbeli és minőségi megerősítése ahhoz a küzdelemhez, amelyet a társadalomnak céljai megvalósításáért meg kell vívnia.

Ez a két tevékenységi kör a társadalom belső egységének szolgálatában is egybefut. A maga eszközeivel mindkettő az elmentések megszüntetését, a társadalom harmóniáját munkálja. A tevékenységi köröknek szerves összeműködése biztosíthat csak a társadalomban egy olyan légkört, amelyben a meghatározott általános emberi életszínvonal alá süllyedés - ha kell, még a magasabb felemelkedés rovására is - megállítható. Csak így teremthető meg az egyénből, a családból, a társadalomból kellő erő a közösség legmagasabbrendű kifejeződése, az állam számára, mellyel célját leginkább elérheti.

A szociálpolitika a társadalom életének minden viszonyában jelentkezik. A társadalomnak ugyanis létérdeke, hogy önmagát fenntartsa, erősítse, tehát egészen természetes, hogy a saját maga védelmének szempontjait minden megnyilatkozásában érvényre juttatja. Éppen ezért a szociálpolitika keretét és határait szigorúan megvonni nem lehet. Kiterjed az a családnak - mint a közösség alapegységének - védelmére, és felöleli az egészségügyi, népesedési stb. érdekeket, kiterjed az egyénnek a társadalommal való kapcsolataira, a jövedelem- és vagyoneelosztás kérdéseire, a kultúrjavak megszerzhetőségének biztosítására, a lakáspolitikára, a munkaviszonnyal kapcsolatos kérdésekre, a munkásvédelemre, a munkaerkölcsre, a munkaidő rendezésére, a munkabérlpolitikára, a bérvédelemre, a munkásbiztosításra, a munkás és munkaadó közötti viszályok megszüntetésére stb.

A példaképpen itt felsorolt tevékenységi köröknél a szociálpolitika közvetlen célzata szembetűnő. Vannak azonban olyan tevékenységi körök is, amelyekben a szociálpolitikai célzat csak az intézkedések tartalmi mélyén fedezhető fel; így a pénzügyi politikában, az igazságügyi igazgatásban stb.

A képzelt választóvonal másik oldalára - amint fentebb említettem - a szoros értelemben vett szociális gondozás tartozik, amelynek fogalmi köre azokat a tevékenységeket öleli fel,

*) In: Mai magyar szociálpolitika. Bp., 1939. 479-494. old.

amelyek a társadalom különleges helyzetben levő tagjainak védelmére és támogatására terjednek ki.

Hogy a szociális gondozás milyen körülmények folytán vált szükségessé, azt akkor látjuk tisztán, ha tudjuk, hogy az egyén saját érvényesüléséért a társadalom keretén belül küzdelmet folytat, amely küzdelemből, ha vesztesként kerül ki, elveszti azt az alapot, ahonnan a további küzdelmet felvehetné. És minél nagyobb a száma azoknak az elemeknek, akik a társadalom közösségi életéből ily módon kiesnek, annál nagyobb súly nehezedik a társadalomra, ami pedig valójában a társadalom gyengítésével egyértelmű.

Ennek a társadalmi kapcsolataiban megtámadott rétegnek a védelmét és a társadalom közösségi életébe való visszaállítását munkálja a szociális gondozás, amelynek eszköze az eltávolodás okához képest más és más. Mivel a társadalomtól való eltávolodás leggyakoribb oka gazdasági, illetve anyagi érdekű, a szociális gondozás alapeszköze is a leggyakrabban materiális természetű.

A világháború utáni idők ínség problémája pár évvel ezelőtt olyan hatalmas súllyal nehezedett a társadalomra, hogy a vele foglalkozó tevékenység csupán az emberek pusztá létének biztosítására szorítkozhatott. Amikor azonban a nagyarányú ínség nyomására a társadalom egymás után felépítette védelmi szervezetét, és a gazdasági lehetőségek keretei között úgy, ahogy biztosította az egyén létfeltételeit, mind erősebben jelentkezett az a törekvés, hogy a szociális gondozás most már ne csak az egyén megmentésére, hanem az egyén megfelelő beállítással, a rendelkezésre álló eszközök helyesebb kihasználásával a társadalom védelmére és megerősítésére is szolgáljon, illetve szervesen bekapcsolódjék abba a vonalba, amely a szélesebb körű szociálpolitika célja felé vezet.

Mindezek után a két tevékenységi kör lényegét és egymáshoz való kapcsolatát talán azzal tudom a legjobban szemléltetni, ha az életfolyamatot egy állandóan folyó ütközethez hasonlítom, amelyben a szélesebb körű szociálpolitika a csapatok elhelyezése és működtetése, a szűkebb körű szociális gondozás pedig a tartalékok felszerelése és megfelelő beállítása.

Amíg az egész társadalomra kiterjedő szélesebb körű szociálpolitika érvényesülését általában csak előírások és tilalmak és az azokra megállapított szankciók, addig a szorosabb értelemben vett szociális gondozás eredményességét a hatóságok és különböző szociális szervek közreműködése biztosítják.

Például a munkaidő szabályozása csupán előírás, amelynek érvényesülését a hozzáfűzött szankció biztosítja. Az ellenőrzés, a betartás elősegítése, a be nem tartás meggátolása a szűkebb körű tevékenység. A szociális gondozást illető megállapításom megvilágítására megemlítem, hogy az elhagyott gyermekek gondozását a törvény kötelezővé tette, a gondozás azonban valósággá csak akkor lesz, ha az elhagyottság megállapítása után az

arra illetékes szerv, a gyermekmenhely az elhagyott gyermeket gondozásra átveszi és gondozza.

A főváros lakosságának szociális gondozását illető intézkedéseket és eljárást a maga egészében egy rövid előadás keretében összefoglalni nem lehet. Ennek következtében most csupán annak a tevékenységnek ismertetésére szorítkozom, amit szociális igazgatása keretében maga a főváros végez vagy amiben közvetlenül részt vesz. Ezt annál inkább megtehetem, mert a szociális gondozás egyéb ágai az egyes szakigazgatási ágak keretében vagy önállóan is sokkal szemléltetőbben ismertethetők, és e tanfolyam keretében minden bizonnyal ismertetésre is kerülnek. Példaképpen utalok itt a hadigondozásra, a társadalombiztosításra stb.

A főváros lakosságának szociális gondozását - hogy az egyes gondozási ágazatok összefüggését, egymásba kapcsolódását megfelelően szemléltethessem - az emberi élet egyes állomásainak sorrendjében kívánom ismertetni, kezdve az anya- és csecsemővédelemmel és befejezve az aggok gondozásával.

Az anya- és csecsemővédelem - lényegében - küzdelem egyrészt az egészséges születések biztosítására, másrészt küzdelem a gyermekhalandóság megakadályozására, illetve csökkentésére. Az ellenfél mindkét esetben rendszerint a tudatlanság és a szegénység. Ezért az idevonatkozó rendelkezések az alacsonyabb értelmiségi fokon álló anyák felvilágosítását, szegénység esetén pedig az anyagi támogatás intézményes biztosítását szolgálják.

A belügyminiszter az anya- és csecsemővédelmet a hozzá fűződő nagyjelentőségű nemzeti érdekekre való tekintettel állami feladatnak nyilvánította, de miután "a sikeres megoldáshoz a társadalom áldozatkészségére múlhatatlanul szükség van", a védelem országos megszervezését a 39.088/1917. sz. körlevelével az anyák és csecsemők védelmére 1915-ben megalakult társadalmi egyesületre, az Országos Stefánia Szövetségre bízta; majd a 135.840/1917. sz. körrendeletével az anya- és csecsemővédőnői intézmény megszervezésére is az Országos Stefánia Szövetséget hívta fel.

A Szövetség megbízását a 151.317/1917. N.M.M. sz. rendelet megerősíti, és ugyanakkor felhívja a törvényhatóságokat, hogy a Szövetség működését szabályrendelet alkotásával is támogassák. A rendeletben foglalt figyelmeztetés szerint a törvényhatóságok saját hatáskörükben nem állíthatnak fel anya- és csecsemővédő intézeteket, mert a védelmi munka országos szervezetének kiépítése a kormány által jóváhagyott egyöntetű terv szerint kell, hogy történjék. A Szövetség működésének eredményesebbé tétele érdekében az állami anyakönyvvezetők minden születésről és minden csecsemő vagy kisded elhalálozásáról 24 óra alatt kötelesek az anya- és csecsemővédő állomásokat értesíteni.

A székesfőváros e védelmi ágazatának jelentőségét mindig nagyra értékelte, s bár erre vonatkozó szabályrendelete még

nincs, az együttműködést a gyakorlatban sokkal szélesebb alapokra építette ki, mint ahogy arra a fennálló rendelkezések értelmében köteles lett volna. A főváros a Szövetséggel karöltve 20 védőintézetet tart fenn, melyeknek nemcsak a dologi kiadásait, hanem személyi kiadásaiik jelentékeny részét is fedezi. Ezen felül 6 bölcsődét és kisdéd napközi otthont is tart fenn, amelyek azonban szintén a Szövetség szakirányítása alatt állanak.

Az anya- és csecsemővédelem munkájának legfontosabb szervei a védőintézetek, ahol a tevékenység legnagyobb része folyik. A védőintézetek munkája kiterjed a terhesek védelmére a terhesség 6-7. hónapjától kezdve, a gyermekágyas anyák gondozására, a csecsemők és kisdedek szociális és egészségügyi védelmére a 3-ik életévük betöltéséig, és kiterjed a felvilágosító, tanácsadó és propagandaszolgálatra is.

Az anyák 0-1 éves csecsemőjüket munkábanelés előtt a bölcsődékben helyezhetik el, ahol a csecsemőket egész napon át gondozzák, és szükség esetén az anyát - amikor gyermekét hazaviszi - a főváros terhére ingyenesen mesterséges tápszerrel is ellátják. Az intézetekben lehetőség van arra is, hogy anyák csecsemőjükkel együtt véteessenek fel. Ezek az anyák látják el a házimunkákat, de munkájuk ellenében lakást, ellátást, ruházatot és kisebb készpénzdíjazást kapnak.

A kisdéd napközi otthonokban az 1-3 éves korú kisdedeket gondozzák reggeltől estig. A gondozás általában díjtalan, fizetésre képes szülők azonban térítési díjat fizetnek, napi 15-30 fillért.

Az intézeti gondozás mellett a főváros a rászoruló terhes és szoptató anyák, a csecsemők és kisdedek részére tejsegélyezést is rendszeresített, amelynek keretében az elmúlt év folyamán közel egymillió liter tejet osztott ki. A védelem eredményességének fokozása érdekében "vándor" csecsemőkelengyelelkiót is szervezett, és a Szövetség ajánlása alapján szegénysorsú anyáknak 8-10 havi használatra csecsemőkelengyét kölcsönöz.

Az az irányvonal, amely az anya- és csecsemő, valamint kisdédvédelemtől indul ki, a gyermek gondozásánál egy új szakaszhoz érkezett, és azon keresztül folytatódik a szociális munka végcélja, a társadalom jobb jövőjének megteremtése felé.

A gyermekvédelem fogalmi körébe tartozó tevékenység a nemzet magasabb kulturális és erkölcsi színvonalra emelését a gyermekeken keresztül kívánja munkálni.

A gyermekvédelem a közigazgatási gyakorlatban két részből áll: 1. az általános vagy belügyi gyermekvédelem, 2. az igazságügyi gyermekvédelem. A két elnevezés tulajdonképpen nem más, mint annak megjelölése, hogy a tevékenységek a legfőbb felügyelet szempontjából hova tartoznak. Az általános gyermekvédelem keretébe tartozik az árvák védelme, az anyagilag és erkölcsileg elhagyott gyermekek védelme, a munkában, foglalkozás-

ban lévő gyermekek védelme, az egészségügyi gyermekvédelem, a testi és szellemi fogyatékosokban szenvedő gyermekek védelme; az igazságügyi gyermekvédelem keretébe pedig a fiatalok bűnrészesének és a fiatalok felügyelő hatóságának működése, valamint a javítónevelés tartoznak.

Minket itt tulajdonképpen csak az általános gyermekvédelem érdek, amennyiben az azt ellátó állami és más szakigazgatási tevékenység kiegészítésére - jogszabályi előírások alapján vagy előírások nélkül is - a főváros a különleges szociális érdekekre való tekintettel maga tart fenn intézményeket.

A gyermek nevelése és gondozása természetesen a szülő, a család kötelessége, azonban ennek a kötelességének a család nem minden esetben tud eleget tenni. Ilyen esetekben kell a szociális gondozás keretében gondoskodni a gyermek értelmi és testi fejlesztéséről, a családi nevelés és gondozás pótlásáról. Erre szolgálnak az óvodák, gyermekotthonok, napközi otthonok, kiegészítve a gyermekétkeztetéssel, gyermekfelruházással, az árvaházak és nevelőotthonok.

Az óvoda célját az 1891. évi XV. tc. I. §-a akképpen határozza meg, hogy a 3-6 éves korú gyermekeket szülőik távollétében az őket érhető veszélyek ellen védik, ápolják, gondozzák, rendre, tisztaságra szoktatják, iparkodnak ügyességüknek, értelmüknek, kedélyüknek korukhoz mért fejlesztésével testi és szellemi fejlődésüket elősegíteni. Tanításnak azonban az óvodában helye nincs.

A főváros 87 óvodája közül 50-et a szükségnek megfelelően fokozatosan gyermekotthonná alakított át, a többiben pedig az óvodai foglalkozást napközi gondozással egészítette ki.

A gyermekotthonok összes férőhelye ez idő szerint - könnyebb megjegyezhetőség érdekében kerek számot mondok - 4200 (a gondozott óvodák gyermekeinek száma pedig 3800). A gyermekek a gyermekotthonokban reggelit, tízórait, ebédet és uzsonnát kapnak.

Azokban az óvodákban, amelyekben még nincs gyermekotthoni gondozás, a gyermekek foglalkoztatása délelőtt 9-től 11 óráig és délután 2-től 4 óráig tart. Minthogy azonban a munkában lévő anyák gyermekei 11 órától 2 óráig gondozás nélkül maradnának, a főváros ezekben az óvodákban 11 órától 2 óráig napközi gondozást vezetett be, s a gyermekeknek ebédet is ad.

A gyermekek napközi gondozását a 72.078/1916. B.M. sz. rendelet rendszeresítette, azzal a céllal, hogy a háborúba bevonult katonák munkáját pótló anyák gyermekeinek felügyeletéről és gondozásáról gondoskodás történjék. A rendeletben megjelölt ok megszűnt, de az anyák keresetre utaltságában új ok keletkezett, amely az intézménynek nemcsak fenntartását, hanem fokozott kiépítését teszi szükségessé. Az iskolákkal kapcsolatos napközi otthonok reggel 8 órától délután 5 óráig két csoportban foglalkoztatják a gyermekeket, közben ebédet nyújtanak

részükre. Hogy az óvodai és iskolai ebédtetetés méreteiről képet adjak, közölnöm kell, hogy annak keretében az 1938. év folyamán közel 6 millió adag ebéd került kiosztásra.

A gyermekek védelmét a főváros gondozásán felül jelentős anyagi támogatással is szolgálja. Az ebédtetetés mellett reggeli tejesztást és tízórai osztást, gyermekfelruházást és gyermekcipőjavítást is rendszeresített.

A székesfőváros iskolai gyermekvédelmét két párhuzamos, egymással szoros kapcsolatban működő intézmény: az iskolaorvosi és az iskolanővéri intézmény látja el. Mindkét intézmény működése kiterjed a székesfőváros által fenntartott kisdedóvókra, elemi, polgári és középiskolákra, különböző szakiskolákra és tanfolyamokra. Az iskolaorvosi intézmény a tisztifőorvos irányítása alatt áll, és ugyancsak a tisztifőorvos irányítása mellett, az iskolaorvosokhoz beosztva, gondozónővérek látják el az intézmény adminisztratív munkáját és az egészségügyi tanulmányi és nevelésügyi szempontból szükséges látogatásokat.

Az iskolanővérek végzik az iskolai gyermekvédelem munkájának szociális, karitatív és erkölcsvédelmi részét. Az iskolanővéri intézmény összekötő kapocs a gyermekvédelem hatósági és társadalmi szervei, valamint az iskolás gyermekek, a szülői ház és az iskola között. Az iskolanővérek száma ez idő szerint a vezetővel együtt 33.

Az árvák eltartására árvaházak állanak rendelkezésre. A főváros 5 árvaházában kerek számban 600 gyermek nevelődik, és különböző társadalmi intézményekben még 100 árva tartásának költségeit viseli a főváros. Azok a gyermekek pedig, akiknek szülői a gondozásban valamilyen oknál fogva átmenetileg akadályozva vannak, átmeneti otthonban nyernek elhelyezést.

A gyermekeknek értelmi és egészségügyi fejlődéséhez játékokra van szükségük. Ezt az érdeket a főváros figyelembe vette, és a város különböző helyein játszótereket létesített.

Különösen a nagyvárosi gyermeknél igen fontos levegőváltozás biztosítására üdülő- és nyaralótelepeket rendezett be, és amellet szünidei nyaraltatás útján is igyekszik megadni a gyermekeknek mindazt, ami egészséges fejlődésükhöz elengedhetetlenül szükséges. Az elmúlt évben 13 000 gyermek részesült üdültetésben.

Minthogy valamennyi rászoruló gyermek nyaraltatására nem volt lehetőség, a főváros az itthon maradottak részére kiránduloházakat létesített, ahová a nyári napközi otthonba járó gyermekeket felügyelőik egésznapos kirándulásokra viszik. A kirándulásokon a gyermekek ebédet és uzsonnát kapnak.

Ennél a kérdésnél külön is kiemelem a fővárosnak egyik igen kedves intézményét, a Mahunka-gyermeküdülőt, amely az óvodás korú gyermekek évközi üdültetésére szolgál. Az intézmény 50 férőhelyes.

A népiskolából kikerülő ifjúság szociális gondozását szolgáló szervezet, sajnos, még kezdeti korát éli. Az első komoly lépés ebben az irányban az alapítványi fiúotthon, amely most van szervezés alatt, és amely az elhagyott és züllés veszélyének kitett gyermekek gondozását és ipari pályára való kiképzését lesz hivatott ellátni. A tervek szerint a növendékek 14 éves korukban kerülnek az intézetbe, és addig maradnak ott, amíg ipari vagy kereskedelmi pályára teljes kiképzést és elhelyezést is nyernek. Ez az első ilyen célú intézmény 60 férőhellyel fog rendelkezni, azonban vele kapcsolatban lesz egy fiúotthon, amely a 3-14 éves korú gyermekek átmeneti otthonául fog szolgálni. Egyébként ma még e csoport védelmének és gondozásának gerincét a tanoncok étkeztetése, felruházása, tanszer-, könyv- és pénzsegélyezés, az iskolán kívüli népművelő bizottság tanoncvédelmi munkája és a tanonccüdültetés alkotják. Tanoncotthona a fővárosnak ez idő szerint még csak 3 van, azonban kezdeményezésére és támogatásával társadalmi úton egyre több és több tanoncotthon jön létre, úgy hogy a tanoncok számára már ma is - mintegy 800 férőhellyel - több mint 20 otthon áll fenn.

Végül megemlítem a settlementek keretében folyó ifjúságvédelmet, a settlementekben alakított ifjúgárdák és leánykörök munkáját. Ezekben a körökben történik az ifjúság oktatása, a foglalkoztató műhelyekben és munkaiskolákban a szabadidőnek munkával való kitöltése, az ifjúságnak munkára való nevelése.

Abból, hogy az ifjúságvédelmet hiányosnak mondtam, és hogy az ágazattal röviden végeztem, nem szabad arra következtetni, hogy az ifjúságvédelem terén más, mint amit elmondtam, nem történt. Az ifjúságvédelemnek ugyanis ez alkalommal csupán a részével foglalkozhattam, amely kifejezetten a szociális igazgatás körébe tartozik. Ezen felül pedig jelentős és szép intézmények vannak, amelyek az egyes szakigazgatások keretében töltik be nagy jelentőségű szociális hivatásukat, és amelyek az említett szakigazgatási ágazatok keretében minden bizonnyal ismertetésre kerülnek. Utalok itt a leveteintézményre és az annak keretében működő szociális intézményekre, a cserkészetre, a hadiárvak védelmére stb.

A felnőttek gondozásában a fő helyet az ínségnyhítés, az ínségesek gondozása foglalja el, ezért vele behatóbban kívánok foglalkozni. Hogy az ínségnyhítés szerepét megérthessük, ismernünk kell azokat az okokat, amelyek az ínséget felidéznek. Ismernünk kell az okokat azért is, hogy a bajok orvoslására megfelelő gyógyszert, helyes eszközt alkalmazhassunk.

Az elmúlt idők tapasztalatai alapján az ínség okait két főcsoportba oszthatjuk. Ezek: 1. az elemi csapások (árvíz, tűzvész stb.), 2. gazdasági okok (tőkepusztulás, gazdasági pangás, munkanélküliség stb.).

Az ínségprobléma kezdeti oka gazdasági volt, a harmincas évek elején fellépett nagyarányú munkanélküliség. Az orvoslás gyógyszerének tehát a munkanélküliség megszüntetésének kellett volna lennie. A főváros a diagnózist már a probléma jelentkezé-

sekor felismerte, és nagyarányú közmunkák megindításával igyekezett azt orvosolni. Számottevő eredményt azonban az arányokra való tekintettel elérni nem tudott. Olyan eszközöket kellett igénybe vennie, amelyeknek hatása alatt a probléma egyes csoportokat illetően erkölcsi térre is átsiklott.

Az ellenszolgáltatás nélkül nyújtott segélyezés demoralizáló hatása az ínségesek magatartásában, munkaképességük és erejük elvesztésében már korán jelentkezett. Ezért a főváros átmenetképpen a munkakészség igazolását jelölte meg az ínségesek segélyezésének feltételéül. Ezt az intézkedést véglegesnek tekinteni nem lehetett, és csak azért került alkalmazásra, mert nem álltak kellő mennyiségben rendelkezésre azok az eszközök, amelyekkel a végleges rendezést meg lehetett volna oldani. Az ínség ugyanis olyan időben jelentkezett, amikor a gazdasági válság az egész társadalmat megrendítette, amikor nagyobb áldozatokat tőle kívánni sem lehetett.

A gazdasági viszonyok bizonyosfokú állandósulása mellett azonban már a végleges megoldásra is gondolni kellett. A munkakészség igazolásán alapuló segélyezési rendszer 1934-től kezdve az ínségesek szelektálását, a munkakerülők kiválasztását már elvégezte, s így egy olyan csoport maradt csak vissza, amellyel a szociális gondozás célja szempontjából kell foglalkozni.

A munkakészség igazolása ellenében való segélyezés rendszere a maga hivatását betöltötte, de nem biztosította a munkaerő és készség megőrzését, és emellett a keretében végzett munka sem bizonyult olyan értéknek, amely a befektetéssel csak arányban is állott volna. Egy hatalmas csoportot pedig - azáltal, hogy a munkakészség igazolásának kötelezettsége csupán a 18-55 éves korú férfiakra terjedt ki - teljesen kikapcsolt, lemondva arról az értékről, amit azok munkaerejükkel és készségükkel a társadalom számára jelenthettek.

A teljes védelmet kívánja biztosítani az elmúlt nyáron életbe léptetett az az új rendszer, amely az ínségeseket a benűk a társadalom számára mutakozó érték szempontjából két csoportra osztja. Az egyik a teljesértékű munkára képes munkanélküliek, a másik pedig a csökkent munkaképességűek csoportja. Az első csoportra vonatkozóan a cél a még meglévő munkaerő és munkakészség átmentése, a másodikra vonatkozóan pedig fokozatos munkára neveléssel a munkakészség megteremtése és fejlesztése, az emberi önbizalom felkeltése. A rendszer alapja az első csoportot illetően a munkával való segítés, a másodikat pedig a munkaképességhez mért munka ellenében való segélyezés.

A rendszernek természetesen anyagi korlátokat szab a szociális teherviselő képesség. Az anyagi kereteket figyelembe kellett, hogy vegye a rendszer is, s így a főváros munkaképes ínségesei számára csak olyan mértékű munkát nyújthat, amelynek ellenértéke a gazdasági lehetőségek szerint egy egyénre juthat. Ezen a korlátozáson kívül azonban határt szab az a megfontolás is, hogy a főváros nem vállalhatja magára az egyesek munkával való ellátását. A munkának tehát, amelynek hátterében a készség

és munkaerő védelmének szempontjai állanak, olyannak kell lennie, hogy az egyént a munkapiac állandó keresésére utalja, és ne engedje, hogy a munkakeresés feladatát az egyén végleg a közre hárítsa. Figyelemmel kellett lenni a munkapiacra, különösen a munkapiacon előforduló idénymunkákra, és ügyelni kell, hogy az inségeseknek az elhelyezkedésre való lehetősége minden időben biztosítva legyen. Ezeknek a szempontoknak kellett jelentkezni a munka gyakoriságának és árának megszabásánál.

Az elyben felépített rendszer a gyakorlatban akképpen nyert megvalósítást, hogy minden teljesértékű munkára képes munkanélküli inséges havonta 8 órai munkaidő mellett 12 munkanapon át dolgozik, és munkájáért - 34 filléres órabérrel - rendes díjazást kap. A segélyezésnek ez a mérve az a maximum, amit rendes körülmények között egy magános inséges segélyképpen a fővárostól kaphat. Abban az esetben azonban, ha az inségesnek családja van, a 12 napra járó munkabéren felül családtagonként mintegy 6 pengő értékű kiegészítő segélyt is kaphat. A rendszer lehetőséget ad a gondozási szempontok érvényesítésére is, amennyiben ha fennforog az a veszély, hogy az inséges keresetét nem megfelelő beosztással vagy nem az elsőrendű szükségleteinek kielégítésére használná, a bért természetbeniekben lehet kiadni.

Az ebben a keretben végzett úgynevezett szükségmunkák komoly, teljes munkaerőt kívánó munkák, szemben az inségmunkákkal, amelyeket csökkentett munkaidő mellett a csökkent munkaképességűek végeznek.

A másik csoport - amint jeleztem - a csökkent munkaképességűek csoportja. Ez a csoport az, amelybe azok tartoznak, akikkel szemben a hatóságnak nemcsak türelmet igénylő gondozást, hanem szigort is kell alkalmazni. Ez a csoport az, amely leginkább hatása alá került a demoralizáló segélyezésnek. A megfigyelések szerint ez a csoport sülyedt a legmélyebbre, és erkölcsi és fizikai életszínvonalát igen rugalmasan a munka nélkül szerzett támogatás mértékéhez szabja. Ezért ennek a csoportnak rendszeresen beállított segélyezése - miután a paraziták kitenyésztését szolgálja - a társadalom érdeke ellen van.

Ezt a tömeget elsősorban erkölcsi neveléssel, szeretetteljes gondozással kell felemelni, de ha azzal nem lehet, hatósági szigorral, az esetleges tragédiák megelőzését szolgáló fokozott szakszerű gondozó ellenőrzés mellett a segélyek szűkre szabásával vagy esetleges megvonásával kell talpraállásra kényszeríteni. A csökkent munkaképességű inségesek a segélyt munka ellenében kapják, amikor is a kapott segélyek ellenében azok értékével egyenlő mértékben tartoznak munkát szolgáltatni. A csökkent munkaképességűek 6 órai munkaidővel számított egy napi munkája számítási kulcs gyanánt 2 pengőben állapított meg. A munkáltatás célja itt nem csupán értéktermelés, a költségeknek produktumban való visszatérítése, hanem inkább a munkaerő és a munkakészség megteremtése és fokozása.

A felnőttek megsegítésére a következő eszközök szolgálnak: pénzsegély, tejsegély, ebédsegély, élelmiszercsomagok, élelmiszerutalványok, ingyenkenyér, leves, ruha- és cipősegély, tüzelőszer-segély, lakbérsegély, szegény betegek ingyenes orvosi kezelése, ingyen gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök kiutalása, gyógyfürdő ingyenes használata, hajléktalan menedékhelyek fenntartása, szükségglakások. Vannak még intézmények, amelyek a lakosság szociális védelmét és gondozását szolgálják, amelyeknek ismertetésével a továbbiakban külön kívánok foglalkozni.

Külön említem meg a szellemi szükségmunka-akciót, amelynek keretében az értelmiségi ínségesek részére nyújt a főváros támogatást oly módon, hogy őket, szociális munkakörbe beosztva, munkájuk ellenében segélyezi. A foglalkoztatott szellemi szükségmunkások átlagszáma 900 körül van. Egyedülállók 60 pengőt, a családfenntartók pedig az általuk eltartott feleség, felmenő ágbeli családtagok, valamint a 20 éven aluli gyermekek után az első személynél 10 pengővel, minden további személy után pedig 5-5 pengővel nagyobb segélyt kapnak.

A szellemi szükségmunkások végzik a közsegélyt kérők viszonyainak vizsgálatát és ellenőrzését, a segélyezést közvetlenül ellátó kerületi népjóléti osztályokban a szegények és ínségesek nyilvántartásával kapcsolatos kezelési munkákat, és végzik a munkaképtelen szegények ellátására szervezett alamizsna megajánlási akció keretében a megajánlások gyűjtését és a megajánlott adományok beszédését.

Részletesebben kívánok foglalkozni a hajléktalanok ügyével is. Az igazgatás keretében a hajléktalanok elhelyezésére menedékhelyek és szükségglakások szolgálnak. Menedékhelyeken a családi kereteken kívül élő magános hajléktalanok, szükségglakásban pedig a hajléktalan családok, elsősorban a nagy létszámú családok nyernek elhelyezést.

A hajléktalanok menedékhelyein a hajléktalanok nemcsak menedéket, szállást, hanem ellátást is kapnak. A munkaképtelenek ingyenesen, a munkaképesek azonban egy havi ellátásukért havonta 10 napon át napi 6 órai munkát kötelesek végezni. A menedékhelyre való beutalást, valamint a főváros területén tartózkodó összes hajléktalanok segélyezését, erkölcsi gondozását és nyilvántartását az e célra létesített központi iroda látja el.

A szükségglakásügyet a múltban az általános segélyezéstől teljesen elkülönítve kezelte a főváros, és a szükségglakások használatáért használati díjat szedett. Minthogy azonban az esetben, ha a használati díjat nem fizették, semmiféle szankció nem volt, a szükségglakások a lakbérmorálra olyan káros hatást gyakoroltak, amely hatás a jövőt illetően beláthatatlan következménnyel fenyegetett.

A kilakoltatás ténye nem jelentett hátrányt, hanem miután a szükségglakás használatáért is csak elvétve fizettek, az

ingyen lakás révén inkább jelentős előnyt. Ezért a kereslet annyira megnövekedett, hogy bár a főváros egymás után létesítette szükséglakásait, a mutatkozó hiány mind nagyobb és nagyobb lett.

Ezért a főváros a szegénygondozó és ínségnyhító tevékenységének az elmúlt nyáron történt átszervezésével kapcsolatban a szükséglakással való segélyezést is bekapcsolta az általános segélyezés keretébe, és arra vonatkozóan is érvényesítette a munkabeli ellenszolgáltatás elvét.

A munkaszolgáltatás idejének megállapításánál a lakás-szükséglet legolcsóbb kielégítése szolgál alapul. A lakásszükséglet legolcsóbb kielégítése - Budapesten ágybérletet nézve - havi 12 pengő. Ennek megfelelően a szükséglakás használati értéke is 12 pengőben állapított meg. Ezért az ínséges szükséglakó havonta napi 2 pengőre értékelt 6 napi munkát, úgynevezett ínségmunkát tartozik végezni. Abban az esetben azonban, ha olyan foglalkozása van, amely mellett a szükséglakással való segélyezés még indokolt, de általa a munkaszolgáltatás lerovásában az ínséges akadályozva van, lehetőséget adott a főváros arra, hogy az ínséges a munkaszolgáltatást havi 6 pengős térítéssel megváltsa. Ebből kifolyólag szükséglakásban ellenszolgáltatás nélkül csupán a munkaképtelen szegények lakhatnak, viszont a lakás használati értéke a munkaképteleneknek általában adott lakbérsegélyek visszatartása révén megtérül. A munkaszolgáltatás megváltási összege látszólag igen kicsi, de a megállapításnál az a szempont szolgált irányul, hogy ha az ínséges dolgozik vagy annyit keres, hogy a szükséglakásra nem szorul rá, s akkor onnan el is távolítják, vagy pedig kevesebbet keres, s akkor nem lehet olyan összeget megállapítani megváltási összegül, amit megfizetni ne tudna, vagy egyéb elsőrendű élet-szükségletek kielégítésének rovására tudna csak megfizetni.

A székesfőváros szükséglakásainak száma - ismét kerek számot mondok - 7000, és a lakásokban összesen - kerek számban - 31 000 lélek lakik.

A főváros közönségének szociális gondozása keretében kell beszélni a lakáspolitikáról is, amely szociális jelentőségét egyrészt munkaalkalmak teremtése, másrészt megfelelő és olcsó lakások termelése révén kapja meg. A főváros állandóan napirenden tartja a kislakásépítés kérdését, és kislakásépítési programja megvalósításra készen áll. E program hármas feladat megvalósítását tűzte ki célul: 1. a hajléktalanok elhelyezésének biztosítását, 2. a magánépítkezés előmozdítását és fokozását és 3. olcsóbérű fővárosi kislakások építését.

Még a világháború előtti nagyarányú lakáspolitikai program keretében építette a főváros a VI. kerületi Népszállót, a tömegszállásra járó csekély keresetű munkások jobb elhelyezésének biztosítása érdekében. A szállóval a főváros a munkásság kultúrájának emelését is szolgálni kívánta, és ezért úgy szereltette fel azt, hogy rendeltetésének minden tekintetben megfelelhessen. Társalgót, olvasótermet, kölcsönkönyvtárat rende-

zett be, s ezenkívül fürdő és fertőtlenítő helyiség áll a lakók rendelkezésére. A lakók elhelyezése éppen az elérendő cél érdekében nem közös helyiségekben történik, hanem minden személy külön hálófülkét kap. A szállónak 438 ilyen hálófülkéje van.

Az ínséges idők lakáspolitikája keretében létesítette a főváros a Városszéli Telep-et, ahol minden lakáshoz egy gazdasági épület és körülbelül 300 négyszögöl kiterjedésű terület tartozik, amelyen a telepes család megfelelő szakirányítás mellett kertgazdálkodást köteles folytatni. A telepítésnek az a célja, hogy a szegényebb néprétegekhez tartozó, főként sokgyermekes családokat egészséges és olcsó otthonhoz juttassa, létfenntartásukat megkönnyítse és őket gazdaságilag megerősítse.

A telepen ikerházas rendszerben épült fel 102 ikerház, 204 szoba-konyhas lakással. A telepen kerekszámban véve mintegy 1000 lélek lakik, s ez a nagy létszám, valamint a telepnek a város belterületétől való nagy távolsága tette szükségessé azt, hogy lehetőség adassék a teleplakóknak arra, hogy a legfontosabb szükségleti tárgyakat a telepen szerezhessék be, kulturális szükségleteiket ott elégíthessék ki, amellet gyermekeik elemi iskoláztatása és valamennyiük egészségügyi gondozása helyben legyen biztosítva. Ezért a főváros a telepen iskola, kultúrház, orvosi rendelő és üzletház céljára külön-külön épületeket emelt, később pedig a távolságra való tekintettel a MÁV-val történt megállapodás alapján a főváros költségére a telep mellett húzódó budapest-miskolci vasútvonalra megállóhely létesült.

A szegénysorsú lakosság részére szabadidejének konyhakerti gazdálkodással való hasznosítása érdekében családi kertbérletek létesültek. Erre a célra 22 600 négyszögölnyi terület áll rendelkezésre 180 család között felosztva.

A főváros lakosságának szociális érdeke tette indokolttá a fővárosi népfürdők és Dunafürdők létesítését is, amelyeket részben ingyenesen, részben önköltségi áron bocsát a főváros rendelkezésre. Két napfürdő, két Dunafürdő, két ingyenuszoda néven ismert ingyenes Dunafürdő és egy strandfürdő áll az arra rászorulóknak rendelkezésére.

A fürdőügy után említem meg - habár rendszer szerint talán nem így következne, de az életben sajnos, annál inkább - a dunai életmentést, amit a főváros a m. kir. rendőrséggel karöltve tart fenn. A mentőállomások és motorcsónakok a főváros tulajdonát képezik és a fenntartás költségeihez is jelentős mértékben hozzájárul, a mentőszolgálatot azonban a rendőrség látja el.

Mint különleges szociális intézményt említem meg a Városházi Diétás Éttermet, amelynek az a rendeltetése, hogy azok részére, akik anyagi helyzetük miatt szanatóriumban vagy kórházban nem gyógykezelhetik magukat, vagy akik az orvos által előírt diétát otthon elkészíteni nem tudják, diétás étkezést

biztosítson. Az ebédek ára körülbelül a kisvendéglői ebédek árával van egy szinten.

A Városházi Diétás Étterem jelentősége - azáltal, hogy az csak kisebb körnek, a társadalomnak csupán a középrétegeinek sorsát szolgálja, ez idő szerint még annak ellenére is, hogy a magánvállalkozásnak ilyen feltételek (orvosi irányítás, diétás-nővéri ellenőrzés, ár) mellett működő üzeme nincs - csökkent, a főváros azonban az étteremmel kapcsolatos fiókéntézmények kiépítésével már a közeljövőben nagy jelentőségű áldásos szerephez kívánja az intézményt juttatni.

A gondozási ágazatok ismertetésének a végére hagytam a munkaképtelen szegények gondozását, holott ez az ágazat volt az első, amely mellett a többi az idők folyamán a szükség parancsszavára fokozatosan épült ki.

Pest-Budán az intézményesnek mondható szociális gondozás első nyomaira a XVIII. század elején találunk. Ez az intézmény félig kórház, félig szegényház volt, menedékhelye a szegényeknek, a magukkal tehetetlen koldusoknak. A XIX. század elején azonban a két ágazatot már elkülönítve látjuk. A szociális gondozás alapjait a Pesti és Budai Asszonyok Jóltevő Egyesületei fektették le, amely egyesületek az 1816/17. évi inséges esztendőben beállott nyomor enyhítésére alakultak meg. Az egyesületek intézkedéseiben még megtaláljuk azokat az elemeket, amelyek a mai szegényügyi eljárásnak is igen fontos tényezői. Az egyesületek célkitűzéseiben megtaláljuk a megelőzés gondolatát is, és azt a gondosságot, amellyel a tényleges támogatásra szorultságot nyomozás útján igyekeztek megállapítani.

A hatóság tulajdonképpen csak az 1800-as évek közepén kapcsolódott be a szegények gondozásába, de abban a népesség szaporodásával kapcsolatban jelentkező szükség nyomására azután rohamosan vezető helyet kapott. A községi törvény már körülhatárolt feladatot hárított a közületekre, kimondván, hogy az illetőségi község szegényei eltartására köteles. Ez a törvény lett az alapja annak a nagyarányú szociális tevékenységnek, amelyet a közületek fokozatosan kiépíteni voltak kénytelenek.

A szegényellátási kötelezettség kérdésében a 6.000/1931. M.E. sz. rendelet fordulópontot jelentett. Ez a rendelet elejtette a szegényügyi illetőséget, és a szegények ellátási költségeinek viselését - német mintára - a lakóhely köteleességévé tette. E rendelet alapján keletkezett jogvitákból kialakult joggyakorlat fogalmi meghatározásokat is hozott, amennyiben a szegénység fogalmát az inséges fogalmától elválasztja, és kihangsúlyozza, hogy a lakóhely csak a munkaképtelen szegények tartási költségeinek viselésére köteles, miután csupán ezek a költségek terhelik a község háztartását, míg az inségesek támogatására a céladó jellegű inségjárulék szolgál.

Ismét újabb fordulatot hozott a kérdésben a 172.000/1936 B.M. sz. rendelet, amely a koldulást eltiltv a munkaképtelen szegények teljes eltartását tette a helyi hatóságok kötelessé-

gévé, megengedve azt, hogy az a város vagy község, amely e kötelezettségének háztartása keretében eleget tenni nem tud, a közönség áldozatkészségét is igénybeveheti.

A főváros kénytelen volt élni ezzel az engedéllyel, és az úgynevezett "egri norma" szerint megszervezte alamizsnamegajánlási akcióját, amely akció az elmúlt években valamivel több, mint 1-1 millió bevételt eredményezett. Ez a hozzájárulás nagymértékben előbbre vitte a szociális gondolat érvényesülését, és amellett részvételt biztosítva a közönségnek, a figyelmet a szociális kérdések felé irányította.

A főváros a munkaképtelen szegények gondozását részben intézetekben, részben a nyílt gondozás keretében látja el. Ebben a tekintetben is újítást hozott a fentiekben már említett új segélyezési rendszer. A többi gondozási kategóriától teljesen elkülönítette, és a munkaképtelen szegény fogalmát részben a korábbi jogszabályok, részben a kialakult gyakorlat szerint meghatározta. Eszerint szegénynek azok tekintendők, akik a lét-fenntartásukhoz szükséges eszközöket munkaképtelenségük következtében megszerezni nem tudják, vagyonuk vagy jövedelmük nincs, eltartásra köteles és képes hozzátartozóik nincsenek, s emiatt a hatóság támogatására szorulnak. Gondozási módokatokul megjelöli a szeretetotthoni ápolást, a kisszeretotthoni gondozást, a családi gondozást és a nyílt segélyezést.

A szociális igazságosság fokozottabb érvényesítése érdekében szeretetotthoni ápolásban csak azok a szegények részesíthetők, akiknek kifejezetten intézeti ápolásra való ráutaltsága hatósági orvosi igazolást nyert. Ez az ellátási mód a legdrágább, s miután mindenkit szeretetotthonban elhelyezni nem lehet, indokolatlan volna, hogy ugyanolyan minősítés mellett egyesek mindenre kiterjedő ellátást élvezzenek akkor, amikor mások csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudják tengődésüket biztosítani.

A székesfővárosnak három szeretetotthona van 9 fiókinézetel. Az összes férőhelyek száma - kerek számban véve - 3300, ebből mintegy 1100 kórházi hely.

Fővárosi specialitás a kisszeretotthoni intézmény. A fővárosban 78 kisszeretotthon van, mintegy 800 férőhellyel, amelyeket a főváros a különböző egyházi és társadalmi karitász szervezetekkel karöltve tart fenn. Ezek az intézmények azok számára szolgálnak, akik még nem olyan törődöttek vagy betegek, hogy ne tudnák önmagukat kiszolgálni, továbbá akik valamilyen oknál fogva (tanultság, a régebben betöltött társadalmi állás stb.) különleges elbánást igényelnek, valamint azok, akik az átlagnál magasabb életkoruk vagy kiállott betegségük miatt előreláthatóan rövidesen szeretetotthoni ápolásra lesznek utalva.

A szegények családi gondozása részben Budapesten, részben vidéken történik. A főváros gondozási díj címén annyit fizet a gondozóknak, amibe a szegények gondozása a nyílt segélyezés keretében kerülne.

A vidéki családi gondozást a főváros a Szent Ferenc-rendi Szegénygondozó Nővérek körömüködéssel intézményesítette. A csoportosan kihelyezett szegények gondozását az említett gondozónővérek látják el, és ők ellenőrzik azt, hogy az ellátásra vállalkozó családok vállalt kötelezettségüknek minden tekintetben eleget tesznek-e.

A munkaképtelen szegényeknek a nyílt segélyezés keretében való támogatását és ellátását a főváros fokozatosan csak a legindokoltabb esetre kívánja korlátozni, mert a tapasztalatok azt mutatják, hogy az ellátásnak ez a módja ad leginkább lehetőséget a szegényeknek a koldulásra.

A munkaképtelen szegények gondozása az eljáró tisztviselő számára nem könnyű feladat. Számtalan esetben kell megtagadnia érzéseit a társadalmi érdekért. A munkaképtelen szegényeket illetően ugyanis a szánalmat érző irgalmas felebaráti szeretet a tehetetlen embertárs szenvedését nem tűri, és az érzelmeihez képest kíván segíteni. Ez az érzés és vágy, amely az érdekekre való tekintet nélkül keres kielégülést, az egyéné, és nem lehet a közösségi érdekeket védő közhatóságé. Ugyanakkor, amikor az egyén a munkaképtelen szegény részére a legjobb ellátást adná, a társadalom érdeke azt kívánja, hogy a nyújtott ellátás a jövő generáció számára hívó példa gyanánt ne szolgáljon. Az utód ne azt lássa, hogy az, aki öregségéről nem gondoskodott, mégis jól, sőt talán jobban él, mint az, aki véres verejtékkel keresi kenyerét, hanem azt, hogy annak, aki nem gondoskodik magáról, jövője szenvedést ígér.

Az elmondottakból megállapíthatjuk, hogy a székesfőváros a társadalomnak különös helyzetben lévő és támogatásra szoruló csoportjai részére - a csecsemővédelemtől a munkaképtelen szegények gondozásáig - kiépítette szociális gondozórendszerét. A segélyeszközök egész sora szolgálja a gondozás célszerűségét, gazdaságosabbá tételét, az egyéni támogatás lehetőségét.

Ha a szociális gondozás feladata tisztán az egyének anyagi védelme volna, elmondhatnánk, hogy elérte fejlődésének legfelsőbb fokát. A szociális gondozás azonban nem állhat meg az egyének öncélú védelménél, hanem - amint bevezetőmben mondtam - be kell folynia a társadalom érvényesülését szolgáló tágabb értelmű szociálpolitika irányvonalába. Tehát nem elég, ha csupán az egyénnek pusztán a létét biztosítja, hanem kell, hogy az egyén közösségi létét is megteremtse.

Minél hamarabb felszabadul a közület az alól a súly alól, amit a háborús éveket követő inség jelentett, annál inkább a felé az új elgondolású szociális munka felé fordul, amelynek elve, hogy az anyagi eszközökön felül a munkának egyésítenie kell mindazokat a kulturális és szociális nevelőtényezőket is, amelyekkel az egyén közösségi léte megerősíthető.

Az új gondozási munka alapja az 1800-as évek végén Angliából kiindult settlement gondolatában található meg, amelynek az a lényege, hogy a magasabb kulturális és szociális színvona-

lon élő emberek a szegényebb népcsoportok közé telepedve, minden vonalon igyekeznek őket emberi élethez juttatni.

A settlement-gondolat a fővárosban nem újkeletű. A székesfőváros tanácsa 1910-ben ilyen irányú munka céljára építtette a Népházat, amelyet az V. ker. Általános Közjótékonyági Egyesület kezelésébe adott. Ebben az intézményben valójában megtestesülnek az akkori évek settlement-szerű gondozásának módszerei és szempontjai. Felkarolta a társadalmi élet egész vonalára kiterjedő védelem gondolatát, a társadalom bekapcsolását és a gondozandó réteggel való közelség elvét, tehát mindazokat a szempontokat, amelyek a settlement-szerű gondozást a jövő számára is kívánatosnak teszik.

A Népház épületében az V. ker. Általános Közjótékonyági Egyesület fürdőberendezéssel felszerelt éjjeli szállót, népkonyhát, bölcsődét és munkaiskolát tart fenn, ezenkívül zenekara, énekkara és cserkészcsapata van. A főváros a Népház épületének fenntartási költségeit teljes mértékben viseli, és hozzájárul az Egyesületnek a szociális munkával kapcsolatos kiadásaihoz.

A háború utáni években több egyesület kezdeményezett hasonló szociális munkát, míg a közelmúlt évek óta maga a főváros is hozzájárult egy settlement fenntartásához, majd maga is szervezett egy telepet a X. kerületi Ceglédi-úti szükségglakás-telepen.

Az említett telepek, de főleg a főváros saját telepének munkája már elegendő tapasztalatot szolgáltatott arra, hogy milyen módon lehet a hatósági gondozásba bevonni a settlement-szerűség gondolatát. Hogy ennek ellenére még nem tudott az új gondozási mód kellő formában jelentkezni a főváros szociális rendszerében, annak nem kis mértékben volt oka az, hogy hiányzott egy olyan intézmény, amely a telepek eredményeit felhasználhatja, amelyen keresztül átszívódják a szociális munkába a settlement-gondolat és végül, amely intézmény szakszerű kezdeményezője és irányítója a társadalom ilyen irányú szétszórtan jelentkező munkájának.

Az előbb említett Népház voltaképpen erre a célra épült, azonban egyesületi kezelésben célját betölteni nem tudta. Ezért a főváros törvényhatósági bizottságának közgyűlése az 1939. évi február hó 15-én elhatározta, hogy a Népház épületét az Egyesület használatából visszaveszi, és központi szociális telep céljaira rendezi be.

A célkitűzés szerint az intézmény feladata lesz a környék settlement-szerű szociális gondozása, a székesfővárosban létesülő helyi szociális telepek központi irányítása, valamint úgy a székesfővárosi, mint a társadalmi egyesületek által felállított helyi szociális telepek eredményeinek felhasználása és azok munkájának egységesítése, a székesfőváros szociális munkái számára a szociálpolitikával mint tudománnyal, annak újabb fejlődésével és eredményeivel való megismerkedés lehetővé téte-

le, valamint ugyanezek számára olyan munkaközösségi keret biztosítása, ahol problémáikat és felmerült gondolataikat önképző munka keretében megvitathatják, a szociális kérdések iránt érdeklődő ifjúságnak a szociális munkába való bevonása és a szakmukára való képzése, valamint azoknak az új szempontoknak és gondolatoknak gyakorlati megvalósítása, amelyek a szociális munkakörben felmerülnek, s amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a székesfőváros szociálpolitikai rendszerének fejlődése biztosított legyen.

A tervek szerint a Központi Szociális Telepen a következő intézmények nyernének elhelyezést:

1. Továbbra is fennmarad és kibővül a bölcsőde, az étkező, az éjjeli szállás és a munkaiskola. A szállásnak eddigi jellege annyiban változik meg, hogy a hálótermekből úgy a férfi, mint a női osztályon bizonyos részt azoknak a fiatalkorúaknak tartanak fenn, akik a különböző éjjeli menedékhelyeken az idősebbek társaságában a züllés veszélyének fokozottan ki vannak téve.

Fenn kívánja tartani a főváros és kibővíteni igyekszik a népszállással kapcsolatos fürdőt.

2. Új intézményként létesülnek:

a) néphivatal (általános tanácsadás és szükség esetén eljárás az oda fordulóknak ügyében);

b) munkásifjúgárda (a környékbeli munkásifjak szervezete megfelelő vezetés alatt, kulturális, szociális és állampolgársági nevelés);

c) leánykör (a környékbeli munkáslányok szervezete megfelelő irányítás mellett);

d) foglalkoztató műhely a megfelelő otthon és eszköz nélkül dolgozni nem tudó gondozottak számára, a saját használatukra szolgáló dolgok és cikkek előállítására és javítására, ahol az idők folyamán a gondozottak átképzésére is alkalom nyílhat;

e) a népművelési bizottsággal karöltve erőteljesen és széles körben szervezett kulturális szakosztály, önképzőkörökkel, olvasókörokkal, szórakozó délutánokkal a környékbeli munkáscsaládok számára;

f) a szociális munka elmélyítésére és a székesfőváros szociális munkásainak továbbképzésére szakkönyvtár és olvasóterem. Kül- és belföldi szociálpolitikai művek és folyóiratok gyűjteménye. Ez az intézmény egyben arra is berendezkedik, hogy a szociálpolitika terén intézkedni hivatott szervezetnek a szükséges külföldi példákat és a tárgyalat kérdésre vonatkozó irodalmi kivonatokat szolgáltatassa. A szociális munkások munkaközössége, ahol a szociális munkások vitaestét, előadásokat,

nyelvtanfolyamokat és megbeszéléseket tarthatnak, és ennek munkájában részt vehetnek azok az önkéntes munkaerők is, akik a székesfőváros szociális munkája iránt érdeklődnek és abban részt óhajtanak venni.

g) a társadalmi és fővárosi szociális munka eredményeinek feldolgozására, valamint a helyi telepek szervezésére és a társadalmi egyesületek szociális munkájának organikus bekapcsolására központi settlement iroda, központi szegénynyilvántartó és munkáselosztó hivatal. Ez az utóbbi már meglévő hivatal, de célszerűnek látszik az intézmény keretében való elhelyezése, hogy az adatszolgáltatást nyújtó intézmények egy helyen legyenek. Szociográfiai szakosztály, amelynek feladata lesz a szociális statisztika adatainak kiegészítése egyes részfelvételekkel. A szociográfiai szakosztály lesz az az intézmény, amely idővel képet fog tudni adni a székesfőváros hatóságainak olyan társadalmi kérdésekről, amelyeket valamely intézkedésnél figyelembe kell venni.

Az önkéntes munkásoknak bizonyos részére állandóan szükség van, hogy az intézményben folyó munka elvégeztessék. Ezek számára az intézmény lakást és ellátást biztosít, ha annak ellenében az intézmény keretében dolgoznak. Nagyfotosságú szociális nevelő tényező lesz ez a fiatalok számára, akik a szociális élmény hatását magukkal viszik az életbe, és későbbi elhelyezkedésükben terjeszthetik azt a szociális gondolatot, amelyet az intézményben gyakorlatilag munkálnak.

Ennek a folyó évi május hó 1-én megnyitandó új intézménynek bővebb ismertetését azért tartottam szükségesnek, mert ez lesz az országnak hatósági vezetés alatt álló első ilyen célú modern intézménye, amely hasonló kezdeményezésekhez mintául szolgálhat, és meggyőződésem, hogy mintául is fog szolgálni. Szükségesnek tartottam azért is, mert azzal, hogy a főváros törvényhatósági bizottsága a settlement-szerű gondozásnak központi otthont adott, egyben állást foglalt a főváros szociális gondozásának jövő irányát illetően, mintegy felhatalmazást adva a settlement-szerű gondozás megvalósítására.

Mindezekről eltekintve, az intézmény alkalmasnak látszik arra, hogy a hatóságok különböző szociális ténykedése, valamint a társadalom hasonló célú munkája között az összhangot megteremtse, hogy a társadalom összes erőit összefogja a társadalom boldogulására.

Tudott dolog az, hogy a társadalom a szociális célok szolgálatában mindenkor óriási áldozatokat hozott, azonban ezek az áldozatok megfelelő célkitűzések és összmunkálkodás hiányában aránytalanul kis eredményt biztosítottak.

A társadalomnak a szociális munkában való részvétele aktív és passzív. Az aktív részvételnek általános megnyilatkozása a társadalmi egyesületek munkája, amely a hatóság ellenőrzése alatt áll. A munka széteső, és a legtöbb esetben helyesen felfogott cél nélkül folyik. A társadalmi egyesületek munkájában

elveszett erkölcsi és anyagi erőt kívánta a főváros megteremteni akkor, amikor munkájuk helyes irányba való beállítása érdekében pár évvel ezelőtt a Főméltóságú Asszony fővédnöksége alatt megalakította a Társadalmi Embervédelmi Bizottságot, amely az egyes munkaterületeken működő egyesületeket szakosztályokba kívánta egyesíteni. A bizottság hatásköre a koldulás eltiltásával kapcsolatban szervezett alamizsnamegajánlási akcióban való részvételre is kiterjed, amennyiben a vonatkozó miniszeri rendeletben előírt központi bizottság munkakörét is magára vállalta. A bizottság a jövőt illető elképzelés szerint be fog kapcsolódni a Központi Szociális Telep működésébe, és remélhető, hogy annak keretében az eddiginél eredményesebben fogja célját szolgálni.

A bevezetőmben a szociálpolitika fogalmát vázolván azt mondtam, hogy a szociálpolitika tudománya gyakorlati megnyilatkozásában az egész társadalomra kiterjedő védelmi tevékenység. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy a szociálpolitikának a mindig mozgó és mindig újabb és újabb jelenségeket hozó életfolyamattal, a társadalmi élettel állandóan szoros és szerves kapcsolatban kell lennie, és mindig rugalmasan kell reagálnia a felmerülő problémákra. Nemegyszer a társadalom egyensúlya és békéje függhet attól, hogy ezt a feladatot milyen erővel és milyen rugalmassággal tudja megoldani.

A társadalom fennmaradását és fejlődését munkálja viszont a jó szociálpolitika, amely éppen nagy jelentőségű feladatára való tekintettel azoktól, akik abban részt vesznek, messze tekintő figyelmet és széleskörű ismereteket, szakértelmet követel.

A székesfőváros ezt kívánja biztosítani azzal, hogy igazgatása keretében a szociális státusz felállítását a legközelebb megvalósítandó programjába felvette. Azonban ez az intézkedés a közigazgatásnak csak a kifejezetten szociálpolitikai ügykörében biztosíthatja a szaktudást és a helyes szociális szellemet, holott a köztisztviselőkre nemcsak ebben, hanem a közigazgatás minden ágazatában hárulnak olyan feladatok, amelyekben a szociális elem s a társadalom érdekei szociális szellemet követelnek. Maga a tisztviselői magatartás is lehet a társadalmi nevelésnek, a közösségi érzés és tudat kidomborításának igen hasznos eszköze, de ugyanúgy eszköze lehet a meg nem értettségből táplálkozó széthúzásnak is.

Az élet mai dübörgő rohanása nem tűri azt, hogy a közigazgatás útját állja. Az életnek ez a mozgása tehát a közigazgatásban is új szellemet, új magatartást követel, követeli a merev formákhoz ragaszkodó bürokrata szellem megszüntetését, a köztisztviselő magatartásában pedig annak kifejezését, hogy ő a társadalmi közösség érdekeit képviseli, hogy az, aki hozzáfordul, érezze, hogy nem ellenféllel, hanem az egyénnek a közösségi életbe való kapcsolását munkáló, megértő embertársával áll szemben.

Ez az a szociális szellem, amelyet a közigazgatás minden vonalán érvényesíteni kell, és ez az a magatartás, amely a társadalom belső egységének, egy erős nemzeti társadalom kialakulásának oly fontos tényezője. Ezt különösen ajánlom kedves hallgatóim figyelmébe, akik itt a jövő generációt képviselik, akik majdan mint vezetők fokozott felelősséggel lesznek hivatottak szolgálni a nemzeti társadalom jobb jövőjét.

ESZTERGÁR LAJOS
A SZOCIÁLIS MUNKA VÁZLATA*)

A gazdasági eltolódás a magyar társadalom életében a feszültséget állandósította. Kinövéseket idézett elő, amelyek nem maradhattak következmények nélkül. A "lesz, ahogy lesz" elve mint társadalmi szemlélet az idők sodrát nem bírta el. A magára hagyott egyén a szükségletek kielégítésének hiánya miatt nehéz sorsba jutott, az egyének azonos okokból fakadó szenvedése, azonos nélkülözései a társadalmi osztályok ellentétét kiélezték. A hiányok és a rétegekbe, osztályokba tömörülés társadalmi szakadékokat okoztak, amelyek egymástól elválasztották a nemzet ereje szempontjából nem nélkülözhető és a nemzetbe szorosan együvé tartozó alkotórészeket. Az individualizmus elve a háború utáni viszonyok kialakulásában éreztette káros hatását. A háború során öntudatra ébredt társadalmi rétegek és osztályok nagy számuk és erejük tudatában nem voltak többé hajlandók a háború előtti állapotba visszaszülyedni, követelték minden téren életlehetőségüket.

A nemzet élni akart. A megcsonkítottság dacára nagy nyomorúságából fel akart támadni. Az elesettség ráeszméltette az illetékeseket a nemzet erőit alkotó elemek, tényezők kutatására és elismerésére. Az élni akarás, az új élet követelte a megerősödés érdekében a nemzethez tartozó minden kis - egyéni és csoportos - erő érvényesülési lehetőségét. Nem lehetett többé a nemzet és a jövő szempontjából különleges helyzetet biztosítani egyeseknek, kisebb csoportoknak, rétegeknek, hanem meg kellett nyitni az összes lehetőségeket a nemzet keretében élő minden egyes tag részére azért, hogy közös munkával biztosíthassák a nemzet fennmaradását.

Ilyen körülmények között nem maradhatott figyelmen kívül az a tapasztalati tény, hogy erő kifejtésre csak az az egyén alkalmas, akinek elsőrendű szükségletei nem hiányoznak. A szükségletek kielégítését szolgáló javak biztosításán kívül módot kell nyújtani a kevesebb ismerettel rendelkező egyéneknek arra, hogy a boldogulásuknak útját megtalálják. Ezenkívül az eszközök megszerzési lehetőségét is meg kell nyitni, melyek segítségével az egyén a nincstelenségből kikerüljön, és a legégetőbb hiányok kielégítésén túl abba a helyzetbe jusson, hogy mint önálló egzisztencia a nemzeti vagyon, a nemzeti erő szaporításának alkotó tényezőjévé váljék.

Az ország határain túl nagy változások történtek. A régi elméletekkel szakítottak, az egyes társadalmi osztályok kiváltságos helyzete megszűnt. Az egyéni érvényesülés helyébe a nemzet, a nép, a közösség érdekei léptek. A nemzet szempontjából a

*) A szerző kiadása, Pécs, 1939.

közösség szervezett munkája, a közösség erejének megnövelése volt az elérendő cél. A nemzeti és népi közösségi erő az országok arculatát megváltoztatta, és fölénybe került az individuális-liberális elveket valló nemzetekkel szemben. A gyakorlatban elért eredmények meghatározták azt az irányt, amelyben a magyar életnek fejlődnie kell.

Az országos érdekek szolgálata szempontjából fontos körülmény, hogy ki vezeti az egyént a nemzeti célok felé, továbbá, hogy hogyan kapcsolódik be az egyén a nemzeti közösség szolgálatába. A közösség az egyéneken épül fel, az egyének gazdasági helyzete, társadalmi szemlélete, nemzeti eszméje határozza meg az összesség fejlődési irányát. Amíg az egyén létfenntartásához szükséges elemek hiányával küzd, addig nem lehet tőle építő munkát várni. Minden építő munkához eszközök és akarat szükséges. A nincstelen nélkülözi az eszközöket, akarata is csak a kiáltó hiányok, az elsőrendű szükségletek kielégítésére irányul.

Az elsőrendű szükségletek kielégítése, továbbá az életgondoktól való mentesülés iránti vágy sodorja a tömeget a különböző társadalmi, politikai mozgalmakba. Társadalmi, gazdasági, politikai iskolázottság nélkül a jelszavak és propaganda ereje, valamint a propagáló egyének szuggesztív hatása alatt foglalt a múltban állást, csatlakozott egyes irányzatokhoz az egyén és a belőlük alakult tömeg, melynek helyzete javulását ígérték. A tömegek összehozása különösebb nehézséget nem okozott. A tömegmegmozdulások útján céljaikat elérni akaró egyének és kisebbségek érvényesíthették a maguk egyéni, politikai, gazdasági és világnézeti felfogását.

A nagy tömeg tehát kikerült abból a vezetési irányból, amely a nemzet léte szempontjából rendkívül nagy jelentőségű volt. Mesterségesen kimélyített szakadékok áthidalását megakadályozták. Az áthidalás megszüntette volna a tömeg kihasználását és ferdeirányú vezetését, nem tette volna lehetővé a gazdasági és politikai kihasználást, következésképp megakadályozták azoknak a szempontoknak érvényesítését, amelyek a lakosságnak széles rétegeit jobb helyzetbe hozták volna.

Az individuális, liberális irányzat szelleme kihatott a kiadott jogszabályok végrehajtására is. Megjelentek a jogszabályok, kiadták az utasításokat, a közfelfogást azonban úgy irányították, hogy annak az írott malasztól kívül jelentős hatása nem maradhatott. A nemzeti érdekek szolgálatát ellátó szociálpolitikai koncepció hiányzott. Egyes adott esetekben, kiáltó hiányok orvoslására kiadtak - jobbára álhumanisztikus szempontok figyelembe vételével - utasításokat, ezek azonban légüres térben mozogtak, mert az intézkedések a megvalósításnak "nervum rerum"-járól, az anyagiak biztosításáról megelégedtek. A közfelfogás pedig minden ilyen irányú kiadást a közjótékonyság számlájára, társadalmi önkéntes adakozásra utalt.

A közigazgatás, amelynek a kiadott jogszabályok, utasítások végrehajtása lett volna a feladata, nehéz helyzetbe ju-

tott. Az autonómia választott tisztviselőinek is áldozatot kellett volna hozniuk az elesettek érdekében, mert többnyire a birtokos osztályból kerültek ki, másrészt azonban kötve volt az autonóm tisztviselők keze, mert azok akaratától függött megválasztásuk, előmenetelük, akiknek érdekei a nagytömegek érdekeivel ellentétben állottak. Ilyen körülmények között a kiadott törvények, jogszabályok, utasítások végrehajtása az államhatalom anyagi alátámasztása nélkül a lakosságnak megterhelésével és közérdekű magatartására való szorításával lett volna biztosítható. A földbirtokosnak meg kellett volna adni a magasabb munkabért, jobb cselédlakásokat kellett volna építtetni, a közsületeknek az anya- és csecsemővédelem, óvodások, iskolások stb. védelmének megoldása végett intézményeket kellett volna létrehívni. Ellenőrizni, sőt kikényszeríteni kellett volna, hogy úgy a mezőgazdasági, mint ipari munkás megkapja azt a bért, amely megélhetését fedezte volna. Tehát mindazoknak a jövedelmét csökkentették volna a szociális közigazgatási intézkedések, akik az autonómiában és a parlamentben a döntés birtokában voltak. Ilyen körülmények között kettősség keletkezett. Az államhatalom felelőssége tudatában a nemzet jövőjének megóvása, biztosítása, a nemzeti erő fokozása érdekében kiadta a jogszabályokat. A kiadott jogszabályok, utasítások, rendeletek azonban formák maradtak, amelyekre kimondták a végrehajthatatlanságot, időszerűtlenséget, túlzást, fantáziaszüleményt stb., amelyekkel érdemben nem foglalkoztak. Ez a szemlélet érlelte aztán a helyzetet oda, hogy mikor a nemzetnek a lét és nemlét mesgyénjén a legnagyobb erő kifejtésre van szüksége, hatalmas tömeg küzd az elsőrendű szükségletek hiányával, amely gyengíti a nemzet súlyát, jelentőségét és hatóderejét.

A helyzet javítására tett intézkedések a külső és belső feszítő erő eredőjeként jelentkeztek. A hibák javításra megértek. A nemzetközi helyzet alakulása szempontjából követőleg jelentkezett a nemzeti erő fokozása, amely csak kiegyensúlyozott gazdasági és társadalmi körülmények között biztosítható. A társadalmi és gazdasági kiegyensúlyozás munkája úgy minőségileg, mint mennyiségileg kinőtt az individuális-liberális karitatív pepecselés keretei közül. Ma már a szociális munka nem maradhat közjótékonyság szeretetköpönyege alatt, nem maradhat az alamizsnaosztás módszerénél. Az összes körülmények és függőségek egybevetése, a gazdasági lehetőségek kihasználása, a társadalmi rétegek helyzetének a többi rétegre és a jövőre való kihatása szabja meg az intézkedéseket. Ezt pedig nem lehet diletáns munka keretében elvégezni, sőt szakképzett, jól felkészült, széles látókörű, a körülményekkel, a lehetőségekkel számoló és azokat kihasználni tudó ügyszerető, lelkiismerets irányító és végrehajtó tisztviselőkre van szükség.

A nemzeti megerősítés munkája nem maradhat kizárólag a közigazgatás feladata. Az egymásra utalt és társadalmi osztályokba tömörült, de együttesen a nemzetet alkotó emberek közigazgatási, társadalmi és egyházi igazgatása együttes feladatként oldhatják meg a nemzetet, a társadalmat és az egyházat közelről érintő szociális problémákat. Ugyanaz az egyén alanya a közigazgatásnak, az egyháznak és a társadalomnak is. Az élet

sokoldalú problémáinak egy részét a közigazgatás oldja meg, másik része az egyházi és harmadik része a társadalmi munka keretében megoldandó feladat. Egyik tényező sem hiányozhat, mikor a munkaeredmény biztosítása érdekében, a nemzet jövője szempontjából az egyes feladatok megvalósításra kerülnek.

Az egyén - mint a társadalom életének alkotó eleme - a benne rejlő individuális hajlam, függetlenségre való törekvés, a gyengébb rovására való érvényesülés miatt csak a hatalom birtokában szorítható közérdekű magatartásra, ha az etika ereje erre nem elegendő, tehát szükség van a közigazgatás intézkedésére és közreműködésére. Ugyanis "a közigazgatás: az állam, vármegyék és a községek s a szervezetükhöz tartozó közzogi, jogi személyek szerveinek minden olyan ténykedését, amely az egyházak és a társadalom munkásságát a társadalom jólétének emelése érdekében megszervezi, irányítja, ellenőrzi, segíyezi s a karhatalom rendelkezésre bocsátása útján támogatja - az állami, vármegyei és községi közintézeteket és gazdasági vállalatokat pedig létrehozza, céljaikat kitűzi, fenntartásukról és zavartalan működésükről gondoskodik s céljaik megvalósítására felügyel." /1/

A szociális problémák csak módszeres munka keretében oldhatók meg. A teljes áttekintés nyújtja a megbízható megoldás lehetőségeit, ez azonban feltételezi, hogy azokkal a problémákkal, amelyek a szociális munka fogalmához kapcsolódnak, tisztában legyenek azok, akik a szociális munkára vannak hivatva. A magyar szociálpolitika nélkülözötte úgy a közigazgatásban, mint a társadalomban a módszeres kutatást. Kitűnő kutató munkák elvégzésével végződő ugartörése felhívta az illetékesek figyelmét az e téren mutatkozó hiányokra. A szociális problémák nem egy forrásból keletkeztek, azokat nem lehet helyi karitatív segélyekkel izolálni, nem lehet elintézésük tömegmunka, sem pedig kényelmesebb határozati forma. A szociális munka felöleli az egész magyar életet, tehát a megoldások megkívánják, hogy a hozzákapcsolódó társadalmi rétegek és azok gazdasági helyzetét figyelembe vegyék. A szociális munka pontosan működő gépezethez hasonlítható, amelyben megvannak az alkotórészek, s amelyeknek mozgásban tartása az a céltudatos államhatalmi törekvés, amely a szociális helyzet megjavítására irányul.

A szociális munka fentebb említett feladatának csak akkor felel meg, ha az az élet infernójából indul ki. Az infernó mutatja a szociális problémákat, illetőleg a szociális problémák következtében kerülnek az egyesek - az individuális hibákon kívül - az élet infernójába. A problémák érzékelése céljából le kell szállani a nyomorhoz, nélkülözéshez, panaszhoz, hogy azoknak lemérése, áttekintése révén az egyéniből tömeggé fejlődő problémák hatását, erejét át lehessen tekinteni. Az áttekintett, lemért szociális problémák okait, a forrását kell kutatni. Módszeres szociális munka tehát a problémák keletkezésénél kezdődik. A keletkezés során vissza kell menni a problémák kiindulási pontjához, végig kell kísérni a problémákat útjukon, és meg kell látni az összes következményeket és hatásokat, melyek a problémák nyomán keletkeznek.

A szociális munka megszervezésének megvannak az előfeltételei. A szociális problémákat a kielégítetlen szükségletek okozzák. A szükségletek az egyéneknél jelentkeznek. A sok azonos egyéni hiány a csoportok, társadalmi rétegek, társadalmi osztályok hiányává fejlődik. Látni kell, hogy melyek azok a problémák, amelyek könnyen alakulnak át egyéni problémából társadalmi problémává. Ezeknek a felkutatása és megállapítása ad képet a szociális szükségletekről.

A problémák szerint kétfelé tagozódik a munka, és pedig a megelőző munkára és a meglevő problémák megoldási munkájára. A megelőzési munka is az egyénnél veszi kezdetét, mert a fentebbiek szerint a társadalmi probléma az egyéni problémák összessége. A megelőzési módokat fel kell ismerni, az azokhoz szükséges eszközök megválogatása a szociális munka egyik leglényegesebb feladata. A megelőzés hiánya miatt jelentkező szociális problémát a szociális munka keretében meg kell oldani. A megoldásnak azonban megvannak az előfeltételei. A megoldáshoz nem lehet hozzákezdeni, amíg az adatgyűjtés munkája befejezve nincs.

Az adatgyűjtés sem tartozik a könnyű és egyszerű feladatok közé. A szociális problémák jelentkeznek a népesedés minőségi és mennyiségi részén. Úgy a mennyiségi, mint a minőségi népesedést lényegesen befolyásoló társadalmi problémák vizsgálati anyaga azt mutatja, hogy a születések elmaradásából származó nemzeti hátrány át van szöve különböző erkölcsi, gazdasági szálakkal, és a születés elmaradásának ténye sok olyan kérdést takar, melyek feltárása nélkül ezt a nagy problémát megoldani nem lehet.

Az adatgyűjtés a népesedés és népmozgalom kérdésén kívül akkor teljes, ha az élet korszerű tagozódásában felöleli az anya- és csecsemővédelem, gyermek, ifjú, felnőttek helyzetét. De az életkor szerinti adatgyűjtést ki kell egészíteni a társadalmi rétegződés szerinti adatgyűjtéssel, amely megmutatja, hogy a munkás, törpe-, közép-, kisbirtokos, jómódú paraszt, iparos, kereskedő és értelmiségi társadalmi rétegben, osztályban milyen problémák keletkeznek, azok miképpen hatnak, alakulnak, és alakulásuk, egymásba kapcsolódásuk hogyan váltja ki azokat a problémákat, amelyek a nemzet egészére, annak erejére, fejlődésére kihatással vannak.

Az adatgyűjtés teljes képét csak akkor lehet megszerezni, ha a gazdasági erő szerinti társadalmi rétegződésben végbenő változások és magatartásuk vizsgálatára is kiterjed. A nagygazdák, gazdaságok, gyáriparok, pénzintézetek magatartása, a haszonkulcs megállapítása, a jövedelem mikénti felhasználása, továbbforgatása a szociális problémák kialakulásában igen jelentős szerepet töltenek be. A gazdasági erő lehet a problémák megszüntetésének igen jelentős tényezője, mint ahogy ellenkezője is: a legsúlyosabb problémák elindítója. Egy nagy gazdaság lehet egy vidék lakosságának áldása, jólétének biztosítója, éppen úgy "a contrario" lehet a lakosság legsúlyosabb problémáinak, elnyomorodásának okozója.

A szociális problémák felismerése, keletkezésük vizsgálata és az adatgyűjtés után veheti kezdetét a problémák leküzdésére irányuló munka, melyhez eszközök szükségesek. Mindenekelőtt életre kell hívni azt a szervezetet, amely a szétágazó szociális munka elvégzésére alkalmas. A szociális feladatok megoldása - abból az elvből kifolyólag, hogy az egyének jóléte, helyzetének megjavítása, az egyének fejlődése elé meredő akadályok eltávolítása, illetőleg áthidalása az állam és szerveinek feladata - elsősorban a közigazgatás körébe tartozik, tehát a közigazgatás megfelelő organizációjáról kell gondoskodni. A szociális munka szervezésénél figyelembe veendő az a meglévő, kiépített szervezetek és adottságok, amelyek a többi közigazgatási feladatokat ellátják. A szociális közigazgatás akkor tudja elvégezni a munkáját, hogyha a közigazgatási egységek a községből kiindulva a legmagasabb államigazgatási szervezeteig zavartalanul összeműködnek. A községekben végrehajtandó szociális munkának megfelelő szervezettel kell rendelkeznie. Ugyanúgy biztosítani kell a járásokban, megyékben, városokban az egymáshoz kapcsolódó, fokozatos és az egyes fokokon elintézésre váró ügyekhez szükséges szervezetet.

A szociális munka közigazgatási feladata jelentkezik a végrehajtásban, javaslatkészítésben és a többi szervekkel való együttműködés biztosításában. A kiinduló pont a község. Az egyéneknek a községekben kialakult társadalmi élete mutatja a társadalmi berendezkedés hibáit első fokozaton. A községek élete az egyén helyzetét tükrözi vissza. A társadalmi rétegződések itt kezdődnek, viszont csak itt lehet a szociális munkát eredményesen megalapozni. Egy községben fellépő társadalmi probléma a kisebb rétegződésben könnyebben figyelhető meg, viszont könnyebben alkalmazhatók a problémák megoldásához szükséges eszközök. Ha ma az egész ország lakosságát érintő szociális problémák kerülnek felszínre, annak az az oka és magyarázata, hogy a községekben a problémákat akkor, mikor felmerültek, organizáció hiányában nem oldották meg, s minthogy az okok, amelyek miatt a problémák felmerültek, rendszeren a községen kívül nagyobb egységekben kihatással bíró magatartásokból, állapotokból keletkeztek, ugyanazok az okozatok jelentkeztek több községben és alakultak az ország kisebb vagy nagyobb területén általánosokká.

A községekben jelentkező problémák megoldása csoportok szerint végzendő. Az általános védelmi csoportban népesedés, családvédelem, öregség és rokkantság következtében fellépő problémák és egyes alkalmakkor fellépő inség és a szegénységgel kapcsolatos tennivalók csoportosíthatók.

Külön csoportban kell tárgyalni a munkásokkal kapcsolatos problémákat. Ebbe a csoportba beletartozik a tanoncvédelem, mezőgazdaságban dolgozó ifjúság és munkásság védelme, mezőgazdasági cselédek és házi cselédek, kisipari-, gyári- és bányamunkások védelme.

Ezen csoportokon túlmenőleg a módszeres szociális munka nem hagyhatja figyelmen kívül a kisegzisztenciák mikénti kiala-

kulásának és működésének egyetlen csoportját sem. A cél és feladat a kisegyzisztenciák számának növelése, melybe szervesen bekapcsolódik a meglévő kisegyzisztenciáknak olyan irányú óvása, hogy azok a különféle társadalmi, gazdasági, politikai hatások következtében megszerzett társadalmi helyüket ne veszítsék el, azaz ne süllyedjenek vissza az alacsonyabb társadalmi rétegben elhelyezkedő munkásság, esetleg proletariátus színvonalára. A szociális munka tehát kiterjed a kis- és törpebirtokosokra, kiskereskedő, kisiparosokra és kis háztulajdonosokra.

A materiális helyzet megszilárdítása mellett külön feladat az egészségvédelem kérdése. Az egészségvédelem és a szociális problémák keletkezése egymással szoros kapcsolatban áll. Az egészségvédelem hiánya a szociális problémák sorozatát váltja ki, míg a jól kiépített egészségvédelem sok szociális problémának veszi elejét. A hiánnyal küzdő egyén kellő táplálkozás híján az időjárás viszontagságai ellen nem tud kellően védekezni, ami a betegségek sorát váltja ki. A betegség következtében korlátozott keresetképeség előidézí a szegénységet, az egyénnek, esetleg a vele kapcsolatban álló többi személynek anyagi romlását. A legtökéletesebb egészségvédelmi szervezet sem tudja egy bizonyos mértéken felül hatását kifejteni, ha nem szegődik társául a szociális munka, amely nyújtja a materiális szükségleteket. A gyógyszer még nem gyógyítja meg a beteget, a gyógyszer mellett szükség van megfelelő táplálkozásra, esetleg meleg szobára, egészséges fekvőhelyre, lakásra, ruhára stb. Biztosításuk a szociális munka körébe tartozik, és miután az elsőrendű szükségletek kielégítésével állanak kapcsolatban, a szociális problémák tekintélyes részének megoldását is jelentik. Az egészségvédelmi csoportba beletartozik az anya- és csecsemővédelem, az óvodás, iskolás gyermekek védelme, népbetegségek elleni küzdelem, betegség és baleset elleni védelem.

Mindezekon a csoportokon kívül a népképzés az a feladat, amely szorosan beletartozik a szociális munkába. Az oktatási rendszerben a gyakorlati szempontok nem érvényesülnek olyan mértékben és módon, hogy az élet folyamán az elemi oktatásban részesültek a különböző életviszonyok között el tudjanak igazodni. A folyton változó élet indokoltá teszi, hogy a lakosság állandó tájékoztatást nyerjen azokról a változásokról, amelyek gazdasági haladását, társadalmi és gazdasági megerősítését szolgálhatják. A népképzésnek fel kell ölelnie azoknak az ismereteknek nyújtását, amelyek a falu adottságai között lehetővé teszik, hogy a falusi lakosság állandóan lépést tarthasson az élet fejlődésével, az új lehetőségek kihasználásával, az új eszközök gyakorlati alkalmazásával, társadalmi és gazdasági erejüket növeljék. Tehát azoknak a szaktanfolyamoknak, amelyek eddig is működtek, a magasabb nemzeti érdek szolgálatában szervesen be kell illeszkedniök a szociális közigazgatás munkakörébe.

A szociális közigazgatási feladatkör a végrehajtáson túl felöleli a javaslatkészítés feladatát, amely abból áll, hogy a helyi viszonyok között meg nem oldható feladatok vármegyei,

vagy pedig kormányzati keretben való rendezésére tesz előterjesztést.

A javaslatkészítésen túlmenőleg meg kell szervezni az együttműködést azok között a szervezetek között, amelyek közvetlenül, vagy közvetve szociális munkakört végeznek, vagy valamilyen módon munkájukkal a nép gazdasági helyzetének megjavítását végzik, és így a szociális problémák számának csökkentésére vannak hivatva. Az együttműködés biztosítására megvan a lehetőség és alkalom a községekben, de ki kell építeni az együttműködést a megyei szervezetek és főképpen az országos szervezetek között.

A szociális munka megszervezésénél a közigazgatás feladata az egyház szociális munkájának bekapcsolása mellett a társadalom szociális munkájának megszervezése is. A társadalom a szociális munka egy részét társadalmi egyesületek alakjában végzi. Vannak társadalmi egyesületek, amelyek konkrét szociális kérdéseket akarnak megoldani, a társadalmi egyesületek legnagyobb része azonban minden szociális kérdéssel akar foglalkozni, és vannak olyan társadalmi alakulatok, melyek közvetetten állíthatók egyes szociális problémák megoldásának szolgálatába. A társadalom legnagyobb része szervezetlenül veszi ki részét a társadalmi szolidaritásból folyó munkából. A társadalmi munka megszervezése rendkívül fontos és nagy jelentőségű egyrészt a benne rejlő hatalmas munkaenergia miatt, amely a feladatok igen tekintélyes részének megoldásához elegendő volna, másrészt a szervezett társadalmi munka hatalmas nemzetnevelő és nemzetépítő munkát végezhetne el, és végül, de nem utolsó sorban a jelentősége kidomborodik abban az anyagi erőben, amit a társadalom juttat a felszínre kerülő problémák elnyomására. Mindezek az energiák, hatalmas lehetőségek a szervezetlenség következtében nem fejthetik ki hatásukat. Az átrendezési munka megindítása az államhatalom kezdeményezésére a közigazgatás közreműködésével sürgősen megoldandó.

Az organizáció mellett a szociális problémák megoldásának eszközei a közigazgatási jogszabályok. A társadalomban fellépő hiányok, a társadalmi elferdülések és az abból folyó társadalmi összhang megzavarásának megelőzése, illetőleg a megzavart összhang helyreállítása érdekében az államhatalom jogszabályokat bocsát ki. Bár a jogszabályok kibocsátása nem történt átfogó szociálpolitikai szemlélettel, rendszerbe foglalásuk után megnyugtató képet adnak. A jogszabályokban lévő lehetőségek kihasználása a problémák számát és feszítő erejét csökkentené. A jogszabályok megismerésére, végrehajtására és alkalmazására nem fordítottak gondot. Hiányzik a közigazgatásban a szervezet, amely a jogszabályrendszerben a szociális munkára vonatkozó jogszabályok végrehajtásával foglalkozhatna. Következésképp a kiadott jogszabályok a gyakorlatban nem nyertek megfelelő alkalmazást. A szociális közigazgatás, amely a közosság érdekeit szolgálta volna, eltévedt a bürokrácia és a formalizmus útvesztőjében. Nem történt gondoskodás arról sem, hogy a szociális hiányok megszüntetése érdekében kiadott jogszabályok egy kézben összpontosuljanak, így elmaradt a megfelelő gyakor-

lat kifejlődésének lehetősége. A hatalmas nagy erőfeszítés, amely a kiadott jogszabályokban az államhatalom részéről a gyengék védelme érdekében a társadalmi összhang biztosítására és ezzel kapcsolatosan a nemzet megerősítésére és fejlesztésére irányult, hatástalan maradt.

A szociális problémák megoldásának eszközei között szerepelnek a morális eszközök. Ezek a felebaráti szeretet, társadalmi szolidaritás, nemzeti öntudat, faluközösségi öntudat, osztályöntudat megismerése. A morális eszközök a szociális munkának hatalmas támaszai. A közérdekű magatartásnak megvannak az etikai alapjai. Az erkölcsi beállítottság adja meg a lehetőséget az igazságos társadalmi berendezkedésre. Az etika hiánya miatt az önzés lép előtérbe, és a problémák megoldására irányuló törekvések olyan nehézségekkel kerülnek szembe, amelyek a munkaeredménynek igen tekintélyes részét megsemmisítik. Ahol az erkölcsi világnézet magas fokon áll, ott a feladatok legnagyobb részét megoldják különösebb külső beavatkozás nélkül.

A szociális problémák megoldásához ismeretekre van szükség. Általános szociális kultúra nélkül szociális feladatokat megoldani nem lehet. Szükség van a készségre, amely a morális felfogásból táplálkozik, a készséget azonban ki kell egészíteni az ismeretek alkalmazásával, hogy az gyakorlatilag értékke alakulhasson. Lehát szükség van az általános szociális kultúrára, kell ismerni a társadalom szerkezetét, ezeken túlmenőleg nélkülözhetetlenek a szociális munkánál az általános gazdasági ismeretek, a szakismeretek, és végül ismerni kell a helyzetet és az egyént, az embert, akinek helyzetén a szociális munka segíteni akar.

A szociális munka legjelentősebb tényezője a gazdasági eszközökben rejlik. Gazdasági eszközök közé kell sorolni a karitatív segélyezést, munkaalkalmak szervezését és a szövetkezetek, pénzügyintézetek közreműködését - a szociális problémák megoldásának szolgálatában. E három tényező együtt alkotja a szociálgazdasági feladatkört, amelynek további tagozódásában a munkaközvetítés, szabadidő felhasználás, telepítés, gazdálkodás, tagosítás, értékesítés, beszerzés, hitel és közlekedés feladatai szerepelnek.

A szociális problémákat bőségesen ontja a munkakereslet és munkakínálat mikénti kialakulása, illetőleg a kínálat és kereslet kiegyenlítetlensége. A kínálat és kereslet kiegyenlítődése, egészséges egyensúlyba hozása, a gazdasági életet is védi a megrázkódtatásoktól. A nagy munkástömegeknek a munkalehetőségek területén szükségük van tájékozódásra. A szociális munkának egyik igen jelentős tényezője a helyes tájékoztatás megszervezése, a munkák terén mutatkozó különbségek kiegyenlítése, mert ez az egészséges és igazságos munkabér kialakításának erős támpontja.

A szabadidő felhasználás részben a munkahiány következtében előálló szabadidő, részben pedig a munkaidővel kapcsolatos szabadidő kihasználásának feladatait öleli fel. A munkaszü-

netek gazdaságos felhasználása nagy szervezési feladatot ró az illetékesekre, viszont az anyagi és morális előnyök, amelyek benne rejlenek, a nemzet szempontjából felbecsülhetetlenek. A munkanélkülieknek jóirányú foglalkoztatása, a gazdasági életbe való visszavezetése nemcsak a nemzeti vagyon növelése szempontjából rendkívül nagy jelentőségű, hanem egészséges munkás lelkeletnek, munkamorálnak a kialakítását is elősegíti.

A gazdasági eszközök között szerepel a telepítés kérdése. Az egészséges, kiegyensúlyozott társadalmi élet biztosítása érdekében szükséges annak a megállapítása, hogy vajon az egy földterületen élő lakosság a létfenntartáshoz szükségeseket azon a területen biztosítani tudja-e. A jelenlegi társadalmi elrendeződésben azt kell látni, hogy belterjes gazdálkodásra alkalmas területeken a ritkább lakosság külterjesen gazdálkodik, jóllehet ugyanaz a terület sokkal több családnak, egzisztenciának nyújthatna biztos alapot. Ezzel szemben igen sok vidéken a föld mostohasága, termőképessége állja útját a belterjes gazdálkodásnak, s ezeken a területeken a lakosság sűrűsége még fokozza a társadalmi helyzet rosszabbodását. Ennek az egyenlőtlenségnek a kiigazítása vár a telepítésre. Itt kapcsolódik aztán a gazdálkodás feladata a szociális munkába. Ahol belterjes gazdálkodás biztosítani tudja a többtermelést, a belterjes gazdálkodásra meg kell tanítani a lakosságot, hogy a föld termelőlehetőségeinek legjobb kihasználásával minél több egyénnek, családnak biztosítsa a megélhetést.

A gazdálkodás mellett a tagosítás, értékesítés és a beszerzés kérdései azok a nagy feladatok, amelyek szervesen hozzátartoznak a társadalmi megelégedettség biztosításához. A tagosítás a föld megművelését, könnyebb kezelhetőségét biztosítja. Az értékesítés megszervezése révén kiemelhetők a társadalmilag és gazdaságilag leggyengébbek a kihasználók kezéből, ha gondoskodás történik egyúttal a termelt anyagok értékesítésének megszervezéséről. A jobb áron értékesített termelvények biztosítják a jobb munkabéreket és a nagyobb teherbíróképességet. Ugyanakkor nem hagyhatók figyelmen kívül a beszerzéssel kapcsolatosan jelentkező társadalmi nehézségek és a beszerzéshez szorosan kapcsolódó kishitelek kérdése sem.

A hitel szerepe a társadalmi helyzet megjavítása szempontjából ott emelkedik ki jelentőségében, mikor a hitel az önálló egzisztenciák megerősítése, illetőleg kialakítása szolgálatába áll. A hitel tehát nem lehet kizárólag egyoldalú pénzüzlet, hanem tekintetbe kell vennie azokat a gazdasági hatásokat, amelyek a hitelhez kapcsolódnak, tehát a hitelnek biztosítani kell azt a szerepet, hogy a jobb gazdálkodásfejlődést szolgálja. Nem döntheti el a hitel nyújtását kizárólag csak a kölcsönt felvevő hitelképessége, hanem figyelembe kell venni azt a célt is, amelyre igénybe veszik. Ha az az általános gazdasági keretekben nem biztosítja a társadalmi megerősödést, akkor folyósítani nem szabad. Ezenkívül a hitel kérdését rendezni kell, különösképpen a bankszerű fedezetet nem nyújtó kisegzisztenciák hitelkielégítése terén, ahol ez idő szerint fedezet hi-

ánya miatt, személyi hitel formájában az uzsora vámszedői tesszik nehezzé a nincstelenek és kisegisztenciák életét.

A szociális problémák megoldásának eszközei között szerepel a közlekedés kérdése is. Ahol nincs út, ott a termelők nem szállíthatnak az év bizonyos szakában. A termelvények nagyobb részének értékesítése az őszi időben történik, mikor az esős idő következtében az utak járhatatlanok. A termés eredményére váró gazda kénytelen a közlekedési nehézségek miatt az adott viszonyok között kínálkozó áron értékesíteni terményeit. Ez igen sok tekintetben lényeges veszteséggel történik meg, és elesik attól a többlettől, amit megszerezhetne, ha megfelelő utak vagy szállító eszközök állanának rendelkezésére. A közlekedés kiépítése tehát a szociális munkának jelentős tényezője és eszköze.

A szociális munka felsorolt vázlata mutatja azt a széleskörű feladatot, amelynek központjában az államhatalom, illetőleg a közigazgatás áll. A hajtóerőt, mozgatóerőt a közigazgatásnak kell adnia. A közigazgatás ebben a feladatkörben csak akkor teljesítheti hivatását, ha az egész területet uralja. Látnia kell a problémákat, tudnia kell, hogy mit írnak elő a jogszabályok, látnia kell, hogy a végre nem hajtott jogszabályok alkalmazásával mit lehetne pótolni, ezenkívül milyen intézkedésekre volna szükség a problémák megoldása érdekében. Ezek együttesen felölelik azt a lehetőséget, hogy a viszonyok megoldása érdekében új jogszabályok kiadását kezdeményezze, a megnyitható gazdasági forrásokat kiépítse. A szociális munkát irányító közigazgatásnak látnia kell, hogy mit lehet ezek közül a feladatok közül szervezéssel és mit lehet gazdasági eszközök igénybevételével megoldani. Feltétlenül pontosan uralnia kell a szociális munka területét a munkamegosztás szempontjából is, hogy az egyházra és a társadalomra váró munkarészt kioszthassa, elvégeztethesse.

A szociális munka vázának helyes összeállítása megadja a lehetőséget annak, hogy a külföldi minták lemásolása nélkül a szociális munka területét alkotó vizsgálati, adatgyűjtő és megoldó feladatok közül a szerves alkotó részeket egységben a leg-hivatottabbak dolgozzák ki, és a szakkérdések a leghivatottabbak tollából megvilágítottan kerüljenek részben az érdeklődők, részben pedig a szociális munkával foglalkozó közigazgatási, egyházi és társadalmi szervek kezébe.

JEGYZET

/1/ Ereky István: Közigazgatás és önkormányzat.

Magasházy Béla

Mindössze annyit tudunk, hogy miniszteri osztálytanácsos volt, feltehetően az Ipari Minisztériumban. Mint a legkisebb munkabérek megállapítását és a munkaviszony szabályozását előíró törvény előkészítő apparátusának tagját bízták meg a törvény ismertetésével.

Reitzer Béla (1911-1942) szociológus.

1911-ben született Szegeden. Gimnáziumi tanulmányait kiváló eredménnyel végezte. A gimnáziumban Bibó István és Ortutay Gyula voltak a legközvetlenebb barátai.

1929 őszén beiratkozott a szegedi egyetem Állam és Jogtudományi karára.

1933-ban jogtudományi doktorátust szerzett.

Egyetemi évei alatt részt vett a Buday György vezette tanyai agrár-settlement mozgalomban, és tagja lett a szegedi fiatalok Művészeti Kollégiumának. A kollégium titkárának választotta.

1931-től bekapcsolódott a Szociáldemokrata Párt szegedi szervezetének munkájába is.

1933-ban professzora, Surányi-Unger Tivadar maga mellé vette asszisztensnek.

1934-től ügyvédgyakornok.

1935-ben megjelent "A proletárnevelés kérdéseihez" c. tanulmánya.

1936-tól hivatalosan is ügyvéd. Ugyanez év végétől a Kereskedelmi és Iparkamara gyáripari és szociálpolitikai osztályára került.

Feltehetően 1942-ben halt meg egy munkaszolgálatos kórházban.

Az életrajzi adatok nem sokat mondanak el Reitzer Béláról. Rövid ideig élt, következésképpen pályafutása is rövid volt. Barátai (Bibó, Ortutay, Erdei) vallomásain keresztül többet tudhatunk meg róla, mint amennyi írásaiból kiderülhet. Egybehangzó vélemény szerint sokat ígérő, tehetséges szociológus volt.

Fontosabb írásai: A proletárnevelés kérdéseihez (Szeged 1935), Ezer munkás a szabadidejéről (Munkaügyi Szemle 1940), A munkapiac helyzete a munkaközvetítés reformja előtt (Közgazdasági Szemle 1941)

Matolcsy Mátyás (1905-1953)

1905-ben született Budapesten. 1926-ban a műegyetemen gépészmérnöki, majd műszaki doktori oklevelet szerzett. Párhuzamosan közgazdasági tanulmányokat is folytatott, ebben a tudományágban is sikerrel védte meg doktori disszertációját. 1929 és 1932 között Európa több országában és Amerikában tanulmányutakon vett részt. Az 1930-as években a Magyar Gazdaságkutató Intézetben dolgozott, kezdetben mint mezőgazdasági szakelőadó. Tudományos munkássága során főként a magyar mezőgazdaság kérdéseivel foglalkozott, jelentősebb munkáiban tudományos alapos-sággal tárta föl az agrártársadalom problémáit. Keresve a kivezető utakat, átfogó földreform programot dolgozott ki (1935). A közgazdasági statisztika módszerét alkalmazta, nemzeti jövedelem számításaiért nemzetközi elismerést is kapott. Közvetlen tapasztalatszerzés útján is beható ismerője volt a 30-as évek mezőgazdasági és paraszti valóságának, így került kapcsolatba a népi illetve falukutató mozgalommal. Tagja volt a Válasz szerkesztői bizottságának is. Sokrétű és kiterjedt publikációs tevékenységet fejtett ki.

Legfontosabb munkái: A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon (1933),
Az új földreform munkaterve (1935),
Jövedelemeloszlás Magyarországon (1936),
Agrárpolitikai feladatok (1938),
Harcom a földért (1938)

Politikai, közéleti tevékenysége intenzív és változatos volt, sok buktatóval, amelynek utólagos értékelése meglehetősen nehéz és problematikus, mivel a személyes motívumokról nem áll rendelkezésünkre információ.

1935-ben megválasztották a kormánypárt (Nemzeti Egység Pártja) országgyűlési képviselőjévé, de szembekerült pártjával, ezért 1937-től a Független Kisgazda Párt tagja, majd 1938 márciusában öt képviselőtársával jobboldali pártot alakított, Nemzeti Földműves és Munkáspárt néven. 1939-ben csatlakozott a Magyar Nemzeti Szocialista Párthoz, később tagja lett az ún. nyilas egység tömörülésnek. 1942 márciusában elhagyta ezt a tábor-t is, 1943-tól ismét a kormánypárt tagja. Publicisztikai munkásságát a továbbiakban is folytatta, de cikkeiből, beszédeiből a csalódottság, elkeseredettség hangja csendült ki. A háború utolsó éveiben újból a közgazdaságtan felé fordult, 1944-ben rövid ideig a MGKI igazgatója volt. Pályafutása során ki-tartóan bírálta a hivatalos agrárpolitikát, egy radikális föld-reform felé való elmozdulást sürgetett.

1944 decemberében őrizetbe vette az OSS, és 1946 novemberében a Népbíróság 10 évi börtönbüntetésre ítélte. 1953 júniusában halt meg a gyűjtőfogházban.

(Az életrajzot Torkos Veronika írta.)

Hilscher Rezső dr. (1890-1957) jogász, szociálpolitikus, egyetemi tanár.

Sokszínű életpályáját Újpesten kezdte. Indulására nagy hatással volt családjának erdélyi származású anyai ága. A családban több református lelkész volt, ő is papnak készült. Rövid teológiai tanulmányok után azonban levonja maga számára a tanulságot: "a papok egy része színész, és ellenük semmit se tud tenni". Olyan foglalkozást keres, amelyben "egyház nélküli papként" tevékenykedhet. Teológia helyett jogi egyetemet végez, 1912-ben szerez doktorátust. Először az újpesti városházán közigazgatási gyakornok, később jegyző, majd helyettes közigazgatási tanácsos. Közben vezetője lesz egy szociális indíttatású segélyegyletnek, a "Polgári Segítő Bizottságnak". 1917-ben saját költségén "Szegényügy" címmel havi folyóiratot indít. Az 1912-ben alakult Főiskolai Szociális Telephez (Settlement) hívják a néphivatal megszervezésére. Hamarosan a Telep, a későbbi Országos Szociálpolitikai Intézet adjunktusa lesz. A Közgazdaságtudományi Egyetemen, magántanárként az alkalmazott szociálpolitika előadója. 1931-től - az Országos Szociálpolitikai Intézetben végzett munkája és a tanítás mellett - a Szociális Haladás Nemzetközi Egyesülete magyar tagozatának, a Társadalompolitikai Társaságnak a titkára, majd főtítkára és egyben szerkesztője a társaság folyóiratának, a "Társadalompolitikai Füzeteknek". A későbbiekben szerkeszti még a Szociálpolitikai Intézet folyóiratát, a Szociális Szemlét is. A 30-as évek végén társelnöke lett a Textilipari, majd a Bányászati Szakmai Családpénztáraknak is. 1944-től a miskolci jogakadémián nyilvános rendes tanár, 1949-től Pécsen a közigazgatási, pénzügyi és jogi tanszéken előadó. Utolsó írása 1947-ben jelent meg. Az ötvenes évek őt is elhallgattatta. Újpesten halt meg 1957-ben.

Fontosabb munkái: Bevezetés a szociálpolitikába (Bp. 1928 Szövétnék kiadás),
A kommunális szociálpolitika (Társadalompolitikai Füzetek, 1932),
A kötelező és önkéntes munkaszolgálat (Társ. pol. Füz., 1933),
A néphivatalok szerepe a szociális védelemben (Társadalompolitikai Füzetek, 1936),
A tőke és a munka békéje (Társadalompolitikai Füzetek, 1938)

Eckhardt Tibor (1888 Makó - 1972 New York) pártelnök, népszövegségi megbízott, emigráns politikus

Jogi tanulmányait Budapesten, Párizsban és Berlinben végezte. 1908-ban doktorált, ezt követően vármegyei szolgálatba lépett. Először Makón volt szolgabíró, majd fogalmazó és végül főispáni titkár.

1913-ban szolgálattételre a Belügyminisztériumba rendelték. 1916-tól főszolgabíró.

1919-ben az aradi ellenkormány sajtófőnöke, majd a szegedi ellenforradalmi kormány sajtófőnöke, később a budapesti Külügyminisztériumban ugyancsak sajtófőnök, miniszteri osztálytanácsos. Az Ébredő Magyarok Egyesületének egyik alapító tagja, 1923 és 27 között elnöke. 1922-től nemzetgyűlési illetve országgyűlési képviselő. 1923-ban a Gömbös által alapított fajvédő párt egyik vezetője, később elnöke.

1928-tól a Revíziós Liga igazgatója.

1929-30. tanulmányút az Egyesült Államokban.

1932-től a Független Kisgazdapárt elnöke.

1933-tól népszövetségi főmegbízott, 1935-ben erről a tisztségéről lemond, mivel élesen ellenzi a német fasizmushoz való csatlakozást. Az angolszász orientáció híve volt.

1940-ben ismét az USA-ba utazik.

1941-ben Törökországon át végleg elhagyja Magyarországot. A második világháború alatt az Egyesült Államok külügyminisztériumának munkatársa. Tárgyalásokat folytat egy esetleges emigráns kormány megalakításáról.

1948-ban részt vesz a New York-i Magyar Nemzeti Bizottság megalakításában.

1956. Elnöke az "Elsősegély Magyarországnak" mozgalom szervező testületének.

Fontosabb munkái: L' aménagement politique économique de l' Europe Danubienne (Paris 1924),
Az angol külpolitika alapelvei (Bp. 1938),
Javaslat a földbirtokmegosztás rendezésére (Bp. 1939),
Memorandum on Soviet Colonialism (New York 1956),
A marseillesi királygyilkosság (visszaemlékezések, New York 1964)

(Forrás: Bölöny József: Magyarok a nagyvilágban. Kézirat, 1982 Országgyűlési Könyvtár)

Kerék Mihály (1902)

1902-ben született Cegléden. Egyetemi tanulmányait a Közgazdasági Egyetem mezőgazdasági szakán végezte, Bernát István tanítványa volt. Az agrárkérdés, azon belül is a mezőgazdasági szociálpolitika tanulmányozását már az egyetemi évei alatt elkezdte. Ezen témákkal foglalkozott későbbi pályája során is, ez vált élethivatásává. A 20-as-30-as években tevékeny résztvevője volt több jelentős szervezetnek, társaságnak, csoportnak, amelyek agrárpolitikával, földkérdéssel, a falu és parasztság helyzetével foglalkoztak, és főként egy átfogó, szakmailag kon-

zekvens földreformot szorgalmaztak. Hat éven át dolgozott a Magyar Mezőgazdasági Szövetkezetről, ezalatt nagy helyismeretre tett szert, járta az országot, így mélyebb betekintést nyerhetett a falu és a parasztság életébe. Kialakult szakmai munkálkodásának két alappillére: a beható empirikus tájékozottság és a tudományos megalapozottság agrárközgazdasági, agrártörténeti vonatkozásban.

1930-tól a Faluszövetség munkatársa - Weisz István igazgatói működése alatt -, amikor is kísérletet tettek a Faluszövetség érdekvédelmi szervvé átalakítására, ezt azonban megakadályozták, így hamarosan megvált ottani állásától, és a Magyar Gazdaszövetség titkára lett. 1932-33-ban szociológiai vizsgálatot végzett gazdasági cselédek és mezőgazdasági napszámosok körében. A korszak nemzedéki csoportosulásai közül részt vett a Széchenyi Szövetség, a Bartha Miklós Társaság, a Nemzetpolitikai Társaság munkájában. A 30-as évek második felében szoros kapcsolatba került a népi írókkal és a falukutató mozgalommal, agrárgazdasági kérdésekben komoly támaszt jelentett számukra. Részt vett estjeiken, vitáikban. Tevékenysége elsősorban nem a közvetlen politizálás, hanem a publicisztika és a szakirodalom terén folyt. Írásainak homlokterébe egyre inkább a földreform ügye került. Belső munkatársa volt a Magyar Szemlének, itt jelentek meg legjelentősebb tanulmányai is, továbbá a Magyar Nemzetnek és a Válasznak. Megrázó erejű cikksorozatot közölt 1934-ben a Magyarország hasábjain "Sírt, hol nemzet süllyed el" címen. 1930 és 1944 között 9 könyve jelent meg, legfontosabbak: Földbirtokpolitika (1934), Magyar földkérdés (1939), Magyar föld (1941), Földreform útja (1942). Munkatársa volt Bajcsy-Zsilinszky Endrének, belépett a Független Kisgazda Pártba, rövid időn belül azonban kilépett, mert nem értett egyet későbbi politikájukkal. A 30-as évek végén, 40-es évek elején új munkaterület kínálkozott számára a szociálpolitika terén: az ONCSA munkatársa lett mint szociális felügyelő. A háború utolsó éveiben könyvet írt a szociális lakáspolitikáról, amely már nem jelenhetett meg.

1945 februárjában meghívták Debrecenbe birtokpolitikai szakértőnek, majd megbízták az Országos Földhivatal megszervezésével és vezetésével. Ettől az állásától 1946 első felében megvált, mivel ő egy átfogó és koncepcionális földreformot és a törvényesség betartását képviselte. 1946-ban nemzetgyűlési képviselővé választották, 1948-ig az agrárügyetem tanára volt, ekkor - 46 éves - nyugdíjba kényszerült.

1959-1972 között a Városépítési Tudományos és Tervező Intézetben dolgozott, ahol a tanyakérdéssel foglalkozott.

(Az életrajzot Torkos Veronika írta.)

Esztergár Lajos dr. (1894 Abrudbánya - 1979 Budaörs) jogász, polgármester, szociálpolitikus.

Apja kocsigyártó kisiparos volt, tíz gyereket nevelt a családban. Nem voltak szegények, de jól ismerték a szűkösséget. Először négy polgárit végzett, majd Gyulafehérvárra került gimnáziumba. Itt osztálytársa volt Márton Áronnak, a későbbi gyulafehérvári püspöknek. Eredetileg ő is papi pályára készült, de közbejött a háború. Behívták katonának, és az olasz frontra került. Megsebesült, hadirokkanttá nyilvánították (halláskárosodás). Jog és államtudományi tanulmányokat végzett először Kolozsvárott, majd Debrecenben. Pályáját rendőr fogalmazóként kezdte, és mint rendőr került először kapcsolatba a szociális problémákkal.

1929-ben Pécs város népjólétiügyi tanácsnokává nevezik ki. Újító szellemű, szociálisan elkötelezett tisztségviselő volt, nevét a pécsi ínségakciók megszervezése tette először ismertté. A harmincas évek második felében szociálpolitikai kísérletbe kezd, a produktív szociálpolitikának nevezett irányzat kezdeményezője és egyik legnevesebb képviselője. Tevékenységére széles körben felfigyeltek, így kapott lehetőséget (állami támogatást) a Szatmár megyei közjóléti szövetség megszervezésére. A kísérlet sikerét követően a belügyminiszter a megszervezendő Országos Népi- és Családvédelmi Alap miniszteri biztosává nevezte ki. Munkája során ellentétbe kerül a minisztériumi bürokráciával, és 1941-ben, még az ONCSA megalakulása előtt lemond megbízatásáról.

1936-tól Pécs város helyettes polgármestere, 1940-től polgármester. A pécsi Erzsébet Tudományegyetemen szociális igazgatást tanított.

1944-ben a nyilasok - úgymond baloldali beállítottsága és a szociáldemokratákkal fenntartott kapcsolatai miatt - internálták.

1945-ben a szovjet városparancsnokság helyezi vissza hivatalába. Kinevezik a pécsi egyetemre rendes tanárnak. 1948-ban elmozdítják állásából. Az ötvenes években alkalmi munkából, többnyire faesztergyályozásból tartja fenn magát.

1956-ban megpróbálják ismét bevonni a politikába. Ettől elzárkózik, visszahúzódik, pappá szenteltetését fontolgatja. 1967-ben - mint olyan személyt, aki jelenlétével "zavarja a köznyugalmat" - távozásra bírják. 1967-től 1979-ben bekövetkezett haláláig Budaörsön élt.

Fontosabb munkái: A szociális kultúra alakulása (Pécs, 1934),
A szociális képzés kérdései (Pécs, 1934),
A szociálpolitika tételes jogi alapja (Pécs 1936),
A szociális munka vázlata (Pécs 1939),
A szociális munka útján (Pécs 1939),
A szociális közigazgatás (Pécs 1940)

Szaniszló József dr. (1913) jogász. (önéletrajz)

1913-ban Nagykőrös tanyavilágban zsellér szülők hetedik gyermekeként látta meg a napvilágot, s ez oknál fogva korán volt alkalma ismeretséget kötni a szegénységgel. Az elemi iskola négy alsó osztályát tanyán végezte el, az ötödik osztályt azonban már a város katolikus iskolájában járta ki. Itt a plébános felfigyelt jó tanuló voltára, és azt javasolta a szülőknek, hogy küldjék a gyereket gimnáziumba papot nevelendő belőle. A gimnázium négy alsó osztályát a nagykőrösi református Arany János gimnáziumban abszolválta, a négy felsőt pedig a váci piarista gimnáziumban, lévén ekkor már az ottani püspöknevelde (püspöki szeminárium) bentlakó növendéke. Éretté serdülése után a számára kijelölt papi pálya helyett a jogi pályát választotta. Beiratkozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karára. Itt szerzett diplomát 1937-ben. Tanulmányútjának valamennyi állomását (elemi iskola, gimnázium, egyetem) jeles eredménnyel hagyta maga mögött. Különben is, szegény ember számára ez volt az egyetlen lehetőség a méreg drága iskoláztatás anyagi buktatóinak kivédésére. Az egyetemen az ekkor már európai hírnévnek örvendő közigazgatástudós Magyary Zoltán környezetébe került. Ő nevezette ki Komárom vármegyébe vármegyei aljegyzővé és közjóléti előadóvá az ottani - modellnek szánt - közjóléti szövetkezet alapjainak lerakására. Szűk három évig tevékenykedett e beosztásban. Innen a Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztériumba került. 1946-tól pedig 1973-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig a MÁV munkatársa volt. Pályakezddő korában jónéhány szociálpolitikai témájú tanulmánya látott napvilágot. Nyugdíjazása után feldolgozta és újra összeállította a hajdani Magyary intézet hagyatékát. Közigazgatástörténeti és tudománytörténeti munkákat publikál.

Fontosabb művei: A közigazgatástudomány oktatásának és tanszékének története az ELTE Jog és Államtudományi Karán 1777-1977 között I-III. (Bp. 1977), A Magyary-iskola és háború utáni sorsa (kézirat, ELTE Szociológiai Intézet könyvtára), Az egyes polgári államok államszervezetei. A nemzetgazdaság központi szintű igazgatása. (MTA Államtudományi Kutatások Programirodája Bp. 1986.)

dr. Kiss István jogász, közigazgatás tudós, c. egyetemi docens, nyugdíjas tudományos tanácsadó.

1906-ban született Karcagon. Szülei kisparaszti származású tanítók voltak. Elemi iskoláit Csongrád tanyavilágában, illetve Karcagon végezte. Középiskolába Csongrádon (polgári), majd Nagyváradon, Karcagon és Szegeden járt, ahol 1924-ben érettségizett. A budapesti egyetemen 1929-ben államtudományi, majd 1933-ban jogtudományi doktorátust szerzett.

Munkahelyei:

1926-27. OKH földmunkásszövetkezeti osztály.
1927-29. csongrádi járásbíróság illetve ügyvédi iroda.
1929-1932. egyetemi gyakornok a budapesti egyetem közgazdaságtudományi karán.
1932-33-ban amanuensis a Magyar Közigazgatástudományi Intézetben.
1933 és 36 között a külső tanügyi státusz tagjaként a szegedi tanfelügyelőségen, majd ugyanebben a minőségben 1936 és 45 között a Magyar Zoltán vezette Magyar Közigazgatástudományi Intézetben dolgozott.
1945-ben az Agráregyetem Mezőgazdaságpolitikai Intézetébe kerül, innen 1946-ban az Építés és Közmunkaügyi Minisztériumba megy.
1947 és 1968 között a Pénzügyminisztériumban dolgozott.
1968 és 72 között az ÉVM ÉGSZI-ben végzett kutatómunkát.
1972-74-ben a Nehézipari Minisztérium IGÜSZI nevű intézetében volt tudományos tanácsadó nyugdíjba vonulásáig.

Érdeklődési köre: a huszas évek végén elsősorban Csongrád megye szociális problémái foglalkoztatták, majd a harmincas évekbe átnyúlóan napi- és hetilapokban, folyóiratokban illetve önálló kiadványokban a magyar tanyakérdésről publikált cikket, tanulmányokat. Ezt követően a közigazgatás, a helyi igazgatás és az igazgatás segédletei kérdéseinek vizsgálata mellett faluszociológiai és demográfiai kérdésekkel foglalkozott. 1947-től kezdve pénzügyi kérdések (költségvetés) foglalkoztatták, és emellett a regionális rendezés és településpolitika és a szervezetegységek kérdéseit tanulmányozta.

Fontosabb publikációi: Adalék a magyar tanyakérdéshez (Csongrád 1929),
A magyar tanyai közigazgatás (MKI kiadv. 18. sz. Bp. 1935),
(többekkel) A Táj és Népkutató Központ kiállításában való részvétel (Bp. 1938),
A közigazgatás és az emberek (Magyar Zoltánnal). Ténymegállapító tanulmány a tatai járás közigazgatásáról (MKI kiadvány 30. sz. Bp. 1939),
(Többekkel) A szociális vármegye (MKI kiadvány 33. sz. Bp. 1941),
A mezőgazdasági üzemív (MKI kiadvány 42. sz. Bp. 1944),
A közigazgatási adattárak (MKI kiadvány 42. sz. Bp. 1944),
Az 1954. évi költségvetés tervezési normatívái (Bp. 1953),
(Beér Jánossal) A regionális rendezés igazgatási és szervezési szempontból (MTKI 4014. Bp. 1962),
(Szűts Károllyal) A településfejlesztés egységes többléptékű információrendszer. Kialakítás és alkalmazás (Bp. 1971),

Az urbanizáció és a közigazgatás összefüggésének szemléleteti alapjai és problémái (ELTE Államigazgatási jogi tsz.1976)
A közigazgatás és az urbanizáció. A I-tai-medence városi tájja alakulása I-II. (ELTE Áll. ig. tsz. Bp. 1978),
A harmincas és a nyolcvanas évek szervezetegyeteseinek egybevetése. Illusztráció egy hipotézishez. (ELTE Államig.tsz. Bp. 1987)

Schuler Dezső dr. (1881-1955) székesfővárosi tanácsnok, szociálpolitikus.

1881-ben született Újverbászon. Apja fővárosi elemi iskolai igazgató volt.

1903-ban a Pázmány Péter Tudományegyetemen államtudományi doktorátust szerzett. Még ezt megelőzően 1899-ben mint díjnok lépett a főváros szolgálatába, és katonai illetőségi ügyekkel, majd később gyermekvédelmi és közjótékonsági ügyekkel foglalkozott. A háború kitörése után mint főhadnagy teljesített szolgálatot 37 hónapon keresztül.

1917 szeptemberében újból a főváros közjótékonsági mozgalmának szervezésével bízták meg.

1922-ben főjegyzővé választották meg. Fontos szerepe volt a főváros kislakásépítési akciójának megszervezésében.

1931-ben választották meg tanácsnökká és egyben a főváros közjótékonsági és szociálpolitikai ügyosztályának vezetőjévé.

1935-ben kormányfőtanácsossá nevezik ki.

1936-tól alpolgármester.

1939-ben tisztéről lemondott, nyugdíjaztatta magát.

1955-ben halt meg.

Legismertebb munkája: A hatósági nyílt szegénygondozás Budapesten (Bp. 1933. Stat. közl. 75.),
Társadalmi és hatósági embervédelem (Bp. 1939).

dr. Somogyi Ferenc jogász, országgyűlési képviselő, a magyar magánjog tanára.

1906-ban született Vas megyében, Nára községben. Régi magyar birtokos család sarja. Középiskoláit Szombathelyen a premontrei gimnáziumban végezte. 1927-ben jog- és államtudományi oklevelet szerzett.

1931-ben a pécsi egyetem Jog- és Államtudományi karának tiszteletdíjas könyvtárosa.

1933-ban jogtörténeti szemináriumi tanársegéd.

1937-ben a Kultuszminisztériumban dolgozik.

1938-ban főiskolai képesítésű gyakorlónak nevezték ki. Még ugyanebben az évben a belügyminiszter Baranya vármegye szociális tanácsadói teendőivel bízta meg.

Politikai pályája 1939-ben kezdődik.

Fontosabb munkái: Az ősiség intézménye (Pécs 1931),
Végrendelkezés nemesi magánjogunk szerint
1000-1715-ig (Pécs 1937),
Családjog és ősiség (Pécs 1938),
Falukutatás (Bp. 1938)

(Mint látható Somogyi Ferenc életrajzi adatai hiányosak.
Forrás: Országgyűlési Almanach Bp. 1940).

Magyary Zoltán dr. (Tata 1888 - Héreg 1945) jogász, közigazgatástudós, egyetemi tanár.

A piaristáknál jelesen érettségizett, majd 22 évesen szerzett államtudományi doktorátust. Ezt követte hamarosan a jogi doktorátus, majd 1915-ben az államszámviteli képesítés és a gyorsírás tanítására jogosító oklevél. Pályáját 1910-ben a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumban kezdte. Karrierje gyorsan, törés nélkül ívelt fölfelé. Hamarosan Klebelsberg miniszter tudománypolitikai tanácsadója lett. 1930-ban egyetemi tanári képesítést szerzett, 1931-ben kinevezték a közigazgatás racionalizálásának kormánybiztosává. E funkciójában a megrendelő szándékait alaposan túlteljesítve a magyar közigazgatás átfogó és radikális reformkoncepciójával állt elő. A rideg fogadtatás és ellenállás kedvét szegte, lemondott a kormánybiztosi megbízatásról, és a Pázmány Péter Tudományegyetemre került egyetemi tanárnak. Itt a tanszékre építve megszervezte a Magyar Közigazgatástudományi Intézetet, amelyben európai hírű tudományos műhely jött létre. 1937-ben az Állam és Jogtudományi kar dékánja volt. 1938-ban a rövid életű Táj és Népkutató Központ társigazgatója volt (Györffy Istvánnal és Teleki Pállal együtt). Magyary korának talán legismertebb közigazgatástudományi szakembere volt, ismerősei ellentmondásokkal teli, de kivételes egyéniségnek tartották, olyan tudósnak, akinek a hatása messze túlmutatott saját munkásságán is.

Magyaryról, munkásságáról és a Magyary iskola tevékenységéről lásd még: Szaniszló József: A közigazgatástudomány oktatásának és tanszékeinek története az ELTE Jog és Államtudományi karán 1777-1977 között II. kötet, illetve ugyancsak Szaniszló kéziratát "A Magyary iskola és háború utáni sorsa" címmel. Fellelhető az ELTE Szociológiai Intézet könyvtárában. Meg-

jelent továbbá az Országos Közművelődési Központ Szociográfiai Munkafüzetek c. sorozatában a "Diagnózis és Terápia" c. válogatás a Magyary-iskola munkáiból.

Magyary Zoltán legfontosabb munkáiból:

A magyar állam költségvetési joga (Bp. 1923),
Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondozásának megszervezése tárgyában (Bp. 1929),
A magyar közigazgatás racionalizálása (Bp. 1930),
A magyar tudományos nagyüzem megszervezése. Nyolc év a magyar tudományos élet kormányzatában (Pécs 1931),
A Magyar Közigazgatástudományi Intézet (Bp. 1934),
Az amerikai államélet (Bp. 1934),
A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból (Bp. 1936),
A közigazgatási vezérkar (Bp. 1942),
A magyar közigazgatás
Magyary Zoltán - Kiss István: A közigazgatás és az emberek (Bp. 1940)

RECEIVED
TUDOMENYI AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

